

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

ISSN 2076-586X (Print)
2524-2660 (Online)

**ВІСНИК
ЧЕРКАСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія
ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

Виходить 18 разів на рік
Заснований у березні 1997 року

№ 5. 2018

Черкаси – 2018

**Засновник, редакція, видавець і виготовлювач –
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького**
Свідоцтво про державну перереєстрацію КВ № 21391–11191Р від 25.06.2015

Матеріали «Вісника» присвячені проблемам едукативної роботи у загальноосвітніх та вищих навчальних закладах. У публікаціях досліджуються різні аспекти розвитку та становлення вищої школи та інших закладів освіти, особливості організації різних форм навчання, розробки нових педагогічних технологій, педагогічні умови ефективності пізнавальної діяльності студентів та школярів, неперервність професійної освіти та ін.

Наукові статті збірника рекомендовані викладачам вищої школи, аспірантам, студентам, соціальним працівникам, а також усім, хто цікавиться соціально-педагогічною проблематикою.

Журнал входить до «Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» на підставі Наказу МОН України від 12 травня 2015 р. № 528).

Випуск № 5. 2018 наукового журналу Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки» рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет Вченою радою Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (протокол № 3 від 14.12.2017).

Журнал індексується в міжнародних наукометричних базах Index Copernicus (ICV 2016: 58,82), Research Bible, Scientific Indexing Services та реферується Українським реферативним журналом «Джерело».

Головна редакційна колегія:

Черевко О.В., д.е.н., проф. (головний редактор); *Боєчко Ф.Ф.*, член-кор. НАПН України, д.б.н., проф. (заступник головного редактора); *Корновенко С.В.*, д.і.н., проф. (заступник головного редактора); *Кирилюк С.М.*, д.е.н., проф. (відповідальний секретар); *Архипова С.П.*, к.пед.н., проф.; *Біда О.А.*, д.пед.н., проф.; *Гнезділова К.М.*, д.пед.н., проф.; *Головня Б.П.*, д.т.н., доц.; *Гусак А.М.*, д.ф.-м.н., проф.; *Десятов Т.М.*, д.пед.н., проф.; *Земзюліна Н.І.*, д.і.н., проф.; *Жаботинська С.А.*, д.філол.н., проф.; *Кузьмінський А.І.*, член-кор. НАПН України, д.пед.н., проф.; *Кукурудза І.І.*, д.е.н., проф.; *Лизогуб В.С.*, д.б.н., проф.; *Ляшенко Ю.О.*, д.ф.-м.н., доц.; *Марченко О.В.*, д.філос.н., проф.; *Масненко В.В.*, д.і.н., проф.; *Мігус І.П.*, д.е.н., проф.; *Мінаєв Б.П.*, д.х.н., проф.; *Морозов А.Г.*, д.і.н., проф.; *Перехрест О.Г.*, д.і.н., проф.; *Поліщук В.Т.*, д.філол.н., проф.; *Селіванова О.О.*, д.філол.н., проф.; *Чабан А.Ю.*, д.і.н., проф.; *Шпак В.П.*, д.пед.н., проф.

Редакційна колегія серії:

Гнезділова К.М., д.пед.н., проф. (відпов. редактор напрямку «Методика навчання»); *Сердюк З.О.*, к.пед.н., доц. (відпов. секретар напрямку «Методика навчання»); *Шпак В.П.*, д.пед.н., проф. (відпов. редактор напрямку «Управління освітою»); *Михальчук О.О.*, к.пед.н., доц. (відпов. секретар напрямку «Управління освітою»); *Десятов Т.М.*, д.пед.н., проф. (відпов. редактор напрямку «Теорія та історія педагогіки»); *Бондаренко О.М.*, к.пед.н. (відпов. секретар напрямку «Теорія та історія педагогіки»); *Архипова С.П.*, к.пед.н., проф. (відпов. редактор напрямку «Соціальна педагогіка»); *Майборода Г.Я.*, к.пед.н., доц. (відпов. секретар напрямку «Соціальна педагогіка»); *Данилюк С.С.*, д.пед.н., проф. (відпов. редактор напрямку «Професійна освіта»); *Лодатко Є.О.*, д.пед.н., проф. (відповідальний секретар напрямку «Професійна освіта»); *Акуленко І.А.*, д.пед.н., проф.; *Бурда М.І.*, д.пед.н., проф., академік НАПН України; *Вовк О.І.*, д.пед.н., проф.; *Грабовий А.К.*, к.пед.н., доц.; *Гриценко В.Г.*, к.пед.н., доц.; *Дімітріна Каменова*, проф. (Болгарія); *Євтух М.Б.*, д.пед.н., проф., академік НАПН України; *Капська А.Й.*, д.пед.н., проф.; *Кондрашова Л.В.*, д.пед.н., проф.; *Король В.М.*, к.пед.н., проф.; *Крилова Т.В.*, д.пед.н., проф.; *Кузьмінський А.І.*, член-кор. НАПН України, д.пед.н., проф.; *Мельников О.І.*, д.пед.н., проф. (Білорусь); *Мілушев В.Б.*, доктор, проф. (Болгарія); *Ничкало Н.Г.*, д.пед.н., проф., академік НАПН України; *Остапенко Н.М.*, д.пед.н., проф.; *Семеріков С.О.*, д.пед.н., проф.; *Симоненко Т.В.*, д.пед.н., проф.

Адреса редакційної колегії:

18000, Черкаси, бульвар Шевченка, 81,
Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького,
кафедра педагогіки вищої школи і освітнього менеджменту. Тел. (0472) 33-10-96
web-сайт: <http://ped-ejournal.cdu.edu.ua>
e-mail: lodatko@gmail.com (напрямок «Професійна освіта»)

УДК 378

АВETИСЯН Мери Бабкеновна,

кандидат педагогических наук,
ассистент кафедры педагогики,
Ереванский государственный университет,
Республика Армения
e-mail: mavetisyan@ysu.am

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ УПРАВЛЕНИЯ СИСТЕМАМИ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ ГЕРМАНИИ И ИСПАНИИ

В данной статье рассмотрены системы высшего образования Германии и Испании, наглядно представлены их структура, управление, финансирование, инструменты оценивания и требования к поступлению в вузы. Проведен и представлен в виде таблиц сравнительный анализ структуры высшего образования Германии и Испании, внешних и внутренних органов управления, финансирования образования, а также инструменты оценивания и требования к поступлению в вузы этих стран.

Ключевые слова: система высшего образования; децентрализация; централизация; внешние органы управления образованием; внутренние органы управления образованием; финансирование; оценивание; поступление; структура образования; университет.

Проведение сравнительного анализа управления системами высшего образования различных стран дает возможность для решения проблем высшего образования, возникших в связи с прогрессом человечества. Целью этой статьи является сравнительный анализ управления системами высшего образования Германии и Испании для выявления их сходства и отличий.

Системы высшего образования Германии и Испании формируются на основе международного опыта с учетом социальных, политико-экономических, научно-образовательных факторов, а также национальных задач.

Германия представляет собой классический пример государства, обладающего внешним единством и внутренним многообразием. Децентрализованная система управления в области образования Германии это сложный механизм взаимодействия федерации, земель и местных органов власти. Три управленческих уровня имеют различные законодательные, исполнительные, координирующие и финансово-бюджетные функции.

Руководящими органами системы образования Германии являются Постоянная конференция министров образования и культуры земель и Конференция ректоров учебных заведений Германии, принимающая участие в решении наиболее важных проблем высшей школы [2, с. 181]. На уровне земель руководство образовательным процессом осуществляют земельные профильные Министерства. В каждой из земель действует свой закон об образовании. К компетенции земель отнесены вопросы организации высшего образования, определения его основных принципов и целей. Организация деятельности вузов, управление, плата за обучение и т.п. регулируются специальными земельными законами. Федерация осуществляет лишь общий контроль за деятельностью вузов, полномочия которой строго ограничены конституцией. Органы управления образованием в разных землях Германии представлены в различных организационных формах. Чаще всего структурно они имеют три иерархических уровня: верхний (земельное министерство образования), средний (районные управления) и нижний (местные школьные администрации).

В Германии наибольшую ответственность за образование и подавляющую часть его финансирования несут субъекты федерации. В условиях децентрализации немецкие вузы получают все большую автономию в решении финансовых вопросов и управлении собственными ресурсами. Эта тенденция постепенно распространяется и на основные фонды вузов, которые пока остаются преимущественно собственностью земель. В сочетании с новыми моделями финансирования в Германии сегодня вводятся новые методы мониторинга и обеспечения финансовой прозрачности деятельности вузов [3, с. 10].

В Германии были проведены преобразования в финансировании системы поддержки учащихся, которая выражалась в виде индивидуальных для каждого из них размеров, путей и способов ее обеспечения. Основное внимание здесь уделяется вопросу улучшения социального положения студенчества, а также поощрения высокой успеваемости в виде различных наград – финансовая помощь, медали, грамоты и т.д. [4, с. 297–298].

Система образования Германии на сегодняшний день включает начальную, среднюю и высшую школы. На всех уровнях этой структуры представлены как государственные, так и негосударственные образовательные учреждения, хотя количество последних незначительно [1, с. 124].

В Германии установлены общие стандартные правила поступления в вузы, куда принимаются учащиеся, успешно закончившие выпускные классы средней школы (гимназии или общей школы по программе гимназии) и получившие документ о среднем образовании – диплом АБИТУР, являющийся допуском к обучению в университете.

Германский университет состоит из 2-х уровней: базового (3–4 семестра) – степень лиценциата (Voldiplom-преддиплом) и основного (4–6 семестра), после окончания которого присваивается степень магистра (Magister Artium). Получив степень магистра, сдав экзамен и защитив диссертацию, учащиеся могут получить степень доктора (Doktorate).

Для частных учебных заведений Германии характерны высокие качество и плата за обучение, атмосфера «избранности» и возможность установления связей, обеспечивающих карьеру в будущем. Большинство из них находятся в ведении католических общин.

Система образования Испании, как и Германии, сочетает в себе давние академические традиции, уходящие корнями в многовековую историю и успешно адаптируемые к требованиям современной европейской образовательной системы. В последние годы Испания превратилась в третий по популярности после Англии и Ирландии учебный центр в Европе, образование в котором привлекает молодых людей со всего мира.

Система образования Испании, в отличие от Германии, имеет централизованный характер. Управление образованием осуществляется между управленческими органами государства, автономных сообществ и местными управленческими органами образования с преобладанием со стороны государственного управления. Согласно закону все вузы Испании автономны, имеют право самостоятельно осуществлять изменения в образовательных программах, высшее образование получают только в университетах. В Испании в соответствии с Конституцией существует разделение полномочий в сфере образования между различными государственными ведомствами. В основном центральный орган управления имеет исключительное право регулирования структуры разных образовательных уровней, а также условий получения, выдачи и присвоения документов об образовании и ученой степени [5]. Центральными органами управления системой образования Испании являются Министерство образования, науки и спорта, со своими подразделениями и Высшая инспекция образования.

Финансирование системы образования Испании, в отличие от Германии, в основном осуществляется со стороны государства, финансирующего как государственные, так и негосударственные учебные заведения.

В структуру системы образования Испании входят дошкольное или детское образование, среднее образование, среднее специализированное и высшее образование. Учеба в Испании дает хорошие возможности для личностного и профессионального роста, так как больше учитываются персональные качества и стремления студентов. В системе высшего образования Испании делается особый акцент на профессиональную направленность в обучении. Предметы, имеющие непосредственное отношение к будущей специальности, изучаются с 1-го курса [6].

Обучение в университете Испании проходит в три этапа: 1-й этап по направлениям гуманитарных, естественных и общественных наук, 2-ой этап охватывает узкоспециализированный курс с получением лицензии по специальностям архитектора и инженера, 3-й этап – научно-исследовательский. В университеты входят 4 типа учебных подразделений: университетские факультеты (3 этапа обучения), высшие технические училища (3 этапа обучения), университетские школы (только 1-й этап) и университетские колледжи (также только 1-й этап). Университетское образование является платным. В Испании, как и в Германии, действуют государственные и частные университеты. В последнем цена на обучение может превышать в десять раз стоимости обучения на том же факультете, но в государственном вузе. Государственные университеты Испании сочетают в себе древнейшие академические традиции с современными методами преподавания,

используют самые передовые технологии, огромные научные библиотеки и высококласные лаборатории. На основе вышеприведенных данных сравним системы высшего образования Германии и Испании (табл. 1–4).

Таблица 1

**Сравнительный анализ
управления и финансирования систем высшего образования**

Германия	Испания
Децентрализованное управление	Централизованное управление
Внешние органы управления	
Министерство образования и культуры Германии Постоянная конференция министров образования и культуры земель Земельные профильные Министерства Районное управление образованием Учебные заведения – местное управление	Министерство образования, науки и спорта Испании Высшая инспекция образования при министерстве Автономные сообщества – районное управление Учебные заведения - местное управление
Внутренние органы управления	
Конференция или совет ректоров вузов Германии Ректор или президент вуза Ученый совет Деканы факультетов Заведующие кафедрами	Комиссия университета Конференция ректоров университетов Испании Ректор университета Высший совет науч. исследований Деканы факультетов Внутренние подразделения
Финансирование	
Земли, государственный бюджет, крупные города, Союз попечителей, немецкое сообщество содействия исследованиям и частные лица	Государственный бюджет – основная часть и внебюджетные средства (фонды, образовательные программы, гранты и т.д.)

Таблица 2

Сравнительный анализ поступления в вузы

Германия	Испания
Диплом АБИТУР или конкурсный отбор по результатам вступительных экзаменов. Обязательное знание немецкого языка, как для немцев так и для иностранных абитуриентов.	Степень бачилерато или конкурсный отбор по результатам вступительных экзаменов. Обязательное знание испанского языка, как для испанцев так и для иностранных абитуриентов.

Таблица 3

Сравнительный анализ системы оценивания высшего образования

Германия	Испания
<u>6-ти балльная система оценивания:</u> 6 – очень плохо/ 0 баллов 5 – неудовлетворительно/ 3,2,1 4 – удовлетворительно/ 6,5,4 3 – средний/ 9,8,7 2 – хорошо/ 12,11,10 1 – отлично/ 15, 14, 13	<u>10-и балльная система оценивания:</u> 10–9 – отлично 8–7 – хорошо или очень хорошо 6 – удовлетворительно/хорошо 5 – удовлетворительно 1–4 – неудовлетворительно

**Сравнительный анализ структуры
систем высшего и послевузовского образования**

Германия	Испания
Учебные заведения: государственные и негосударственные	
<u>Современные университеты:</u> 1. бакалавриат – 3–4 года 2. магистратура – 1–2 года <u>Традиционные университеты:</u> 4–5 лет (диплом магистра) <u>Университеты прикладных наук или высшие профессиональные школы:</u> 1. 4–5 лет (диплом степени бакалавра) 2. 1–2 года (диплом магистра) <u>Колледжи:</u> 3–4 года (диплом бакалавра) 1–2 года (диплом магистра) Докторантура – 3–4 года (степень докторате)	1-й этап – 4 года (степень градо) 2-й этап – 1–2 года (степень мастера) 3-й этап – 1–5 лет (степень доктора)

Сравнительный анализ особенностей управления, финансирования, структуры, систем оценивания и поступления в вузы Германии и Испании, представленных в таблицах, дает достаточно отчетливые представления об их сходстве и отличиях, в частности децентрализации – централизации, внешних и внутренних органах управления, путей финансирования, структуры высшего образования, систем оценивания и поступления в вузы. Это дает возможность определения продуктивных способов проектирования систем управления высшим образованием в других странах, учитывая их национальные особенности.

Список библиографических ссылок

1. Салимова К.И., Додде Н.Л. Педагогика народов мира. История и современность: учебное пособие. М. Педагогическое общество России. 2001. 368 с.
2. Система образования в некоторых капиталистических странах. М.: Всесоюзный институт научной и технической информации, 1960. 181 с.
3. Система высшего образования в Германии. Новости ОЭСР: образование, наука, новая экономика. Приложение «Обзор систем высшего образования». М.: МАКС Пресс, 2004., 12 с.
4. Филиппов В.М. Реформы образования. Аналитический обзор. М.: Центр сравнительной образовательной политики, 2003. 303 с.
5. Образование в Испании. Retrieved from http://www.abcspain.ru/obrazovanie-v-ispanii/?clear_cache=Y.
6. Система образования в различных странах. Retrieved from <http://www.dteducation.com/useful/educationsystemabroad>.

References

7. Salimov, K.I., Dodde, N.L. (2001). Pedagogy of the World People. History and modernity. Tutorial. Moscow: Russian Pedagogical Association. 368 p.
1. The Education System in Some Capitalistic Countries (1960). Moscow: All-Union Institute of Scientific and Technical Information. 181 p.
2. High Education System in Germany (2004). Review of High Education System of the OECD Countries. Center of OECD-High School of Economy. Moscow: Max-Press. 12 p.
3. Filippov, V.M. (2003). Education Reforms. Analytical Review. Moscow: Comparative Analysis Policy Center. 303 p.
4. Education in Spain. Retrieved from http://www.abcspain.ru/obrazovanie-v-ispanii/?clear_cache=Y.
5. Education system in different countries. Retrieved from <http://www.dteducation.com/useful/educationsystemabroad>.

AVETISYAN Meri,

Ph.D in Pedagogy, Lecturer of Pedagogy Department,
 Yerevan State University, Republic of Armenia
 e-mail: mavetisyan@ysu.am

**COMPARATIVE ANALYSIS OF SYSTEMS OF HIGHER EDUCATION MANAGEMENT
IN GERMANY AND SPAIN**

Abstract: Introduction. Conducting a comparative analysis of the management of higher education systems of different countries allows to solve the problems of higher education emerged in a result of human progress.

Purpose. The purpose of the research is to conduct a comparative analysis of the management of higher education systems in Germany and Spain with further identification of their similarities and differences.

Methods. A number of methods have been used to conduct a comparative analysis: generalization, comparison, synthesis, analysis, etc.

Results. As a result of the methods used during the study, we obtained data from the comparative analysis of the management, financing, structures, assessment systems, and admission process of the universities in Germany and Spain, in the form of tables which stress their similarities and differences.

Originality. This is the first publication in Armenia, which presents a comparative analysis of the management of higher education systems in Germany and Spain.

Conclusion. During the comparative analysis of the management of the higher education systems of these two countries, various forms of their governance was stressed: in Germany - decentralized, in Spain - centralized. At the same time, various external and internal government bodies, allocations, higher education structures, evaluation systems and admission to universities are also observed. This study helps find more productive ways to manage higher education systems in other countries, taking into account their national characteristics.

Key words: higher education system; decentralization; centralization; external bodies of education management; internal bodies of education management; financing; evaluation; income; education structure; university.

Одержано редакцією 05.12.2017
Прийнято до публікації 10.12.2017

УДК 378

АЛЕКСАНИЯ Анна Сейрановна,

кандидат педагогических наук, доцент
кафедры педагогики,
Ереванский государственный университет,
Республика Армения
e-mail: anna.aleksanyan@ysu.am

О СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ КОММУНИКАТИВНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА

Цель формирования и развития саморазвивающейся личности в соответствии с современными требованиями выдвигает проблему непрерывного пересматривания, переосмысления образовательного процесса, а также выявления и применения новых возможностей в современном образовательном процессе. С этой точки зрения, в процессе социализации личности в соответствии с современными требованиями необходимо новое исследование возможностей, а также выявление роли и места собственной коммуникативной активности личности в этом процессе. Все это зависит от уровня профессиональной подготовки и коммуникативной компетентности преподавателя, стремящейся к постоянному совершенствованию, которым и обусловлена характер коммуникативной модели в образовательном процессе.

Ключевые слова: образовательный процесс; компетентный подход; профессиональная квалификация; педагог; коммуникативная компетенция; направления совершенствования; субъект коммуникации; эффективная обратная связь; коммуникативная активность; саморазвивающийся личность; коммуникативная модель.

Все модели, разработанные в течение истории педагогической мысли, доказывают, что эффективность образовательного процесса обусловлена коммуникативной активностью вовлеченных в нем коммуникатора-преподавателя и коммуниканта-учащегося.

В зависимости от того, какие учебные и воспитательные цели и задачи преследует преподаватель и как осуществляет образовательный процесс, учащиеся будут иметь соответствующую активность и образовательные результаты.

Сущность и определение коммуникативной компетенции в ряде общих компетенций. Показателем эффективности современного образовательного процесса является уровень сформированности и содержание компетенции учащихся. Как формируются эти компетенции и какие конкретные компетенции требуются, определяется компетентным подходом к образованию и его механизмами.

Формирование компетентного подхода, изначально обусловленное реформами образования, широко распространено в настоящее время, особенно в процессе оценки качества образования, определения конечных результатов обучения и согласования достижений выпускников с требованиями рынка труда.

Основы компетентного подхода приводят к Соединенным Штатам и Европе, а его научные основы связаны с теорией Дж. Дюи. Этот подход нашел практические формулировки и прикладные направления в докладе ЮНЕСКО 1997 года, вступив в силу и в действие.

Втечение последних трех десятилетий проблема компетентности занимает ведущее место в ряду требующих неотложного решения проблем педагогики и образовательных исследований, особенно отражающихся в научных трудах Дж. Адаира, М. Аргайла, Е. Берна, Ю. Хабермаса, Г. Лассвела, П. Ватславика, А. Батаршева, А. Болотовой, Г. Бороздиной, Н. Васильев, А. Волковой, Л. Викуловой, Н. Ефимова и других. Вот почему в исследованиях относительно развития образования и их анализе можно найти различные подходы, нуждающиеся в систематизации, обобщении и конкретизации. Необходимо сформулировать четкие концепции компетенций, поскольку они имеют чрезвычайно практичный характер, и ими обусловлены как эффективность образования, так и становление будущих специалистов, особенно будущих педагогов, поскольку от их работы зависит конечный результат всей системы образования – качество образования. Вот почему, когда говорим о совершенствовании компетенции преподавателя, мы понимаем, что это прямопропорционально повышению качества образования. А с другой стороны, формирование компетенций входит в квалификацию специалиста.

***Квалификация – Компетенция – Преподаватель – Образовательный процесс –
Результат – качество – Квалификация – Компетенция***

Ричард Мерк, более конкретизируя подходы к вопросу о соотношении между квалификацией и компетенциями, заявляет: «Квалифицированным является тот, кто может предоставить доказательство об оценке и качестве. Его квалификация считается компетенцией. Быть компетентным означает не что иное, как быть ответственным, авторитетным и уполномоченным. Компетентный человек – это тот, кто выделяется знаниями и способностями. Именно по этому концепция квалификации тесно связана с термином „компетенция”» [1, с. 45]. Ричард Мерк отмечает еще, что квалификация, как главное понятие, содержит в себе знания, навыки, подготовку, опыт, способность, возможность, умение.

Но можно и сказать, что именно компетенция воплощает в жизнь все вышесказанное и реализует специалиста-личности на профессиональной работе. То есть, иными словами, компетенцию можно сформулировать как ***дело – владение***.

То же самое можно сказать и о коммуникативных компетенциях. Коммуникативные компетенции имеют те люди, которые владеют эффективными коммуникациями.

Коммуникативная компетенция входит в первую десятку компетенций всех профессий, является одной из важнейших профессиональных компетенций и имеет большое значение в профессиональных дескрипторах. Коммуникативная компетенция, как ключевая образовательная компетенция, входит в описания образовательных программ, а именно в описания учебных предметов для каждого уровня обучения.

Коммуникативную компетенцию иногда называют *компетенцией компетенций*, так как посредством ее реализуются как профессиональные квалификации, так и другие профессиональные компетенции.

Коммуникативная компетентность – это своего рода связующий элемент между образовательным пространством и рынком труда. И еще можно сказать, что именно рынок труда формирует и предъявляет требования к будущим специалистам, особенно посредством коммуникативных компетенций, потому что личность как специалист самореализуется благодаря коммуникативной компетентности, строя эффективные деловые межличностные и коллективные коммуникации.

В отличие от профессиональных компетенций, коммуникативная компетенция уникальна еще и тем, что она носит индивидуально-субъективный характер, то есть зависит не только от знаний, умений, навыков, подготовки, опыта, способностей и возможностей, но и от индивидуальных личностных черт и качеств.

Основные составляющие коммуникативной компетенции. Компетентность является важнейшим критерием – ключом современного образования, который объединяет в себе образовательные и когнитивные знания, а также компоненты умений и возможностей [2, с. 22].

Основные составляющие коммуникативной компетентности (знания, умения, навыки, подготовка, опыт, способности, возможности) можно разделить на четыре большие группы: **речевые, слуховые**, а также группы **письма и чтения**.

Эти составляющие обеспечивают лингвистическую сферу коммуникаций, где единицей коммуникаций являются смысловые содержания или так называемые «*смыслоносители*» (звуки, восклицания, фразы, предложения и т.п., которые так или иначе имеют языковые выражения). С этой точки зрения существует еще одна сфера в системе коммуникативных возможностей, которая должна дополнять лингвистическую сферу. Это *нелингвистическая* сфера коммуникаций. Там, где первичная единица общения – «носитель сообщения», не всегда становится смыслоносителем, то есть не во всех случаях смысл сообщения осознается коммуникантом.

С этой точки зрения особенно важны невербальные коммуникации, потому что невербальная коммуникация представляет собой уникальный язык тела, который иногда кодируется естественным образом, и для его полного декодирования необходимо владеть коммуникативными профессиональными знаниями и компетентностью.

Для будущего педагога чрезвычайно важны владение умением **говорить эффективно** и требования, предъявляемые к нему в процессе управления коммуникациями.

Речевая деятельность педагога играет очень важную роль в формировании и развитии личности. Известны исследования и труды Ж. Пиаже, В. Штерна, Л. Выготского, в которых подробно раскрывается связь между мыслью и речью. Как отмечает Р. Немов, речь также является средством мышления, носителем сознания, памяти, информации (письменный текст), способом управления поведением других и регулирования собственного поведения [3, с. 264].

Согласно теории коммуникаций Дж. Адаира [4, с. 80], все формы речи эффективны, если они построены по следующим требованиям-принципам:

1. Выразаться ясно,
2. Быть готовым,
3. Быть выразительным,
4. Быть естественным,
5. Быть лаконичным.

Способность слушать и особенности управления ею рассматриваются как один из самых исключительных компетенций педагога. Можно выделить два уровня умения слушать: *пассивный и активный*.

Уровень *пассивного прослушивания* во многом определяется отсутствием коммуникативного интереса и скуки, децентрализацией внимания и наличием отвлекающих внимание посторонних факторов или обстоятельств.

Активное прослушивание – это умение слушать сориентированно с целью восприятия, осмысления, позиционирования слухового импульса. Он не во всех случаях используется. Это в основном бывает, когда коммуникант заинтересован сообщением, имеет свои собственные мотивы для активного прослушивания этого материала.

Особое значение имеет вовлечение умения активного прослушивания коммуниканта-учащегося в образовательный процесс и управление им.

Коммуникация посредством **чтения и письма** особенно важна в образовательном процессе. Посредством чтения и письма ребенок учится по-новому строить связанную речь, осмысливать полученную им информацию.

В этом случае письменный речь используется не только для освоения *умения писать*, но также с содержательной точки зрения помогает излагать информацию на бумагу, иметь под рукой для дальнейших осмыслений и обсуждения с друзьями. Педагог должен обращать внимание не только на грамматику, но и на ясность, конкретность, энергичность и впечатляемость этих письменных материалов.

Чтение является одним из основных источников обучения, особенно с точки зрения обогащения знаний, благодаря которым можно расширить и увеличить уровень компетентности. Однако для учащегося важно владение не только родным языком, но и иностранными языками, чтобы иметь возможность читать профессиональную литературу на разных языках и делиться опытом на международном уровне. Только в этом случае возможно, чтобы он достиг высокого уровня развития и был конкурентоспособным.

Подчеркивая важность коммуникативной компетентности в становлении специалиста и особенно педагога, важно изучение и выявление возможностей ее совершенствования, поскольку ею обусловлена эффективность как профессиональной, так и индивидуальной деятельности. В связи с вышесказанным рассмотрим структуру процесса совершенствования коммуникативной компетенции.

Процесс совершенствования коммуникативной компетенции имеет уникальную структуру. В нее входят следующие компоненты:

– *Содержательный.*

Этот компонент образуется на основании знаний о коммуникациях. Коммуникативные знания включают как полученные в рамках конкретного курса о коммуникациях научно-теоретические основы, так и полученные на разных курсах обоснования относительно коммуникаций. Это те профессиональные конечные точки, которые учащиеся приобретают как гарантию профессиональной квалификации, а также как гарантию становления будущих специалистов.

– *Действие – деяние.*

Этот компонент обеспечивает коммуникативную активность, так как одно дело иметь знания об особенностях реализации эффективных коммуникаций, и совершенно другое – владеть ими на практике и применять при необходимости. Именно этот компонент обеспечивает влияние профессиональных качеств на личные качества. Личность обладает профессиональными знаниями, однако, когда они применяются, и это носит регулярный характер, знания начинают влиять как на привычки, черты характера, так и на поведение и мышление человека. На поведение и мышление влияют посредством их элементарной единицы – деяния, которое осуществляется за счет частых повторений их в профессиональной деятельности.

– *Процессуальный.*

Важной частью коммуникативной компетенции является ситуационный подход, поскольку коммуникация считается уникальной /неповторимой/ в своем роде, и ее особенности обусловлены процессами и условиями, в которых она осуществляется. Этот компонент основан на опыте. То есть, у человека должна быть коммуникативная ситуация – на основе анализа и управления собственным опытом или на основе имеющегося опыта управления.

– *Инструментально-методический.*

Для эффективного осуществления коммуникативного процесса требуется множество инструментов и владение конкретными методами. В качестве инструментальной составляющей важно различать мыслительные операции: анализ и синтез, рассуждение.

В качестве методов коммуникации важно различать вербальные и невербальные, а также лингвистические и нелингвистические методы.

Владение всем этим требует глубоких знаний об их основах и их многократное применение.

– *Социальный.*

Социальная составляющая имеет свое уникальное место в коммуникативной компетенции, потому что в каждой ситуации важно, чтобы специалист понимал ее

общественный контекст и мог работать не только самостоятельно, но и в групповом варианте, сотрудничая и общаясь с другими. Коммуникация должна восприниматься как возможность во имя новых возможностей.

– *Саморегулирование.*

Саморазвитие занимает ключевое место в современных научных подходах и теориях личности. Саморазвитие останется теорией, пока оно не приведется в действие, и личность не начнет контролировать собственный прогресс с помощью механизмов саморегулирования: самоуправление, самоанализ и самосовершенствование. Коммуникация и коммуникативная компетенция требуют постоянного совершенствования в реальных ситуациях, соответствия современным требованиям общества и науки.

Обратная связь или обеспечение и поддержка коммуникативной активности у учащихся. Говоря о совершенствовании коммуникативных компетенций педагога необходимо подчеркнуть наиболее главные направления.

Педагог должен постоянно сосредоточиваться на расширении своей коммуникативной компетентности, чтобы поддерживать не только свою *коммуникативную активность*, но и коммуникативную активность учащихся посредством *обратной связи*. А для этого он должен постоянно быть информированным о коммуникативных особенностях учащихся.

Для стимуляции и развития коммуникативной активности и обратной связи, прежде всего, необходимо учитывать коммуникативные возможности личности.

Так, по А. Бодалеу. «субъектом коммуникации может быть тот, кто имеет возможности и способности эффективного общения с людьми» [5, с. 14]. Для выявления коммуникативных возможностей человека, необходимо изучить *физические, умственные и интеллектуальные* особенности его возрастного развития.

Как отмечает Э. Фромм, прежде всего, «необходимо учитывать ..., что человек приобретает силу и в физической, и в эмоциональной, и в интеллектуальной сферах, а активность и энергия развиваются в каждой из этих областей. В то же время, в процессе созревания эти сферы интегрируются и развивается определенная структура ..., развитие которой является первым условием формирования индивидуальности» [6, с. 15].

Он также подчеркивает, что активность и энергия личности развиваются в соответствии с воздействиями внешней среды, особенно межличностными. Другими словами, необходимо учитывать не только коммуникативные возможности личности, но и физические, эмоциональные и интеллектуальные. Важно, чтобы педагог уделял особое внимание их развитию, особенно в школьном возрасте, и создавал соответствующие условия посредством межличностных коммуникаций.

Исходя из возрастных особенностей развития были проведены многочисленные возрастные периодизации: Аристотель, Я. Коменский, Ж.-Ж. Руссо, Дж. Уотсон, Р. Штайнер, Х. Салливан, Э. Эриксон, В. Мухина, Г. Крайг, Д. Эльконин, Д. Фельдштейн, Ж. Пиаже, Л. Выготский и другие. Возрастное развитие личности – это непрерывный процесс самоизменений, каждый этап которого связан с основным видом деятельности, протекает в конкретной социальной ситуации и характеризуется психическими новообразованиями и изменениями личности.

В связи с этим, каждый ребенок в первую очередь общается в соответствии с возможностями своего физиологического развития (так как у него может быть физическое отставание в развитии: глухонмота, слепота, расстройство моторики и т.п.). Возможности общения ребенка обусловлены также его психическими особенностями – мотивациями, потребностями и интересами, устремлениями и эмоциями, позициями и идеалами и, естественно, с уровнем его сознания и готовности к коммуникациям.

С этой точки зрения при организации коммуникации особенно важно учитывать *потребности общения* личности. Итак, М. Гамезо отмечает, что в случае формирования возможностей, позволяющих учитывать со стороны взрослых новые потребности учащихся и удовлетворять их, можно избежать конфликтов, обеспечивая спокойное развитие личности [7, с. 58].

Потребности общения личности являются ключевыми в структуре его коммуникативной идентичности. Поэтому в процессе стимуляции и развития коммуникационной активности необходимо уделять особое внимание потребностям общения личности.

В структуре коммуникативной активности личности следующим существенным компонентом являются его коммуникативная *подготовка*: коммуникативные знания, коммуникативные умения и коммуникативные навыки. Как отмечает А. Батаршев: Коммуникативные возможности обусловлены приобретенными и систематизированными знаниями, умениями и навыками в условиях конкретных действий [8, с. 6]. Иными словами, для развития коммуникативных возможностей необходимы коммуникативные знания, умения и навыки.

Коммуникативные возможности не образуют неизменную систему. Они обусловлены степенью активности личности и могут непрерывно развиваться, в свою очередь, способствуя развитию разных способностей и качеств личности. Таким образом, если ребенок приобретает необходимые для коммуникаций умения и навыки, то может принимать участие в различных дискуссиях, активно и свободно выражать собственное мнение, свободно самовыражаться, выступать с различными аргументами, не напрягаться в различных взаимоотношениях и приобретать новые знания, навыки и способности.

Как отмечает Р. Кеттел: Умения совершенствуют качества в структуре личности [9, с. 324]. Коммуникативные умения способствуют выражению и совершенствованию коммуникационной активности, но и развитию других личностных качеств.

Таким образом, для эффективной реализации современного образовательного процесса важным условием является стимуляция и развитие коммуникативной активности личности. Развитие коммуникативной активности особенно важно в школьном возрасте, поскольку в этом возрасте проявляются возможности самоактуализации личности, которые в зависимости от условий межличностного общения в образовательном процессе, могут быть или раскрыты и поощрены, или ограничены и больше не выражаться на протяжении всего жизненного цикла. Для поощрения и развития коммуникативной активности, необходимо учитывать физические, эмоциональные и интеллектуальные *коммуникативные возможности* личности, которые и составляют предпосылки для развития коммуникативной активности, а также *коммуникативную подготовку*: знания, умения и навыки, которые личность приобретает в основном в образовательном процессе, и которыми обусловлено дальнейшее развитие личности на протяжении всей его жизни.

Это внутренние факторы формирования коммуникативной активности человека. Однако следует отметить, что формирование коммуникативной активности может быть обусловлено также рядом внешних факторов. Это среда и условия, в которых происходит коммуникация, внешние стимулы, личностные характеристики коммуникаторов, а также уровень профессиональной готовности и компетентности преподавателя. Все это определяет особенности путей межличностной коммуникаций и создает условия для проявления и развития внутренних факторов коммуникативной активности.

Особенности современной образовательной модели, обусловленные совершенствованием коммуникативной компетентности преподавателя: представление новой коммуникативной эквивалентной модели. Коммуникация по своей природе двусторонний процесс, который характеризуется двусторонней активностью [4, с. 35]. Если учащийся не принимает активного участия в образовательных коммуникациях, то коммуникация не может быть эффективной. Межличностная коммуникацию необходимо организовать посредством субъективных отношений. Как известно, воздействие преподавателя может способствовать активности учащегося, управляя и направляя ее.

Как отмечает психолог А. Алферов: преподаватель должен учащемуся предоставлять не информацию посредством устной или письменной речи, а формировать такие умения и навыки, благодаря которым учащийся мог бы сориентироваться в жизни без помощи преподавателя [10, с. 55]. По Д. Эльконину, для реализации развивающей функции обучения необходимо, чтобы учащиеся могли самостоятельного приобретать знания, то есть *научиться учиться* [11, с. 339].

Существует ряд приемов для побуждения активности учащегося: убеждение, влияние, вдохновение, поощрение, мотивация, опирание на интересы и потребности и т.п. Все это возможно и реализуемо только благодаря эффективным образовательным коммуникациям и коммуникативной компетентности.

В результате проведенных исследований представителей зарубежной экспериментальной психологии XX века выяснилось, что человеку присуще саморазвитие, однако необходимо способствовать его проявлению и развитию посредством целенаправленной реализации межличностных коммуникаций. В гуманистической педагогике были акцентированы понятия самореализации, саморазвития.

Известный мыслитель XIX века Л. Фейербах подчеркнул, что истинная, объективная категория – это ... развитие [12, с. 6]. Он также определил: «... цель человека – сам человек».

С целью формирования саморазвивающейся личности в отдельных школах и педагогических системах 20-го века стали применять новые способы реализации межличностных коммуникаций, новые возможности формирования коммуникативных путей (новые модели были предложены Р. Штайнером, Г. Гурджиевым). А на современном этапе в общественных науках предпринимаются попытки сформулирования и предъявления научно-теоретических основ формирования саморазвивающейся личности (А. Работова, Н. Ефимова, И. Зимняя, Г. Ксензова, А. Реан, В. Слостенкин, В. Каширин и др.).

В случае эквивалентной организации педагогом межличностных коммуникаций, решающим станет роль личности в его собственном становлении и развитии.

Г. Ксензова, наряду с управлением развития личности, подчеркивает идею самоуправления человека: важное значение имеет управление развитием личности и самоуправление на всех этапах развития человека, начиная с дошкольного возраста [13, с. 112–113].

Активная роль учащегося в саморазвитии также подчеркивается и в других научных обоснованиях. Таким образом, эффективность воспитания, обучения и образования обусловлена также активностью воспитуемых к самому себе, его саморазвитием, самореализацией, саморегуляцией и самообразованием.

Н. Ефимова подчеркивает: «Эффективным и развитым способом обучения является тот, при котором субъект ставит перед собой проблему собственного саморазвития [14, с. 138]. Автор считает, что решение этой проблемы также обусловлено коммуникацией, так как, по словам Н. Менчинской, «... развитие является результатом коммуникативной активности ребенка» [15, с. 26].

Вышеупомянутые положения являются основой для формирования новой модели эквивалентной межличностной коммуникации, которую целесообразно представить в виде модели *«ориентирующий субъект – саморазвивающийся субъект»*. В этой эквивалентной модели межличностных коммуникаций преподаватель действует как ориентирующий субъект и направляет учащегося к саморазвитию. Идея преподавателя как ориентирующего субъекта исходит из гуманистической теории К. Роджерса, в которой он называет преподавателя *фасилитатором* [16, с. 234] (*facilitator* англ.: модератор, организатор, помощник, направляющий, кто стремится не подчеркивать свою роль и способствует самоорганизации членов группы). Преподаватель, как фасилитатор коммуникаций, так организует общение, чтобы оно способствует самораскрытию и дальнейшей самоорганизации учащегося. В основе этого лежит идея коммуникативной активности учащегося и направления коммуникаций преподавателем, когда преподаватель постоянно ориентирует учащегося к саморазвитию.

В образовательной системе, и особенно в школе, функционирование модели *«ориентирующий субъект – саморазвивающийся субъект»*, недостаточны только общественные потребности и разработка педагогических научно-теоретических основ. Необходимо разработать новые пути и новые технологии, благодаря которым станет возможным функционирование такой модели.

Обобщая, можем сказать, что характер моделей межличностных коммуникаций определяется уровнем коммуникативной эквивалентной активности преподавателя и учащегося. Из требований современного информационного общества знания исходит формирование саморазвивающейся личности, что обусловлено функционированием

эквивалентной модели межличностных коммуникаций в образовательной системе, и особенно в школе. Современные требования и научные исследования являются основой для формирования новой эквивалентной модели межличностных коммуникаций, которую целесообразно представлять в виде «*ориентирующий субъект – саморазвивающийся субъект*». В этой активной модели межличностных коммуникаций преподаватель действует как ориентирующий субъект и направляет учащегося к саморазвитию.

Список библиографических ссылок

1. Merk R. Kommunikatives Management: Erwachsenenbildung, Weiterbildung, Personalentwicklung. Eine vermittlungswissenschaftliche Perspektive. Berlin, 1993. 188 s.
2. New approaches to the teacher training: Competent approach, theories and practice. Handbook for the teacher education / Edited by P. Vardumyan and other. Yerevan: IREX, 2004.
3. Немов Р.С. Психология: учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений, в 3 кн. Кн.1. Общие основы психологии. М.: ВЛАДОС, 2005. 687 с.
4. Адаир Дж. Эффективная коммуникация. М.: Эксмо, 2006. 320 с.
5. Бодалев А.А. Психология общения: Избранные психологические труды. 2-е изд. М.: Московский психолого-социальный институт, 2002. 256 с.
6. Фромм Э. Бегство от свободы. Человек для себя. Пер. с англ. М.: АСТ, 2006. 571 с.
7. Возрастная и педагогическая психология: учеб. пособие. Под ред. М.В. Матюхина, Т.С. Михальчик, Н.Ф. Прокина и др. М.: Просвещение, 1984. 256 с.
8. Батаршев А.В. Диагностика способности к общению. Практическая психология. СПб.: Питер, 2006. 176 с.
9. Хелл Л., Зиглер Д. Теории личности (Основные положения, исследования и применение). СПб.: Питер, 1999. 608 с.
10. Алферов А.Д. Психология развития школьников: учеб. пособие. Ростов н/Д: Феникс, 2000. 384 с.
11. Эльконин Д.Б. Детская психология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. М.: Академия, 2005. 384с.
12. Фейербах Л. Избранные философские произведения. В 2-х т. Том.2. М., 1955.
13. Ксензова Г.Ю. Перспективные школьные технологии: Учебно-методическое пособие. М.: Педагогическое общество России, 2001. 224 с.
14. Ефимова Н.С. Психология общения. Практикум по психологии: Учебное пособие. М.: Форум. 2006. 192с.
15. Менчинская Н.А. Проблемы обучения, воспитания и психического развития ребенка: Избранные психологические труды. М.: Изд-во Московского психолого-социального института, 2004. 512с.
16. Роджерс К. Становление человека. М.: Прогресс, 1994. 324 с.

References

1. Merk R. Kommunikatives Management: Erwachsenenbildung, Weiterbildung, Personalentwicklung. Eine vermittlungswissenschaftliche Perspektive. Berlin, 1993. 188 s.
2. New approaches to the teacher training (2004): Competent approach, theories and practice. Handbook for the teacher education. In P. Vardumyan and other (Ed.). Yerevan: IREX.
3. Nemov, R.S. (2005). Psychology: Textbook. for stud., in 3 Books-Book.1. General principles of psychology. Moscow: Vlados. 687 p. (in Rus.)
4. Adair, J. (2006). Effective communication. Moscow: Eksmo. 320 p. (in Rus.)
5. Bodalev, A.A. (2002). Psychology of communication: Selected psychological works. 2nd edition. Moscow: Moscow Psychological and Social Institute. 256 p. (in Rus.)
6. Fromm, E. (2006). Escape from freedom. Man for himself. Trans. From English. Moscow: AST. 571 p. (in Rus.)
7. Matyukhina M.V., Mikhalchik T.P., Prokina N.F. and al. (Ed.) (1984). Age and pedagogical psychology: Textbook. Moscow: Education. 256 p. (in Rus.)
8. Batarshv, A.V. (2006). Diagnostic of the ability to communicate. Practical psychology. St. Petersburg: Peter. 176 p. (in Rus.)
9. Hell, L., Ziegler, D. (1999). Theories of personality (Basic provisions, research and application). St. Petersburg: Peter. 608 p. (in Rus.)
10. Alferov, A.D. (2000). Psychology of development of schoolchildren: Rostov na Donu: Phoenix. 384 p. (in Rus.)
11. Elkonin, D.B. (2005). Child psychology: Moscow: Academy. 384 p. (in Rus.)
12. Feuerbach, L. (1955). Selected philosophical works. In 2 vol. Vol.2. Moscow. (in Rus.)
13. Ksenova, G.Yu. (2001). Perspective school technologies: Teaching-methodical manual. Moscow: Pedagogical Society of Russia, 2001, 224 p. (in Rus.)
14. Yefimova, N.P. (2006). Psychology of communication. Workshop on Psychology: Textbook. Moscow: Forum. 192 p. (in Rus.)
15. Menchinskaya, N.A. (2004). Problems of learning, upbringing and mental development of the child: Selected psychological works. Moscow: Publishing house of the Moscow Psychological and Social Institute, 2004, 512 p. (in Rus.)
16. Rogers, K. (1994). The formation of a man. Moscow: Progress. 324 p. (in Rus.)

ALEKSANYAN Anna,
Ph.D in Pedagogy, Associate Professor of Pedagogy Department,
Yerevan State University, Republic Armenia
e-mail: anna.aleksanyan@ysu.am

ON THE QUESTION OF IMPROVEMENT OF FUTURE PEDAGOGUES' COMMUNICATIVE COMPETENCIES

Abstract: *The goal of the formation and development of a self-developing personality in accordance with modern requirements raises the problem of continuous re-examination, rethinking of the educational process, as well as the identification and application of new opportunities in the modern educational process. From this point of view, in the process of socialization of the individual in accordance with modern requirements, a new study of possibilities is needed, as well as the identification of the role and place of one's own communicative activity of the individual in this process. All this depends on the level of vocational training and communicative competence of the teacher, who is striving to attained improvement, which is the nature of the communicative model in the educational process.*

Key words: *educational process; competent approach; professional qualification; teacher; communicative competence; areas of improvement; effective feedback; subject of communication; communicative activity; self-developing person; communicative model.*

Одержано редакцією 05.12.2017
Прийнято до публікації 10.12.2017

УДК 378

АРУТЮНЯН Назик Карапетовна,
доктор педагогических наук, профессор,
зав. кафедрой педагогики Ереванского
государственного университета, Республика Армения
e-mail: nazik_harutiunian@yahoo.co.uk

АНТРОПОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПЕДАГОГИКИ СЧАСТЬЯ

В статье анализируются антропологические основы педагогики счастья: роль человека в мире, восприятие смысла жизни, роль социальных условий в процессе приобретения счастья.

Счастье является одним из важных компонентов человеческой жизни.

В статье трактуется то понятие, что воспитание счастливого ребенка это основная цель педагогики. В воспитательной системе счастье является педагогическим условием активности ребенка и играет роль педагогического средства в его развитии и персональном росте.

Ключивые слова: *антропологические основы; педагогика счастья; смысл жизни; миссия человека; материальные и духовные ценности; свобода человека; здоровье человека; педагогические условия; развитие ребенка; активность ребенка.*

*Не гоняйся за счастьем –
оно всегда находится в тебе самом.*

Пифагор

Главными приоритетами XXI века становятся такие понятия, как самопознание, саморазвитие, обретение нравственных ценностей, смысла жизни и осознание счастливого бытия.

Каждый в этом мире имеет свою собственную миссию. Кредо Марии Монтессори, формула миссии человека такова: «Все живое на Земле рождается с определенной программой. В программе человека заложены его способности, таланты и наклонности, которые определяют его уникальность. Космическая миссия человека заключается в том, чтобы раскрыть свою программу, высвободить потенциал, развить талант, данный Богом, Космосом, Природой (кому как угодно) и с благодарностью использовать эти дары для полной, счастливой самореализации и служения миру» [1, с. 67].

Человек рождается, чтобы быть счастливым. Счастье - один из важнейших компонентов жизни, который показывает степень полноценности его жизни и является важнейшей характеристикой человеческого бытия. Человек стремится к счастью и он вкладывает в это все свое ценное и важное.

Известный антрополог В.С. Несмелов пишет: “Каждый человек всегда и непременно живет или прямым обольщением какого-нибудь счастья, или по крайней мере мечтой о счастье и надеждой на него, потому что иначе он не хотел бы жить, иначе он и не стал бы жить” [2, с. 217].

Следовательно, стремление к счастью рассматривается как основа всей человеческой деятельности, которая дает особенную значимость вопросу счастья.

Французский философ Альбер Камю видел смысл бытия личности не в повиновении судьбе, а в борьбе за счастье и человеческое достоинство [3, с. 291].

Не менее важной является идея индивидуального содержательного наполнения категории “счастье”, связанного с условиями жизни каждого человека. В. Несмелов пишет: “Это обстоятельство необходимо определяется самой природой идеи счастья, потому что эта идея возникает у человека только в силу данных условий его наличного существования, и следовательно – содержание этой идеи необходимо определяется только в отношении данных условий и применительно к ним. Следовательно, счастье нужно рассматривать как индивидуально сформулированную цель жизни” [2, с. 219].

Справедливы суждения Несмелова о том, что человек не может достичь абсолютного счастья, так как существует тесная связь между счастьем и условиями человеческой жизни.

Для подавляющего большинства людей содержание счастья связано с внешними явлениями, в первую очередь с обладанием определенными материальными благами. Исходя из этой точки зрения была выдвинута идея “счастья”, учитывая мысль о неизбежной ограниченности возможностей каждого конкретного человека, многие виды материальных благ оказываются для него принципиально недоступны.

При понимании счастья как обладания материальными ценностями, люди оказываются в состоянии жесткой конкуренции друг с другом, что делит людей на счастливых, т.е. имеющих блага и несчастных, которые лишены не только искомых благ, но и шансов на их приобретение. Невозможность достижения окончательного и полного счастья логически приводит человека к отрицанию принципа счастья, что приводит человека к идее бессмысленности его жизни.

В современном мире важнейшими умениями человека являются его способность выдержать давление политических, экономических и социокультурных факторов, обрести физическую и психологическую жизненную устойчивость, стать хозяином собственной жизни и победителем обстоятельств.

Считается, что одним из важных факторов формирования позитивной социализации и жизненной устойчивости является способность человека быть счастливым, достигать удовлетворенности своей жизнью и ставить новые цели для ее достижения.

По мнению западных мыслителей, счастье имеет объективное и субъективное основание. Объективное основание счастья зависит от таких внешних факторов как здоровье, социальные связи, интересная работа, материальное благополучие, досуг, свободное время и т.д.

Субъективное основание включает в себя особенности и характеристику именно личности. Они вместе определяют способность человека быть счастливым. Эта сторона счастья подлежит изменению.

Западные исследователи (В. Франкл, К. Хирш-Пасек, Дж. Папас, Б. Хеди) выделяют такие качества и способности, которые влияют на ощущение счастья.

1. Человек должен быть уверенным в себе, поверить в свои возможности, уметь преодолевать трудности, нести ответственность за свою жизнь, находить положительные стороны в негативных ситуациях, жизнерадостно смотреть в будущее. То есть, он должен быть оптимистом, с положительной самооценкой, с высокоразвитым чувством ответственности по отношению к результатам своей деятельности, иметь позитивное мышление, который обеспечивает положительную позицию.

2. В человеке должна быть развита эмоционально-чувствительная сфера, он должен внедрить в свою жизнь как можно больше положительных эмоций.

3. Человек должен быть всем доволен и уметь прощать старые обиды.

4. Человек должен знать сильные стороны своего характера, свои достоинства и уметь их реализовать в различных областях жизнедеятельности: в семье, в работе, в учебе, при общении и т.д.

5. Он должен понимать, что стремление получить лишь удовлетворение в жизни, не делает его счастливым. Тысячи людей, живущих в роскоши, умирают от духовного голода. Эти люди спрашивают, как найти счастье? Проблема в том, что они неправильно ставят вопрос. Путая удовольствие, удовлетворение с духовной удовлетворенностью, люди надеются получить все сразу и без труда. И жизнь превращается в гонку за более доступными наслаждениями и удовлетворениями. Удовольствие - мощный источник мотивации, но это не приводит к внутреннему изменению. Это просто консервативная сила, толкающая к тому, чтоб удовлетворить сиюминутные потребности, обеспечивающие комфорт и расслабление. Для истинного счастья необходимо стремиться к духовному удовлетворению, требующему специальных усилий и развития положительных качеств.

6. Для духовного удовлетворения, у человека должно быть любимое хобби, которое поможет ему показать свои лучшие качества и самореализоваться.

7. Чтобы испытывать чувство истинной, глубокой удовлетворенности в жизни, у человека должно быть смысл жизни [4, с. 14].

Из западных исследователей В. Франкл находит, что именно смысл жизни считается основой для счастья, а понять смысл жизни и иметь его считается предпосылкой для счастья и шанс почувствовать его. «Отсутствие смысла жизни лишает человека способности, как переживать счастье, так и переносить страдания» [4, с. 14]. И чтобы прийти к осмысленной жизни, занять определенную жизненную позицию, необходимо расширять ценностный кругозор жизни, находить за каждым объектом взаимодействия с окружающим миром и ценностное содержание.

Развитие путем реализации собственной миссии прибавляет жизненную силу в человеке.

Любовь и свобода дают человеку большую силу и колоссальную энергию, чтобы преодолеть трудности жизни и уметь выходить из тупиков.

Важным средством для счастья детей является порождение в них свободы, необходимость дарить им ощущение полноценной свободы. Независимый человек свободен в своих размышлениях. Независимый ведет себя так, как считает нужным, а не так, как пытаются ему диктовать. Свободный человек не может быть как безмолвный болт, поскольку он силен и не подчиняется.

Источник жизни, счастья и здоровья заключается в свободе. Психолог А. Лоуэн считает: «Дарованная ребенку жизнь — это одновременно и дарованная ему радость». Радость невозможна без свободы, которая, по его словам, означает право искать и находить свое собственное счастье или радость [4, с. 14].

Педагогика счастья предназначена для того, чтобы поднять «человека будущего» до его реальных размеров, которые в него внедрены прогрессивной логикой эволюции планеты Земли, с которыми он появляется на свет. Воспитание счастливого ребенка - основная цель педагогики.

В труде «Воспитание счастья» Н.Е. Щуркова и Е.П. Павлова считают, что феликсологическое воспитание в учебных заведениях должно содействовать счастью ребёнка в его реальной жизни и учить его быть счастливым. [5, с. 4]

В воспитательной системе счастье является педагогическим условием активности ребенка [6] и играет роль педагогического средства в развитии и персонального роста ребенка.

Список библиографических ссылок

1. Монтессори М. Дом ребенка. Метод научной педагогики. М.: Задруга, 1913. 339 с.
2. Несмелов В. С. Наука о человеке. В двух томах. Казань, 1889–1901. Т1. «Опыт психологической истории и критики основных вопросов жизни». URL: <http://psylib.org.ua/books/nesme01/index.htm>
3. Камю А. Падение. *Камю А. Избранное* / Пер. Н. Немчиновой. М., Радуга, 1988. С. 277–334
4. Счастье воспитания: тренинг для приемных родителей / автор-составитель Г.Р. Шарафутдинова. Уфа: Изд-во БГПУ, 2011. 90 с.

5. Щуркова Н.Е., Павлова Е.П. Как воспитать счастливого: феликсология воспитания. М.: Педагогическое общество России, 2002. 80 с.
6. Ниязбаева Н.Н. Современная детская студия: среда комфорта. URL: http://www.rusnauka.com/7_NITSB_2014/Psihologia/8_158353.doc.htm.

References

1. Montessori, M. (1913)., Home of the child. Method of scientific pedagogy. Moscow: Zadruga, 1913. 339 p.
2. Nesselrode, V.S. (1889) The science of man. In two volumes. Kazan, 1889–1901. Book 1. "Experience of psychological history and criticism of the main issues of life". Retrieved from <http://psylib.org.ua/books/nesme01/index.htm>.
3. Camus, A. (1988). Selected, "Falling". Transl. by N. Nemchinova. Moscow, Rainbow. P. 277–334.
4. Happiness of Education: training for foster parents (2011). In G.R. Sharafutdinova (Author-compiler). Ufa: Publishing house of the Bashkir GPU, 2011. 90 p.
5. Shchurkova, N.E., Pavlova, E.P. (2002). How to raise a happy: a felixology of education. Moscow: The Pedagogical Society of Russia. 80 с.
6. Niyazbaeva, N.N. (2014). Modern children's studio: a comfort environment. Retrieved from http://www.rusnauka.com/7_NITSB_2014/Psihologia/8_158353.doc.htm.

ARUTYUNYAN Nazik,

Doctor in Pedagogy, Professor, Chair of Pedagogy Department,
Yerevan State University, Republic of Armenia
e-mail: nazik_harutiunian@yahoo.co.uk

ANTHROPOLOGICAL FUNDAMENTALS OF HAPPINESS PEDAGOGY

Abstract. *Introduction. Pedagogy of happiness is non-classical pedagogy of the 21st century. Pedagogy of happiness is a creative pedagogy in itself. It is a pedagogical system, where the culture of joy and happiness as a culture of creativity and health stands for integrating all pedagogical systems. Happiness is one of the most important components of human life. Happiness is health, joy, love, freedom, creativity, good family, good job, as well as harmony with oneself and the world.*

Purpose. The purpose of the research is a deep analysis of the anthropological fundamentals of pedagogy of happiness.

Methods. In the analysis of the subject many methods are used: analysis, synthesis, comparison, induction, deduction, etc.

Results. Content fulfillment of the concept "happiness" is observed as a solution to a number of anthropological issues: the role of a human being in the world, as understanding of the essence of happiness determines the orientation of an individual (personality) trend.

Originality. This scientific article is the first research in Armenia on the anthropological fundamentals of Pedagogy of happiness, which is pedagogy of the 21st century.

Conclusion. Upbringing of a happy child is a fundamental pedagogical aim. In the educational system the happiness is a pedagogical condition for the activity of children and a pedagogical mean for children's development and personal growth.

Key words: *anthropological fundamentals; pedagogy of happiness; concept «happiness»; essence of happiness; individual trend; happy child; educational system; activity of the child; children's development.*

Одержано редакцією 06.12.2017
Прийнято до публікації 10.12.2017

УДК 378

АТАМАНЧУК Юрій Миколайович,

доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри освіти і управління навчальними
зкладами,
Класичний приватний університет
e-mail: Atamanchuk78@ukr.net

ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ЯКІСТЬ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

Статтю присвячено висвітленню проблем стану інформаційного забезпечення управлінської діяльності керівника, а також змісту стану інформатизації у закладі освіти.

Ключові слова: *інформаційне забезпечення; якість; управлінська діяльність; керівник закладу освіти; інформатизація освіти; інформаційні ресурси.*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства обумовлює необхідність подальшого більш широкого впровадження інформаційних технологій управління в освітню галузь, що в свою чергу обумовлює потребу в ширшому дослідженні розвитку інформаційних технологій в освіті та закладах освіти зокрема. Розвиток інформаційних та інформаційно – комунікаційних технологій (ІКТ) визначає рівень розвитку держави на даному етапі, а також розвиток як всієї системи освіти так і закладів освіти. Прогресне прискорення темпів інформатизації в закладах освіти є наслідком глобальної інформатизації всього українського суспільства. У багатьох країнах світу вільне володіння такими технологіями є складовою освіти. Впровадження в освітній процес ІКТ сприяє підвищенню її якості, а також удосконаленню організації діяльності закладу освіти та управління ним. Застосування інформаційних технологій у системі управління освітою є особливо необхідним, оскільки саме управлінські рішення спроможні змінити всю систему в цілому. Одним із методів який дієво вплине на удосконалення системи управління освітою є впровадження новітніх інформаційних систем.

Інформатизація закладу освіти потребує подальшої фундаментальної розробки на основі теорії управління соціальними системами наукових підходів, синтезу новітньої філософії і психології освіти з урахуванням особливостей функціонування освітнього закладу як відкритої, динамічної, соціально – педагогічної системи.

Аналіз останніх публікацій. Науковому осмисленню проблеми інформаційного забезпечення управління закладом освіти сприяють роботи з теорії соціального управління (В. Афанасьєв, А. Файоль, Е. Юдін та ін.), праці в галузі освітнього менеджменту (Ю. Атаманчук, В. Алфімов, В. Бондар, Б. Гершунський, С. Гончаренко, Р. Гуревич, І. Гришина, Л. Даниленко, Т. Десятков, Г. Дмитренко, М. Жалдак, Г. Єльников, Л. Калініна, О. Мармаза, В. Маслов, В. Пikelьна, О. Співаковський, Є. Хриков, В. Шпак та ін.).

Мета статті. Є розгляд впливу інформаційного забезпечення на якість управлінської діяльності керівника закладу освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Значною мірою ефективність впровадження інформаційних технологій в закладах освіти залежить від наукового обґрунтування даного процесу. Узагальнені результати аналізу наукових праць та власний досвід щодо інформатизації у закладі освіти дають стверджувати, що інформаційні технології дієво впливають на підвищення ефективності у процесі розробки та прийняття управлінського рішення, що включає отримання необхідної інформації, розробка рішення, доведення даного рішення до виконавців, контроль за його виконанням.

Актуальність проблеми інформатизації управління закладом освіти полягає в створенні, впровадженні та розвитку відповідного освітнього середовища на основі інформаційних систем, мереж, ресурсів і технологій, а також у підготовці керівника освітнього закладу і інших фахівців до діяльності в умовах інформаційного суспільства, що сприятиме підвищенню якості та ефективності освітнього процесу.

Успіх у процесі інформатизації освітнього закладу залежить від управління цим процесом. Досягнення цілей у процесі інформатизації освітнього процесу здійснюється на основі застосування комплексу функціонально залежних педагогічних, інформаційних, методологічних, психофізіологічних і ергономічних засобів і методик які створені на базовій основі технічного і програмного забезпечення електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем та комп'ютерних мереж.

Поняття «управління» є багатогранним та універсальним і має міждисциплінарний характер. Управління належить до інтернаукових галузей знань. Його поява на стику комплексу наук – економіки, філософії, соціології, психології, педагогіки, кібернетики – та різнобічність поглядів науковців зумовлюють суттєві розбіжності в трактуванні основних категорій цієї науки. Так, за даними наукових досліджень В. Кукушкіна, у сучасній літературі зафіксовано понад 350 дефініцій поняття «управління» [1, с. 67].

Є. Хриков, аналізуючи різні підходи до управління, відзначив, що немає єдності в поглядах на сутність управління, «семантичний аналіз цих та інших визначень, використання процедури спеціалізації й узагальнення, показує, що їх головними компонентами є: суб'єкт – керуюча система, об'єкт – керована підсистема; засіб взаємозв'язку – вплив або взаємодія, основа функціонування, мета» [2, с. 32].

Дослідниця Г. Єльнікова трактує управління як особливий вид людської діяльності в умовах постійних змін внутрішнього та зовнішнього середовища, який забезпечує цілеспрямований вплив на керовану систему для збереження і впорядкування її в межах заданих параметрів на основі закономірностей її розвитку та дії механізмів самоуправління.

Л. Калініна трактує поняття управління як «... роботу з інформацією в процесі реалізації суб'єктом управління функцій з метою підтримки параметрів системи в стані упорядкованості і досягнення мети і задач».

В. Маслов пропонує наступне визначення: «Управління – це цілеспрямоване суб'єктно-об'єктна взаємодія по забезпеченню стійкого функціонування і розвитку конкретної системи на основі мети, задач, властивих їй закономірностей, принципів, змісту і форм функціонування, що стоять перед нею».

В. Безпалько в дослідженнях характеризує управління як механізм, що забезпечує взаємодію керуючого та керованого об'єктів, при якому перший відстежує функціонування другого щодо досягнення заздалегідь поставлених цілей [1, с. 69].

У процесі аналізу, ми прийшли до висновку, що при визначенні категорії «управління» можемо виділити три основні позиції. Перша позиція – це розуміння під керуванням процесу взаємодії елементів, суб'єктів, у результаті якого відбувається їх взаємообумовлена зміна. Друга позиція – це розгляд управління як певного виду діяльності, що характеризує цілеспрямоване виділення суб'єктів. Третя позиція – визначення управління як цілеспрямованого впливу суб'єкта управління на керований об'єкт, що призводить до зміни останнього.

Управління закладом освіти є різновидом соціального управління, але, необхідно враховувати її специфічні особливості. Адже, заклад освіти є складною системою з відповідною організаційною структурою управління. Дана структура підпорядковується одному керівнику. Саме від його знань, умінь і організаційних здібностей залежать результати праці всього колективу.

Для ефективного управління закладом освіти у сучасних умовах керівник має бути готовим до швидких змін, постійно підвищувати свою професійну компетентність, впроваджувати інноваційні освітні проекти, створювати сприятливі умови, а також підтримувати і заохочувати працівників які працюють в даному закладі до здійснення ними дослідно – експериментальної роботи.

Аналіз різних наукових джерел дозволив визначити, що основними характеристиками сучасних навчальних закладів, які враховуються у процесі менеджменту є: відкритість системи, що передбачає постійне врахування змін, які відбуваються у соціальному середовищі; швидка адаптація до нових підходів у суспільному розвитку та трансформація їх у новий зміст навчання, нові освітні та інформаційні технології, нові стратегії взаємодії між учасниками управлінського та навчально-виховного процесів, нові психологічні характеристики учасників такої взаємодії тощо; постійне навчання, результатом якого є стратегічне мислення і бачення майбутнього, сильна корпоративна культура, командний принцип роботи та вільний обмін інформацією; функціонування на засадах гуманістичного менеджменту [3, с. 8].

Стратегія розвитку інформатизації управління освітнім процесом у закладі освіти передбачає обов'язковість дотримання низки умов, пов'язаних з формуванням розвиненої ІКТ-орієнтованої інфраструктури інформатизації закладу освіти, створення єдиної системи автоматизованого оброблення інформації, забезпечення росту компонентів цифрового інформаційного середовища і формування інтегрованого комплексу електронних інформаційних ресурсів. Перед керівником закладу освіти в умовах інформатизації освіти стоять завдання вдосконалення методів, засобів навчання і способів організації практичної та пізнавальної діяльності студентів на основі використання засобів ІКТ; автоматизації інформаційно-методичного забезпечення [4, с. 99].

Основні напрями професійної діяльності керівника варто пов'язувати із здійсненням таких організатора інформації установи освіти:

– створення і вдосконалення методичних систем навчання, реалізованих на основі сучасних технологій інформаційної взаємодії, орієнтованих на розвиток особистості

студентів, на формування умінь самостійно здобувати нові знання, здійснювати інформаційну діяльність, освоювати нові інтелектуальні продукти;

- забезпечення педагогічно доцільного використання потенціалу розподіленого інформаційного ресурсу, що надається мережею Інтернет і організації навчальної інформаційної взаємодії на базі комп'ютерних мереж (локальних, глобальних);

- інформатизація управління на основі автоматизації процесів інформаційно-методичного забезпечення навчально-виховного процесу та організаційного управління навчальним закладом, діагностики стану інформатизації освітньої установи, планування впровадження і розвитку ІКТ (з урахуванням факторів фінансування, критеріїв успішності, соціальної значущості, технічного забезпечення);

- психолого-педагогічна діагностика рівня підготовки, просування у навчанні на базі комп'ютерних тестуючих, діагностуючих методик встановлення рівня інтелектуального потенціалу учня, контролю та оцінки їх знань.

Аналіз діяльності освітян усіх спеціальностей у галузі використання ІКТ у навчально-виховному процесі дозволяє зробити висновок про присутність усіх перерахованих вище напрямків у тій чи іншій мірі в їх діяльності [5, с. 40].

Відтак, пропонуємо за основу такі компоненти професійної діяльності керівника освітнього закладу в умовах застосування ІКТ в освітньому процесі.

1. Конструктивний компонент передбачає планування освітнього процесу з використанням ІКТ на основі таких умінь:

- визначити педагогічну доцільність використання ІКТ у навчальному процесі з урахуванням мети занять, змісту досліджуваного матеріалу, вікових особливостей учнів, їхніх знань та інтересів;

- враховувати можливості засобів ІКТ, можливостей сервісів Інтернет;

- вміти аналізувати можливості ІКТ з метою виявлення доцільності їх використання у навчальному процесі (під час викладу нових знань, закріплення, повторення, контролю, при підготовці до уроку);

- вміти вибрати раціональний метод застосування засобів інформації у навчальному процесі;

- виробляти планування уроку з використанням ІКТ;

- вміти використовувати засоби інформаційно-методичного забезпечення освітнього процесу;

- підбирати потрібну навчальну інформацію з метою планування уроку.

2. Гностичний компонент передбачає вміння, пов'язані з:

- вивченням і аналізом можливостей засобів ІКТ;

- оцінкою програмних засобів навчального призначення (експертна оцінка якості програмних засобів навчального призначення);

- вивченням і аналізом своєї діяльності та діяльності учнів при використанні засобів інформатизації освіти;

- активізацією пізнавальної діяльності учнів, стимулюванням їх до самоосвіти засобами Інтернет-технологій;

- забезпеченням підвищення ефективності занять з використанням засобів ІКТ для підготовки та проведення організаційних та освітніх заходів.

3. Проектувальний компонент передбачає вміння, пов'язані з розробкою педагогічних технологій на базі ІКТ.

4. Організаційний компонент передбачає систематичну навчальну роботу з використанням ІКТ на основі наступних умінь:

- вміти підготувати ІКТ до роботи;

- використовувати ІКТ на різних етапах освітнього процесу;

- здійснювати самостійну діяльність при роботі з ІКТ та Інтернет;

- організувати групову та індивідуальну роботу студентів з використанням ІКТ;

– створювати у студентів мотивацію до роботи з сучасними інформаційними технологіями;

– здійснювати підбір потрібної навчальної інформації за допомогою ІКТ [6; 7; 8].

Упровадження нових інформаційних технологій в управління освітнім процесом передувє велика підготовча робота, що вимагає володіння інформацією про сучасні комп'ютерні технології і вміння ефективно їх використовувати.

У галузі інформатизації навчальної та навчально-методичної діяльності: очікуваним результатом, насамперед, має стати підвищення якості та доступності освіти за рахунок формування нової освітньої платформи у вигляді створення єдиної системи навчального цифрового мультимедійного і інтерактивного контенту із забезпеченням віддаленого доступу до електронних освітніх ресурсів у рамках єдиного освітнього інформаційного простору, а також зміни технологій навчання.

У галузі інформатизації виховної діяльності очікуваним результатом насамперед, має стати підвищення життєвої позиції, духовності та культури, ініціативності, самостійності, толерантності, здатності до успішної соціалізації у суспільстві та активної адаптації на ринку праці, збереження і зміцнення здоров'я учнів (слухачів, студентів).

У галузі інформатизації адміністративної діяльності очікуваним результатом, насамперед, має стати створення ефективної системи управління освітнім закладом, підвищення відкритості та якості прийняття управлінських рішень, скорочення паперового документообігу і ручної праці при обробленні інформації, підвищення оперативності та надійності інформаційного обміну управлінською інформацією на основі впровадження принципово нових електронних сервісів (дистанційні питання-відповіді, побажання, обговорення рішень і проектів документів, опитування і голосування, офіційні звернення тощо); перехід від інтуїтивного до аналітичного управління.

У галузі інформатизації діяльності з документаційного забезпечення очікуваним результатом, насамперед, має стати підвищення ефективності та якості їх діяльності за рахунок звільнення від рутинної роботи з обробки інформації, підвищення продуктивності праці працівників, скорочення термінів і витрат на вирішення виробничих завдань, забезпечення надійності формування документів, підвищення оперативності доведення інформації до кожного структурного підрозділу і кожної посадової особи [4, с. 117–120].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Сфера освіти, що володіє великою інертністю, відстає у своєму прагненні використовувати сучасні інформаційні інструменти від об'єктивної необхідності щодо їх застосування, що диктується як результатами науково-технічного прогресу, так і потребами суб'єктів інформатизації. Цьому сприяють об'єктивні труднощі, викликані економічними, технологічними, управлінськими, кадровими, нормативними та іншими причинами.

Отже, інформатизація управлінської діяльності освітнього закладу – це одночасно і продукт, і показник ефективності управління сучасним освітнім закладом. Інтенсивне використання інформаційних технологій в сучасному освітньому закладі є запорукою успіхів прийняття управлінських рішень на всіх напрямках його роботи: необхідною умовою збереження та підвищення рейтингу освітнього закладу, його інноваційного поступу, підвищення ефективності освітньої, наукової та адміністративної діяльності.

Список бібліографічних посилань

1. Мартинець Л.А. Управління освітнім середовищем професійного розвитку вчителя у загальноосвітньому навчальному закладі: монографія. Вінниця: Нілан – ЛТД, 2017. 408 с.
2. Хриков С. М. Управління навчальним закладом. Київ: Знання, 2006. 365 с.
3. Демчук В.С. Основи освітнього менеджменту. Київ: Ленвіт, 2007. 263 с.
4. Атаманчук Ю.М. Підготовка магістрів з управління навчальними закладами до інформатизації управлінської діяльності: теоретичні і методичні засади: монографія. Умань: Жовтий О.О., 2014. 333 с.
5. Данилова Г.С. Акмеологічна модель педагога в ХХІ столітті. *Рідна школа*, 2003, № 6, С. 6–9.
6. Єльнікова Г.В. Наукові основи управління школою. Харків: ХДП, 1991. 170 с.
7. Поважна Л.І., Цехмістрова Г.С. Організаційно-методичне забезпечення контролю якості навчання у вищому навчальному закладі освіти. Київ: Інтас, 2001. 94 с.
8. Фіцула М. М. Педагогіка. Київ: Академія, 2002. 528 с.

References

1. Martynets, L.A. (2017). Management of the educational environment of professional development of a teacher in a general educational institution: monograph Vinnitsa: Nealan LTD. 408 p. (in Ukr.).
2. Hrykov, E.M. (2006). Educational institution management. Kyiv: Knowledge. 365 p. (in Ukr.).
3. Demchuk, V.S. (2007). Fundamentals of Educational Management. Kyiv: Lenvit. 263 p. (in Ukr.).
4. Atamanchuk, Yu.N. (2014). Training of masters for management of educational institutions to information management: theoretical and methodological principles: monograph. Uman: Zhovtyy O. 333 p. (in Ukr.).
5. Danilova, G.S. (2003). Acmeological model of a teacher in the XXI century. *Native school*, 6, 6–9 (in Ukr.).
6. Elnikova, G.V. (1991). Scientific fundamentals of school management. Kharkiv: HSPI. 170 p. (in Ukr.).
7. Povazhnaya, L.I. & Tsekhmystrova G.S. (2001). Organizational and methodological provision of quality control training in higher educational institutions. Kyiv: Intas. 94 p. (in Ukr.).
8. Fitsala, M.M. (2002). Pedagogics. Kyiv: Academy. 528 p. (in Ukr.).

ATAMANCHUK Yurii,

Doctor in Pedagogy, Associate Professor,

Professor of Education and Educational Establishments Management Department,

Classical Private University

e-mail: Atamanchuk78@ukr.net

INFLUENCE OF INFORMATION TECHNOLOGIES ON THE QUALITY OF MANAGEMENT ACTIVITIES OF A HEAD OF AN EDUCATIONAL ESTABLISHMENT

Abstract. *The current stage of society's development necessitates the further wider introduction of information technology management in the educational sector, which in turn causes the need for a broader study of the development of information technology in education and educational institutions in particular. The development of information and information and communication technologies determines the level of development of the state at this stage, as well as the development of both the whole system of education and educational institutions. The rapid acceleration of the rate of informatization in educational institutions is a consequence of global informatization of all Ukrainian society.*

Implementation into the educational process of information and communication technologies contributes to improving its quality, as well as improving the organization of the activity of the institution of education and its management. Application of information technologies in the system of education management is especially necessary, because the only management decisions that can change the entire system. One of the methods that will effectively influence the improvement of the education management system is the introduction of the latest information systems.

Informatization of the educational institution requires further fundamental development on the basis of the theory of management of social systems of scientific approaches, synthesis of modern philosophy and psychology of education, taking into account the peculiarities of the functioning of an educational institution as an open, dynamic, social and pedagogical system.

The purpose of the article is to consider the impact of information provision on the quality of managerial activity of the head of the educational institution.

The urgency of the problem of informatization of the management of the educational institution is the creation, implementation and development of the relevant educational environment on the basis of information systems, networks, resources and technologies, as well as in the preparation of the head of the educational institution and other specialists for activities in the information society, which will contribute to improving the quality and the efficiency of educational process.

The success in the process of informatization of an educational institution depends on the management of this process. Achievement of goals in the process of informatization of educational process is carried out on the basis of the application of a complex of functionally dependent pedagogical, informational, methodological, psychophysiological and ergonomic means and techniques created on the basis of the technical and software of electronic computing machines (computers), automated systems and computer networks.

In the process of analysis, we came to the conclusion that in determining the category of "management" we can distinguish three main positions. The first position is an understanding as the process of interaction between elements, entities, resulting in their interdependent change. The second position is the consideration of management as a kind of activity, which characterizes the purposeful allocation of subjects. The third position - the definition of management as a targeted influence of the subject of control on the controlled object, which leads to a change of the latter one.

Management of the educational institution is a type of social management, but it is necessary to understand its specific features. After all, the educational institution is a complex system with an appropriate organizational structure of management. This structure is the subject to one supervisor. It is from his knowledge, skills and organizational skills that depend on the results of the work of the whole team.

In order to effectively manage the educational institution in modern conditions, the manager must be prepared for rapid changes, constantly increase his professional competence, implement innovative educational

projects, create favorable conditions, and support and encourage employees working in this institution to carry out experimental and rescavabi work.

The sphere of education, which has great inertia, lags behind in its desire to use modern information tools from the objective necessity of their application, which is dictated both by the results of scientific and technological progress, and by the needs of the subjects of informatization. This is facilitated by objective difficulties caused by economic, technological, managerial, personnel, normative and other reasons.

Thus, informatization of the management activity of an educational institution is simultaneously both a product and an indicator of the efficiency of management of a modern educational institution. The intensive use of information technologies in a modern educational institution is the key to successful management decision making in all areas of its work: a prerequisite for maintaining and improving the rating of an educational institution, its innovative progress, and increasing of the efficiency of educational, scientific and administrative activities.

Key words: *information provision; quality; managerial activity; head of educational institution; informatization of education; information resources.*

*Одержано редакцією 02.12.2017
Прийнято до публікації 06.12.2017*

УДК 378

АШИКЯН Армине Ашотовна,

кандидат педагогических наук, доцент
кафедры педагогики,
Ереванский государственный университет,
Республика Армения
e-mail: Armine_ashikian@yahoo.com

СОВРЕМЕННЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К ПРЕПОДАВАТЕЛЮ В КОНТЕКСТЕ РЕФОРМЫ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

В статье анализируются проблемы высших учебных заведений, порождаемые сменой традиционной парадигмы лектора-лектора-ученика на парадигму, основывающуюся на инновационных методах с возможностью диалога с активным участием студентов.

Ключевые слова: *педагогический процесс; инновационная деятельность преподавателя; индивидуальные и профессиональные качества преподавателя; интерактивная лекция; наставничество; метод коучинга; инновационные технологии; система высшего образования.*

*Учитель, пока вы учитесь, вы имеете право преподавать,
перестать учиться - перестать быть педагогом.*

Адольф Дистервег

Современный период общественного развития – это период глобальных изменений во всех сферах социальной и духовной жизни и деятельности человека. Современные технологии, инновационные процессы широко включены в систему образования.

Инновационные процессы не могли обойти и сферу образовательных и научных услуг, поскольку день ото дня повышаются требования к качеству профессионального образования.

Способность осуществлять инновационную деятельность в вузе во многом зависит от его конкурентоспособности и рейтинга. Конкурентоспособность и рейтинг конкретного вуза во многом зависят от возможности и способности реализации инновационной деятельности в образовательном учреждении.

Гарантией долговечности престижа каждого университета являются качество предоставляемых им образовательных услуг, обеспеченных современными средствами обучения, атмосферой вуза, эффективностью деятельности университета, профессиональным потенциалом преподавательского состава.

Сегодня развитие конкуренции на профессиональном рынке, интеграция образования в европейскую образовательную систему предполагает модернизацию образовательного процесса, которая заключается в следующем: использование инновационных научных разработок, новых информационных технологий, телекоммуникационных форм обучения,

постоянное обновление профессиональных знаний, расширение и использование возможностей новой образовательной среды. При этом внедрение инноваций в образовательный процесс становится не только стратегической целью университета, но и актуальной задачей преподавательского состава.

Естественно, что в таких условиях требования к преподавателю возрастают, а его деятельность значительно усложняется. С этой точки зрения в современной образовательной системе выделяется новаторский, творческий тип преподавателя XXI века, стремящегося к непрерывному образованию, развитию и самосовершенствованию.

По словам Р. Пионовой, «Педагогическая деятельность университета – многофункциональная деятельность и направлена на решение различных педагогических проблем» [1, с. 48]. Описывая работу педагога И. Песталоцци отмечает, что педагогический процесс похож на «работу садовника, который защищает дерево, чтобы внешние силы не наносили вреда его корням, ветвям, ... ущерба естественному течению природы» [2, с. 30].

Тот, кто выбирает профессию преподавателя, должен учитывать ее определенные особенности. Во-первых, преподаватель при передаче студентам научно обоснованных знаний должен использовать все возможности, чтобы понять, насколько эта информация воспринята студентом, так как этот процесс представляет собой не столько (и не только) механическую передачу информации, сколько процесс ее восприятия и овладения ею. Поэтому преподаватель должен уметь устанавливать обратную связь по схеме «преподаватель – студент – преподаватель».

Следующая особенность профессии заключается в том, что взаимоотношения преподавателя и студентов должны строиться на взаимном уважении. То есть, эффективность обучения во многом зависит от умения преподавателя устанавливать субъект-субъектные отношения, в которых студент является активным участником. При таком способе общения преподаватель и студент оказываются вовлеченными в совместную образовательную деятельность, которая строится на основе достижения общих профессиональных образовательных целей. Впоследствии такая форма общения воспринимается студентами как норма и как собственный выбор.

Нужно отметить, что взаимные ожидания преподавателей и студентов могут быть разными – от ценностных ориентаций до качества получаемых знаний и степени их усвоения. Поэтому выстраивание таких взаимоотношений требует от преподавателя особого педагогического такта, индивидуального подхода, оптимального выбора способов коммуникации и методов обучения. В современном вузе преподаватель не может ограничиваться только передачей знаний. Диапазон его деятельности расширяется и, кроме узкоспециальных задач, он должен уметь решать педагогические и психологические проблемы, возникающие в процессе обучения.

Нынешняя образовательная система предъявляет высокие требования к преподавателю. Профессионализм преподавателя в системе высшего образования еще не является достаточным условием для эффективного преподавания, где студент мотивирован и вовлечен в учебный процесс.

Говоря об инновационной деятельности преподавателя, необходимо выделить следующие компоненты: инновационное мышление, креативность, толерантное отношение к новым идеям, их принятие, способность двигаться в соответствии со временем, техническое развитие наряду с инновационным технологическим развитием и их применение на практике.

Инновационная деятельность преподавателя и педагога в целом предполагает открытое и демократическое общение, способность взаимодействовать и стремление общаться с учащимися. Важно упомянуть введение неформальных методов обучения в учебный процесс: групповая работа, обсуждения, дискуссии, интерактивные встречи.

Для преподавателя с инновационной деятельностью необходим ряд способностей, которые обеспечивают эффективное и точное выполнение учебных задач. В числе таких способностей следует назвать организационные, дидактические, академические, перцептивные, лексические, коммуникативные способности, распределение внимания, а также педагогический образ.

Важкой частью личности учителя является его имидж. Термин «имидж» интерпретируется как эмоционально-образное и стереотипное представление о субъекте, сформированное в массовом сознании [3; 4]. Типы имиджа – внешний вид, кинетический, словесный. Имидж внешнего вида относится к тому, как выглядит преподаватель, кинетический имидж относится к жестам, ходьбе и телодвижению. Словесный имидж относится к форме речи, темпу, содержанию и лексике.

В целом фактор учителя в системе образования важен во всех аспектах. С раннего детства образ педагога считается авторитетом: уважаемый человек, чья речь важна и решительна, часто тот, кому пытаются дублировать дети. Что касается образу преподавателя высшего учебного заведения, то необходимо подчеркнуть его мотивирующую роль [5]. Высшее образование подразумевает приобретение профессии. В то же время для студентов в этом процессе важно иметь уже состоявшегося модель человека в этой профессии, с которым обычно осуществляется соответствующая идентификация. Таким образом, образ учителя представляет собой сложный комплекс, который включает в себя множество стандартов, внешний вид, жесты, телодвижение и поведение, выразительность речи, манеры.

Образ идеального преподавателя также включает в себя такие качества, как профессиональную и общую компетентность, коммуникативные навыки, способность влиять и стимулировать к действиям, сочувствие, терпимость, концентрацию, чувство юмора, доброту и тактичность. Студенты считают гуманистический подход преподавателя самым важным качеством, способностью уважать и принимать человека. Еще одна важная особенность – энергетический потенциал преподавателя и харизма. Многие ученики также подчеркивают гибкость преподавателя, который относится не только к легкости адаптации, но и к самосовершенствованию.

Инновационные формы обучения, предоставляемые преподавателем, подразумевают не только введение и применение нового, но и более эффективное использование традиционных методов и инструментов.

Сегодня в высшем образовании используется ряд инновационных технологий, которые, хотя и не получили широкого распространения, уже приобрели популярность и эффективность. Самые известные из них – наставничество (менторство) и коучинг, применение использования которых связано с изменением экономических, социальных и политических условий. Их более ценят в условиях развития информационных технологий.

Наставник (ментор, спонсор) – более знающий и опытный человек, который учит других. Одна из особенностей этой технологии заключается в том, что учащиеся имеют возможность просматривать деятельность ментора и одновременно учиться. Кроме того, давая знания и передавая свой опыт, наставник (ментор) проверяет, насколько навыки были получены и использованы с обратной связью. Он, кажется, делится своим опытом, демонстрируя практические навыки и в то же время давая советы. В этом случае делается упор на развитие практических навыков. Менторинг в образовательной сфере часто применяется также и в другом смысле, как человек, который шлифует и совершенствует личностные качества и навыки будущих специалистов. Менторинг развивают интерес студентов к изучаемому материалу и ведут к четкой цели. Все это также способствует формированию дружеских теплых отношений между наставником (ментором) и учеником.

Коучинг – это индивидуальный и конфиденциальный инструмент обучения. Это процесс индивидуального обучения, поскольку он учитывает индивидуальные особенности учащихся. Коуч не учит в процессе обучения, но наблюдает за процессом обучения, концентрируя усилия ученика на конкретной проблеме, учитывая его возможности.

Что касается отношений между учителем и учеником и их влияния на ученика, следует указать некоторые модели отношений между учителем и учеником.

– **Централизованная модель на личности преподавателя.** Такого рода модель формируется у студента тогда, когда взаимодействие переходит в активную фазу. Студент, в первую очередь, рассматривает и анализирует личностные качества преподавателя и их проявление, а также оценивает профессиональные знания и качества.

– **Централизованная модель на знания.** В этом случае студент в первую очередь интересуется профессионализмом преподавателя. Он ждет четкого, понятного и профессионального изложения (пояснения) научного материала для обеспечения точного и

полнофункционального контента. Студенты, которые руководствуются этой моделью, довольны сами собой и, как правило, очень ответственны.

– **Централизованная модель взаимопонимания с преподавателем.** Здесь одинаково важны как личностные, так и профессиональные качества преподавателя, его отношение к предмету.

– **Модель, основанная на управлении.** В этой модели студент в лице преподавателя ищет посредника, консультанта, спонсора, наставника (ментора). В этом случае у студента формируются большие ожидания, авторитет и значимость мнения преподавателя. Также важно, чтобы преподаватель продвигал новые достижения и устремления, открывал перспективы.

Не менее важным качеством преподавателя является максимальная объективность. Последняя и справедливая оценка важны для студентов как с точки зрения отношения, так и оценок, что подразумевает равное отношение ко всем учащимся в аудитории, независимо от их личной или академической квалификации.

Таким образом, помимо сочетания профессиональных и личных качеств преподавателя с инновационной деятельностью, необходимым является использование современных технологий обучения, имеющих высокую эффективность и особую важность для мотивационной роли. Такие технологии требуют внедрения инновационного мышления в процессе обучения, адаптируя его к требованиям времени.

Список библиографических ссылок

1. Пионова Р.С. Педагогика высшей школы. Минск, 2005. 261 с.
2. Еремкин А.И. Идея естественного и свободного воспитания в наследии И.Г. Песталоцци. *Проблемы свободного воспитания и развития личности*. М., 1997. С. 28–33.
3. Гайворонская Т.В., Шадрин Э.М. Имидж преподавателя вуза глазами студентов. *Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований*. 2016. № 4-1. С. 25-28.
4. Сысоева Е.Ю. Идеальный имидж преподавателя вуза: опыт интеллектуальных переживаний. *Вестник Самарского государственного университета*. 2009. №5(71). С. 124–129.
5. Крылова М.Н. Способы мотивации учебной деятельности студентов ВУЗа. *Перспективы науки и образования*. 2013. №3. С. 86–95.

References

1. Pionova, RS (2005). Pedagogy of the higher school. Minsk. 261 p. (in Rus.).
2. Eremkin, A.I. (1997). The idea of natural and free education in the heritage of IG. *Pestalozzi. Problems of free education and personal development*. Moscow. 28–33. (in Rus.).
3. Gayvoronskaya, TV, Shadrina, E.M. (2016). The image of the university teacher through the eyes of students. *International Journal of Applied and Fundamental Research*. 4-1, 25–28. (in Rus.).
4. Sysoeva, E.Yu. (2009). The ideal image of the university teacher: the experience of intellectual experiences. *Bulletin of the Samara State University*. 5 (71), 124–129. (in Rus.).
5. Krylova, M.N. (2013). Ways of motivation of educational activity of university students. *Prospects of science and education*. 3, 86–95. (in Rus.).

ASHIKYAN Armine,

Ph.D in Pedagogy, Associate Professor of Pedagogy Department,
Yerevan State University, Republic of Armenia
e-mail: Armine_ashikian@yahoo.com

CURRENT REQUIREMENTS TO A LECTURER IN THE CONTEXT OF HIGHER EDUCATION REFORM IN REPUBLIC OF ARMENIA

Abstract. *The guarantee of longevity of every university is its quality, and the leading force for quality assurance, the efficiency of the university's activity, the teaching staff.*

Today, the development of competition in the professional market, integration of education into the European educational system supposes modernization of the educational process. With the advent of science and innovation, innovation, modern telecommunication skills, the need to constantly update professional knowledge, and the ability to use the new environment's capabilities.

The purpose of our work is to identify the problems in higher education schools, highlighting the demands of the lecturer in modern conditions, his innovative, creative kind.

Recently, classroom teaching methods have been added to the learning process with new and exciting new methods that stem from new requirements.

The lecturer-lecturer-student traditional paradigm has been replaced by student-innovative methods-lecturer with a new paradigm, where there is a great opportunity for dialogue, where the student's active participation is evident.

Today, the educational system puts high demands on the lecturer. The professionalism of the lecturer in the higher education system is not yet a sufficient condition for effective teaching and students' motivation and inclusive learning. Speaking about the innovative model of the lecturer it is necessary to break down the following components: innovation thinking, creativity, tolerant thinking on new ideas, their adoption, ability to move in line with time, technical development along with innovation technological development and their application in practice, professional and general competence, communicative skills, influencing, the ability to influence and motivate, affiliate, tolerance, concentration points, humor, gentle feeling, and the feeling of underfoot.

Innovative forms of instruction provided by the lecturer imply not only the introduction and application of the new, but also the more effective use of traditional methods and tools. Today, a number of innovative technologies are used in higher education, which, although not widely used, have already gained popularity and efficiency. The most famous ones are mentoring and coaching technology. Their application is linked to changing economic, social and political conditions. They are more valued in the conditions of information technology development.

Apart from the harmonious combination of professional and personal qualities of the 21st-century innovator's instructor, modern teaching technologies are required, which have high effectiveness and are particularly important for their motivating role. They require the introduction of innovative thinking in a learning process, adapting them to time requirements.

Key words: pedagogical process; innovative activity of the teacher; individual and professional qualities of the teacher; interactive lecture; mentoring; method of coaching; innovative technologies; higher education system.

*Одержано редакцією 05.12.2017
Прийнято до публікації 10.12.2017*

УДК 378.091:004.4

ВЕЛИЧКО Владислав Євгенович,

кандидат фізико-математичних наук, доцент, доцент кафедри методики навчання математики та методики навчання інформатики, ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
e-mail: vladislav.velichko@gmail.com

ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ ВІЛЬНОГО ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МАТЕМАТИКИ, ФІЗИКИ ТА ІНФОРМАТИКИ

У статті розглядається можливість використання вільного програмного забезпечення та вільні аналоги пропрієтарного програмного забезпечення в процесі фахової підготовки майбутніх учителів математики, фізики та інформатики. Також проаналізовано проблеми впровадження вільного програмного забезпечення.

Ключові слова: підготовка майбутніх учителів математики, фізики та інформатики; вільне програмне забезпечення; вільні аналоги пропрієтарного програмного забезпечення; проблеми впровадження вільного програмного забезпечення.

Постановка проблеми. Сучасне інформаційне суспільство вимагає підготовки висококваліфікованих працівників, здатних використовувати інформаційно-комунікаційні технології не лише в повсякденному житті, але й у промисловій і науковій сферах. Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні [1] визначає доктрину розвитку освітньої галузі в напрямі впровадження та використання інформаційно-комунікаційних технологій в навчанні. Одним із ґрунтовних пріоритетів Стратегії є забезпечення комп'ютерної та інформаційної грамотності населення, насамперед, шляхом створення системи освіти орієнтованої на використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій з метою формування всебічно розвиненої особистості, здатної до самовдосконалення. Впровадження вільного програмного забезпечення в освітній процес повинен базуватись на існуючому досвіді його використання, а тому необхідним є аналіз практичного застосування вільного

програмного забезпечення в процесі фахової підготовки майбутніх учителів математики, фізики та інформатики.

Мета статті. Розглянути досвід застосування вільного програмного забезпечення в процесі фахової підготовки майбутніх учителів математики, фізики та інформатики та проаналізувати проблеми впровадження та використання інформаційно-комунікаційних технологій в освітній діяльності.

Виклад основного матеріалу досліджень. Програмні продукти вільного програмного забезпечення дають змогу повністю замінити комерційні програмні продукти, наприклад, під час вивчення інформатики в старшій школі [2]. В якості математичних програм з вільного програмного забезпечення для університетів слід звернути увагу на Scilab, Maxima, Octave та інші. Запропоновані програмні засоби є не тільки засобами навчання майбутніх фахівців, але й повноцінними програмами для наукових досліджень і розв'язання прикладних завдань [3]. Перехід до вільного програмного забезпечення слід здійснювати шляхом заміни комерційних програмних засобів їх вільними аналогами, що є близькими не лише за виконуваними функціями, але й за інтерфейсом. Це дасть змогу здійснити швидкий перехід на вільне програмне забезпечення еволюційним шляхом без втрати набутих раніше загальних методів, прийомів роботи та розроблених методик [4].

«Знання небагатьох принципів замінює знання багатьох фактів», – власне цей вислів може стати базисом фундаменталізації професійної підготовки. Той, хто бажає вчитись, озброєний принципами, легко засвоїть різні програмні продукти, які на них побудовані. Власне, такий підхід і сприяє впровадженню вільного програмного забезпечення в освіту. Воно вже стало функціонально-конкурентним комерційному в навчальному процесі та подекуди й в бізнесі. Вільне програмне забезпечення містить у собі чималу кількість важливих, у тому числі й стратегічних, переваг, чи не найголовнішою, серед яких є можливість суттєвого заощадження бюджетних коштів [5].

Використання зазначених додатків ВПЗ на практиці значно прискорює процес усвідомлення необхідності впровадження та використання подібних програмних продуктів в освітній діяльності майбутніх учителів математики, фізики та інформатики та, як наслідок, використання вільного програмного забезпечення у власній професійній діяльності майбутніх учителів. Завдяки такого роду впровадженням відбувається збереження аудиторного часу, набуття досвіду користування ІКТ, активізація пізнавальної діяльності, упровадження нових методик навчання, розкриття творчих та індивідуальних можливостей індивіда, формування наукового світогляду, розвиток математичного мислення, формування математичної та інформаційної культури майбутніх учителів, розвиток навичок нестандартного розв'язання задач тощо.

Цілком зрозуміло, що недостатнє фінансування освітніх установ спонукає шукати шляхи розв'язання проблем, пов'язаних із заощадженням у процесі закупівлі обладнання та купівлі ліцензійного програмного забезпечення. Наразі існує можливість повноцінного забезпечення освітніх закладів програмними продуктами, побудованими виключно на базі вільно поширюваного програмного забезпечення. Інформаційно-комунікаційні технології є найбільш привабливими технологіями під час навчання майбутніх учителів математики, фізики та інформатики з емоційної точки зору, однак, вони ще й є професійно необхідними. Саме такі технології є найбільш суттєвими в професійній спрямованості навчального процесу педагогічного вищого навчального закладу, бо є важливим засобом орієнтування майбутніх учителів математики, фізики та інформатики до використання ІКТ у навчанні, під час професійної діяльності та оволодіння фаховою майстерністю. Використання ВПЗ під час викладання інформатичних дисциплін призводить до пізнавальної активності майбутніх фахівців та ефективності їх засвоєння; саме тому використання вільного програмного забезпечення у вищій школі стає не лише раціональним, а й актуальним питанням водночас.

Практичний досвід використання вільного програмного забезпечення було описано багатьма науковцями та дослідниками як в Україні, так і за кордоном. Так, наприклад, О. Кравчиною були описані основні напрями використання вільного програмного забезпечення в закладах освіти зарубіжжя. Дослідниця зауважила, що влада деяких країн усвідомила, що просування вільного програмного забезпечення для вчителів сприяє адаптації ІКТ у школах. Так, Фламандське Міністерство освіти оцінило 70 програмних

продуктів для створення віртуальної бібліотеки школи і робить їх доступними для всіх шкіл у фламандській частині Бельгії. Аналогічно й у Франції Національний центр педагогічної документації створив робочі групи, які оцінювали приблизно 20 освітніх пакетів програмного забезпечення з акцентом на використання в школі. Сучасне дослідження, проведене серед ІТ-спеціалістів у 37 вищих навчальних закладах Великобританії, Австралії та Новій Зеландії, засвідчили той факт, що FOSS, певною мірою вже використовується в 94% обстежених установ. В Іспанії в деяких громадах постачають у школи нові комп'ютери зі встановленим Linux [6].

Ю. Горошко описано процес упровадження вільного програмного забезпечення на фізико-математичному факультеті Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Автор зазначив, що впровадження вільного програмного забезпечення відбувалося поступово, як правило, з паралельним вивченням пропрієтарного програмного забезпечення. Зважаючи на те, що на факультеті було використано дві операційні системи, підбір вільного програмного забезпечення відбувався як для ОС Linux, так і для ОС Windows, а однією з найважливіших характеристик програмного забезпечення була багатоплатформність. Автор також зауважив, що перехід на використання вільного програмного забезпечення мав певні особливості. Використання KDE студенти сприймали як певну візуальну оболонку Windows, завдяки чому труднощів у базовій роботі не виникало. Проте виникали певні психологічні незручності у студентів із хорошими навичками роботи в MS Office під час роботи в пакеті Apache OpenOffice, особливо в разі введення складних математичних формул. Перехід на використання Apache OpenOffice Base вимагав значної переробки методичних матеріалів через суттєву різницю в організації роботи та орієнтації систем управління базами даних, чого майже не було при переході на інші програми пакету Apache OpenOffice. Установлення декількох альтернативних браузерів надало можливість студентам самостійно визначитися із кращим і більш зручним для їх власних потреб [5].

А. Власенко та А. Самощенко розглянуто проблему створення автоматизованої системи управління «Деканат», бази даних студентів, викладачів, результатів сесій і аналізу успішності на платформі програмних вільних продуктів. При цьому також було розглянуто й проблему віртуалізації та технології репозиторіїв як інструменту покращення ефективності використання наявного технічного забезпечення ефективності роботи обслуговуючого технічного персоналу [7].

У дослідженні Г. Погромської та О. Христоророва досліджено функціонал та запропоновано опис розробленого програмного продукту «StudBD» з відкритим програмним кодом для обліку відомостей про студентів навчального закладу та їх успішності. Запропонований програмний продукт створений за допомогою комплексного середовища розробки міжплатформених додатків – програмного інструментарію Qt. Стратегія створення програмного забезпечення передбачає можливість користувальницьких інтерфейсів і додатків працювати під управлінням будь-якої операційної системи, на будь-яких пристроях і в будь-який час [8].

У роботах С. Семерікова є опис досвіду використання вільного програмного забезпечення в підготовці майбутніх учителів у Криворізькому державному педагогічному університеті. Автором зазначено, що перехід до вільного програмного забезпечення можна здійснити шляхом заміни комерційних програмних засобів такими їх вільними аналогами, що є близькими не лише за виконуваними функціями, а й за інтерфейсом. Це дає змогу провести швидкий перехід на вільне програмне забезпечення еволюційним шляхом без втрати набутих раніше загальних методів і прийомів роботи. Також, науковцем запропоновано ряд програмних засобів навчання, що належать до вільного програмного забезпечення і можуть повністю замінити комерційні програмні продукти. Наприклад, до таких програмних продуктів належать операційні системи з графічним інтерфейсом: Linux, FreeBSD; текстові редактори з текстовим інтерфейсом: Emacs, Vim; текстові редактори з графічним інтерфейсом: OpenWriter, Kword, Abiword; електронні таблиці з графічним інтерфейсом: OpenCalc, Gnumeric, KSpread; інтегровані (офісні) пакети: Apache OpenOffice, K Office, GNOME Office; середовища програмування: Borland Kylix KDevelop, Free Pascal/Lazarus, g++/Anjuta тощо [4].

Розглядаючи систему комп'ютерної математики Maxima С. Семеріков виокремив ряд її особливостей, урахування яких дало змогу рекомендувати систему комп'ютерної математики вітчизняній освіті, а саме [9]:

- система повністю відкрита, ліцензійно чиста і безоплатна;
- система незалежна від використовуваної операційної системи й апаратної платформи;
- сорокарічний досвід вдосконалення системи обумовив появу в ній повністю налагоджених, швидких та оптимізованих алгоритмів;
- система невелика за розміром та невимоглива до апаратних ресурсів.
- у системі подано широкий вибір інтерфейсів.

Є. Алексеевим і співавторами представлено опис досвіду впровадження вільного програмного забезпечення на кафедрі обчислювальної математики і програмування Донецького національного технічного університету та проаналізовано переваги використання програм вільного програмного забезпечення в університетах. У роботі зазначено, що для навчання студентів використовуються наступні основні класи прикладних програм: офісні програми; програми для роботи в мережі Інтернеті; компілятори; математичні програми. Такі програмні продукти, як Apache OpenOffice, Dia, можна використовувати як багатоплатформені вільні офісні програми. Вільні програми спільноти Mozilla і багатопроTOCOLьна програма обміну миттєвими повідомленнями Pidgin рекомендовані як програми для роботи в мережі Інтернет. Під час навчання майбутніх фахівців особливу роль відіграють засоби розробки програм і математичні програми, що дають змогу розв'язувати практичні та дослідницькі завдання. У якості вільних математичних програм для університетів запропоновано Scilab, Maxima, Octave. Для впровадження вільного програмного забезпечення у державні та приватні заклади освіти необхідне рішення на державному рівні. З іншого боку, університетам не треба чекати, а починати готувати фахівців з вільного програмного забезпечення [3].

У дослідженні О. Воронкіна описано досвід розробки електронного підручника «Мікроелектронні підсилювачі вимірювальних пристроїв», дистанційного курсу «Фізичні принципи утворення, розповсюдження, реєстрації та аналізу звукових коливань» та дистанційного курсу «Мікроелектронні підсилювачі спеціального призначення» на базі LMS Moodle. Зазначені електронні ресурси успішно апробовані, використовуються в навчальному процесі декількох ВНЗ України та розміщені в мережі Українського інституту інформаційних технологій в освіті Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля та системі Moodle Харківського національного університету радіоелектроніки [10].

Також досвід практичного використання вільного програмного забезпечення в навчанні та наукових дослідженнях Львівського національного університету імені Івана Франка. Г. Злобін і співавтори зазначили, що Львівський національний університет імені Івана Франка має вже понад двадцятирічний досвід упровадження та використання вільного програмного забезпечення, напрями застосування якого дуже різноманітні [11]:

- серверні застосування – Linux (Debian, Open SuSE), Unix FreeBSD;
- навчання – операційна система (Debian, Open SuSE), офісний пакет (OpenOffice), засоби програмування (gcc, Kuzya IDE, Qt Creator), математичні пакети (Octave, Labplot), дистанційне навчання (Moodle), технологія термінал-сервер;
- студентська наукова робота – операційна система (Debian, Open SuSE), офісний пакет (OpenOffice), засоби програмування (gcc, python, Qt Creator), математичні пакети (Octave, Maxima), системи керування базами даних (MySQL), емулятори апаратних засобів і операційних систем;
- наукові дослідження – операційна система (Debian, Open SuSE), офісний пакет (Apache OpenOffice), засоби програмування (gcc, Qt Creator, R), математичні пакети (Octave, Maxima), організація обчислювальних кластерів (Scientific Linux, Kickstarter, Webmin, SGE, Ganglia, OpenMPI, MPICH2, BLAS, FFTW, NorduGrid ARC, Condor, CUDA 5.0 production

release), засоби розробки (Apache, Ggithub, Java, Postgres, PgAdmin3, Maven3, Jenkins, Spring Framework, Hibernate).

Викладачі кафедри вищої та прикладної математики Чернігівського державного технологічного університету пропонують використовувати вільне програмне забезпечення в професійній підготовці майбутніх фахівців на основі якого можна використовувати в навчальному процесі програмне забезпечення різного призначення: Free Pascal, Maxima, QCAD. Free Pascal має повну сумісність з Borland Pascal 7 та Object Pascal – Delphi і може бути використаний у різних ОС, наприклад, дистрибутивах Linux, MacOS X, Windows. Програмне забезпечення Maxima запропоновано як програму символічного перетворення й альтернативу комерційним системам символічного перетворення Maple і Mathematica. Програмне забезпечення Maxima може використовуватись у різних ОС: дистрибутивах Linux, MacOS X, Windows. У якості засобу символічних перетворень пропонується SMath Studio, оскільки цей програмний продукт може використовуватися в різних ОС для звичайних комп'ютерів та ноутбуків, а також для кишенькових персональних комп'ютерів та смартфонів. Також серед вільного програмного забезпечення, як альтернатива Mathcad, можуть бути використані й інші програмні продукти, такі, як FreeCAD, PythonCAD, QCAD, Varkon, Linuxcad, Varicad, Cucas, Tomcad, Thancad, Fandango, Lignumcad [12].

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини має досвід використання вільного програмного забезпечення у процесі вивчення дисципліни «Основи комп'ютерних мереж та систем» студентами напряму підготовки 6.040302 «Інформатика» на першому курсі та передбачає вивчення сучасного апаратного та програмного забезпечення. Майбутні вчителі опановують різні топології комп'ютерних мереж, мережеві архітектури, роботу комутаторів, мостів, маршрутизаторів. Для моделювання взаємодії між різними елементами мережі, набуття практичних навичок роботи з таким обладнанням використовується графічний симулятор мережі – GNS3 (Graphical Network Simulator), що поширюється вільно та має ліцензію GNU [13].

Досвід упровадження вільного програмного забезпечення є також й у ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет». Початок використання програмних продуктів вільного програмного забезпечення припадає на 2004 рік. Такий програмний продукт як Moodle використовувався на фізико-математичному факультеті у вивченні дисциплін інформатичного циклу: «Інформатика», «Програмування», «Інформаційні системи та бази даних», «Використання обчислювальної техніки в навчальному процесі». На той час уже діяв підписаний у 2003 р. між Microsoft і Міністерством освіти України меморандум, у якому наряду з іншими вимогами було прописано вимогу на «обов'язкове програмне забезпечення», що стало неухильною умовою в процесі закупівлі обчислювальної техніки. Переважно це була операційна система Microsoft Windows, без прикладного програмного продукту Microsoft Office. Будь-яке інше програмне забезпечення встановлювалося за потребою, незважаючи на те, належало воно до ліцензійного програмного забезпечення чи ні. Ураховуючи, що мінімальна вартість базового набору ліцензійного програмного забезпечення від Microsoft коливалася від 15 до 30 відсотків вартості комп'ютера, викладачам навчального закладу доводилося відшукувати альтернативні програмні продукти.

Масовий перехід на вільне програмне забезпечення відбувся у 2012. Він розпочався від моменту практичного переходу з ОС Windows на ОС Linux і був обумовлений отриманням листа, відправленого всім керівникам освітніх закладів представництвом фірми Microsoft в Україні, у якому наполегливо пропонувалося придбати необхідну кількість ліцензій на операційну систему Microsoft Windows для кожного робочого місця, незалежно від того, кому воно належало. Лист від представництва фірми Microsoft в Україні та дуже обмежене фінансування українських освітніх закладів дали поштовх початку пошуку вільного програмного забезпечення, яке могло б стати гідною заміною операційній системі Microsoft Windows та його додаткам, і за якою набуті інформатичні знання не втратили б свій сенс. Таким чином, усі вісім факультетів ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» мали перейти на вільне програмне забезпечення, що й відбулося згодом.

На сьогодні в лабораторіях й обчислювальних центрах ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» викладається близько 40 навчальних курсів на платформі

операційної системи Linux. Для навчального процесу та наукових досліджень вкрай важливо безпомилково підібрати сучасне програмне забезпечення, що буде працювати не тільки в навчальних лабораторіях, але й на комп'ютерах майбутніх фахівців і викладачів.

Грунтуючись на аналізі досвіду використання вільного програмного забезпечення в освітніх закладах, маємо змогу зазначити, що перехід на вільне програмне забезпечення можна здійснити шляхом заміни пропрієтарного програмного забезпечення на аналоги програмних продуктів, які належать до вільного програмного забезпечення і схожі не лише за виконуваними функціями, а також й за інтерфейсом. Зазначений фактор надає змогу провести швидкий перехід на вільне програмне забезпечення без втрати розроблених раніше загальних методів, методологій, прийомів і методик навчання та набутого досвіду. Під час використання в підготовці майбутніх учителів математики, фізики та інформатики додатків, які належать до вільного програмного забезпечення, закладається фундамент розуміння важливості знань і вмінь опанування інформаційно-комунікаційними технологіями та потреби застосування їх у майбутній професійній діяльності; усвідомлення майбутніми учителями математики, фізики та інформатики, що вони для своїх учнів стають не лише наставниками, а й першим практичним досвідом використання програмних продуктів ВПЗ, оскільки їх дії і поведінку вони сприймають як власний досвід.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Загальний аналіз досвіду використання вільного програмного забезпечення в Україні та закордоном й у підготовці вчителів математики, фізики та інформатики дає змогу зробити висновок про відсутність державної стратегії з організації планового впровадження вільного програмного забезпечення в систему освіти; недостатню кількість кваліфікованого інженерного складу для підтримки та впровадження вільного програмного забезпечення в навчальний процес; незабезпеченість власними ресурсами освітніх установ з організації курсів підвищення кваліфікації викладачів у галузі використання вільного програмного забезпечення в професійній діяльності; відсутністю достатньої і різноманітної кількості посібників з використання вільного програмного забезпечення навчального процесу в різних освітніх установах.

Список бібліографічних посилань

1. Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/386-2013>.
2. Харченко В.М. До проблеми використання вільного програмного забезпечення при вивченні шкільного курсу інформатики в старшій школі. *Інформаційні технології – 2016*: зб. тез II Української конференції молодих науковців, (19 травня 2016 р.). Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016.
3. Алексєєв Є.Р., Чеснокова О.В., Чеснокова М.А. Про досвід використання вільного програмного забезпечення на кафедрі «обчислювальна математика і програмування» Донецького національного технічного університету. *Тези Міжнародної науково-практичної конференції Foss Lviv-2011. Збірник наукових праць*. Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів: Видавництво ЛНУ, 2011. С. 7–9.
4. Семеріков С.О., Теплицький І.О. З досвіду використання вільного програмного забезпечення у підготовці майбутнього вчителя. *Рідна школа*. 2003. № 5. С. 40–41.
5. Горошко Ю.В., Костюченко А.О., Шкардибарда М.І. Проблеми та особливості впровадження вільного програмного забезпечення в навчальний процес. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2010. № 7. С. 8–10.
6. Кравчина О.Є. Основні напрями використання вільного програмного забезпечення в закладах освіти зарубіжжя. *Інформаційні технології і засоби навчання*. Київ: ІТЗН, 2010. №6(20). URL: <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/download/372/326>.
7. Власенко А.П., Самощенко А.В. Комп'ютерна система підтримки навчального процесу на базі вільного програмного забезпечення. *Інформатика і комп'ютерні технології*. 2011. С. 204–208.
8. Погромська Г.С., Христордов О.В. Реалізація вільного програмного забезпечення засобами комплексного середовища розробки міжплатформових додатків QT. *Вимірювальна та обчислювальна техніка в технологічних процесах*. 2015. № 1. С. 224–231.
9. Семеріков С.О. Фундаменталізація навчання інформатичних дисциплін у вищій школі: монографія. Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2009. 340 с.
10. Воронкін О.С. Використання вільного програмного забезпечення в системі дистанційної освіти. *Збірник наукових праць міжнародної науково-практичної конференції FOSS LVIV-2011*. Львів, Львівський національний університет імені Івана Франка, 2011. С. 28–30.
11. Кухарський В., Злобін Г.Г., Рикалюк Р.Є., Шувар Р.Я. Використання вільного програмного забезпечення в навчанні і наукових дослідженнях у Львівському національному університеті імені Івана Франка. *Збірник*

наукових праць міжнародної науково-практичної конференції FOSS LVIV-2016. Львів, Львівський національний університет імені Івана Франка, 2016. С.71–73.

12. Покришень Д.А., Дрозд О.П., Сподаренко І.Й. Використання вільного програмного забезпечення у професійній підготовці майбутніх інженерів. *Збірник наукових праць міжнародної науково-практичної конференції FOSS LVIV-2011*. Львів, Львівський національний університет імені Івана Франка, 2011. С. 127–129.
13. Ткачук Г.В. Використання вільного програмного забезпечення для вивчення технічних дисциплін майбутніми учителями інформатики. *Збірник наукових праць міжнародної науково-практичної конференції FOSS LVIV-2016*. Львів, Львівський національний університет імені Івана Франка, 2016. С. 106–108.

References

1. Strategy of the Information Society Development in Ukraine. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/386-2013>.
2. Kharchenko, V. M. (2016). To the problem of using free software when studying a school course in informatics in high school. *Information Technology – 2016: II Ukrainian Conference of Young Scientists*, (19 may 2016). Kyiv: Kyiv Hrinchenko University.
3. Aliexsieiev, Ye. R., Chesnokova, O. V., Chesnokova, M. A. (2011). About the experience of using free software at the department of "computational mathematics and programming" of Donetsk National Technical University. *Abstracts of the International Scientific and Practical Conference Foss Lviv-2011*. Collection of scientific works. Lviv Ivan Franko National University. Lviv: LNU, 7 – 9.
4. Semerikov, S.O., Teplytskyi, I.O. (2003). From the experience of using free software in the training of the future teacher. *Native school*, 5, 40–41.
5. Horoshko, Yu.V., Kostyuchenko, A.O., Shkardybarda, M.I. (2010). Problems and peculiarities of the introduction of free software into the educational process. *Computer at school and family*, 7, 8–10.
6. Kravchyna, O.Ye. (2010). The main directions of using free software in educational institutions abroad. *Information technology and learning tools*. Kyiv, 6(20). Retrieved from <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/download/372/326>.
7. Vlasenko, A.P., Samoshchenko, A.V. (2011). The computer system of support of educational process on the basis of the free software. *Informatics and computer technologies*, 204–208.
8. Pohromska, H.S., Khrystodorov, O.V. (2015). Implementation of free software by means of an integrated interplatform application development environment QT. *Measuring and computing engineering in technological processes*, 1, 224–231.
9. Semerikov, S.O. (2009). Fundamentalization of teaching of computer science disciplines in high school: monograph. Kyiv: NPU named after M.P. Drahomanov, 340 p.
10. Voronkin, O.S. (2011). Use of free software in the distance education system. *Abstracts of the International Scientific and Practical Conference Foss Lviv-2011*. Collection of scientific works. Lviv Ivan Franko National University. Lviv: LNU, 28–30.
11. Kukharskyi, V., Zlobin, G.G., Rykaliuk, R.Ye., Shuvar, R.Ya. (2016). The use of free software in teaching and research at the Ivan Franko National University of Lviv. *Abstracts of the International Scientific and Practical Conference Foss Lviv-2016*. Collection of scientific works. Lviv Ivan Franko National University. Lviv: LNU, 71–73.
12. Pokryshen, D.A., Drozd, O.P., Spodarenko, I.Y. (2011). The use of free software in the training of future engineers. *Abstracts of the International Scientific and Practical Conference Foss Lviv-2011*. Collection of scientific works. Lviv Ivan Franko National University. Lviv: LNU, 127–129.
13. Tkachuk, G.V. (2016). Use of free software for the study of technical disciplines by future teachers of informatics. *Abstracts of the International Scientific and Practical Conference Foss Lviv-2016*. Collection of scientific works. Lviv Ivan Franko National University. Lviv: LNU, 106–108.

VELYCHKO Vladyslav,

Ph.D in Physical and Mathematical Sciences, Associative Professor,

Associative Professor of Department of Teaching Methods of Mathematics and Teaching Methods of Computer Sciences,

SHEE «Donbas State Pedagogical University»

e-mail: vladislav.velichko@gmail.com

EXPERIENCE OF APPLICATION OF THE FREE SOFTWARE IN PROFESSIONAL PREPARATION FOR FUTURE TEACHERS OF MATHEMATICS, PHYSICS AND INFORMATICS

Abstract. Introduction. The provision of computer and information literacy of the population takes place, first, through the creation of a system of education focused on the use of the latest information and communication technologies in order to form a fully developed person capable of self-improvement. The introduction of free software in the educational process should be based on the existing experience of its use, and therefore it is necessary to analyze the practical application of free software in the process of professional training of future teachers of mathematics, physics and computer science.

Purpose. Consider the experience of using free software in the process of professional training of future teachers of mathematics, physics and computer science and analyze the problems of implementation and use of information and communication technologies in educational activities.

Results. Free software is widely used in the process of professional training of future teachers of mathematics, physics and computer science. Systems of computer algebra, systems of creation of scientific publications, systems of modeling of physical processes and systems of programming provide an opportunity to provide support for the educational process.

Originality. It is determined that free software in its methodological aspect has no difference from the proprietary one. In addition, the capabilities of free software are significant and have no functional limit.

Conclusions. Lack of state strategy for organizing the planned introduction of free software into the education system; insufficient number of qualified engineers to support and implement free software in the learning process; lack of own resources of educational institutions to organize courses for teachers in the field of the use of free software in professional activities; the lack of a sufficient and diverse number of manuals on the use of free educational software in various educational institutions.

Key words: preparation of future teachers of mathematics, physics and computer science; free software; free analogues of proprietary software; problems with the implementation of free software.

Одержано редакцією 28.10.2017
Прийнято до публікації 08.11.2017

УДК 378.433

ВОРОБІЙОВА Оксана Петрівна,

кандидат наук з державного управління,

Інститут вищої освіти НАПН України

e-mail: oksana.vorobyova@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕНДАВМЕНТУ У ГАЛУЗІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У межах даної статті розглянуто та проаналізовано особливості функціонування ендавменту у системі вищої освіти. Окреслено проблеми, що існують при формуванні та управлінні ендавменту, запропоновано шляхи їх подолання. На основі проведеного аналізу визначено, що необхідно законодавчо закріпити механізм створення та функціонування ендавменту, де чітко виписати права та обов'язки наглядової ради, керуючої компанії, види благодійних вкладів, внести зміни до бюджетного та податкового законодавства щодо удосконалення податкового режиму для сприяння благодійності. Впровадження прозорих, зрозумілих, дієвих та ефективних моделей благодійної діяльності покращить залучення активів для фінансування важливих суспільних проектів, та розвитку галузі вищої освіти зокрема.

Ключові слова: ендавмент; сталий фонд; фінансування; фінансові ресурси; позабюджетне фінансування; альтернативне позабюджетне фінансування; вища освіта; вищий навчальний заклад.

Постановка проблеми. Сьогодні перед вищими навчальними закладами гостро стоїть питання пошуку альтернативних джерел отримання фінансових надходжень. Найбільш поширеним та дієвим у міжнародній спільноті є використання ендавменту, що забезпечує підвищення фінансової самостійності установи. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» значно розширилась фінансова автономія вищих навчальних закладів, та надано можливість провадити фінансово-господарську діяльність в Україні та за кордоном; засновувати сталий фонд (ендавмент), відкривати поточні та депозитні рахунки у національній та іноземній валютах відповідно до законодавства; брати участь у формуванні статутного капіталу інноваційних структур і утворених за участю закладів вищої освіти малих підприємств, що розробляють і впроваджують інноваційну продукцію, шляхом внесення до них нематеріальних активів (майнових прав на об'єкти права інтелектуальної власності [1, с. 1]. У світі створення ендавменту є дуже поширеним, адже це джерело додаткових фінансових надходжень та забезпечує довготривалі перспективи розвитку, створення ендавменту забезпечить покращення матеріально-технічної бази закладу, розвиток науково-дослідної бази, стипендії здібним студентам, підвищення заробітної плати працівникам установи. Отримання українськими вищими навчальними закладами фінансової самостійності підвищує актуальність проблеми ефективності управління закладу та

підзвітності суспільству. Диверсифікація джерел надходження грошових коштів повинна супроводжуватися підвищенням відкритості та прозорості напрямків їх витрачання.

Аналіз актуальних досліджень. Питання створення та використання альтернативних джерел позабюджетного фінансування для розвитку вищої освіти у своїх роботах розглядали В.Б. Беневоленский [2], О.С. Субанова [3], О.В. Моліна [4] та інші. З огляду на те, що вищі навчальні заклади з розширенням фінансової автономії отримали можливість створювати ендавмент – дана тематика потребує постійного аналізу та дослідження.

Мета статті. Проаналізувати особливості функціонування ендавменту у системі вищої освіти, визначити проблеми, що існують при формуванні та управлінні, запропонувати шляхи їх подолання.

Методи дослідження. Основою реалізації дослідницької мети є використання таких методів, як логічний, аналіз (проаналізовано основні засади щодо формування та функціонування ендавменту), синтез (визначено практико-прикладні аспекти реалізації процесу функціонування ендавменту), узагальнення (визначено основні проблеми, що виникають у процесі формування та функціонування ендавменту), аналітичний (сформулювати рекомендації щодо розвитку та вдосконалення законодавчої бази щодо ендавменту в Україні).

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку вищої освіти основними векторами діяльності є підвищення якості освіти, удосконалення механізмів фінансування та управління освітніми закладами, підвищення інвестиційної привабливості сфери освіти, розвитку ефективного ринку освітніх послуг. Глобальні тенденції призводять до зміни джерел і структури інвестицій у сферу освіти, посилюють конкуренцію на ринку освітніх послуг, вимагають організаційної перебудови системи вищої освіти і формування нових механізмів фінансування освітньої діяльності. У світовій практиці ендавмент-фонди відіграють важливу роль не тільки як альтернативний механізм фінансування закладів освіти, але й є певним механізмом, що визначає конкурентоздатність вищих навчальних закладів.

За міжнародною практикою поняття «ендавмент» і «ендавмент-фонд» еквівалентні. У науковій іноземній літературі пропонують такі визначення ендавменту:

– активи, грошові кошти або власність, передана в дар організації чи окремій особі або групі осіб для використання в якості джерела доходу. Єдиною метою ендавмента є інвестування фонду таким чином, щоб загальна вартість активів складалася з основної суми фонду, включаючи компенсацію інфляції і додаткового доходу для майбутніх інвестицій та додаткових витрат;

– безстроковий дар у вигляді грошових коштів або майна, пожертвований на користь організації для певної мети. Ендавмент-фонди можуть бути вкладені в основні фонди чи інвестовані з метою отримання постійного доходу, який використовується в поточній діяльності;

– загальна сума дарів та заповітів, передана за умови, що основна сума залишиться недоторканою і буде інвестована з метою створення джерела доходу організації. Благодійники можуть вимагати, щоб основна сума залишалася недоторканою постійно, протягом певного терміну або поки не будуть накопичені необхідні активи для досягнення поставленої мети;

– фінансовий ендавмент – передача організацією в дар грошей або майна, які повинні бути інвестовані таким чином, щоб основна частина залишилася недоторканою;

– «правочинний ендавмент» (англ. – *qualified endowment*) – постійний, незворотний фонд, який знаходиться у власності некомерційної організації, звільненої від оподаткування, зареєстрованої або розташованої на певній території, банку або трастової компанії, які управляють фондом в інтересах некомерційної та звільненої від оподаткування організації [5].

У найбільш широкому понятті, ендавмент – це фонд, заснований зацікавленими особами з метою отримання інвестиційного доходу, який використовується для фінансування діяльності організації-бенефіціара, майно якого становлять пожертвування дарувальників (донорів) у вигляді грошових коштів, цінних паперів, нерухомості та інших активів [2, с. 29].

Основні відмінності ендавменту та благодійного фонду полягають у тому, що:

- основний капітал є недоторканим, а витрачанням підлягає лише інвестиційний дохід, що отримується в результаті інвестування коштів основного капіталу (інвестування зазвичай проводиться керуючими компаніями на підставі договору довірчого управління);
- фонд засновується безстроково;
- благодійники мають право визначати напрям витрачання отриманого доходу.

Таким чином діяльність ендавменту є прозорою та відкритою, і це важливий критерій оцінки роботи, що сприяє формуванню довіри до них благодійників.

Основною метою ендавменту є:

- фінансування науково-дослідної роботи закладу;
- оновлення та покращення матеріально-технічної бази;
- фінансування проектів закладу (будівництво та ін.);
- розвиток кадрового потенціалу закладу;
- заохочення здібних студентів.

Серед основних завдань ендавменту варто зазначити створення ефективних і прозорих умов для приватного фінансування сфери освіти з боку фізичних та юридичних осіб, розширення дохідної бази освітніх установ та підвищення їх фінансової стабільності, розвиток фінансового планування діяльності освітньої установи при наявності довгострокового джерела фінансування, забезпечення контролю та моніторингу ефективності використання отриманих коштів.

Засновниками фонду можуть бути будь-які фізичні та юридичні особи – комерційні та некомерційні організації. Фонд здійснює формування основного капіталу і передає його в управління довірчій компанії. Управління фондом здійснюють вищий орган управління і наглядова рада, до складу яких, входять представники бенефіціара, найбільших благодійників, незалежні особи (відомі представники науки, освіти, політики тощо).

Доходи, які отримано від довірчого управління, а також частина майна фонду (якщо це передбачено), передаються в установленому порядку освітній установі. Дохід використовують відповідно до мети, що визначено фондом. Фонд визначає цілі відповідно статуту, договорів благодійників (заповітів) та фінансового плану закладу [6, с. 31].

Потреби освітнього закладу визначають відповідно до:

- зазначеного в меті діяльності фонду (закріплено в статуті);
- установлення благодійником певних напрямів використання;
- рішення наглядової ради щодо напрямів використання доходу (якщо це не визначено благодійником).

Керуюча компанія направляє отриманий дохід від управління активами ендавменту відповідно до зазначених цілей. Наглядова рада фонду формує та оприлюднює фінансовий звіт.

Діяльність управляючої компанії пов'язана виключно з формуванням фонду, використанням та розподілом доходу. Основними функціями такої компанії є:

- визначає цілі формування ендавменту;
- прийняття рішення про збір коштів;
- затвердження фінансового плану використання та розподілу доходу;
- ухвалення звіту фонду;
- визначення керуючої компанії і аудитора;
- затвердження складу наглядової ради та ін.

Основні функції наглядової ради:

- попереднє узгодження фінансового плану фонду;
- визначення призначення та цілей використання доходу, одержувачів доходу, терміну формування, обсягу виплат за рахунок доходу, періодичності та порядку їх здійснення;
- затвердження внутрішнього документа, що визначає порядок здійснення контролю за виконанням фінансового плану фонду;

– контроль за виконанням фінансового плану фонду та підготовка пропозицій про внесення до нього змін.

Використання доходу здійснюється фондом відповідно до фінансового плану, статуту фонду, договором благодійників чи заповітом, рішенням наглядової ради.

Отже, можна зазначити, що важливим критерієм ендавменту є прозорість. Постійна звітність про отримані активи при поповненні фонду, про рух коштів, звіти керуючої компанії щодо фінансових результатів робить ендавмент привабливим для потенційних благодійників. Тому є важливим висвітлювати інформацію про розмір фонду, напрямки витрачання коштів, про отримані результати, адже це направлено на активну співпрацю та взаємодію з усіма категоріями партнерів. Створення певного реєстру ендавментів, що діють у країні сприятиме прозорості, довірі та популяризації цієї діяльності.

Відповідно до міжнародного законодавства установа не може розпочати формувати ендавмент, не створивши попередньо наглядову раду. Тільки після затвердження персонального складу ради можна публічно оголошувати про збір коштів. Для організації ефективного процесу акумулювання активів до ендавменту потрібно створити спеціальний відділ, основним завданням якого буде залучення благодійників та організація публічного збору коштів (фандрайзинг). Зазвичай фандрайзинг (від англ. *fund* – фонд, капітал та *raise* – формувати) визначають як процес залучення фінансових та інших активів для реалізації певної мети, у сфері вищої освіти – це певні науково-дослідні проекти, заохочення викладачів та студентів та інше.

Фандрайзинг є одним з ключових напрямків діяльності при створенні фондів цільового капіталу, що організовується в структурі вузу, в структурі асоціації випускників, в структурі фонду, в структурі керуючої компанії, за змішаного варіанту. [4, с. 127]. Фандрайзинг по своїй суті це діяльність, яка спрямована на отримання благодійної допомоги, та встановленні постійних партнерських відносин з благодійниками. Існує певна складність створити ендавмент у малорейтингових вищих навчальних закладах, що обумовлено відсутністю випускників, що займають високі позиції в бізнесі, меншим інтересом великих компаній. Проте ця проблема може вирішитися за допомогою ефективного фандрайзингу.

Ефективності управління капіталом ендавменту також є важливим завданням, адже всі суб'єкти, що діють на фінансовому ринку не застраховані від збитків. Тому надзвичайно важливим є ретельний вибір керуючої компанії та стратегії розміщення коштів. Закритий характер діяльності фонду робить можливим конфлікт інтересів, пов'язаних із зацікавленням певної групи благодійників чи представниками вищого навчального закладу визначити керуючою компанією свою власну чи підконтрольну. Тому процес вибору керуючої компанії має бути прозорим та відкритим, що мінімізує таку ситуацію. А також потрібно законодавчо закріпити права та обов'язки керуючої компанії, та визначити умови для розірвання договору з нею. Якісне управління ендавментом залежить від багатьох факторів, в тому числі і від ефективної взаємодії усіх сторін, потрібно враховувати взаємозв'язки та інтереси всіх учасників.

Серйозним чинником, що сприяє широкому поширенню ендавментів є системи податкових пільг і стимулів для благодійників. У міжнародній практиці передані на благодійні цілі кошти звільняються від оподаткування або оподатковуються за зниженими ставками, що позитивно стимулює потенційних благодійників робити вклади. Не є доцільним обмежувати види вкладів до ендавменту лише у грошовому вигляді, адже це зменшує дохідну частину, потрібно використовувати можливості отримання додаткового доходу, використовуючи нерухоме майно, цінні папери та інші фінансові інструменти. Формування нових джерел фінансування сприятиме підвищенню відкритості та прозорості вузів, оскільки передбачає значні зусилля останніх в залученні уваги до своєї діяльності, постійної готовності підтверджувати свої наміри в продовженні співпраці. Можна провести аналогію зі світом бізнесу, в якому доступність інформації про діяльність контрагентів в рамках діючих угод є неодмінними умовами договірних відносин. [3, с. 87].

Слід також зазначити, що не потрібно розглядати ендавмент як універсальний інструмент, це лише альтернативне додаткове фінансування, що може забезпечити стабільний довгостроковий розвиток проектів. Хоча міжнародний досвід використання

ендавменту доводить, що на сьогодні це найефективніша та найпрозоріша форма фінансування некомерційних організацій, що має можливість акумулювати достатньо коштів для стабільного розвитку.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Для ефективного запровадження моделі ендавменту в Україні, потрібно законодавчо унормувати механізм його створення та функціонування, внести зміни до бюджетного та податкового законодавства щодо удосконалення податкового режиму для сприяння благодійності. Тому було б доцільно розробити законодавчі акти, які регулюють відносини, що виникають при акумулюванні засобів при формуванні ендавмент-фондів, визначити механізми їх функціонування та контролю за діяльністю. Зазначені закони також мають визначити особливості правового становища некомерційних організацій, що формують ендавмент-фонди.

Більш доцільно було б визначити ці положення у окремому законі «Про ендавмент» чи «Про порядок формування та використання ендавменту», де визначити порядок формування та використання коштів ендавменту, що надасть можливість поєднати власні можливості установи із загальноекономічними стратегіями держави, щодо подальшого розвитку галузі вищої освіти.

Формування ендавменту у вищому навчальному закладі є показником надійності та стабільності, адже це означає готовність до прозорості та ефективної фінансової активності та взаємодію з усіма категоріями партнерів, та розраховує на їхню повну довіру. Впровадження прозорих, зрозумілих, дієвих та ефективних моделей благодійної діяльності покращить залучення активів для фінансування важливих суспільних проектів, та розвитку галузі вищої освіти зокрема.

Список бібліографічних посилань

1. Закон України «Про вищу освіту». URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T141556.html
2. Беневоленский В.Б. Целевые капиталы некоммерческого сектора в условиях кризиса: опыт США и уроки для российских НКО. *XI Междунар. науч. конф. по проблемам развития экономики и общества*: в 3 кн. / отв. ред. Е.Г. Ясин. М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2011. С. 39–47.
3. Субанова О.С. Фонды целевых капиталов некоммерческих организаций: формирование, управление, использование. М.: Курс; Инфра-М, 2011. 120 с.
4. Моліна О.В. Фонди цільового капіталу як джерело довгострокового розвитку вузів. *Економіка: реалії часу*. 2014. № 2(12). С. 126–131.
5. Endowment Development Fund, LLC. URL: <http://www.endowment.com/glossary.htm>
6. Lund S. Financial Globalization: Retreat or Reset. McKinsey Global Institute, March 2013. 213 p.

References

1. Law of Ukraine "About Higher Education". Retrieved from http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T141556.html.
2. Benevolensky V.B. (2011). Targeted capital of the non-profit sector in a crisis: US experience and lessons for Russian NGOs. *XI International Scientific Conference on the problems of development of the economy and society*. In E.G. Yasin (Ed.). Moscow: The Publishing House of the Higher School of Economics. 39–47.
3. Subanova, O.S. (2011). Funds of target capitals of non-profit organizations: formation, management, use. Moscow: Course; Infra-M. 120 p.
4. Molina, O.V. (2014). Targeted capital funds as a source of long-term development of universities. *Economics: realities of time*. 2(12). 126–131.
5. Endowment Development Fund, LLC. Retrieved from <http://www.endowment.com/glossary.htm>
6. Lund, S. (2013) Financial Globalization: Retreat or Reset. McKinsey Global Institute

VOROBYOVA Oksana,

Ph.D in Public Administration

Institute of Higher Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

e-mail: oksana.vorobyova@gmail.com

SPECIFIC FEATURES OF ENDOWMENT FUNCTIONING IN THE SPHERE OF HIGHER EDUCATION

Abstract. The article is an analysis of peculiarities of the functioning of the endowment in the system of higher education are considered and analyzed. The problems that exist during the formation and management of the ending are outlined, ways of overcoming them are offered.

The basis for implementing the research goal is the use of such methods as logical analysis (analysis of the basic principles for the formation and functioning of the ending), synthesis (identified practical and applied aspects of the implementation process of the operation of the ending), generalization (identified the main problems arising in the process of formation and functioning analyst), analytical (to formulate recommendations for the development and improvement of the legal framework for an entrant in Ukraine).

Today, the problem of finding alternative sources of financial revenues is acute in front of higher education institutions. The most common and effective in the international community is the use of the endowment, which ensures an increase in the financial autonomy of the institution.

Based on the analysis, it has been determined that for the effective introduction of the model of an endowment in Ukraine, it is necessary to legislatively regulate the mechanism of its creation and functioning, where it is clear that the rights and responsibilities of the supervisory board, the management company, types of charitable contributions are clearly written out. Make changes to fiscal and tax legislation to improve the tax regime to promote charity. And also, knowing the main problems that arise in the process of creation and activities – in a timely manner to legislate to avoid them. The formation of an undergraduate degree at an institution of higher education is an indicator of reliability and stability, as it means readiness for transparent and effective financial activity and interaction with all categories of partners, and rely on their full confidence. But it should be noted that it is not necessary to consider the endeavor as a universal instrument, it is only an alternative additional financing, which can provide stable long-term development of projects.

The introduction of transparent, understandable, effective and effective charitable models will improve the attraction of assets for financing important public projects and the development of the higher education sector in particular.

Key words: endowment; endowment-fund; financing; financial resources; extrabudgetary financing; alternative extrabudgetary financing; higher education; higher educational institution.

*Одержано редакцією 01.12.2017
Прийнято до публікації 09.12.2017*

UDC 378

DANYLYUK Serhiy,
Doctor in Pedagogy, Professor, Chair of Higher School
Pedagogy and Educational Management Department,
Bohdan Khmelnytsky National University at Cherkasy
e-mail: sedan@bigmir.net

MANAGEMENT OF AN ESTABLISHMENT OF HIGHER EDUCATION BY MEANS OF INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES

General directions of improving innovative management of educational organizations are studied in the paper. Innovativeness as an important factor of innovative management is also analyzed. Innovative educational factors and technologies are shown. Information management of the establishment of higher education is highlighted. Transfer of knowledge in educational processes is grounded. The use of information units as an innovative technology is shown.

***Key words:** establishment of higher education, information-and-communication technologies, quality of education, management factors, knowledge management.*

The development of education serves the solution of the tasks of the country's social-and-economic development and is one of Ukraine's top priorities. To maintain its position in the domestic and world markets, Ukraine needs to maintain a high level of domestic education. To solve this problem, it is important to ensure effective management of educational establishments. Economic conditions of the country lead universities to the commercialization of educational and scientific activities and to the ability to create and use the results of scientific-and-technical creativity. The educational and scientific products produced by the establishment of higher education must have innovativeness and competitiveness.

Using the mechanisms of innovation increases the competitiveness and quality of educational services. The modern establishment of higher education can independently or in association with other universities or commercial enterprises ensure the advancement of innovative projects from conception to implementation. The solution of the problem of increasing the

efficiency of education necessitates the development of a strategy for optimizing the management of an establishment of higher education. Therefore, the modern activity of higher education should organically include innovative activity. Modern trends in the development of higher education reflect the transformation of universities from the classical to the innovative model of education. In connection with these trends, the problem of managing innovative processes in the educational environment arises. Transforming the typification of innovations into education, we can identify the factors that affect innovation activities and innovation management, these are: organizational; technological; motivational; information; intellectual; technical. The need for the development of an innovative environment, the activation of innovation activities of establishments of higher education determines the relevance of research in the field of innovative management.

Modernization and optimization of higher education management requires an analysis of experience and practical recommendations for establishments of higher education in order to choose the most effective and optimal solutions for the implementation of the developed strategy as an integral part of the package of measures for Ukraine's participation in the Bologna process in the entry of Ukrainian establishments of higher education in the international educational space.

The need to improve the measures to modernize the management of establishments of higher education in the environment of an establishments of higher education, provide information and methodological support to specialists and administrative-and-management personnel that modernize management processes, as well as improve the skills of specialists and management personnel in the field of modern management of an establishment of higher education, require appropriate justification. Such a substantiation is possible on the basis of studying the practice and experience of already existing management decisions using ICT.

Information and communication technologies are a broad concept that includes systems, processes and people involved in communication through technology [1]. Information and communication technologies mean the technological means and resources used to provide communication, creation, distribution, storage and management of information [2]. It is possible to single out the main directions of innovative management in the sphere of education: a) the establishment of higher education should have its own innovative policy in which all teachers of an establishment of higher education should take part; b) an understanding of the role of the establishment of higher education in the innovation process is necessary; c) the establishment of higher education creates and enhances its innovativeness; d) the establishment of higher education uses innovative methods and technologies; e) the establishment of higher education carries out scientific research, receives and formalizes the result in a form suitable for subsequent commercialization; f) the establishment of higher education must sell the products, not the products; g) the establishments of higher education has a coordinating body that is responsible for innovation policy; h) the establishment of higher education carries out the receiving and application of information educational resources for the purposes of education; j) the establishment of higher education develops technologies for obtaining and transferring knowledge in educational and managerial processes.

In the process of teaching and management, information educational models and information educational technologies are built on the basis of the use of information units as components of technology and the basis of information resources.

Unfortunately, at present there is a practice when any new or even old technology is associated with the terms "innovative" and formally announces innovation activity. There is a practice to call innovation any new development without an analysis of its characteristics and the more characteristics that would define it as an innovation. At present, the term "innovations" and "innovative" in different combinations are used in various fields. Often, the use of terms is not justified or attempts are made to distinguish between novation and innovation. In addition, discussions on the definition of the term "innovation" continue. This is partly due to the lack of a standard for this term and the fact that there is no "innovation" section in the UDC classifier and articles on this topic are under the heading "investments". This makes it relevant to study the distinctive features of novation and innovation and the disclosure of the essential characteristics of the concept of "innovation". Abroad, as a fundamental document they apply the manual, which is abbreviated "OSLO MANUAL". In accordance with this manual, adopted by the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD), we pay attention to the difference between the concepts of novation and innovation. The essential property of innovation is novelty. This means that the main

four types of innovation [3]: product, process, marketing or organizational, must be new in relation to known and applied developments. However, this property is not unique. Many objects possessing this property are not innovations, but are novations. Novation is something new that was not there before. Under civil law, innovation means the agreement of the parties to replace one commitment they have committed with another obligation. Novations are the most important components of innovation, but they are not identical to them. Not every set of novations is also an innovation. Novation has a certain positive effect, but, as a rule, smaller in effect and scale than innovation. We define innovation from these positions as an integral set of novations, which provides an additional effect to the sum of the effects of novations that make up it. Innovation differs from the novation by a large scale, a great effect and the possible presence of a synergistic effect.

What new ideas are certainly not innovations?

Termination of the use of the process, method, methods of organization or release of specialists. Simple *capital investment* or *expansion* of the organization. Installation of new equipment in place of the old one. Minor *extensions* or *upgrades* to existing equipment, *software upgrades* are not process innovations.

The change in the price of a product or process that leads to an increase in profit is also not an innovation. For example, innovation does not arise when the computer model is sold at a lower price only because the price of computer chips falls [4].

Customization. If a one-time product is significantly different from the products that the organization previously did, it is not a product innovation. Regular seasonal and other cyclical changes are not innovations.

Copying other methods. The product, process, method or organizational transformations carried out by other organizations, even if they are new to the organization, are not innovations. The same goes for the industry. The introduction of a new technology in one industry, which is implemented in another, is not an innovation.

In addition, we should talk about educational innovation as a special type of innovation having its own specifics [5]. In particular, the direction of educational innovation as social innovation defines them as social innovations [3; 4].

Innovation is the introduction of new or significantly improved products (goods or services) or process, a new marketing method or a new organizational method in business practice, workplace organization or external relations [3].

Innovations are new to the market (industry), when the organization first introduces innovation that contains signs of innovation in its market (industry). Innovation has a global level, when the organization first introduced innovation for all markets and industries, domestic and international. New in the world implies a qualitatively higher degree of novelty than a new one for the market. It should be noted that when creators of scientific or technological projects often unreasonably attribute to themselves the level of novelty, only because in the industry or at the enterprise this project has not previously been applied.

To analyze the innovation of projects and developments, an information approach or system analysis can be used. The scope of innovation is close to the information sphere. In the field of informatization, there are two types of standards "de jure" and "de facto" [6]. The first are reflected in special documents, the latter are recognized by the world community, although they are not reflected in official documents. They are called informal standards. Examples of informal standards are Internet standards or Microsoft standards. Comparing with formal and informal samples, one can evaluate innovation or its lack.

It is a mistake to reduce innovation management only to the creation of technological innovations. A more important indicator is the innovative nature of the educational organization as the basis for obtaining innovations and innovative methods in education.

Innovation includes innovative potential and innovative resources. It is necessary to distinguish between innovation potential and innovative resources. We define the innovative potential as an integral assessment: the state of the elements of the innovation resource base, the set of methods and tools for the implementation of innovative resources and subsequent innovation activities [7]. Evaluation of innovative potential is a quantitative measure of the possibility of creating innovative resources and the implementation of innovation based on available innovative resources. Innovative potential is the basis for obtaining a resource.

Innovative resources are sources and prerequisites for obtaining innovations that can be realized with existing technologies and socio-economic relations. An innovation resource is a combination of available relationships, means and opportunities for creating innovations. Innovative resource is the basis for the implementation of innovation.

Innovative potential is also considered as a set of different types of resources, including material, financial, intellectual, information, scientific and technical and other resources necessary for the implementation of innovation activities [7]. Thus, the level of innovation determines the quality of innovative management and the state of innovative activity of the educational organization. Innovation also determines the competitiveness of the educational organization [8]. Innovation is not an end in itself of the establishment of higher education, but plays the role of the basis of its reaction to the variability of the external environment, that is, the adaptability of the organization.

Innovative educational factors and technologies

1. Educational virtual and media technologies. Media education as an innovative technosphere is seen as an essential factor in increasing the effectiveness of additional technical education, its role and place in the overall system of modernized education. The technosphere is a part of the pedagogically organized space of establishments of additional education, the values of which are modern technical means of information. Media education as an innovative technosphere is an actual factor of modern education. The advantage of this approach is the ability to integrate a variety of media in one application, for example, audio, video and text can be presented simultaneously on a web page. A special type of media resources are virtual educational resources [9].

2. Human resource management. The criterion of innovativeness of an educational establishment can be the growth of the intellectual capital of an educational establishment and the innovativeness of staff and the establishment of higher education as a whole. Personnel accounting is a formal procedure that does not reflect the innovativeness of personnel, the competitiveness of personnel and does not determine the relationship between the quality of education and personnel.

Increasing the competitiveness of the educational organization is possible due to research and development of mechanisms for forming the competitiveness of the educational organization on the basis of the organization of intellectual resources [8].

Intellectual factors are associated with the need for human resource (HR) management. Abroad in many organizations there is a post of director for HR management, head of HR management department or HR manager. In the Ukrainian education there are no such kinds of management yet. It is HR and their management that create intellectual capital [1], which is not included in the sphere of personnel accounting.

Intellectual capital should be taken as a new economic category, reflecting the objective reality of increasing the value of intangible assets partially accountable. Other factors of intellectual capital (a highly qualified employee, work, pedagogical experience) not only can not be accounted for, but are not even the property of the organization that owns them. These factors influence the market capitalization of the company or the brand of the educational establishment. The market value of such an organization exceeds the book value of fixed assets, material and financial resources. On the other hand, this situation creates additional difficulties in managing such capital, since a highly qualified specialist and a brand bearer can leave the establishment of higher education.

HR management leads to an increase in staff competencies. Competencies are the basis of innovation. Competence determines the level and intellectual potential of staff and enterprise. Now there are four models for determining competences: 1) based on the parameters of the individual; 2) based on the performance of tasks and activities; 3) based on the performance of production activities; 4) based on management of performance. Each of the four competency models leads to different approaches to planning, organizing and managing personnel.

3. Balanced scorecard as an innovative technology. Experience shows that an effective mechanism for managing an establishment of higher education and increasing competitiveness is a balanced system of indicators that has developed in the individual balanced system of indicators in relation to the task of managing the establishment of higher education. Such an individual system allows us to consider the performance indicators of the organization and the individual as an interconnected complex. Personal Balanced Scorecard (PBSC) is currently considered as an effective method of coaching (mentoring, work with employees, including individual training and counseling). A special role of this method is to change the behavior of the teacher in order to improve the

effectiveness of the establishment of higher education. PBSC is regarded as an integral part of the Total Performance Scorecard (TPS).

In its ideology, the TPS concept can be considered a systematic process of continuous, step-by-step training and development aimed at forming the competitiveness of both the individual and the staff of the organization as a whole. The main components of this process are improvement, development, training, which are closely related and must balance each other.

A balanced system of indicators is an innovative technology, so the set of indicators provides a synergistic effect, which is a sign of innovation.

4. Bimodal educational systems. Distance education and its methods are increasingly used in modern education. Expanding the sphere of education requires the use and improvement of methods of distance education. There are educational establishments that practice only distance education, others practice a combination of traditional and distance education. The latter are called bimodal educational systems. In bimodal systems, distance education is integrated into the structure of the traditional educational model. Full-time and distance students can learn from the same teachers, according to the same programs, and take the same, or similar, exams. Strictly speaking, "stationary" students often use educational materials aimed at distance students. In bimodal systems, teachers often have functions that are assigned to collectives in specialized systems.

In most bimodal educational organizations, distance education is administered by a special department of the organization. In comparison with specialized systems, bimodal systems of distance education are usually applied in a small area.

Distance education has another important aspect. Traditional pedagogy is aimed at working with young people to obtain general primary and secondary education, providing literacy, familiarizing with culture and orientation for choosing the future field of activity. However, in recent years, the scientific foundations of pedagogy have to some extent begun to adapt in the so-called adult education, that is andragogy. Adult education is currently one of the most urgent theoretical and practical problems. The level of economic and social development of the state largely depends on its solution.

Bimodal educational systems are not just an additive application of traditional and distance education methods, but an optimal combination of technologies based on the specifics of the establishment of higher education and the integration of its academic disciplines. It is these systems that provide a synergistic effect and are innovative.

Information management of the establishment of higher education can be innovative and non-innovative. In other words, the simple application of information technologies does not increase the innovativeness of the educational organization. Information management of the establishment of higher education becomes innovative when it creates technological or social innovation. We can talk about the levels of the hierarchy of issues of the informatization of education, which are considered in various sources. A general characteristic of educational processes can be given using the model introduced by I. V. Robert: "disclosure; development; implementation" [10]. Detailed character of educational processes in groups makes it possible to identify the next level of the hierarchy of the "group of processes". These groups of processes include: marketing of educational services; management of the educational establishment; personnel management; management of educational content; innovative technologies; management of the educational process, etc. In general, we can talk about information management in relation to the education system. The use of information-based indicators should be considered as one of the innovations of information management in relation to establishments of higher education. Informationally defined indicators are indicators, the value of which is determined explicitly on the basis of the collection of information or measurements. The conceptual level sets the principles, and the indicators themselves can be calculated in each specific case in different ways and in each case there can be a specific set of these indicators. The formal level includes complex calculations and indicators are obtained on the basis of calculations, which entails the appearance of errors. In both cases, the indicators are calculated. The real level of use of indicators is possible only with their information certainty. It is based on their direct measurement. Information-determined indicators of the establishment of higher education are a tool for direct or explicit management. Such a system of indicators allows us to consider the activities of the organization and the individual as an interconnected complex and simplifies the calculation of managerial actions.

Transfer of knowledge in educational and managerial processes is associated with two technologies: knowledge extraction and knowledge management. At present, technologies that use knowledge are becoming relevant. Among the most pressing problems is the study of the theoretical foundations of the representation of knowledge both for storage in the database and knowledge base and for application in educational technologies. Therefore, the common technologies for extracting knowledge are relevant.

The methods used in the theory of learning are actively based on knowledge. Therefore, the perception of knowledge as learning is a border area between sciences developing outside the education sphere and those methods that are characteristic of educational systems. Typically, training methods are procedures based on the use of verified information stored in a database.

By knowledge management we understand any processes and principles related to the creation, acquisition, exchange and use of knowledge or experience. Some definitions emphasize that this is the process of acquiring collective experience for its full use by the company where it can be useful for achieving the highest impact. Collective experience or "knowledge resources" are defined as core competencies, common practice or key art. Some definitions emphasize that knowledge management is based on the use of people, processes or technologies, which allows an organization to optimize knowledge sharing and preservation.

In modern literature, knowledge management is treated as a new management function, which consists in the purposeful formation, updating and application of knowledge to improve the effectiveness of the educational establishment and educational processes. In the same context, knowledge management is defined as a new type of management activity aimed at the intensive use of intangible assets [1] as the main resources of the knowledge economy and stimulating innovation in order to maximize the efficiency of the economy and a separate enterprise and to form real competitive advantages on this basis.

The essence of knowledge management in education lies in the targeted influence of the subjects of management on the development of corporate human capital with the aim of expanding the reproduction of new knowledge and educational information products that provide the establishment of higher education with strategic competitive advantages. It is possible to note a number of key aspects arising from the interpretation of the essence of knowledge management.

Firstly, the management of an educational institution must possess such managerial knowledge and competences that would be adequate to the requirements of the reproduction of human capital of high quality. These subjects of management, or leaders in the field of the reproduction of corporate knowledge, must possess such managerial skills that would be the leader basis for the highly efficient functioning of their managerial capital.

Secondly, if the object of the corresponding administrative influence is human capital, represented by a complex and contradictory unity of human personalities and characters, then the expected high quality of this management should be a function of targeted influences on the corresponding socio-cultural, socio-psychological, sociological and other humanitarian-and-economic aspects and spheres of collective corporate activity.

Consequently, the final product of the educational establishment, acting in the form of an educational service, is not only a function of the professional knowledge and competences of the managers and staff of the establishment of higher education itself, but an integral result of the social, institutional, and other knowledge of the establishment of higher education. Therefore, existing approaches to the management of educational knowledge are closely related to the cognitive model of the human capital of the enterprise [11].

The main functions of the system of management of educational knowledge are to solve two general interrelated tasks. Firstly, in the formation of innovative and self-learning corporate human capital, capable of high-speed creative-labor, creative "conversion". Secondly, in the creation of social conditions, within which corporate human capital of innovative quality realizes itself in creating innovations that are in demand by the market and other consumers in the form of educational products.

Recently, information units are widely used in various scientific and technological areas. They serve as a tool for describing and forming: processes, models, situations. Currently, a system approach is widely used to model management technologies, educational systems, educational technologies and educational resources.

In different methods of teaching, traditional, information, virtual, remote information units are used as elements of knowledge transfer. These information units, unlike information units used, for example, in communication theory, can be defined as information educational units. The analysis and study of these units is relevant and especially important in distance and virtual education, in which they are the elements and the basis for the transfer of knowledge and training. The process of education and the quality of education depends on the correct registration and use of these units. Information educational units are informational bricks in the system of building educational scenarios, technologies and resources.

From the standpoint of a system approach, information units are elements of a complex system that describes managerial processes. In the aspect of management groups of information units are of interest: structural; semantic; procedural; operational; visual; transactional. All groups of information units are a means of describing various management technologies or technologies supporting management activities [12].

Structural group of information units includes tools for describing the structures of management models and the structures of situations in which the managed object is located. The semantic group of information units includes means for conveying the content of control and corrective actions. The procedural group includes means for describing managerial processes at the formal level of management.

The operating group of information units includes tools for describing managerial processes at the operational level of management. It essentially implements management processes in practice. The visual group of information units includes means for presenting the results of processing information in the form of images, presentations, visual dynamic models, virtual reality models. It performs the functions of supporting management decisions. The transaction group includes tools for describing the exchange of transactions when dealing with databases and storages.

Analysis of management methods using information units makes it possible not only to improve the quality of management, but also to carry out interdisciplinary transfer of knowledge. The use of information units makes it possible to conduct a comparative analysis of different methods and technologies in education, and also to conduct an analysis of information educational resources [13].

For modern establishments of higher education to provide quality training methods of innovation management become relevant. The need for innovative development, changes in the organization arises in any case, regardless of the target orientation adopted by top management. This determines the use of innovative management as a set of measures to improve the competitiveness of education and improve the quality of education. Innovation is associated with the use of advanced methods and technologies and increases the level of education in the establishment of higher education. It is necessary to share the management of the establishment of higher education proper and the management of the transfer of knowledge. All this is based on the concept of information units and integrated information technologies. Information resources for educational tasks are also organized in a new way. They are more structured and formed using cognitive models. At the same time, one of the key ideas of this work is that not every use of information technologies, management technologies, bimodal systems and virtual learning systems is innovative. They become such only when a synergistic effect is obtained.

References

1. Zaytseva, O. V. (2012). Informatization of Education and Intellectual Capital. *Remote and Virtual Learning*, 12, 105–109. (in Rus.)
2. Tsvetkov, V. Ya. (2010). Methodological Bases of ICT Application in the Management of Higher Educational Establishments. *Informatization of Education and Science*, 1 (5), 25–30. (in Rus.)
3. Proposed Guidelines for Collecting and Interpreting Technological Innovation Data (2004). OSLO MANUAL: European Commission Eurostat. Organisation for Economic Cooperation and Development, 93 p. (in Eng.)
4. Tsvetkov, V. Ya. (2012). Innovations Analysis in Terms of OECD Standards. *European Researcher*, Vol.(31), 10–1, 1689–1693. (in Eng.)
5. Ozherelyeva, T. A. (2013). Management of Educational Innovations. *Remote and Virtual Learning*, 4, 104–108. (in Rus.)
6. Tsvetkov, V. Ya. (1998). Features of the Development of Information Standards in the Field of New Information Technologies. *Information technologies*, 8, 2–7. (in Rus.)
7. Drucker, P. (2007). *Business and Innovations*. Moscow: Williams, 432 p. (in Rus.)

8. Pushkaryova, K. A. (2010). Model of Forming the Competitiveness of the Organization's Staff. *Bulletin of the Moscow Regional Pedagogical University. Series: Economics*, 2, 113–117. (in Rus.)
9. Mayorov, A. A., Kupriyanov, A. O., Shkurov, F. V., Atamanov, S. A., Grigoryev, S. A., Dubov, S. S. (2013). Virtual Training in Advanced Training of Specialists. *Educational management: theory and practice*, 2, 102–111. (in Rus.)
10. Robert, I. V. (2010). Modern Information Technologies in Education: Didactic Problems; Prospects of Use. Moscow: IO RAO, 140 p. (in Rus.)
11. Bolbakov, R. G. (2014). Analysis of Cognition in Science and Education. *Perspectives of Science and Education*, 4, 15–19. (in Rus.)
12. Ozherelyeva, T. A. (2014). Systematics for Information Units. *European Researcher*, Vol.86, 11/1, 1894–1900. (in Eng.)
13. Matchin, V. T. (2014). Information Resources as an Instrument of Scientific Research and Development. *Bulletin of MGTU MIREA*, 2 (3), 235–256. (in Rus.)

*Одержано редакцією 07.12.2017
Прийнято до публікації 11.12.2017*

УДК 378

ДЕНИСЮК Олена Леонідівна,

викладач кафедри гуманітарних та мистецьких
дисциплін,
Київська муніципальна академія естрадного та
циркового мистецтва
e-mail: olenadenisuk@gmail.com

ШЛЯХИ АДАПТАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ У ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР (НА ПРИКЛАДІ ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ У ВНЗ)

У статті проаналізовані шляхи адаптації вищої освіти у європейський простір на прикладі викладання історії України у виші; визначені головні завдання освіти – виховання людини нового мислення, європейських цінностей, яка не тільки має певний запас знань, а й володіє практичними навичками їх застосування; визначено, що у своїй діяльності вища школа перш за все керується нормативно - правовими актами, такими як Закон України про вищу освіту, здійснює реформування на основі Національної стратегії розвитку освіти на 2012–2021 роки; акцентована увага на застосуванні у освітньому процесі інноваційних методів і технологій, які спрямовані на активізацію пізнавального інтересу студентів, їхньої зацікавленості навчанням, активності у різних видах діяльності; показано важливе значення навчального предмету історія України, який формує у студентів поняття національної і громадянської свідомості, патріотизму, моральних цінностей, коректує поведінку у бік європеїзації; визначна роль історії України у контексті консолідації українського суспільства; розказано про особливості сучасного підходу до викладання історії України як інтегрованої дисципліни, яка відходить від принципу подачі матеріалу «дата - подія - зміст» у бік людиноцентричної системи досліджень; описано використання таких методів викладання як проблемний виклад матеріалу, критичне мислення, застосування особистісно зорієнтованого підходу на основі суб'єкт - суб'єктних відносин між викладачем і студентом.

Ключові слова: *вища освіта; історія України; європейський простір; оновлення; модернізація; адаптація; критичне мислення.*

Постановка проблеми. На шляху до євроінтеграції, ключовими завданнями для держави є реформування вищої освіти відповідно до кращих європейських зразків, модернізація як освітньої парадигми, так і змісту навчально-виховного процесу, підвищення якості національної освіти, зміни пріоритетності – від передачі знань до їх осмислення і практичного застосування.

Мета статті. Розглянути шляхи адаптації вищої освіти України у європейський простір на прикладі викладання історії України у виші.

Виклад основного матеріалу. Завданнями сьогоденної освіти є виховання людини нового мислення, яка передусім володіє такими методами роботи з інформацією як аналіз, синтез, класифікація, узагальнення, порівняння. В наш час зростає потреба вчити здобувати, переробляти інформацію, одержуючи її з різних джерел, розуміти прагматизм здобутих знань для подальшого життя у відкритому світі.

Обираючи європейський вектор, ми маємо на меті залучитися до європейських понять і цінностей. Формуючись протягом століть, вони увібрали в себе головні досягнення європейської соціально-культурної і політичної сфер, заклали основи пріоритетного світобачення, ґрунтованого на принципах християнської моралі і гуманістичних ідеалів. Тому, вже в Національній стратегії розвитку освіти на 2012–2021 роки ключовим напрямком є філософія «людиноцентризму», забезпечення особистісного розвитку людини, згідно з її індивідуальними задатками, потребами на основі навчання впродовж життя і формування гуманістичного світогляду, основними рисами якого є співчуття, розуміння інших людей, бажання бути корисним суспільству [1, с. 3].

Як поступальна ланка, вища освіта повинна продовжувати напрям, започаткований середньою освітою, – підготовку творчого і компетентного фахівця, що не тільки володіє відповідними знаннями, а й навичками і уміннями, комунікативного, готового до постійного безперервного професійного росту, орієнтованого в соціальній мобільності, зі сформованою громадянською позицією. В умовах сучасності, зі зростаючими потребами ринку праці, майбутні випускники повинні бути готові до конкурентних змагань, адаптації до постійно змінюючого життєвого простору. Саме вони закладають підвалини майбутнього суспільства і будуть навчати нові покоління. Тому так важливо усвідомити відповідальність освіти перед майбутнім держави.

Відповідно вища школа повинна готувати не тільки спеціаліста певного фаху, а й продовжувати процес формування креативної і всесторонньо розвинутої особистості, яка спрямована на постійний пошук, комунікацію, навчання, наділена здатністю вирішувати на практиці життєві завдання і мати активну позицію шляхом патріотичного, правового, екологічного виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, здорового способу життя, вміння вільно мислити та самоорганізовуватися в сучасних умовах. Це головні завдання вищого навчального закладу, згідно ст. 26 Закону України про вищу освіту [2].

Підвищення якості освіти у виші, здатності її конкурувати з кращими вищими навчальними закладами в інших країнах, виведе Україну на шлях прогресу і процвітання. Тому що, найважливіший капітал держави – це молодь, розвиваючи і вкладаючи, держава тим самим дає шанс на побудову громадянського суспільства, яке складається з особистостей з широким діапазоном можливостей і реалізації потенціалу.

Оновлення підходів до навчально-виховного процесу у вищій школі перед усім проявляється у постійному створенні і застосуванні інноваційних методів та технологій, які формують новий тип мислення, сприяють розвитку основних якостей особистості, активізації її до постійного самовдосконалення, дослідницького пошуку.

Ефективність застосування нових методик звичайно проявиться не відразу, це процес, результати якого, будуть відчутні лише згодом, по випускниках, які зможуть презентувати себе, проявляти у професії і в житті. Але прогнозування в технологіях є обов'язковим, адже вони спрямовані на якісну оцінку досягнень студента, в широкому спектрі розвитку його інтелектуальних можливостей і творчих здібностей. Головним завданням освітнього процесу перш за все повинна стати активність студента, його бажання і відкритість працювати не лише на заняттях, а й у лоні наукової і дослідницької роботи. Залучення студентів до участі у конференціях, написанні статей, творчих робіт, участь у конкурсах, не тільки підвищує самооцінку, стимулює особистість до перемог, а й готує до професійного життя, в основі якого, як у більшості європейських держав, лежить постійна конкуренція, професійний ріст і напрям на постійне самовдосконалення для того, щоб стати успішним.

Потреби інформаційного суспільства вимагають від вищої освіти вдосконалення інформаційно - ресурсного забезпечення для можливостей студентів використовувати різні джерела, порівнювати і аналізувати інформацію, яка знаходиться в них. Таке явище як інформатизація освіти забезпечує інформаційно - комунікативний підхід в навчально - освітньому процесі, можливості ефективності у здобутті професійних знань, доступності ресурсів, що вимагає від освітнього закладу формування навиків роботи з різними видами інформації і відхід від традиційних ретроспективних методів у бік сучасних інформаційно-комунікативних технологій. Навчання студентів застосовувати нові технології, зможе підвищити якість здобуття ними знань, інтегрує в світові тенденції здобуття освіти в

європейських вишах. Відкриє для них горизонти постійного пошуку, навиків самонавчання, вектору здобування знань як постійного безперервного процесу, який відбувається протягом життя.

Сьогодення України, як і світу, стикається з постійними викликами, які вимагають постійного оновлення методів і підходів у викладанні предметів вищої школи, тому що вона готує нову генерацію творчої і інтелектуальної еліти суспільства, формує систему цінностей особистостей, які будуть прокладати шлях кожної країни в світовому співтоваристві.

І тому модернізація методології навчально - освітнього процесу повинна базуватись на чітко виробленій стратегії, пристосованій до умов сучасності, де цінується не комплекс і багаж знань з певного предмету, а здатність орієнтації та адаптації в умовах ринкової економіки, вміння швидко реагувати на зміни в професійній сфері, бути завжди готовим до нового.

Особливого значення в системі вищої освіти набувають ті навчальні дисципліни, які формують світогляд студента, розповідають про людське суспільство, його формування, інституції, політичну, соціальну і культурні сфери тощо. Одним із таких предметів є історія України, яка в сучасних умовах є не просто розповіддю про минуле, а скоріше осмисленням і оцінюванням того, що відбувалося, для подальшого планування і прогнозування життя як окремої особистості, так і цілої держави.

Значущість історії, історичної освіти диктують вимоги часу, адже лише осмисливши й пізнавши історичну минувшину, можна сформулювати погляд на сьогодення й зробити прогнози на майбутнє [3, с.18].

Саме історія України формує поняття громадянської і національної свідомості, патріотизму, шанобливого ставлення до пам'яток історії, здійснює акцентування уваги на важливих подіях, дає характеристику історичним персоналіям. Маючи потужний вплив на людину, через емоційне сприйняття матеріалу, історія формує моральні цінності особистості, його духовну культуру, коректує поведінку у бік європеїзаційного підходу, показує перспективу розвитку України, без можливості повторювати помилки минулого.

Роль історичної освіти важлива саме в контексті консолідації українського суспільства, вироблення громадянської позиції, гуманізації освітнього простору. Адже саме історія трактує приналежність до українського народу, спільність коренів і майбутнього для всіх громадян України, прилучення до європейської цивілізації тощо.

Історик – людина постійного пошуку, викладач історії – провідник студентів через потоки різноманітної історичної інформації, яка наявна в безкінечній кількості джерел: до літописів Середньовіччя до інтернет ресурсів сьогодення.

Викладаючи історію України, потрібно чітко мотивувати студентів на головну мету вивчення історії – побудова незалежної української держави, чітке пов'язування минулого, сьогодення і майбутнього як категорій, що існують одночасно.

Історія – це не лише історія політики, це досить інтегрована дисципліна, яка повинна показувати всі сфери людського життя, такі як духовна, соціальна, культурна, економічна, побутова, релігійна тощо. Саме такий системний підхід застосовується в даний час в українській історіографії.

Сучасна українська історіографія повинна стати інструментом створення новітньої концепції історії України. Щодо її витворення і побудови, то, безумовно, вона повинна б опиратися на існуючий досвід вивчення історичного минулого, акумулюючи і новітні ідеї та теоретичні підходи, сучасний дослідницький інструментарій наукового пошуку, який повинен включати в себе усю сукупність існуючих дослідницьких методів [4, с. 10].

Відхід від догматичного підходу у вивченні історії, дозволяє дивитися на історичну подію з різних точок зору, формуючи плюралізм думок і толерантність спілкування.

Історія перш за все, на думку історичної антропології, це наука про людину у часі. Тому для сучасної історії не скільки важливий принцип «дата – подія – зміст», а скоріше формування людиноцентричної системи досліджень.

Проблемний підхід у викладанні історії України є найбільш слушним, оскільки, формуючи суб'єкт - суб'єктні відносини, викладач спочатку показує своє бачення на подію в історії України, а потім пропонує студентам викласти свою позицію щодо проблеми. Таким

чином, студенти починають залучатися до дослідницько - пошукового напрямку, що розширяє їхні знання і вміння в галузі історії.

Важливо не розказувати все і зразу, не нав'язувати власну думку, а заінтригувати цікавим фактом, викликати інтерес і захоплення навчальною дисципліною, показати роль і значення історії, розвивати навички самостійної роботи, логічного мислення, проєкції на майбутнє.

Роль історії України більш виховна, ніж інформаційна. Тобто, масив історичної інформації потрібен для формування в особистості певного типу поведінки, національної самосвідомості, рис характеру і ментальності, притаманних українцям. Історія України і її вивчення – це пошук ідентифікації нації, до якого потрібно залучати молоде покоління.

Для кращого засвоєння історичних знань, під час викладу навчального матеріалу, потрібно залучати студентів до тих самих видів робіт, які виконують і самі історики: роботи з першоджерелами, аналізу історіографії, синтезу різних джерел і видів інформації, написання статей, передусім застосовувавши технології і прийоми критичного мислення.

Вивчення історії України, в основному передбачає хронологічний і компетентнісний підхід у викладанні лекцій і проведення практичних занять

Студенти вишу вже є досить сформовані особистості, з певними здібностями, задатками, світоглядом, тому навчальний підхід застосовується особистісно зорієнтований. А сам виклад матеріалу спрямовується не тільки на вивчення поступального розвитку України, а й на ролі історичних персоналіїв, формування загальнолюдських цінностей, особливостей ментальності українського народу. Як і кожна людина, сама прокладаючи свій шлях, намагається стати найкращою, так і український народ, через труднощі і перешкоди, долає шлях самоствердження у світовому просторі.

Під час навчання застосовується широкий діапазон методів і підходів, в залежності від мети кожного етапу навчання. Серед найбільш поширених, і апробованих в студентській атмосфері методів, є критичне мислення («сенкан», «бортовий журнал», «творче завдання»).

Можна навести приклади застосування методів критичного мислення під час викладання лекційного матеріалу з навчальної дисципліни «Історія України».

1. Тема лекції: «Західноукраїнські землі у складі Австро-Угорщини в 1-й половині XIX ст.».

Метод «Мозковий штурм». Дайте відповідь на запитання: Яке з тверджень відповідає дійсності?:

- 1) аграрна реформа 1848 р. вивільнила західноукраїнських селян від рабської залежності;
- 2) аграрна реформа 1848 р. породила ще більшу залежність селян від колишніх поміщиків.

2. Тема лекції: «Україна в Першій світовій війні(1914-1918 рр.)».

Метод «Бортовий журнал». Завдання: дайте відповіді на запитання і зробіть висновок.

Запитання для порівняння	На початку лекції	В кінці лекції
1. Чи був інтерес українців у цій війні?		
2. Якою була війна для українського народу?		
3. Яким було місце України в планах протиборчих сторін?		
4. Яким було ставлення до війни:		
а) на Західній Україні;		
б) в Наддніпрянщині ?		

3. Тема лекції: «Україна на шляху незалежності».

Метод «Сенкан».Завдання: складіть сенкан, який може мати вигляд:

Україна

Своєрідна, соборна

Реформує, зростає, будує

Батьківщина.

Роль викладача у виші часто зводиться до керівника і наставника молоді. Це дозволяє їм розвивати навички самостійного мислення, логічного підходу, працелюбності, бажання бути першими і кращими завжди. Від так зростає роль індивідуальної, самостійної, дослідницької роботи студентів у таких формах, як робота з інформаційними джерелами різних видів, підготовка і захист творчих завдань – написання есе, рефератів, творів на історичну тему. Постійний шлях до самовдосконалення, творчий пошук, витримка і наполегливість – ті якості, які повинні характеризувати сучасних студентів і допомагати їм в ефективному навчанні історії України.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, шляхами адаптації вищої освіти у європейський простір є: законодавча діяльність України, зокрема Закон України про вищу освіту, розробка і впровадження Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки; головне завдання освіти – виховання людини нового мислення, європейських цінностей, яка не тільки має певні знання, а й уміє їх застосовувати в практичному житті; для реалізації цих завдань застосовуються у освітньому процесі інноваційні методи і технології, які спрямовані на активізацію пізнавального інтересу студентів, їхньої зацікавленості навчанням, активності у різних видах діяльності; особливо значення набувають ті навчальні предмети, які спрямовані на формування певних якостей особистості, а саме історія України, яка формує у студентів поняття національної і громадянської свідомості, патріотизму, моральних цінностей, коректує поведінку у бік європеїзаційного підходу; важлива роль історії України в контексті консолідації українського суспільства; особливостями сучасного підходу до викладання історії України є те, що вона представляє собою інтегровану дисципліну, яка відходить від принципу подачі матеріалу «дата – подія – зміст» у бік людиноцентричної системи досліджень; вивчати яку допомагають такі методи як проблемний виклад матеріалу, критичне мислення, особистісно орієнтований підхід, побудова суб'єкт-суб'єктних відносин між викладачем і студентом.

Список бібліографічних посилань

1. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки. URL: http://www.meduniv.lviv.ua/files/info/nats_strategia.pdf.
2. Закон України про вищу освіту: станом на 2017р. Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
3. Кравець В. Проблеми модернізації вищої освіти України в умовах глобалізації. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/58387/%C2>.
4. Сухий О. Сучасна історична наука в Україні: візії та напрями. URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/Sukhyi_Oleksii/Suchasna_istorychna_nauka_v_Ukraini_vizii_ta_napriamy.pdf.

References

1. National Strategy for the Development of Education in Ukraine for 2012-2021. Retrieved from http://www.meduniv.lviv.ua/files/info/nats_strategia.pdf.
2. Law of Ukraine on Higher Education: as of 2017 / Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
3. Kravets V. Problems of Modernization of Higher Education of Ukraine in the Conditions of Globalization. Retrieved from <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/58387/%C2>.
4. Sukhiy O. Modern historical science in Ukraine: visions and directions. Retrieved from http://shron1.chtyvo.org.ua/Sukhyi_Oleksii/Suchasna_istorychna_nauka_v_Ukraini_vizii_ta_napriamy.pdf.

DENYSYUK Olena,

Lecturer of Humanities and Artistic Disciplines Department,
Kyiv Municipal Academy of Variety and Circus Arts
e-mail: olenadenisuk@gmail.com

ADAPTATION WAYS OF HIGHER EDUCATION OF UKRAINE INTO THE EUROPEAN SPACE (A STUDY OF TEACHING HISTORY OF UKRAINE IN HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS)

Abstract. *Introduction. On the way to European integration, the key task for the government is the reform of higher education in accordance with the best European models, modernization as educational paradigm and content of the educational process, improving the quality of national education, change of priority – from passing on knowledge to their understanding and practical application.*

The aim of the article. To consider ways of adaptation of higher education of Ukraine into the European space on the example of teaching history of Ukraine in high school.

Methods of research. Historical anthropological approach.

Conclusions and prospects for further research. Therefore, ways of adaptation of higher education in the European space are: the legislative activity of Ukraine, in particular the Law of Ukraine on higher education, the development and implementation of the National strategy of education development in Ukraine for 2012–2021; the main task of education is the education of human with new of thinking, of European values, which not only has certain knowledge, but also knows how to apply them in practical life; to implement these objectives are applied in educational process of innovative methods and technologies to enhance cognitive interest of students, their interest in the learning activity in different types of activities; especially the importance of those academic subjects which are aimed at formation of certain personal qualities, namely the history of Ukraine, which develop in the students the concepts of national and civic consciousness, patriotism, moral values, and corrects the conduct in the direction european approach; an important role of the history of Ukraine in the context of the consolidation of Ukrainian society; the peculiarities of the modern approach to the teaching of the history of Ukraine is that it represents an integrated discipline that deviate from the principle of filing the material "date-event-content" in the direction of a man-centered system of research; to study which is helped by such methods as problematic presentation of the material, critical thinking, personally oriented approach, construction of the subject-subjective relationship between the teacher and the student.

Key words: higher education; history of Ukraine; European space; upgrading; modernization; adaptation; critical thinking.

*Одержано редакцією 30.11.2017
Прийнято до публікації 11.12.2017*

УДК 378.016:376

ДОЛИННИЙ Юрій Олексійович,

кандидат педагогічних наук, доцент,

докторант кафедри педагогіки і методики

технологічної освіти,

Глухівський національний педагогічний університет

імені О. Довженка

e-mail: mr.dya69@gmail.com

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ТА СПОРТУ ДО РЕАБІЛІТАЦІЙНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ОБМЕЖЕНИМИ ФІЗИЧНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ

У статті розглянуто представлено структурні компоненти підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту до реабілітаційної роботи з дітьми з обмеженими фізичними можливостями. Розглянуто професійно-особистісну; особистісно-орієнтовану; компетентнісну; діяльнісну; функціональну структуру професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання і спорту до реабілітаційної роботи з дітьми з обмеженими фізичними можливостями. На основі аналізу наукових праць вітчизняних та іноземних авторів доведено, що професійно-особистісний; особистісно-орієнтований; компетентнісний; діяльнісний; функціональний компоненти підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту позитивно впливають на професійну спроможність майбутнього фахівця з фізичної терапії, ерготерапії, фізичної реабілітації дітей з обмеженими фізичними можливостями.

Ключові слова: структура; компоненти; професійна підготовка; реабілітація; фізичне виховання; діти; обмежені фізичні можливості

Постановка проблеми. Сучасний соціум досить потребує висококваліфікованих, компетентних і конкурентоспроможних фахівців, які ефективно відновлюють стан здоров'я дорослих і дітей. В цьому відношенні базисними цінностями особистості людини, яку реабілітують, завжди лишається її особистісний розвиток, максимальне відновлення тілесного, душевного і морального здоров'я яке було у індивіда порушене через будь-які (часом драматичні) обставини.

Обмеження життєдіяльності визначається повною або частковою втратою здатності чи можливості до самообслуговування, самостійного пересування, орієнтації, спілкування, навчання, контролювання своєї поведінки, а також значним обмеженням обсягу трудової діяльності [1].

Актуальною проблемою сучасної педагогічної теорії і практики є процеси професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання і спорту до реабілітаційної роботи з дітьми з обмеженими фізичними можливостями у вищій школі. Підвищена увага до цього питання великої кількості педагогів, психологів, соціологів зумовлена тим, що діти з обмеженими фізичними можливостями в сучасному демократичному суспільстві не мають права залишатися на узбіччі соціально-культурних процесів, системи людських взаємин і цінностей. Ці діти мають такі ж права, як і здорові: їм необхідно повноцінно навчатися, отримувати загальну освіту та в майбутньому приносити користь суспільству та державі.

Життєвий досвід, практика фізичного виховання та спорту сприяють комплексній реалізації проблеми реабілітації дітей з обмеженими фізичними можливостями, освіти, виховання, формуванню позитивного морального та психофізичного клімату в суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Реалізацію принципу неперервності професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту досліджували С.У. Гончаренко, І.А. Зязюн, С.О. Сисоєва, В.О. Кукса, Л.П. Сущенко й інші. Проблему дітей з обмеженими фізичними можливостями та корекційну роботу з такими дітьми розглядали І.Д. Бех, В.І. Бондар, В.В. Засенко, Д.В. Лубовський, О.В. Гузій, О.С. Куц, Є.М. Мастюкова, Г.М. Мерсіянова, В.М. Синьов, Є.Ф. Собонович, Л.В. Фомічова, О.П. Хохліна, М.Д. Ярмаченко.

Особливості реабілітаційної роботи засобами фізичної реабілітації з людьми, що мають обмеження в розвитку, досліджували І.М. Башкін, Т.В. Бойчук, О.М. Вацеба, А.С. Вовканич, Т.В. Д'яченко, Ю.О. Ляной, О.К. Марченко, В.М. Мухін. Особливості навчання та майбутньої життєдіяльності дітей з обмеженими можливостями опрацьовували І.В. Дмитрієва, В.В. Золотоверх, С.Ю. Конопляста, В.І. Ляшенко, В.А. Липа, Н.О. Мирошніченко, Л.К. Одинченко, В.В. Тарасун, Д.І. Шульженко.

Формулювання цілей статті. Розглянути структурні компоненти підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту до реабілітаційної роботи з дітьми з обмеженими фізичними можливостями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основи професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання і спорту до реабілітаційної роботи з дітьми з обмеженими фізичними можливостями проявляються у формі взаємодії різних структур: професійно-особистісної; особистісно-орієнтованої; компетентісної; діяльнісної; функціональної. Крім того концепція нашого дослідження відображає взаємозв'язок і взаємодію різних підходів щодо підготовки майбутніх фахівців з фізичної терапії, ерготерапії, фізичної реабілітації дітей з обмеженими фізичними можливостями.

Професійно-особистісний компонент – один із важливих компонентів підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту до реабілітаційної роботи з дітьми з обмеженими фізичними можливостями. Він забезпечує професійними знаннями майбутніх фахівців з фізичної терапії, ерготерапії, фізичної реабілітації.

Професійна підготовка майбутніх фізичних терапевтів, ерготерапевтів, фізичних реабілітологів до реабілітаційної роботи з дітьми з обмеженими фізичними можливостями у зв'язку з провідними тенденціями в сучасній освітній сфері потребує відчутної оптимізації, вдосконалення змісту навчання і зміни педагогічної парадигми, системного опрацювання й створення чинної моделі ефективного навчально-виховного процесу підготовки висококваліфікованих фахівців фізичної терапії, ерготерапії, фізичної реабілітації.

Умови, що висуває сучасне суспільство майбутнім фахівцям з фізичної реабілітації, які працюватимуть з дітьми з обмеженими фізичними можливостями, потребують їх всебічної професійно-особистісної підготовки. Професійно-особистісний компонент в структурі підготовки майбутніх фахівців дозволяє забезпечувати підготовку студентів з фізичного виховання і спорту до реабілітаційної роботи як невід'ємної складової частини професійного становлення особистості майбутнього фахівця з фізичної реабілітації у процесі його професійної підготовки [2].

Професійно-особистісна підготовка майбутніх фахівців з фізичного виховання і спорту до реабілітаційної роботи набуває актуальності в останні роки, її розглядає багато вітчизняних і закордонних фахівців, дослідників і науковців, які працюють у галузі

теоретичної та практичної підготовки майбутніх фахівців з фізичної реабілітації для здійснення профілактичної та оздоровчої роботи в сучасних оздоровчих центрах [3].

Аналіз літератури з проблеми підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання і спорту до реабілітаційної роботи показав, що найбільш визнаними компонентами педагогічної діяльності та професійної готовності є такі:

- а) теоретичні та методичні знання;
- б) професійні вміння;
- в) психологічні якості особистості (властивості особистості, мотивація, тощо) [3].

«На нашу думку, у майбутнього фахівця повинні бути сформовані професійна направленість (стійкий інтерес до педагогічної діяльності, прагнення оволодіти знаннями, вміннями та навичками в навчальній і виховній роботі, формування необхідних для рис характеру); готовність до виконання майбутньої професійної діяльності, під час якої на високому професійному рівні вирішуються проблеми, що постають під час здійснення профілактичної та оздоровчої діяльності в оздоровчому центрі; рівень мобілізації та активізації знань, умінь, навичок і професійно-значущих якостей особистості» [3].

В.О. Кукса аргументує, що підвищення якості підготовки фахівців – реабілітологів, розвиток національної, зорієнтованої на оздоровчу підготовку спеціалістів, фізично-реабілітаційної освіти – головна передумова активізації інтелектуальних сил і професійних резервів нації, мобілізації психофізичних, духовно-людських і трудових ресурсів [4, с. 41].

К.М. Дурай-Новакова пов'язує професійно-особистісну підготовку, направлену на професійну діяльність, зі стійкими установками на працю. При цьому професійно-особистісна готовність не є єдністю якостей і психічного стану особистості. Вчена вказує, що в структурі професійної готовності визначають такі компоненти: мотиваційний, пізнавально-оцінний, емоційно-вольовий, операційно-дієвий, мобілізаційний [5].

На думку Р.В. Конькової, у перелік умінь і навичок, необхідних майбутнім фахівцям з фізичного виховання і спорту при оволодінні професією, входять такі:

- 1) уміння співвідносити вимоги професії викладача фізичної культури до людини зі знаннями про свої індивідуальні особливості;
- 2) загально-педагогічні вміння та навички;
- 3) уміння прогнозувати розвиток професії викладача фізичної культури в найближчій перспективі та ін. [6].

Серед особистісних якостей майбутнього фахівця з фізичної терапії, ерготерапії, фізичної реабілітації дітей з обмеженими фізичними можливостями виділяються такі: емоційність; відкритість; наявність естетично-ціннісних стереотипів; ініціативність; свобода самовисловлення; висока творча активність; самоорганізованість і працездатність.

Особистісно-орієнтована професійна підготовка майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах розглядається як науково обґрунтована система суб'єктної взаємодії студентів і професорсько-викладацького складу вищого навчального закладу, в основу побудови якої покладено принцип особистісного підходу до кожного студента.

Результатом і головною метою особистісно-орієнтованої професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичної терапії, ерготерапії, фізичної реабілітації є формування смислової парадигми особистості майбутнього фахівця, яку можна розглядати як інтегральне особистісне утворення особистості, що забезпечує її здатність до професійного самовизначення, професійної самоактуалізації та професійної самореалізації упродовж життя, здатність до неперервної фізкультурної освіти [7].

Для майбутніх фізичних терапевтів, ерготерапевтів, фізичних реабілітологів в контексті особистісно-орієнтованого підходу важливі самоповага особистості, недопустимість посягань на її суб'єктивність, свободу.

Толерантність, яка є однією з провідних професійних якостей фізичного реабілітолога, складається з терпіння, життєвого досвіду і знання особистих особливостей дітей з обмеженими фізичними можливостями, поваги до неї, прийняття дитини з вадами в розвитку такою, якою вона є. Дає змогу визнати право дитини з обмеженими фізичними можливостями бути самою собою, мати власні погляди, переконання [8].

Совість є внутрішнім контрольним механізмом свідомості, що означає спільне бачення, можливість подивитися на свої вчинки очима інших людей або з позиції найвищих моральних імперативів. Безумовною умовою формування совісті є здатність людини прислухатися до своїх душевних процесів, її внутрішня чутливість і спостережливність, хоча докори сумління можуть діяти й тоді, коли людина хоче свідомо від чогось відійти, забути щось. У фахівця з фізичної реабілітації совість – це почуття моральної відповідальності за свою поведінку, потреба діяти відповідно до власних уявлень про добро, благо і справедливість. Керуючись власним почуттям справедливості та моральними цінностями суспільства, спираючись на совість, він може розібратись у найскладнішій ситуації та прийняти вірне, виправдане рішення [9].

Гідність реалізується через увічливість, порядність, чесність, скромність, вимогливість до себе, самовладання, благородство. Скромність фахівців з фізичної терапії, ерготерапії, фізичної реабілітації тісно пов'язана із самокритичністю та високою вимогливістю до себе. Еталоном порядності, моральної досконалості фахівця з фізичної реабілітації є благородство [9].

Важливим для майбутніх фахівців з фізичної терапії, ерготерапії, фізичної реабілітації, є поняття справедливості, поваги прав і гідності дітей з обмеженими фізичними можливостями. Для фізичного реабілітолога справедливість означає так виконувати свої обов'язки, щоб справедливість була щодо інших і завжди зберігалось почуття власної гідності. Ця риса має бути постійно присутня у взаємовідносинах фахівця з фізичної реабілітації з дітьми з обмеженими фізичними можливостями. Етичні категорії гідності й честі займають особливе місце в структурі моральної свідомості, оскільки вони торкаються глибини внутрішнього світу людини і є основою моральної культури особистості фахівця.

Компетентнісний компонент концептуальної основи підготовки майбутніх фахівців з фізичної терапії, ерготерапії, фізичної реабілітації дітей з обмеженими фізичними можливостями формує у майбутніх фахівців спеціальні знання та навички щодо спілкування з дітьми з обмеженими фізичними можливостями та їх батьками.

Компетентнісний підхід у системі вищої та загальної середньої освіти є предметом наукового дослідження вітчизняних науковців. На думку В.В. Химинець, традиційна система освіти акцентувала основні зусилля на набутті знань, умінь і навичок, що догматично абсолютизувало знання і формувало пізнавальний підхід до навчання, при цьому увага акцентувалася на здатності та вмінні донести свої знання до дитини з обмеженими фізичними можливостями та їх батькам [10].

Компетентнісний підхід має спрямовувати освітній процес на формування та розвиток у студента ключових і професійних компетенцій створенням необхідних умов, які забезпечують формування умінь вирішувати професійні завдання на основі отриманих знань, умінь і навичок. При цьому, до ключових компетенцій відносять соціальні і особистісні компетенції особи, а до професійних – загально- та спеціально-професійні компетенції.

При застосуванні компетентнісного підходу при підготовці майбутніх фахівців з фізичної терапії, ерготерапії, фізичної реабілітації необхідно враховувати той факт, що зі зростанням складності посади та її рівня, питома вага професійної компетенції падає, а особистісна – зростає. Це означає, що частка особистісних компетенцій при формуванні професійної компетентності фахівця освітньо-кваліфікаційного рівня «Магістр з охорон здоров'я. Фахівець з фізичної реабілітації. Викладач фізичної культури» має бути більшою, ніж для попереднього освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр з фізичної терапії, ерготерапії, фахівець з фізичної реабілітації. Вчитель фізичної культури».

Ключова компетенція визначається як готовність фахівця з фізичної терапії, ерготерапії, фізичної реабілітації здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні, культуродоцільні види діяльності, ефективно розв'язуючи відповідні проблеми. Компетенції належать до ключових, якщо їх опанування дозволяє розв'язувати різні проблеми у повсякденній, професійній або соціальній сферах. Їх потрібно опанувати для досягнення важливих цілей і розв'язання завдань, що виникають у різних ситуаціях.

Професійна компетенція – це психологічне новоутворення, що включає в себе поряд з когнітивним і поведінковим аспектами, довготривалу готовність до професійної діяльності

як інтегративну властивість особистості. Вона не є раз і на завжди даним новоутворенням і знаходиться у постійному розвитку та оновленні. Визначення поняття «професійна компетентність», виявлення її змісту, вимог до її формування та опису роблять можливим уніфікувати вказане поняття і використовувати його різними професійними і соціальними групами в якості дидактичних одиниць, що описують професійну компетентність.

Діяльнісний компонент концептуальної основи підготовки майбутніх фахівців з фізичної терапії, ерготерапії, фізичної реабілітації дітей з обмеженими фізичними можливостями сприяє успішній підготовці майбутніх фахівців завдяки свідомому ставленню та бажанню займатись цим напрямком роботи. Діяльнісний компонент головне джерело формування особистості фахівця з фізичної терапії, ерготерапії, фізичної реабілітації, адже тільки в діяльності майбутній фахівець набуває досвід, який, актуалізуючись, викликає розгортання внутрішніх структур особистості й тим самим надає професійній діяльності особистісний зміст свідомого ставлення та бажання займатись обраним напрямком роботи [11].

Діяльнісний компонент під час підготовки майбутніх фахівців з фізичної терапії, ерготерапії, фізичної реабілітації дітей з обмеженими фізичними можливостями важливий з точки зору організації значимої навчально-професійної та професійної діяльності студентів у даній галузі як основи та засобу формування готовності майбутніх фахівців з фізичної реабілітації до здоров'язбережувальної діяльності. Відповідно до освітньо-кваліфікаційної характеристики майбутнього фахівця з фізичної реабілітації, можливо виділити таку структуру діяльнісного компонента майбутнього фахівця з фізичної реабілітації:

- свідоме ставлення та бажання займатись реабілітаційною роботою з дітьми з обмеженими фізичними можливостями;
- формування у майбутнього фахівця з фізичної реабілітації ціннісних орієнтацій і мотивів на здійснення здоров'язбережувальної діяльності;
- програмування і планування реабілітаційної діяльності;
- визначення мети і завдань реабілітаційної діяльності;
- прогнозування і антиципація результатів реабілітаційної діяльності;
- організація здійснення реабілітаційної діяльності;
- організація лікарського і педагогічного контролю за ефективністю проведення і результатами реабілітаційної діяльності [2].

Діяльнісний компонент дозволяє майбутнім фахівцям з фізичної реабілітації організувати свою діяльність (викладача та студента) в єдності її стратегічного, тактичного і операційного боків, сприяє виявленню сукупності педагогічних умов успішного формування готовності майбутніх фахівців з фізичної реабілітації до здоров'язбережувальної діяльності, а також розроблення методики реалізації цих умов. Здоров'язбережувальна діяльність з погляду діяльнісного підходу є послідовними діями, що виконує суб'єкт; формою людської активності; має обґрунтовану мету; перетворює об'єктивну дійсність; реалізується на основі певних методів із застосуванням засобів; потребує творчого підходу; має безперервний характер свідомого ставлення та бажання займатись таким напрямком роботи [2].

Функціональний компонент концептуальної основи підготовки майбутніх фахівців з фізичної терапії, ерготерапії, фізичної реабілітації дітей з обмеженими фізичними можливостями забезпечує функціональну спроможність майбутніх фахівців до виконання професійних функцій.

Ідея функціональної спрямованості професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичної реабілітації зумовлюється зростаючою увагою до формування функціональності знань, що в свою чергу пояснюється переходом національної системи освіти на новий рівень розвитку, коли основним завданням навчально-виховного процесу є формування системи ключових компетентностей особистості, складником яких повинні стати функціональні знання та спроможність майбутніх фахівців з фізичної терапії, ерготерапії, фізичної реабілітації до виконання професійних функцій [12, с. 66].

Український тлумачний словник термін «функціональність» трактує як практичність і корисність [13]. Функціональні знання вчені визначають як чітку, об'єктивну, систематизовану наукову інформацію, засвоєну до рівня осмислення її зовнішніх і внутрішніх зв'язків і придатну для творчої реалізації особистістю в змінних умовах її

існування як складник ключових компетентностей особистості. Таке визначення відповідає вимогам гуманізації освіти, оскільки саме людина (а не знання) є об'єктом формування функціональності. Це визначення змінює ставлення до знання в умовах особистісно-орієнтованого навчання, оскільки в системі формування професійних функцій фізичного терапевта, ерготерапевта, фізичного реабілітолога розвиток особистості є найголовнішою вимогою і результатом [12, с. 66].

Ідея функціональної спрямованості професійної підготовки майбутнього фахівця з фізичної терапії, ерготерапії, фізичної реабілітації повністю відповідає завданню формування професійних компетентностей, які дають змогу майбутньому фахівцю ефективно брати участь у багатьох соціальних сферах і є індикаторами готовності до практичної діяльності [1].

Функціональний компонент концептуальної основи підготовки майбутніх фахівців з фізичної терапії, ерготерапії, фізичної реабілітації дітей з обмеженими, на думку О.М. Ващенко, містить:

- розвиток функціональних систем організму людини;
- розвиток пізнавальних процесів (сенсорного й інтелектуального), психічних процесів (адекватності психічного відображення, сприйняття, уваги, позитивного мислення, пам'яті й ін.);
- формування психічних станів (у межах норми імпульсивності, тривожності, агресивності);
- вільний природний вияв позитивних емоцій;
- розвиток особистісних якостей;
- подолання негативного ставлення до особистого здоров'я, життя, самого себе, до людей [14].

Висновки. Розглядаючи всі зазначені концептуальні основи професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання і спорту до реабілітаційної роботи з дітьми з обмеженими фізичними можливостями можемо зазначити, що цей напрямок підготовки ґрунтується у взаємодії професійно-особистісної, особистісно-орієнтованої, компетентнісної, діяльнісної, функціональної структури підготовки.

До того ж, концепція підготовки майбутніх фахівців з фізичної терапії, ерготерапії, фізичної реабілітації дітей з обмеженими фізичними можливостями передбачає якісну систему вищої освіти, яка відповідає всім вимогам сучасної професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту до реабілітаційної роботи.

Якісна підготовка майбутніх фахівців з фізичної терапії, ерготерапії, фізичної реабілітації дітей з обмеженими фізичними можливостями не може здійснюватись без досконалого знання фізіологічних і психолого-педагогічних особливостей таких дітей, без вдосконалення державної професійної освіти, законодавчо-нормативної бази України, створення моделі професійної підготовки майбутніх фахівців такого напрямку діяльності.

Перспективи подальших досліджень. Розглянути сучасний стан підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання і спорту до реабілітаційної роботи з дітьми з обмеженими фізичними можливостями у вищих навчальних закладах України

Список бібліографічних посилань

1. Іванова С. В. Функціональний підхід до визначення професійної компетентності вчителя біології та організація її вдосконалення в закладі післядипломної освіти. Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки, 2008, Вип. 42, С. 104–110.
2. Белікова Н.О. Підготовка майбутніх фахівців з фізичної реабілітації до здоров'язбережувальної діяльності: теорія та методика: Київ: Козарі, 2012. 584 с.
3. Погонцева О.В. Особливості підготовки майбутніх фахівців з фізичної реабілітації до роботи у сучасних оздоровчих центрах. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту, 2009, №10, С. 177–180.
4. Кукса В. Переорієнтація професійної самосвідомості студента фізреабілітолога. Теорія і методика фізичного виховання і спорту, 2002, № 4, С. 41–47.
5. Дурай-Новакова К.М. Формирование профессиональной готовности студентов к педагогической деятельности: автореф. дис. ... д-ра пед. наук. М., 1983. 32 с.
6. Конькова Р.В. Подготовка преподавателя физической культуры в классическом университете: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Кемерово, 2003. 212 с.

7. Сущенко Л. П. Професійна підготовка майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту (теоретико-методологічний аспект). Запоріжжя: Запорізький держ. ун-т, 2003. 442 с.
8. Кондратенко Г., Черніков С. Професійне становлення майбутнього фахівця в позанавчальній діяльності вишу. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013, Вип. 121, Ч. II, С. 33–38.
9. Гомонюк О. Педагогічні умови формування професійно значущих якостей у майбутніх реабілітологів. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Педагогічні науки, 2014, №8(285), С. 87–92.
10. Химинець В. Компетентнісний підхід до професійного розвитку вчителя. URL: <http://zakinppo.org.ua/2010-01-18-13-44-15/233-2010-08-25-07-10-49>.
11. Атанов Г.О. Теорія діяльнісного навчання: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Кондор, 2007. 185 с.
12. Хоменко П. В. Формування функціональних знань старшокласників з органічної хімії в загальноосвітніх навчальних закладах: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ: Нац пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2007. 266 с.
13. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ: Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
14. Ващенко О., Свириденко С. Організація здоров'язберігаючої діяльності початкової школи. Початкова освіта, 2005, №46, С. 2–4.

References

1. Ivanova, S.V. (2008). Functional approach to the definition of the professional competence of the teacher of biology and organization of its improvement in the institution of postgraduate education. *Bulletin of Zhytomyr State University. Pedagogical Sciences*, Issue 42, 104–110.
2. Belikova, N.O. (2012). Training of future specialists in physical rehabilitation to healthcare-saving activity: theory and methodology. Kyiv: Kozari. 584 p.
3. Pogontseva, O.V. (2009). Features of the training of future specialists in physical rehabilitation to work in modern health centers. *Pedagogy, Psychology and Medical-Biological Problems of Physical Education and Sports*, 10, 177–180.
4. Kuksa, V. (2002). Reorientation of professional self-knowledge of a student of a physiotherapy specialist. *Theory and Methods of Physical Education and Sports*, 4, 41–47.
5. Durai-Novakova, K.M. (1983). Formation of professional readiness of students for pedagogical activity (Doctor Science dissertation). *Theses*. Moscow. 32p.
6. Kon'kova, RV (2003). Preparation of the teacher of physical culture in the classical university (Ph.D dissertation). Kemerovo. 212 p.
7. Sushchenko, LP (2003). Professional training of future specialists in physical education and sports (theoretical and methodological aspect). Zaporozhye: Zaporizhzhya State University. 442 p.
8. Kondratenko, G., Chernikov, S. (2013). Professional development of a future specialist in extra-curricular activities. *Proceedings. Series: Pedagogical Sciences*. Kirovograd: V.Vynnychenko KSPU, Issue 121, Part II, 33–38.
9. Gomonyuk, O. (2014). Pedagogical conditions for the formation of professionally significant qualities in future rehabilitants. *Scientific herald of the Lesia Ukrainka Eastern European National University. Pedagogical sciences*, 8 (285), 87–92.
10. Khiminets, V. Competency approach to the professional development of a teacher. Retrieved from <http://zakinppo.org.ua/2010-01-18-13-44-15/233-2010-08-25-07-10-49>.
11. Atanov, G.O. (2007). The theory of activity training: a manual for students in higher education. Kiev: Condor. 185 p.
12. Khomenko, P.V. (2007). Formation of functional knowledge of senior pupils from organic chemistry in general education institutions (Ph.D dissertation). Kyiv: M.P. Drahomanov National Pedagogical University. 266 p.
13. Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language (2005). In V.T. Busel (Compiler and Ed.). Kyiv: Irpen: Perun. 1728 p.
14. Vashchenko, O., Sviridenko, S. (2005). Organization of health-care activities of elementary school. *Primary education*, 46, 2–4.

DOLYNNYY Yuriy,

Ph.D in Pedagogy, Associate Professor, Doctoral Student of Pedagogy and Methodology of Technological Education Department,
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University
e-mail: mr.dya69@gmail.com

STRUCTURAL COMPONENTS OF TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS IN PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS TO REHABILITATION WORK WITH CHILDREN WITH LIMITED PHYSICAL ABILITIES

Abstract. The structural components of preparation of future specialists are presented on physical education and sport to rehabilitation work with children with limit physical possibilities. Professionally-personality is considered; personality-oriented; competent; activity; functional structure of professional

preparation of future specialists on physical education and sport to rehabilitation work with children with limited physical possibilities.

A Professionally-personality component provides professional knowledge of future specialists on physical therapy, ergotherapy, physical rehabilitation. A Professionally-personality component in the structure of preparation of future specialists allows to provide preparation of students from physical education of sport to rehabilitation work as inalienable component part of the professional becoming of personality of future specialist on a physical rehabilitation in the process of his professional preparation.

The Personality-oriented professional preparation of future specialists in higher educational establishments is examined as a scientifically reasonable system of subject co-operation of students and faculty advisors of higher educational establishment, in basis of construction of that principle of the personality going is fixed near every student.

Competence approach in the system of higher and general middle education is the article of scientific research of home scientists. In opinion of W.W. Himinec, the traditional system of education accented basic efforts on acquisition of knowledge, abilities and skills, that dogmatically absolutes knowledge and formed the cognitive going near studies, here attention was accented on ability and ability to carry the knowledge to the child with limited physical possibilities and to their parents.

Activity of components main source of forming of personality of specialist on physical therapy, ergotherapy, physical rehabilitation, in fact only in activity a future specialist acquires experience, that, topically, causes development of underlying structures of personality and gives the same to professional activity personality maintenance of conscious relation and desire to engage in select direction robot. Activity of components allows to the future specialists on a physical rehabilitation to organize the activity(teacher and student) in unity of her strategic, tactical and operating parties, assists the exposure of totality of pedagogical terms of the successful forming of readiness of future specialists on a physical rehabilitation to health of maintenance, activity, and also development of methodology of realization these terms.

Functional knowledge scientists determine as the clear, objective, systematized scientific information mastered to the level of comprehension of her external and internal connections and suitable for creative realization personality in the variable terms of her existence as a constituent of key competence personality.

On the basis of analysis of scientific works home and foreign authors are well-proven that professionally-personality; personality-oriented; competence; activity; functional the components of preparation of future specialists on physical education and sport positively influence on professional possibility of future specialist on physical therapy, ergotherapy, physical rehabilitation of children with limited physical possibilities.

Key words: structure, components; professional preparation; rehabilitation; physical education; children; limited physical abilities

Одержано редакцією 27.11.2017
Прийнято до публікації 08.12.2017

УДК 378

КАЗАРЯН Аревик Фаносовна,

кандидат педагогических наук,
доцент кафедры педагогики,
Ереванский государственный университет,
Республика Армения
e-mail: pedagogy@ysu.am

АНТРОПОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ

Статья посвящена антропологическому подходу в формировании педагогической позиции учителя / воспитателя как источника целевых, содержательных и процессуальных характеристик обучения, основывающихся на психологических особенностях педагогической деятельности, гуманитарной составляющей образования, способствующих возрастанию значимости общеобразовательной подготовки.

Ключевые слова: индивидуальный субъект; личность, педагогическая антропология; адаптация.

Актуальность нашего исследования, с одной стороны, обусловлена сменой образовательной парадигмы, что ведет за собой необходимость смены и целей педагогической деятельности, и педагогической позиции. С другой стороны, происходит модернизация системы повышения квалификации – меняется ее предназначение, а следовательно, и содержание образования, позволяющее разрешать кризисные моменты профессиональной деятельности педагога. На наш взгляд, именно работа с мотивацией педагога позволит ему выделить смысл своей профессиональной деятельности, актуальные

проблемы этой деятельности, осознать необходимость ее изменения. Свое предназначение институт повышения квалификации видит в том, чтобы быть ресурсным центром непрерывного профессионального развития работников образования; быть местом адаптации педагогов к деятельности в условиях социокультурной динамики.

Новая парадигма образования приводит нас к иному видению позиции учителя – воспитателя как источника целевых, содержательных и процессуальных характеристик обучения. Однако, по справедливому замечанию В.В. Серикова, «долгое время нам казалось, что с учителем «все ясно», что его «идейная закаленность» позволит реализовать любые идущие сверху «предначертания». Беда только в том, что ученик плохо поддается воспитанию, сопротивляется так хорошо продуманным методикам образования. Отсюда масса работ по мотивации учащихся и полное отсутствие таковых по мотивации учителя» [1, с. 101].

Усиливающийся интерес к антропологическому походу, психологии человека, «человеческим отношениям», к усилению гуманитарной составляющей образования, возрастанию значимости общеобразовательной подготовки по сравнению с профессиональной связан с теми изменениями, которые претерпевают сегодня производительные силы общества. Стало очевидным, что прогресс человечества невозможно обеспечить только техническими факторами без развития человеческой составляющей производителя: актуализации его творческого ресурса, повышения мотивации к труду, личной заинтересованности в нем.

Попытки отделить в «человеческом капитале» те качества, которые отвечают за его «производящую» часть, не были успешны. «Именно это позволяет говорить о включении в современное производство человека как целостности и вследствие этого о невозможности отделить профессиональное образование от общего» [2, с. 67]. И в том и в другом случае существуют свои противоречия. Модель «школа как современное производство способов освоения и порождения культуры» сталкивается с традиционной моделью «школы воспроизводства культуры». Проблема включенности в профессиональную деятельность заключается, с одной стороны, в том, что реальная жизнь педагога сильно отличается от той жизни, в которой когда-то формировались его профессиональные ценности и установки. Недостаточность, а часто и невостребованность в настоящее время того содержания, которое ранее педагог применял в обучении других людей, ограничивают его мотивацию профессиональной деятельности лишь (условно говоря) «отрицательной» составляющей, вызванной осознанием определенных неудобств и неприятностей, что влечет прекращение деятельности. И дело здесь не в том, что прежнее содержание утратило свою образовательную ценность, а в том, что в контексте современной культуры оно обрело свойства (характеристики), требующие иных способов его подачи для успешного усвоения.

С другой стороны, данные о мотивации выбора профессии, проведенные Л.Б. Соколовой [3, с. 144] среди студентов, показали, что ведущими мотивом поступления в ВУЗ являются мотив получения диплома о высшем образовании и интерес к определенной науке, а не склонность к педагогической деятельности. Поэтому задачу системы повышения квалификации мы видим в антропологическом подходе, организации таких условий, которые стимулировали бы мотивацию профессиональной деятельности педагога и одновременно содержали бы новые способы освоения культуры и развития человеческого потенциала.

Применение антропологического подхода является продуктивным при решении в современной отечественной педагогической теории и инновационной образовательной практике задач гуманитаризации и ориентации на становление целостного человека при переходе к постнеклассической модели познания, где в центре внимание оказывается сам познающий субъект, актуализируется самопознание человека, а также его развитие в трех «измерениях»: индивидум-субъект, личность, индивидуальность. В решении этих задач антропологический подход выполняет ряд функций.

Гносеологическую – обеспечивает познание сущности феномена антропологического подхода для возможности перехода концептуальных положений в практику образование, нацеливая на добывание нового знания на основе имеющихся фактов в научном знании: антропологический подход здесь вычеркивает информацию о человеке для построения антропологически ориентированных технологии обучения.

Прогностическую – антропологический подход выступает как знание о теоретической и практической деятельности, как прогноз этой деятельности, приводящий к оптимальным и наиболее продуктивным результатам [4, с. 106].

Нормативно-праксеологическую – обеспечивает достижение поставленных образовательных воспитательных задач посредством применения принципов антропологического подхода [5 с. 64; 6].

Реализация этих функций делает антропологический подход прикладным в деятельности преподавателя и определяет две области интерпретации:

- *концептуально-теоретическую*, содержащую основные теоретические положения подхода, а также методологический инструментарий научно-педагогического исследования;
- *процессуально-деятельностную*, охватывающую эмпирический поиск преподавателя, а также «адаптацию» идей и концепций в качестве методологического (праксеологического) регулятива практики обучения [7].

Продуктивность антропологического подхода к деятельности преподавателя обеспечивается следующими принципами его применения.

Принцип интегративности организует из различных существующих антропологий единый пласт знаний антропологического подхода в теории и практике современной педагогической науки. Закономерно, если преподаватель имеет целью изучать феномен наук о человеке разностороннее, учитывая его биологическую программу.

Принцип рефлексивности нацелен на самонаблюдение, самоанализ, самопознание человека. Если исследование обращено к субъективным свойствам человека – осознанию им собственных действий и поступков, оцениванию и сравнению результатов, сопоставлению их с другими выводами, а также способности познавать самого себя, то оно приводит к выявлению закономерностей постоянного саморазвития человека.

Принцип целостности человека как единства физического и психического, телесного и духовного, общественного и индивидуального. Преподаватель должен решать педагогические задачи с учетом знания смежных наук о человеке. В образовательной практике преподаватель, применяя антропологический подход в своей деятельности, должен соблюдать следующие принципы [8].

Принцип непрерывности определяется как ведущий принцип развития образования и ценностный фактор каждого индивида, предусматривающий воспитание человека такого типа, который в постоянно меняющихся условиях сможет активно жить и действовать, внося максимальный вклад в саморазвитие, самореализацию и в развитие общества, его прогрессивное обновление. Если преподаватель в своей профессиональной деятельности осознает потребность в саморазвитии как для себя, так и для студента, то он приходит к пониманию необходимости обеспечить человеку непрерывность образования на протяжении всей жизни.

Принцип гуманитарности определяет обращенность к человеку, его способностям и интересам. Гуманитарность, как проблема всестороннего и гармоничного развития человека, характеризует субъект-субъектный характер взаимоотношений преподавателя и студента, их ценностно-смысловое равенство, диалогичность, развитие через преодоление трудностей, решение личностных постоянно возникающих задач. Преподаватель должен создать возможность для активного и заинтересованного участия обучаемого/студента в педагогическом процессе, обеспечивая его целостный характер.

Принцип социокультурного соответствия заключается в понимании взаимосвязи природных и социокультурных процессов, их инициативы и самостоятельности человека как части культуры. Культурное ядро содержания образования должны охватывать универсальные общечеловеческие, общенациональные и региональные ценности. Преподаватель должен учитывать возрастные и индивидуальные особенности студента, строить обучение и воспитание, соотносясь с природой и культурой.

Педагогическая антропология востребована везде, где осуществляется образование, воспитание, обучение и развитие граждан независимо от их возраста и социального положения, где обнаруживаются проявления их результатов, а также влияние на эти процессы и результаты факторов иной природы [9]. Везде, где для этого есть возможность,

педагогика в состоянии принимать конструктивное участие в совершенствовании обучения и воспитания, улучшать его в части своей компетенции.

Изучение педагогической антропологии в системе высшего образования призвано вооружить студентов знаниями, умениями и способностью использовать ее данные в жизни и профессиональной деятельности, а также сформировать понимание необходимости и желание делать это постоянно, лично совершенствоваться педагогически. Педагогическая антропология располагает рекомендациями, интенсивными педагогическими технологиями, богатым педагогическим опытом, полезным практически для всех.

Список библиографических ссылок

1. Сериков В.В. Образование и личность. Теория и практика проектирования педагогических систем. М.: Логос, 1999. 272 с.
2. Бим-Бад Б.М. Педагогическая антропология. Курс лекций. М.: Изд-во УРАО, 2002. 208 с.
3. Соколова Л.Б. Теория и практика формирования культуры педагогической деятельности будущего учителя: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. Оренбург: Оренбургский гос. пед. ун-т, 2000. 350 с.
4. Фирсова А.Е. Основы реализации антропологического подхода в современном образовании. XIII региональная конференция молодых исследователей Волгоградской области, г. Волгоград, 11–14 ноября 2008 г.: сб. науч. материалов. Напр. 12 «Педагогика и психология». Волгоград: Перемена, 2009. С. 106–112.
5. Гершунский Б.С. О научном статусе и прогностической функции педагогической теории. *Советская педагогика*. 1984. № 10. С. 64–71.
6. Колесникова И.А., Титова Е.В. Педагогическая праксеология. М.: Академия, 2005. 256 с.
7. Гершунский Б.С. Философия образования для XXI века (В поисках практико-ориентированных образовательных концепций). М.: Совершенство, 1998. 608 с.
8. Лузина Л.М. Теория воспитания: философско-антропологический подход. Псков, 2000. 186 с.
9. Рожкова (Фирсова) А.Е. Современные идеи педагогической антропологии как основа для реализации в образовании. XIV региональная конференция молодых исследователей Волгоградской области, г. Волгоград, 10–13 ноября 2009 г.: сб. науч. материалов. Напр. 12 «Педагогика и психология». Волгоград: Перемена, 2010. С. 113–118.

References

1. Serikov, V.V. (1999). Education and personality. Theory and practice of designing pedagogical systems. Moscow: The Logos. 272 p. (in Rus.)
2. Bim-Bad, B.M. (2002). Pedagogical anthropology. Lecture course. Moscow: URAO Publishing House. 208 p. (in Rus.)
3. Sokolova, L.B. (2000). *Theory and practice of forming the culture of the pedagogical activity of the future teacher* (Doctor Science in Pedagogy Dissertation). Orenburg: Orenburg State Pedagogical University. 350 p. (in Rus.)
4. Firsova, A.E. (2009). Fundamentals of the implementation of the anthropological approach in modern education. XIII Regional Conference of Young Researchers of the Volgograd Region, Volgograd, November 11–14, 2008: a collection of scientific materials. Direction 12 "Pedagogy and Psychology". Volgograd: Peremena. 106–112. (in Rus.)
5. Gershunsky, B.S. (1984). On the scientific status and prognostic function of the pedagogical theory. *Soviet pedagogy*. 10, 64–71. (in Rus.)
6. Kolesnikova, IA, Titova, E.V. (2005). Pedagogical praxeology. Moscow: Academy. 256 p. (in Rus.)
7. Gershunsky, B.S. (1998). Philosophy of Education for the 21st Century (In Search of Practical-Oriented Educational Concepts). Moscow: Perfection. 608 p. (in Rus.)
8. Luzin, LM (2000). The theory of education: a philosophical-anthropological approach. Pskov. 186 p. (in Rus.)
9. Rozhkova (Firsova), A.E. (2010). Modern ideas of pedagogical anthropology as the basis for implementation in education. XIV regional conference of young researchers of the Volgograd region, Volgograd, November 11-13, 2009: a collection of scientific materials. Direction 12 "Pedagogy and Psychology". Volgograd: Peremena. 113–118 (in Rus.)

KAZARYAN Arevik,

Ph.D in Pedagogy, Associate Professor of Pedagogy Department,

Yerevan State University, Republic of Armenia

e-mail: pedagogy@ysu.am

ANTHROPOLOGICAL APPROACH TO A LECTURER'S ACTIVITIES

Abstract. *Introduction. Pedagogical anthropology is in demand everywhere, where education, education, training, development of citizens regardless of their age and social status are realized, where manifestations of their results are revealed, as well as the influence of factors of a different nature on these processes and results. Wherever this is, pedagogy is able to take a constructive part in improving the case and improve it in matters of its competence.*

Purpose. The purpose of the research is a deeply analyses of the anthropological approaches of the lecturer's activity.

Methods. During the analyses of the subject many methods are used: analysis, synthesis, comparison, induction, deduction, etc.

Results. The study of pedagogical anthropology in the system of higher education is designed to equip students with the knowledge, skills and ability to use its data in life and professional activity, and to form an understanding of the need and the desire to do this constantly, personally to improve pedagogically.

Originality. the lecturer's activity is being studied in a new way, basing on pedagogical anthropology principles.

Conclusion. it is evident that the human progress can not be maintained without the technical factors without the development of human - made human beings: actualization of its creative resource, motivation of motivation, personal interest.

Key words: individual-subject; personality; personality; pedagogical anthropology; adaptation.

Одержано редакцією 05.12.2017
Прийнято до публікації 11.12.2017

УДК 378

КАРАШАЄВА Діляра,

асистент кафедри тюркології,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
e-mail: karashayeva@ukr.net

ПОКРОВСЬКА Ірина Леонідівна,

доктор філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри тюркології,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
e-mail: irem2003@ukr.net

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОЇ МОВИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті розглядається одна з проблем викладання кримськотатарської мови – необхідність впровадження інноваційних технологій та методів лінгводидактики у процес вивчення кримськотатарської мови студентами мовних спеціальностей. Особлива увага приділяється використанню комунікативних прийомів навчання та лінгафонного кабінету як методів активного розвитку комунікативної та лінгвокультурологічної компетенції студентів.

Ключові слова: методика; інноваційні технології; лінгафонний кабінет; кримськотатарська мова; ігрові технології; проектна методика.

Постановка проблеми. Мовна культура завжди була і залишається невід’ємним компонентом загальнолюдської культури. Враховуючи інтеграцію України до Європа та її стандартів, проблема вивчення мови як однієї з засобів міжкультурної взаємодії у соціальній та професійній сфері, є актуальною для сьогодення. Поруч із тим слід зазначити важливість вивчення регіональних мов та мов національних меншин, захист та підтримка яких у різних країнах та місцевостях є важливим внеском у побудування Європи, що заснована на принципах демократії та культурного різноманіття у межах національного суверенітету та територіальної цілісності; сприяє підтримці та розвитку культурного багатства та цвіту країни. Проте на цьому етапі виникає гостра проблема підвищення якості вивчення кримськотатарської мови – відсутність у достатній кількості навчально-методичної літератури та підручників для всіх рівнів навчання, яка б відповідала сучасним вимогам, увібравши у себе матеріал, необхідний для формування комунікативних мовленнєвих компетенцій та розширення культурологічних та соціокультурних знань студентів про кримськотатарську мову, культурних особливостей носіїв мови, їх звичок, традицій, норм поведінки та етикету.

Мета статті. Розглянути способи підвищення ефективності вивчення кримськотатарської мови.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанню підвищення ефективності вивчення іноземних мов присвячено дослідження таких учених, як Г.М. Брос, М.В. Кларен, Л.В. Піроженко, О.І. Помітун та інші. Однак переважна більшість наукових робіт пов'язана з вивченням романських і германських мов, актуальність яких визначається їх активним використанням у політичній та економічній сферах міжнародних відносин. Сьогодні перед викладачами кримськотатарської мови стоїть важливе завдання оптимізації процесу навчання, підвищення ефективності вивчення мови студентами. Уся позааудиторна діяльність, нетрадиційні прийоми, нові способи навчання, все те, що викладач вносить у звичайне заняття зі складної дисципліни, використовується саме з метою створення внутрішньої мотивації студентів до вивчення цього предмету. Тематичні компоненти змісту практичного курсу з турецької мови, перераховані І. Л. Покровською [1], беручи до уваги спорідненість цих двох мов, також значною мірою актуальні і для викладання практичного курсу кримськотатарської мови як іноземної, тобто це повинні бути актуальні питання сучасного світу: людина та довкілля, проблеми молоді, подолання етнічних забобонів, глобальні мережі зв'язку – Інтернет, новітні технології та ін. У процесі навчання мові повинна відзначатися індивідуальність мов та культур. Володіння іншою мовою здобуває окрему цінність, якщо воно пов'язане з розумінням культури, знаннями про відносини, уяви та стереотипи представників мови, що вивчається.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогоднішній момент немає жодної класифікації методів навчання, яка б охопила широкий та різноманітний діапазон традиційних та нетрадиційних методів викладання кримськотатарської мови. Неможливо зупинитися на використанні тих чи інших методів окремо. Ефективного навчання кримськотатарської мови у вищих навчальних закладах можливо досягти гармонічним поєднанням традиційних та нетрадиційних засобів викладання. Інноваційні технології містять такі підходи до викладання мови, як інтерактивні методи викладання та використання технічних засобів навчання.

Термін «інтерактивний», запозичений в українську мову з англійської мови і має значення «взаємодіючий». Інтерактивне навчання – це в першу чергу діалогове навчання, у процесі якого здійснюється взаємодія вчителя та учня [2; с. 131].

Важливість інтерактивних методів полягає в тому, що учні не бояться виражати свої думки, можуть як погоджуватися, так і не погоджуватися з висловленими ідеями інших. Такі методи поділяється на чотири методи навчальної діяльності: парна (учень-педагог, учень-учень), фронтальна (учитель навчає групу чи підгрупу), групова, індивідуальна [3]. Практика показує, що інтерактивні засоби навчання сприяють підвищенню мотивації, закріпленню знань, розвитку творчості та комунікативних навичок студентів. Використання інтерактивних методів відповідає сучасній концепції навчання, яка ґрунтується на принципі активної діяльності учнів. Існують такі види інтерактивних підходів:

1. Проектна методика. За допомогою проектною методикою можливо досягти одразу декількох цілей – активізувати та поширити лексичний запас, закріпити вивчений лексично-граматичний матеріал [4]. Метод проектів може здійснюватися в рамках навчальної програми практично з будь-якої теми. Для проектного завдання можна використовувати різноманітні засоби – мультимедійні презентації, малюнки, колажі, схеми, таблиці, графіки і діаграми. Проект здійснюється за певною схемою: підготовка (вибір теми, формулювання проблеми і мети); організація проекту (складання плану дій, окреслення завдань для кожного студента); виконання проекту (пошук необхідної інформації, вибір способу реалізації та презентації проекту); презентація проекту; підведення підсумків. Приклад завдання на основі проектною методикою:

Leyhanın mevzusu: Radio stüdyasında bir kün. Marafon "Acayıp seyaat".

Maqsad: talebelerniñ nutuq inkişafı ve yaratacılıq qabilyetlerini inkişaf ettirüvi.

Talimat: talebeler arasında rollerni bölüp, bir radio leyhasını azırlamaq kerek. Eki talebe radio alıp barıcılarınıñ rolünde selâmlavni, musafirler için suallerni ve marafonniñ planını azırlamalı; eki talebe programmanıñ musafiri olaraq Ukrainanıñ farqlı şeerlerge yapqan seyaatlarından qalğan teesüratlarınen paylaşmalı; bir talebe turistik agentliginiñ reklamasını tüşünip çıqarmalı; bir talebe diñleyiciler için "Ukrainanıñ meraqlı yerleri" aqqında bilgi

yarışmasını teşkil etmeli; bir talebe seyaat azırlıkları ile bağlı tevsiyelerini azırlamalı. Butün talebeler vazifelerini azırlağan soñ, leyha sınıfıta sanalaştırıla.

Тема проекту: День на радіо. Марафон «Надзвичайна подорож»

Мета: розвиток мовлення та творчих здібностей студента.

Інструкція: підготувати радіопроєкт, розділивши між студентами такі ролі: двоє ведучих готують привітання, питання до гостей та план марафону; двоє гостей студії розповідають про враження від подорожі до різних міст України; один учасник презентує рекламу туристичного агентства; один учасник проекту пропонує вікторину для слухачів на тему «Місця України, що варто відвідати»; один учасник в ролі експерта готує поради щодо підготовки до подорожі. Презентація проекту здійснюється в аудиторії з використанням мультимедійних засобів

2. Ігрові технології. Поняття «ігрові педагогічні технології» включає в себе велику групу методів та прийомів організації педагогічного процесу. Використанню ігрової методики в навчанні іноземній мові присвячені роботи Е. Пассова, М. Скаткіна, Д. Ельконіна [5]. За допомогою ігрових технологій студенти отримують навички вирішення проблем, вправляються у використанні граматичних конструкцій та відпрацьовують лінгвокультурологічні реалії. Ігрові технології, у свою чергу можна розподілити, на такі види:

– Дебати вважаються ефективним засобом викладання мови завдяки тому, що дає можливість розвитку усіх чотирьох мовних вмінь – аудіювання, читання, мовлення та письма. Протягом проведення дебатів на визначену тему студенти вдосконалюють вміння аудіювання та мовлення, а також письма, коли учасники роблять нотатки щодо відповідей своїх опонентів з метою пропозиції власних контраргументів. Зокрема проведення саме такого виду ігрових технологій потребує серйозної підготовки з боку учасників, тому що студентам необхідно проаналізувати літературу відповідно до зазначеної теми, скласти план конспект та підібрати адекватні комунікативній ситуації, тези та положення. Можливості використання дебатів під час вивчення кримськотатарської мови детально розглянуто у дослідженні Л.С. Сейтхалілової [6].

– *Рольова гра* є активним методом навчання, засобом розвитку комунікативних здібностей студента. Рольова гра допомагає подолати мовні бар'єри студентів, значно підвищує обсяг їх мовленнєвої практики. [7]. У рольових іграх обов'язково формуються соціально-рольові відносини учасників. Від студентів вимагається не тільки вирішити поставлене завдання, але й правильно програти свою соціальну роль [8]. Наприклад, доцільно застосовувати ситуативно-рольові ігри, які використовують у навчанні: «*Restoranda*» («У ресторані»), «*Hastahanede*» («У лікарні»), «*Evimizge hoş keldiñiz*» («Ласкаво просимо до нашого дому») та інші.

– Під час викладання кримськотатарської мови можливе використання таких широковідомих форм інтерактивних методів, як «Мозковий штурм», «Асоціативний куш», «Мозаїка», «Заверши фразу», «Табу» та інші. Приклад проведення гри «Заверши фразу»: викладач починає використовувати умовну конструкцію *-sa/se* (наприклад, «*Yahşı iş tapsam, maşna alırım*» («Якщо знайду гарну роботу, то придбаю автомобіль»). Студентам необхідно вигадати логічне продовження за зразком (наприклад, «*Maşna alsam, tatilde deñizge keterim*» («Якщо візьму автомобіль, під час відпустки поїду на море») і так далі). Такий тип гри полегшує засвоєння певної граматичної форми.

Використання технічних засобів навчання є невід'ємною частиною в інноваційних методах викладання мови. Мовна підготовка спеціалістів з іноземних мов вимагає щоденних тренувань, у тому числі імітації мовного середовища в навчальних аудиторіях. Прослуховування аудіозаписів, перегляд мультфільмів та кінофільмів допомагає студентам відчувати мовну атмосферу країни, мову якої вони вивчають. У цьому випадку суттєву допомогу та покращення рівня володіння іноземною мовою студентам забезпечують лінгфонні кабінети, мультимедійні лабораторії й інтерактивні класи. Переважна більшість інтерактивних (чи мультимедійних класів) розрахована як на групову роботу на заняттях, так і на самостійну роботу студентів. Таким чином, застосування інформаційних технологій в процесі вивчення іноземної мови допомагає збільшити усну практику для кожного студента, забезпечити високу мотивацію навчання, зробити процес навчання цікавішим [9]. Сучасні

лінгафонні кабінети виступають як нові засоби викладання іноземної мови. Вони використовуються для проведення різноманітних видів занять у якості засобу подання навчальної інформації, контролю засвоєння знань, опрацювання у студентів тих чи інших навичок, автоматизації навчального процесу.

Лінгафонний кабінет – це аудиторія, обладнана лінгафонними системами для сучасного навчання. Лінгафонною системою є комплекс звукотехнічного та проєкційного приладдя для відтворення та запису аудіовізуальних ефектів [9]. Кожне з робочих місць забезпечується телефонно-мікрофонною гарнітурою з мікрофонами зниженої чутливості та направленої діяльності. Така конструкція дозволяє усім студентам розмовляти уголос, не заважаючи один одному. На комп'ютерах лінгафонних кабінетів встановлюється програмне забезпечення (Nibelung, Лінко V8.3 та ін.), яке має великий набір функцій, що дозволяє викладачу ефективно та цікаво проводити навчання іноземній мові:

- функція створення моделі класу (кожний викладач може створити клас/и і зареєструвати в них учнів);

- трансляція екрану (викладач може транслювати те, що відбувається на його екрані одному чи декільком студентам в повноекранному чи віконному режимі. У повноекранному режимі трансляція займає весь екран, і студент не може скористатися іншими програмами, що дозволяється у віконному режимі);

- демонстрація студента (викладач може обрати студента для демонстрації його дій на екранах інших студентів; він також може спілкуватися з обраним студентом, і інші студенти можуть це чути);

- керування на відстані (окрім трансляції екрану, викладач може обирати будь-які програми для запуску на екранах студентів, дозволяти чи забороняти користування певними програмами, спостерігати за діями студентів, зупиняти роботу комп'ютерів)

- малюнок (викладач може малювати, писати, вставляти автофігури чи робити позначки олівцем на екрані студента, ці дії також доступні для демонстрації всьому класу);

- відтворення відео- та аудіоматеріалів (викладач може відтворювати відео- та аудіофайли по мережі, додавати інші аудіо- відеофайли у список відтворення, вирізати відео, додавати субтитри, робити закладки для необхідних уривків);

- функція веб-камери (викладач може транслювати відео та звуки з веб-камери на екранах учнів, функція корисна для різних фонетичних вправ);

- інтерактивна дошка (дозволяє викладачу і студентам одночасно працювати з одною інтерактивною дошкою, на дошку можна завантажувати текстові файли і малюнки; функція корисна для виконання вправ групою, розгадування кросвордів, проведення вікторин, інформацію на дошці можна зберегти для подальшого використання);

- магнітофон та репетитор (призначений для прослуховування навчального матеріалу з субтитрами в різних режимах навчання; викладач може визначити такі завдання для роботи студента з магнітофоном, як прослухати звуковий файл, записати свій голос на магнітофон, прослухати свій запис);

- розмова у групах (викладач може організувати живе усне і письмове навчання в групах, обрана функція буде виконуватися одночасно для усіх створених у класі груп, викладач і студенти обраної групи можуть чути один одного, працювати над письмовим завданням у виді текстового листування між викладачем та студентами, викладач може підключитися до будь якої групи для розмови і відправки текстових завдань);

- розмова за темою (викладач може створити декілька навчальних тем з текстами і малюнками; назви тем будуть видні і студенти можуть самі обрати тему і підключитися до завдання);

- екзамен (дозволяє викладачу створювати і редагувати бланки екзаменів; викладач може створити декілька тематичних розділів з питаннями, можливо створення різних видів питань: з варіантами відповідей, питання «правильно/неправильно», загальні питання, питання з заповненням пропусків, можна визначити кількість балів за кожне питання та обмежити час для складання іспиту, програма підраховує бали за всі відповіді, окрім загальних питань, показує статистику);

– опитування (функція дозволяє викладачу поставити запитання і одразу отримати відповіді студентів, цю функцію можна використовувати для проведення вікторин, викладач може відзначати правильні відповіді нагородою);

– функції для студента (усі функції та програми керуються викладачем, але студент має можливість здійснювати деякі самостійні дії протягом заняття: відправити викладачу текстове повідомлення, «підняти руку», щоб привернути увагу викладача, відправляти/отримувати файли, працювати з функцією «репетитор») [10].

Надзвичайно цікавим винаходом є використання функцій системи інтерактивного класу в кабінках для синхронного перекладу, що дає можливість студентам здійснювати переклад, не заважаючи один одному. І якщо під час перекладу в аудиторії увага студентів розсіюється, то знаходячись в кабінках, вони мають можливість працювати індивідуально. При цьому викладач може прослуховувати кожного студента (на моніторі викладача є номери кабінки) [11].

Таким чином, наявність широкого спектру функцій перетворює лінгвафонний кабінет в потужний і ефективний інструмент викладання іноземної мови, дає можливість використовувати численні цифрові освітні ресурси в навчальному процесі, що якісно підвищує рівень навчання та дозволяє раціонально розподіляти навчальний час.

Використання комп'ютерно орієнтованих засобів у процесі навчання іноземних мов сприяє підвищенню інтересу й загальної мотивації завдяки новим формам роботи і причетності до пріоритетного напрямку науково-технічного прогресу; активізації навчання завдяки привабливим і швидкозмінним формам подання інформації, індивідуалізації навчання; оперативного доступу до інформації. Застосування комп'ютерно орієнтованих засобів навчання під час вивчення іноземних мов значно підвищує інтенсивність навчально-виховного процесу, дозволяє охопити значний обсяг навчального матеріалу, який завдяки позитивній мотивації засвоюється міцніше.

Висновки. Використання інноваційних технологій дають можливість підвищення ефективності вивчення кримськотатарської мови. Ідея створення навчальних програм з використанням комп'ютерів і відеозаписів, і впровадження їх у процес навчання іноземній мові є надзвичайно перспективною. Інтенсифікація навчання як одна з важливих сучасних тенденцій, диктує необхідність модифікувати урок іноземної мови, перетворювати його в урок – екскурсію, в урок – конференцію, урок – телеміст. Враховуючи індивідуальні особливості учнів, використання у навчанні кримськотатарській мові різноманітних форм роботи: самостійної, парної, групової є важливими засобами підвищення якості навчання і виховання студентів, дозволяє краще враховувати їхні індивідуальні відмінності, сферу інтересів та забезпечує студентам можливість досягти плановий результат.

Список використаної літератури

1. Покровська І. Л. Методика викладання турецької мови в інтерактивному класі. *Актуальні проблеми викладання іноземних мов (української, російської, англійської, китайської, турецької) у вищих навчальних закладах. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. Київ: КНУ імені Тараса Шевченка, 2015. С. 85-89.
2. Пентилюк М.І., Караман С.О., Горошкіна О.М. та ін. Методика навчання української мови в середніх закладах: підруч. Київ: Ленвіт, 2005. 400 с.
3. Ворзацька Л., Кратасюк Л. Інтерактивні методи навчання: лінгводидактичні засади. *Дивослово*. 2005. №2. С. 5–9.
4. Wright A., Betteridge D., Buckby M. Games for Language Learning: Cambridge Handbooks for Language Teachers. Cambridge University Press, UK, 2006. 193.
5. Куц М.О. Імітаційно-ігрові технології у викладанні іноземних мов у вищих технічних навчальних закладах. *Матеріали XXI Міжн.наук.-метод.конф. «Управління якістю підготовки фахівців»* (м. Одеса, 21–22квітня 2016 р.). Одеса: Вид-во ОДАБА, 2016. С. 128–130.
6. Сейтхалилова Л.С. Методик кьулланма. Дебат оюнлары кьырымтатар тилининь огренювинде ань-аневий олмагъан бир усулдыр. Симферополь: Кьырым девлет окъув педагогика нешрияты, 2007. 16 с.
7. Зозуля І., Присяжна О., Солодар Л. Основні сучасні методи викладання української мови як іноземної. *Теорія і практика викладання мови як іноземної*. 2014. Вип. 9. С.22–27.
8. Чернова А. Інноваційні підходи у викладанні української мови як іноземної. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации»*. 2012. Т. 25(64). №1. Часть 2. С. 318–322

9. Галиуллина, Э.И. Использование мультимедийного лингафонного кабинета при обучении иностранным языкам. *Электронные текстовые данные*. М.: [б.и.], 2013. URL: <http://elibrary.ru/item.asp?id=17700476>.
10. Інтерактивний клас (ІК). Система управління комп'ютерним класом. Версія 7.0 R2. Керівництво викладача. Київ, 2013.
11. Малюга О. До питання інтерактивних методів навчання іноземної мови студентів нефілологічних спеціальностей на заключному етапі вищої школи. *Молодь і ринок*. 2014. № 2(109). С.86–69.

References

1. Pokrovska, I. L. (2015). Methodology of Teaching Turkish in the Interactive Classroom. *Actual Problems of Teaching Foreign Languages (Ukrainian, Russian, English, Chinese, Turkish) in Higher Educational Establishments*. Kyiv: Taras Shevchenko KNU, 85–89. (in Ukr.)
2. Pentyliuk, M. I., Karaman, S.O., Goroshkina, O.M. (2005). Methodology of Teaching the Ukrainian Language in Secondary Establishments. Kyiv: Lentiv, 400 p. (in Ukr.)
3. Vorzatska, L., Kratasyuk, L. (2005). Interactive Teaching Methods: Linguistic-and-Pedagogical Principles. *Dyvoslovo*, 2, 5–9. (in Ukr.)
4. Wright, A., Betteridge, D., Buckby, M. (2006). Games for language learning: Cambridge handbooks for language teachers. Cambridge: Cambridge University Press, 193 p. (in Eng.)
5. Kuts, M. O. (2016). Imitation-Game Technologies in Teaching Foreign Languages in the Higher Technical Educational Establishments. *Management of the Quality of Specialist Training*. Odessa: ODABA Publishers, 128–130. (in Ukr.)
6. Seitkhalylova, L.S. (2007). Methodical Guide. Debate Games as an Unconventional Method of Teaching the Crimean Tatar Language. Simferopol: Crimean Educational-and-Pedagogical State Publishers, 16 p. (in Cr. Tat.)
7. Zozulia, I., Prysyazhna, O., Solodar, L. (2014). The Main Modern Methods of Teaching Ukrainian as a Foreign Language. *The Theory and Practice of Teaching a Foreign Language*, 9, 22–27. (in Ukr.)
8. Chernova, A. (2012). Innovative Approaches in Teaching Ukrainian as a Foreign Language. *Academic Notes of V. I. Vernadsky Taurian National University. Series "Philology. Social Communications"*, 25 (64), 1, 2, 318–322. (in Ukr.)
9. Haliullyna, E.Y. (2013). Use of Multimedia Language Laboratory in Teaching Foreign Languages Retrieved from: <http://elibrary.ru/item.asp?id=17700476>. (in Rus.)
10. Interactive class (IC). Computer class management system. Version 7.0 R2. Teacher's Guide. Kyiv, 2013. (in Ukr.)
11. Maliuha, O. (2014). The Issue of Interactive Methods of Teaching Foreign Language to Students of Non-Philological Specialties at the Final Stage of Higher Education. *Youth and Market*, 2 (109), 86–69. (in Ukr.)

KARASHAYEVA Dilyara,

Assistant Lecturer of Turkology Department,
Taras Shevchenko Kyiv National University
e-mail: karashayeva@ukr.net

POKROVSKA Iryna,

Doctor in Philology, Associate Professor, Chair of Turkology Department,
Taras Shevchenko Kyiv National University
e-mail: irem2003@ukr.net

INNOVATIVE METHODS OF TEACHING THE CRIMEA TATAR LANGUAGE AT HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

Abstract. *Introduction. Language culture has always been and remains an integral part of universal culture. Taking into account the integration of Ukraine into Europe and its standards, the importance of studying regional and minority languages, whose protection and support in different countries and localities is an important contribution to building Europe based on the principles of democracy and cultural diversity within national sovereignty and territorial integrity should be noted. It promotes the maintenance and development of cultural wealth of the country. However, at this stage there is an acute problem of improving the quality of the study of the Crimean Tatar language that is the lack of sufficient quantity of educational-and-methodological literature and textbooks for all levels of education that meets the modern requirements, incorporating the material necessary for formation of communicative speech competences and the expansion of students' cultural and sociocultural knowledge about the Crimean Tatar language, cultural features of language carriers, their habits, traditions, norms of behavior and etiquette.*

Purpose. To consider ways to increase the effectiveness of studying the Crimean Tatar language.

Results. Nowadays there is no classification of teaching methods that would cover a wide and diverse range of traditional and non-traditional methods of teaching the Crimean Tatar language. Effective teaching of the Crimean Tatar language at establishments of higher education can be achieved through a harmonious combination of traditional and non-traditional teaching methods. Innovative technologies include such approaches to language teaching as interactive teaching methods and use of learning techniques. There are such types of interactive approaches as project methodology and game technologies, which, in their turn, are divided into debates, role-playing games, interactive games (Brainstorming, Mosaic, End the Phrase, Taboo, and Associative Bush).

The use of technical teaching means is an integral part of innovative methods of language teaching. Language training of foreign language specialists requires daily training, including simulation of the language environment in classrooms. Listening to audio, watching cartoons and movies helps students to feel the language atmosphere of the country, the language of which they learn. Thus, the use of information technologies in the process of learning a foreign language helps to increase the oral practice for each student, provide a high motivation for learning, make the learning process more interesting. Modern linguaphone rooms serve as new means of teaching a foreign language. They are used to carry out various types of classes as a means of presenting educational information, controlling knowledge acquisition, working out this or that skills in students, and automating the educational process.

Originality. The studies of such scientists as G. M. Bros, M. V. Claren, L. V. Pirozhenko, O. I. Pomitun and others are devoted to the issue of increasing the effectiveness of studying foreign languages. However, the overwhelming majority of scientific works is related to the study of Romance and Germanic languages. The question of optimizing the learning process, increasing the effectiveness of studying the Crimean Tatar language by students is still poorly investigated.

Conclusion. Intensification of training as an one of important current trends, dictates the need to modify the lesson in the Crimean Tatar language, convert it into a lesson-tour, a lesson-conference, a lesson-telebridge. Taking into account students' individual characteristics, the use of various forms of work: individual, pair, group ones while learning the Crimean Tatar language is an important means of improving the quality of students' training and upbringing. It can better take into account their individual differences, area of interest and provides students with the opportunity to achieve planned results.

Key words: *teaching method; innovative techniques; language laboratories; the Crimean Tatar language.*

Одержано редакцією 01.12.2017
Прийнято до публікації 05.12.2017

УДК 378

КЛИМ-КЛИМАШЕВСКА Анна,

доктор педагогических наук, профессор,
Естественно-гуманитарный университет в Седльцах,
Республика Польша
e-mail: klimanius@interia.pl

ЭТОС ПРОФЕССИИ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ

Статья посвящена обсуждению обобщенных характеристик культуры преподавателей высшей школы как влиятельной социальной общности в Польской системе образования. Мотивируется позиция, согласно которой ценностные ориентиры и нормы поведения субъектов образовательного процесса определяют эффекты обучения и успешность научных исследований. Обращается внимание на фундаментальные положения Кодекса этики научного сотрудника, имеющие принципиальное значение в предупреждении негативных явлений в субъект-субъектных отношениях в процессе обучения и научных исследования, конфликта интересов и др.

Ключевые слова: *этос; преподаватель высшей школы; профессиональная этика преподавателя; Кодекс этики научного сотрудника.*

Согласно Закону о высшем образовании, в Польше преподавателем вуза может быть тот, кто: 1) получил определенную квалификацию, 2) имеет полную юридическую дееспособность, 3) не был наказан законным судебным приговором за умышленное преступление, 4) не был подвержен дисциплинарному наказанию, 5) пользуется полнотой публичных прав.

Закон не определяет путей обучения для преподавателей вуза, а вопрос принятия на работу на должностях, предусмотренных в вузах для преподавателей, определяется квалификационными требованиями, предъявляемыми к конкретным должностям. Устав вуза может определять дополнительные профессиональные критерии и квалификации лиц, принимаемых на работу на эти должности.

Преподавателями вуза являются: 1) научно-педагогические сотрудники, 2) педагогические сотрудники, 3) научные сотрудники, 4) дипломированные библиотекари или дипломированные работники научной документации и информации. Среди этих четырех категорий только научно-дидактические и дидактические сотрудники по закону обязаны обучать студентов. От них не требуется педагогическая подготовка.

Научно-педагогические сотрудники могут занимать должности:

- обычного профессора (лица с научным титулом профессора);
- чрезвычайного профессора (лица с научной степенью доктора наук или научным титулом профессора);
- визитирующего профессора (лица, являющиеся работниками другого вуза и имеющие научную степень доктора наук или научный титул профессора);
- адъюнкта (лица, имеющие как минимум научную степень кандидата наук);
- ассистента (лица, имеющие как минимум профессиональную степень магистра либо равнозначную).

Научно-педагогические сотрудники обязаны:

- обучать и воспитывать студентов, в том числе контролировать разработку студентами зачетных, семестровых, дипломных работ с точки зрения их сути и методологии;
- проводить научные исследования и прогрессивные работы, развивать научное или художественное творчество;
- участвовать в организационных мероприятиях вуза.

Кроме того в обязанности академических преподавателей с научным титулом профессора или научной степенью доктора вменяется также обучение научных кадров.

Педагогические работники с профессиональной степенью магистра либо равнозначной степенью могут приниматься на должности:

- старшего преподавателя;
- преподавателя;
- лектора или инструктора.

Педагогические работники обязаны:

- обучать и воспитывать студентов, в том числе следить за разработкой студентами зачетных семестровых, дипломных работ с точки зрения предметности и методологии;
- повышать свою профессиональную квалификацию;
- участвовать в организационных мероприятиях вуза.

Согласно Закону о высшем образовании, академические преподаватели в публичных вузах принимаются как на определенный период, так и на постоянной основе по результатам открытого конкурса в случае, если объем учебной нагрузки превышает полставки. Процедуру и условия конкурса определяет Устав вуза, но информация о конкурсе обязательно публикуется на интернет-страницах вуза, Министерства науки и высшего образования и кабинета заместителя министра, курирующего данный вуз (если данный вуз курирует заместитель министра), а также Европейской Комиссии на европейском портале мобильных ученых. В непубличных (коммерческих) вузах принципы и процедуры набора студентов определяются внутренними правилами.

Рабочее время преподавателя вуза определяется диапазоном его учебных, научных и организационных обязанностей. Принципы построения обязанностей преподавателей вуза, виды учебных занятий, входящих в диапазон этих обязанностей, в том числе объем учебных задач для конкретных должностей, а также принципы подсчета учебных часов определяются сенатом вуза. Годовой объем учебных занятий составляет:

- от 120 до 240 учебных часов – для научно-педагогических сотрудников;
- от 240 до 360 учебных часов – для педагогических сотрудников;
- от 300 до 540 учебных часов – для педагогических сотрудников, работающих на должностях лекторов или инструкторов, либо эквивалентных.

В случаях, обоснованных необходимостью реализации учебной программы, преподавателю вуза может быть вменено в обязанности проведение сверхурочных учебных занятий. Положение Закона ограничивает количество сверхурочных занятий до $\frac{1}{4}$ объема учебной нагрузки для научно-дидактических сотрудников и до $\frac{1}{2}$ объема учебной нагрузки для иных преподавателей. Однако количество сверхурочных часов может увеличиваться только с согласия преподавателя (как это определено Уставом вуза).

Все вузовские преподаватели подлежат периодической аттестации, в особенности в плане надлежащего выполнения ими возложенных на них обязанностей, соблюдения авторского права и смежных прав, а также патентного права (права промышленной

собственности). Аттестацию проводит субъект, прописанный в Уставе вуза не чаще, чем раз в четыре года, либо по заявке руководителя структурного подразделения, где преподаватель вуза трудоустроен. Критерии аттестации и порядок ее проведения с учетом возможностей доступа к мнению экспертов, работающих в данном вузе, определяет Устав. При аттестации преподавателя учитывается оценка, выставленная ему как минимум один раз в течение учебного года студентами и аспирантами в части выполнения учебных обязанностей этим преподавателем. Принципы оценивания студентами и аспирантами, а также способ оценивания определяется Уставом вуза.

Преподаватели вуза представляют собой интеллектуальную и научную элиту. Они имеют право научной, творческой художественной свободы и свободы в выборе методов преподавания. Они являются непосредственным авангардом, формирующим учебно-воспитательную деятельность вузов. Для выполнения такой роли преподаватель вуза должен быть личностью, обладающую педагогическими способностями и призванием, пониманием и привязанностью к своей профессиональной роли.

Важной частью этики преподавателя вуза являются принципы, играющие роль ориентиров его исследовательской деятельности. Фундаментальное значение отводится принципу, который гласит, что исследовательская активность должна служить открытию и распространению правды (истины), как главной интеллектуальной ценности. Во всех проявлениях своей профессиональной деятельности преподаватель вуза должен проявлять безукоризненную честность в отношении научных фактов, методов и теорий, а также в отношении представителей всего научного сообщества.

Существенным элементом этики преподавателя вуза является также его моральная ответственность как за проявляемые взгляды, так и результаты научных исследований. Эффекты научных открытий выходят обычно из под контроля исследователя и могут быть использованы аморально, приводя к негативным или даже трагичным для многих людей последствиям.

Важной добродетелью вузовского преподавателя является его интеллектуальная самостоятельность и независимость суждений, понимаемая с одной стороны как не нарушающая чужих мыслей, постановлений и авторских прав, но с другой стороны – как независимость разделяемых им концепций от ненаучных факторов и обстоятельств (идеологических, политических или экономических).

Существенным этическим аспектом исследовательской работы является отношение к научным заслугам других ученых и собственным. Преподаватель вуза должен в этом смысле объединять в себе позицию доброжелательного критицизма в отношении работ и концепций других авторов, а также самокритики по отношению к своим заслугам, с терпимостью к другим точкам зрения, исследовательским позициям, мировоззрениям и культурным традициям. Он не должен подавлять полемики и дискуссии, затрагивающие его собственные гипотезы, определения, интерпретации и концепции, более того, он морально обязан способствовать свободному обмену идей и защищать свободу слова и высказываний. Однако это не должно вести к поспешным и слишком суровым оценкам работ и взглядов молодых ученых. Доброжелательный критицизм в тандеме с терпимостью и объективностью являются и должны быть существенными предпосылками справедливости в оценках научного наследия других, а также их позиций и взглядов.

Важный этический вопрос в исследовательской работе представляет собой категорически честное соблюдение принципов авторства и соавторства научных публикаций. К соавторам не должны причисляться люди, которые в действительности не участвовали в создании концепций исследований, в собственно исследованиях, а также в интерпретации достигнутых эффектов.

В отличие от людей, занимающихся исключительно исследовательской деятельностью, очень важной частью профессиональной этики преподавателя вуза являются этические нормы, связанные с выполнением учебных обязанностей. Не подлежит сомнению, что преподаватель должен добросовестно и систематически выполнять свои учебные обязанности, касаясь программного материала, диапазона, длительности и сроков проводимых им занятий и консультаций. За выполнение своих учебных обязанностей вузовский преподаватель не должен получать никакой имущественной или личной выгоды

от студентов и их семей. Кроме соблюдения элементарных принципов преподавательской этики вузовский преподаватель должен принимать во внимание необходимость частичной модификации универсальных принципов ввиду того, что он передает студентам знания высшего уровня – углубленные, расширенные и специализированные. В связи с этим, нравственным долгом вузовского преподавателя является необходимость постоянной актуализации своих знаний, чтобы он мог передавать студентам новейшую версию, используя наиболее эффективные и инновационные методы обучения.

Личное отношение преподавателя к студентам должно характеризоваться доброжелательностью и тактом. Безусловно, недопустимо употребление в общении со студентами оскорбительных слов и едких комментариев, но обязательно уважение гендерных отличий, характера, личности и интеллектуальных возможностей. Особенно важно соблюдать принципы беспристрастия и справедливости на экзаменах и других проверочных работах знаний студентов. Преподаватель вуза не может в оценивании знаний студентов руководствоваться своими личными симпатиями либо антипатиями, связанными с личностью, полом, этнической принадлежностью или политической ориентацией сдающих экзамены. Однако доброжелательность и объективизм в оценивании работ студентов должны объединяться с безжалостным пресечением всевозможных проявлений интеллектуальной нечестности, плагиата и фальсификации результатов научных исследований. Одной из основных обязанностей преподавателя вуза является обучение студентов хорошим манерам научной дискуссии и предоставление им права выражения сомнений в отношении его взглядов, а также права оценки его научной и учебной работы как и преподавательской позиции. Учебные занятия, проводимые преподавателем, не должны быть использованы им для подрыва научного и личного авторитета его коллег.

В академическом образовательном процессе для студентов существенными являются предметные знания преподавателя-мастера, методические умения и личностные особенности. Преподаватель вуза должен проявлять совершенство знаний, особенно в области преподаваемых предметов. Студенты быстро замечают недоработки в передаваемом материале, что может повлиять на подрыв авторитета преподавателя. Глубокие знания, это не только знание фундаментальных вопросов, но и разных подробностей, нюансов и деталей. Это знания, глубоко понимаемые, упорядоченные и закрепленные. Те, у кого они есть, способны заинтересовать каждой темой, не боятся поставленных молодежью вопросов, блистают знанием предмета, преподают конкретно и обоснованно, легко и свободно перемещаются в своей дисциплине, проявляя при этом большое эмоциональное участие [1].

Легко заметить, действительно ли преподаватель интересуется вопросами, которые затрагивает на занятиях.

Преподаватель высшей школы, достигший совершенства в избранной научной дисциплине, указывает студентам, как мудро, творчески, эффективно и аффективно учиться и жить на уровне ожиданий общества, основанного на знаниях. Дидактическое мастерство обуславливает, кроме умения формулировать суть вещей, явлений и процессов, обозначение путей, по которым следует идти, чтобы сохранить традиции, обычаи, культуру и идентичность. Мастерство учителя означает быть тем, кем человек может стать [2]. Только тот, кто сам горит желанием, может пробудить его у других.

В связи с вышесказанным также необходимым умением является также правильная передача знаний таким образом, чтобы они усваивались теми, кому они предназначаются. Хороший преподаватель вуза стремится войти в контакт со студентами, причем не только зрительный, но и психологический, проявляющийся в реагировании на то, что происходит на занятиях.

Преподавателя должна характеризовать также смелость представления собственного мнения независимо от обстоятельств, а также связь того, чему он обучает с тем, как он поступает. Преподаватель, придерживающийся такой позиции, справедлив и доброжелателен, требует многого от самого себя и от других. Он должен быть тактичным человеком, не повиноваться конъюнктурам, смело выступающим в защиту потерпевшего, реагирующим на проявления зла и несправедливости. Такого рода праведность характера формирует искренность, честность и лояльность, терпимость, смелость в представлении своих взглядов и последовательность действий.

Особенным достоинством преподавателя является чувство юмора. Работа с молодыми людьми требует также вплетения в учебную деятельность времени на шутки и улыбку. Радужное лицо преподавателя высшей школы может эффективно разряжать напряжение и стресс. Преподаватель, создающий вокруг себя позитивную атмосферу, в состоянии достичь гораздо большего. Он вызывает дружелюбное отношение к себе также справедливой оценкой, тем более, что этого не так легко достичь.

Составляющим элементом авторитета преподавателя вуза является также широкие научные интересы. Студенты высоко ценят преподавателей, проявляющих любознательность, выходящую далеко за пределы их научной специализации. Такого рода увлечения, как, например, спортивные, художественные, технические, открывают гораздо более широкие возможности для построения неформальных связей с молодежью. Замкнутость сотрудника в узкой предметной области не служит развитию его личности, ограничивая при этом возможности контакта с молодежью. [1]

Кроме того, современный преподаватель вуза должен характеризоваться осознанием того, что он влияет на качество образования. В большой степени от лиц, преподающих отдельные предметы, зависит то, что будет преобладать в обучении будущих учителей – теория или практика. Функции знаний понимаются преподавателями-практиками педагогических наук иначе, нежели теоретиками. Преподаватели-практики ожидают, что знания, которые осваивает студент, пригодятся ему в решении учебно-воспитательных проблем, встречающихся в трудовой деятельности. Они выстраивают обучение согласно практическим схемам, не уделяя внимания формированию личности учителя. Преподаватели-теоретики являются противниками такого подхода преподавателей-практиков. Теоретики педагогики предлагают более общее понимание функций педагогических знаний [3, с. 27].

Преподаватель высшей школы должен быть компетентным и доброжелательным гидом, беспристрастным интерпретатором и справедливым экспертом в оценке учебных достижений студентов. Быть компетентным гидом можно благодаря воплощению в жизнь таких принципов, как:

- передавать знания честно, ответственно, тщательно и довольно старательно, то есть высказываться не только в области своих профессиональных компетенций, подготавливаться к занятиям с использованием правильной новейшей и наиболее значимой научной литературы и открытий, обеспечивать качество проводимых занятий, поддавать их оценке и совершенствовать дидактическое мастерство, признавать свои ошибки, признавать неправильность своих идей, формулировок, объяснений,

- доброжелательно вдохновлять студентов, пробуждать в них склонность к самостоятельному развитию и способствовать их научным поискам, развивать самостоятельность мышления и критицизм, кроме прочих делаясь с ними своими открытиями и сомнениями, стараться, чтобы они оттачивали свое познавательное мастерство и средства передачи знаний,

- считаться с достоинством, личностной независимостью и автономией студентов, уважать их право свободно выражать мнение по научным вопросам и по другим важным темам, но одновременно наклонять (требовать) к объективной аргументации,

- индивидуально трактовать студентов – окружать заботой выдающихся способных будущих адептов науки – своих преемников; доброжелательно предлагать свое соответственно отмеренное время тем, кто нуждается в научном диалоге и зрелой консультации.

Быть честным интерпретатором означает:

- точно представлять другие научные позиции, концепции и утверждения, а также информировать о представляемой личной точке зрения, о своих сомнениях,

- быть свободным от предубеждений и влияния различных взглядов (мнений), которые проявляются во время споров,

- формулировать мнение о чужом научном наследии беспристрастно и конкретно, показывать его сильные и слабые стороны.

Позиция справедливого эксперта в оценке учебных достижений осуществляется путем соблюдения следующих принципов:

- точное определение целей и задач, а также расчет их выполнения;
- применение ясных, однозначных и одинаковых критериев оценивания для всех студентов;
- оценка только на основании достижений;
- явное отношение к содержанию и форме устных и письменных высказываний студентов [4].

Аксиологическую позицию преподавателя можно представить в категориях преподавания и воспитания.

К категории обучения следует перечислить:

- честную, надежную и ответственную передачу знаний своим студентам;
- вдохновение студентов на самостоятельную работу и самосовершенствование;
- заботу и индивидуальный подход к каждому студенту;
- беспристрастную интерпретацию фактов, мнений и других научных позиций;
- ясное и справедливое формулирование требований, а также критериев зачета или оценки работы студентов.

Воспитательная роль преподавателя вуза сводится к:

- Формированию позиции своих студентов путем хорошего собственного жизненного примера.
- Стимулированию вдумчивого отношения к вопросам, выходящим за рамки обязательного канона знаний.
- Созданию благоприятных условий и побуждению к позиции готовности участвовать в социально значимой деятельности.
- Учению тщательно соблюдать и осуществлять личное и общественное благо [4].

Кроме того, преподаватель вуза должен характеризоваться следующими качествами.

1. Стремление к совершенству:

- проектирование перспективы личного научного развития;
- совершение моральных выборов в случае конфликта благ;
- совершенствование методов учебной работы;
- поиск способов воздействия на мотивационную сферу студентов;
- заботливое отношение к содержанию и форме устных и письменных высказываний;
- совершенствование своего стиля учебной и научной работы;
- поиск способов решения появляющихся конфликтных ситуаций;
- опрятный внешний вид.

2. Открытость (эластичность) интеллекта:

- способность подвергать проверке свои взгляды, если изменились факты, на основании которых эти взгляды формировались;
- открытое отношение к новым теориям, концепциям, знаниям;
- умение подбора содержания и форм работы, согласно ожиданиям студентов;
- адаптация темпа проведения учебных занятий к возможностям восприятия студентов;
- чуткое отношение к проблемам студентов, связанным с учебой, умение показывать возможности их решения;
- умение показать студентам проекцию данной теории на практику;
- готовность изменить область и направление исследований, если появляется потребность;
- умение интегрировать знания из различных научных дисциплин и субдисциплин.

3. Внутренняя дисциплинированность:

- способность длительного усилия, благодаря чему достигается прогресс в собственном научном развитии;
- подчинение менее важных дел более важным;
- постоянная актуализация знаний;

- хорошая подготовка к учебным занятиям;
  - пунктуальность, последовательность и объективизм в учебной работе;
  - умение господствовать над своими чувствами.
4. Терпимость:
- способность уважать мнения и взгляды, которых он не разделяет;
  - борьба со злом не на основе суровых приговоров или ненависти, но на базе верности тому, что считается правильным;
  - готовность договориться в границах здравого смысла;
  - анализ предложений и инициатив студентов;
  - акцептация самого себя;
  - снисходительность к различиям в эффектах работы студентов, вытекающим из различных интеллектуальных возможностей и степени увлечения данным учебным предметом.
5. Активность:
- предпринимать действия, направленные на улучшение условий труда;
  - предпринимать инициативы, служащие улучшению собственного материального статуса;
  - участвовать в научных исследованиях, проводимых на кафедре, в научном подразделении;
  - разрабатывать проекты собственных исследований⁴
  - участвовать в различных формах жизни вуза;
  - поддерживать правильные взаимоотношения преподаватель-студент;
  - продвигать свой вуз, заботиться о его престижности;
  - участвовать в семинарах,
  - подготавливать научные публикации.
6. Гражданская смелость:
- выражать свои взгляды;
  - ломать окаменелые схемы учебного процесса;
  - сопротивляться ложной идентификации с научной школой своего Наставника;
  - быть способным признавать свои ошибки, проигрыши;
  - быть способным признаваться в незнании на заданный вопрос;
  - быть способным признаваться в изменении взглядов;
  - отвергать попытки покровительства.
7. Интеллектуальная честность:
- стремиться в своем мышлении до конца, несмотря на последствия, к которым данная мысль может привести;
  - не избегать трудных вопросов, искать ответа на них;
  - не подавать ненадежных, непроверенных данных;
  - быть открытым на критику собственных и чужих взглядов;
  - ожидать обоснования, а не выражать возмущения;
  - заявлять сомнения относительно правдивости определенных теорий;
  - избегать выискивания несущественных подробностей в научных исследованиях.
8. Ответственность за данное слово:
- придерживаться договора и выполнять обещания;
  - быть в ответе за правдивость и актуальность передаваемых знаний;
  - быть в ответе за интерпретацию опытов на практических занятиях;
  - извиниться за ошибочно представленные данные.
9. Социализация:
- интересоваться общественными проблемами;
  - преодолевать эгоцентризм;
  - быть готовым предоставлять помощь другим;
  - уметь сотрудничать;

- противодействовать попыткам унижения моральных авторитетов.
10. Эстетическая чуткость, чувство юмора:
- развивать свои культурные увлечения;
  - дистанцироваться от актуальных событий на макро уровне;
  - избегать излишней серьезности;
  - не проявлять свое плохое настроение;
  - достойно себя вести [5].

На этику профессии преподавателя вуза обращает внимание Кодекс этики научного сотрудника, разработанный Комиссией по делам этики в науке Польской академии наук. Для создания Кодекса был использован документ The European Code of Conduct for Research Integrity, который после многолетних работ был объявлен в 2010 году совместно организациями European Science Foundation (ESF) и All European Academies (ALLEA) в качестве образца для использования в создании собственных кодексов в каждой из стран Европейского Союза. Были использованы также разработки Группы по делам этики в науке Комитета научных исследований под названием Хорошая практика научных исследований [6], Рекомендации Комитета этики в науке Польской академии наук под названием Хорошие обычаи в науке: Кодекс принципов и рекомендаций [7].

В Преамбуле к этому документу говорится, что Кодекс этики научного сотрудника основан на фундаментальных принципах этики, признанных в нашем культурном кругу естественными и повсеместно обязательными. Признание этих принципов было принято в качестве фундамента, без необходимости анализа источника такой уверенности. Фундаментальными принципами этики признаются здесь уважение достоинства человека и жизни во всех ее проявлениях, правдивость, честность, долг соблюдения принятых обязательств и признание права свободы убеждений и права собственности. Блюстителем этических вопросов каждого человека является совесть, а оценка внешних фактов и поступков, нарушающих блага других людей подлежит осуждению достоверных органов.

Этические ценности, стандарты научной достоверности, а также хорошая практика в науке подчеркивают этическую и общественную ответственность ученых. Ученые должны осознавать свою особую ответственность в отношении общества и всего человечества.

Кодекс этики научного сотрудника представляет принципы, введенные научной средой в убеждении, что фундаментальной обязанностью научного сотрудника является соблюдение установленных принципов и честности в научной работе. Кодекс формулирует критерии хорошей практики и определяет этические правонарушения в проведении исследовательской деятельности, а также устанавливает процедуры расследования, которые следует применять в случае обнаружения научной нечестности. Изменяющиеся внутренние и внешние условия, такие как массовость высшего образования, растущее число ученых, необходимость прибегать к грантам на проведение исследований, параметризация оценок ученых и научных учреждений, а также конфликты интересов, сопровождающие коммерциализацию результатов исследований, заставляют обратить особое внимание на усиливающиеся в последние годы явления типа рецензии по знакомству, плагиата, работы на ставке в нескольких местах, неправомерные цитирования работ и использование для собственной выгоды ресурсов учреждений – мест своей работы.

Соблюдение в науке высоких стандартов имеет фундаментальное значение не только для поддержания внешней цельности науки, но и для ее достоверности и общественного авторитета. Забота о сохранении авторитета и сопротивление нажимам являются важными чертами для сохранения людьми науки общественного доверия.

Кодекс этики научного сотрудника обращает внимание на следующие компоненты.

1. Универсальные этические принципы и ценности в научной работе. Основные, универсальные этические принципы и ценности, на которых строится интегральность и достоверность науки, относятся к представителям всех, без исключения, научных дисциплин. Следует требовать их соблюдения от ученых, от учреждений, в которых они проводят исследования, а также таких, которые финансируют исследования и занимаются организацией научной жизни, как в их взаимоотношениях, так и в контактах с внешним миром. К этим универсальным принципам относятся:

- добросовестность представления целей и интенций предвиденных или проводимых исследований, в представлении исследовательских методов и процедур, а также интерпретации полученных результатов, к тому же в передаваемых данных на тему возможных опасностей и хорошо обоснованных прогнозах относительно пользы исследований и возможного применения их результатов,

- достоверность проведения исследований, критицизм в отношении к собственным результатам, скрупулезность, забота о подробностях и старательное представление результатов исследований,

- не использование своего научного авторитета в высказываниях на темы, выходящие за рамки своей компетентности,

- объективизм: обоснование интерпретации и выводов исключительно фактами, логическим суждением и данными, которые могут быть подтверждены другими,

- независимость от внешних влияний на проведение исследований, как в отношении заказчиков исследований или экспертизы, так и от влияния политических, идеологических или хозяйственных групп лобби,

- открытость в дискуссиях с другими учеными на тему собственных исследований, что является одним из ключевых условий прогресса в науке, а также участие в накоплении знаний путем публикации этих результатов, как и в честной передаче этих знаний обществу в целом,

- прозрачность документации научных исследований, гарантирующая доступность данных после опубликования результатов исследований,

- ответственность, проявляемая к объектам исследований; исследования, предметом которых является живое существо, должны проводиться только тогда, когда это необходимо и всегда с уважением достоинства человека и прав животных, на основании согласия, выраженного соответствующими биоэтическими комиссиями,

- справедливость и надежность в предметной и этической оценке работ других исследователей, а также в выражении мнения и признании научных достижений тех, кому таковое действительно полагается, выражающаяся в правильной подаче источников и честном признании их участия в научных достижениях,

- смелость в сопротивлении взглядам, противоречащим научным знаниям, а также практике, противоречащей принципам научной надежности,

- забота о будущих поколениях ученых, выражающаяся не только в поддержке научного развития своих учеников, но и в передаче им обязательных этических стандартов и норм.

2. Хорошая практика в научных исследованиях. Определение «хорошая практика научных исследований» включает в себя подробные, повсеместно понятные и возможные для внедрения в отдельных научных подразделениях правила надежного производства, относящиеся к проведению, представлению и оценке научных исследований, которые должны обеспечить выполнение этических требований. Каждый научный сотрудник, начинающий свою деятельность, должен осознавать эти правила и знать, какие последствия приносит их нарушение.

Ответственность за продвижение и применение хорошей практики несет научное сообщество в целом, то есть участники исследовательского процесса, научные учреждения и правительственные и неправительственные подразделения, действующие в сфере науки.

Выделяются следующие сферы деятельности, в которых должны соблюдаться принципы хорошей практики:

- процесс использования научных данных;
- исследовательские процедуры;
- авторство и публикация результатов исследований;
- рецензирование и выражение мнения;
- формирование молодых кадров;
- взаимоотношения с обществом;
- избегание конфликта интересов.

Эта практика может подчиняться культурным отличиям – определения, традиции, юридические особенности и учрежденческие правила могут отличаться существенно в отдельных научных дисциплинах. Поэтому каждое научное подразделение должно, если это будет необходимо, дополнить их согласно своим юридическим требованиям или традициям, создавая таким образом собственный набор правил хорошей практики и требовать его соблюдения от своих сотрудников. Это касается как учреждений-спонсоров исследований, так и научных издательств. Отсутствие такого рода внутренних принципов поведения понижает надежность учреждения.

А. Практика обращения с научными данными. Все оригинальные исходные данные, а именно первичные результаты исследований, на которых были или будут построены публикации, а в некоторых случаях также образцы или материалы, исходящие из проводимых исследований, должны тщательно документироваться и безопасно храниться таким образом, чтобы исключить манипуляцию ими и чтобы обеспечить после публикации этих исследований их доступность в течение периода времени, свойственного для данной дисциплины.

В. Практика, касаемо исследовательских процедур. Все исследования должны предвзято анализироваться анализом сопутствующего им риска и последствий, которые результаты исследований могут оказывать на общество и окружающую среду. Во время поиска средств на исследования следует формулировать реальные исследовательские цели, а во время исследований приложить все силы для их осуществления. В случае исследований, проводимых на людях, следует позаботиться о сохранении достоинства человека и соблюдать его автономию. Объекты исследований, такие как организмы, окружающая среда и культурные блага должны использоваться с подобающим им уважением и заботой. Здоровье, безопасность и благо как сотрудников, так и лиц, не связанных непосредственно с проводимыми исследованиями, не могут подвергаться опасности. Исследователи должны осознавать потребности сбалансированного управления средствами, выделенными на исследования. Заказчикам или спонсорам исследований следует сообщать об этических и юридических обязанностях, которые связывают ученых а также о вытекающих из этого возможных ограничениях. В особых, обоснованных другими правилами случаях ученый должен сохранять секретность данных или результатов исследований, если такие требования ставятся заказчиками или работодателем.

С. Авторская и издательская практика. Научный сотрудник должен публиковать результаты своих исследований и их интерпретацию надежно, ясно и точно, таким образом, чтобы была возможность воспроизведения их другими исследователями. Авторство научной публикации должно основываться на творческом и существенном вкладе в исследования, а именно на значительном участии в инициировании научной идеи, создании концепции и проектировании исследований, на существенной доле в получении данных, в анализе и интерпретации полученных результатов, а также в существенном вкладе в разработке и создании статьи или ее критическом исправлении с точки зрения интеллектуального содержания. Сами по себе не дают права соавторства следующие действия: добывание финансовых средств, предоставление аппаратуры и обучение пользованию ею, сбор данных или общий надзор над исследовательской группой. Все авторы несут полную ответственность за публикуемые материалы, поскольку это не определено иначе (напр. что они отвечают только за определенную часть исследований в сфере своей специальности). Желательно, чтобы при подаче места работы авторов был определен характер их вклада. Очередность подачи фамилий должна отвечать обычаям, обязывающим в данной научной дисциплине, а также быть приемлемой всеми соавторами на раннем этапе подготовки публикации. Интеллектуальный вклад других лиц, имеющих существенное влияние на публикацию исследования, должен быть соответствующим образом описан. Полученная финансовая поддержка, как и другого рода помощь, должна быть описана надлежащим образом. Повторная публикация той же работы (или ее существенных частей) может быть приемлема только с согласия ее редакторов и всегда следует подать ссылку на первую публикацию работы. Такого типа разработки, связанные друг с другом содержанием в существенных частях и в существенном диапазоне следует учитывать в списке публикаций автора в качестве одной позиции. В контактах с обществом и СМИ обязывают те же стандарты честности и

точности, как и при публикации результатов работ. Раздувание значения результатов исследований и их практического применения является достойной порицания практикой.

Д. Практика, относящаяся к рецензированию и выражению мнения. Рецензенты и оценщики не могут предпринимать задачу, связанную с оценкой научных работ, научных достижений или исследовательских концепций других ученых, если это выходит за рамки их научного опыта и компетентности. Рецензенты и обозреватели, участвующие в оценке исследовательских проектов, публикаций, научных достижений, ходатайства на получение должности в научных учреждениях или других форм признания, должны отказаться от участия в процессе оценки во всех тех случаях, где имеет место конфликт интересов между ними и оцениваемым исследователем. Рецензии и заключения должны быть скрупулезными, точными и объективными, а оценки обоснованными. Необоснованные позитивные рецензии одинаково достойны порицания, как и необоснованные негативные рецензии. Рецензенты научных публикаций должны сохранить свои заключения конфиденциально до момента появления этих публикаций в печати. Как рецензенты, так и редакторы научных работ не могут без согласия авторов использовать данных или концепции, содержащихся в предоставленных им текстах.

Е. Практика, относительно формирования молодых кадров. Поручение опеки над бакалаврскими студентами, инженерами, магистрантами или аспирантами должно быть предметом особой заботы Совета факультета или Научного совета научного подразделения, имеющего право вводить соответствующие типы высшего образования. Такие Советы должны оценить, насколько квалифицированность опекуна достаточна для руководства выполнения данной работы, а также, не превышает ли количество лиц, находящихся под его опекой, число гарантирующее возможность добротной опеки. Опекун изыскателя, проводящего исследования должен прилежно выполнять свои обязанности, а в особенности стараться, чтобы проводимые исследования исполняли все требования научности работ, а создаваемая диссертация не должна содержать заимствования из работ других авторов. Он должен постараться ознакомить изыскателя с этическими правилами, обязывающими исследователей, но прежде всего он должен сам давать пример такому специалисту.

Ф. Практика, касающаяся взаимоотношений с обществом. Публичные высказывания должны характеризоваться заботой о достоверности науки. В них обязывают те же стандарты честности и точности, как и в публикации результатов научной работы. Ученый, будучи гражданином, который не может быть равнодушен к публичным делам, должен публично высказываться. Однако, он должен соблюдать принцип, что свой научный авторитет он может использовать только в высказываниях, не выходящих за рамки его компетентности.

Г. Избежание конфликта интересов. Ситуации конфликта интересов могут появиться в особенности, когда:

- появляются непрофессиональные связи оценивающего лица с лицом или научной организацией, подлежащими оценке,
- появляется связь члена органа, выделяющего средства с лицом или научной организацией, которым выделяются эти средства,
- приобретение оборудования, материалов или услуг, необходимых для проведения исследований, происходит в фирмах, с которыми исследователь или его близкий имеет финансовые, имущественные или менеджерские связи,
- используются работы студентов, аспирантов или сотрудников, а также оснащение организации для работы в пользу фирмы, с которой исследователь или его близкие имеют финансовые, имущественные или менеджерские связи,
- работник научного учреждения участвует в работах фирмы или имеет долю в фирме, которая проводит деятельность в сфере деятельности учреждения, в котором он работает и использует оборудование и ноу-хау этого учреждения.

В случае появления таких обстоятельств, научный работник обязан уведомить своего начальника.

3. Ненадежность в научных исследованиях.

А. Вопиющие нарушения. К самым тяжким нарушениям, особенно посягающим на этос научных исследований, относятся фабрикация и фальсификация результатов

исследований, которые представляют собой вопиющее нарушение элементарных принципов научных действий, а также произведение плагиатов. Фабрикация результатов состоит в выдумывании результатов исследований и представлении их в качестве правдивых. Фальсификация состоит в изменении или пропуске неудобных данных, из-за чего результаты исследований не будут представлены правдиво. Совершение плагиатов состоит в присваивании чужих идей, результатов исследований или слов без правильного приведения источника, что является нарушением права интеллектуальной собственности. Эти преступления могут появиться как на этапе заявления исследовательского предложения и заявки на грант, во время проведения и рецензирования научных исследований, так и во время представления их результатов на научных конференциях или во время опубликования, приведения результатов исследований других исследователей, при подготовке экспертиз и в популяризации науки. Совершение таких проступков может привести к дисквалификации их совершителя как ученого. Раскрытие их должно в таком случае безусловно приводить к дисциплинарному процессу. К вопиющим проступкам относится также составление неправдивых рецензий кандидатских, докторских диссертаций, заявок на профессорские звания и всевозможных заявок на трудоустройство в научных учреждениях, а также рецензий исследовательских проектов и уклонение от выражения мнения или отказ от него, в случае если оценка, по мнению оценщика, должна быть негативной. Порочательно и недостойно научного работника будет цитировать без оснований чужие или собственные работы или сознательно избегать цитирования.

В. Другие неправильные поступки. Кроме вопиющих нарушений надежности в науке случается много других неправильных поступков, появляющихся в проведении научных исследований. Их каталог не имеет конца. Однако, следует перечислить:

- использование в научных исследованиях вклада других лиц, студентов, аспирантов, сотрудников без соответствующей финансовой компенсации или без обозначения этого вклада в публикацию,

- разрешение на соавторство в публикации лиц, которые не внесли достаточного интеллектуального вклада в ее создание,

- молчаливое согласие на видимость научных исследований, ничего общего не имеющих с честным когнитивным процессом.

Предосудительны все формы преследования и дискриминации студентов, сотрудников, неправильного использования финансовых средств на исследования и не заявление о конфликте интересов. К таким негативным явлениям следует отнести также протекционизм в затруднении новых работников.

Общие правила действий в случае обнаружения неправомерных действий. Основная ответственность за действия с обнаруженными случаями злоупотребления ложится на работодателей, затрудняющих ученых, а значит на вузы, научно-исследовательские институты, а также на публичные и непубличные исследовательские центры. Нарушения правил этики, совершенные студентами должны быть незамедлительно скорректированы и встретиться с замечанием научных руководителей. Все обвинения в нечестности проведения научных исследований должны быть надлежащим образом выяснены, а в случае подтверждения их действительности – имевшие место факты и обстоятельства должны быть подробно исследованы, чтобы были предприняты соответственные исправительные или дисциплинарные меры, согласно обязывающим юридическим нормам. Следует постараться, чтобы в процедуре принимали участие также лица с большим опытом в области науки, с которой связано выявленное злоупотребление. Реакция на поведение, противоречащее этике в науке, должна зависеть от тяжести злоупотребления, от того, было ли оно совершено преднамеренно, от его последствий и других смягчающих или отягощающих вину обстоятельств. Ненадлежащие процедуры в случаях выявления нечестности, такие, как: несообщение выявленного нарушения, попытки затушевать проблему, месть расследователям или же нарушение надлежащих процедур следует квалифицировать, как вопиющее нарушение элементарных норм этики научных исследований.

Этический кодекс научного работника является основой для разработки каждым вузом собственного Кодекса этики академического преподавателя. Он определяет этические принципы поведения академического преподавателя, принятого на работу в вузе, как на

основании трудового договора или назначения на должность, так и на основании контракта на оказание услуг или контракта на подрядные работы.

Кодекс этики академического преподавателя устанавливает, что академического преподавателя обязывают нормы общечеловеческой этики, в том числе нормы хороших манер в науке. Нарушение этой обязанности может рассматриваться как нарушение достоинства профессии преподавателя и подвергаться дисциплинарной ответственности. Несоблюдение норм Кодекса сотрудником, выполняющим задачи академического преподавателя на основании контракта на оказание услуг либо контракта на подрядные работы может привести к тому, что такой договор будет расторгнут.

Согласно Кодексу, поведение академического преподавателя характеризуется уважением к обязывающим правовым нормам, признанным ценностям и этическим нормам, а также хорошим традициям в науке. Он не может требовать от своих сотрудников или подчиненных поведения, противоречащего этическим нормам и хорошим традициям в науке. Также он не должен послушанием или лояльностью к другим лицам оправдывать свое, противоречащее этим нормам поведение. Он хранит достоинство профессии преподавателя как в профессиональной жизни, так и в частной, а также в публичной деятельности, соединяя личное достоинство с уважением достоинства других. Во всех проявлениях своей профессиональной деятельности он показывает себя в честном отношении к фактам, методам и теориям, а также в отношении к сотрудникам, научной среде и студентам. Преподаватель постоянно расширяет и углубляет свои знания, а также совершенствует свои умения. Он характеризуется самостоятельностью и независимостью от ненаучных идеологических, политических или экономических обстоятельств. Он не действует никаким образом во вред другим работникам науки, не нарушает чужих авторских прав и родственным им прав, в особенности он не приписывает себе авторства или соавторства чужого произведения и не распространяет чужого произведения или его фрагмента без сообщения фамилии или псевдонима его автора. Он вправе требовать достойного вознаграждения за свой труд, но качество своей работы не делает зависимым от величины вознаграждения. Его характеризует позиция доброжелательного критицизма в отношении к работам и концепциям других авторов, с одновременным умением критики своего собственного научного наследия. В рамках своей профессиональной деятельности и за ее пределами преподаватель избегает всевозможных проявлений дискриминации людей разных национальностей, рас, вероисповеданий, пола и возраста, а также придерживается принципа терпимости в отношении других точек зрения, исследовательских позиций и культурных традиций. Он обязан применять и расширять принципы честной научной работы, справедливой оценки научных достижений. Преподавателя отличает чувство моральной и юридической ответственности за провозглашаемые взгляды, интерпретации и результаты проводимых исследований, а также за свое собственное поведение как работника Университета. В определенных законом и хорошими традициями границах он противодействует нечестности, несправедливости, ненадежности, нетерпимости и другим проявлениям неэтического поведения сотрудников, студентов и аспирантов.

Будучи работником Университета, академический преподаватель заботится о добром имени, имидже и интересах своего вуза, а также осуществляет его миссию, сохраняя положения статута Университета и других внутренних актов, как и повсеместно обязывающих положений закона. Он не участвует в действиях по продвижению и рекламе, проводимых другими вузами, за исключением акций, вытекающих из выполнения договоров и соглашений, заключенных между Университетом и другими вузами. Активно и творчески он выполняет задания Университета и участвует в организационных работах Вуза, считая такую деятельность своей трудовой обязанностью. Он заботится о надежном и добросовестном выполнении профессиональных обязанностей, в особенности соблюдая установленные рамки, объем и сроки учебных занятий. Выполняя руководящие функции, он обращается со своими сотрудниками справедливо и доброжелательно, представляет собой образец поведения для других работников, студентов и аспирантов. Он выделяется хорошими манерами, тактом и вежливостью в отношении к другим членам академического сообщества, он строит и поддерживает хорошие межличностные отношения на работе, избегая и стараясь предотвращать конфликты в своем окружении. За выполнение своих обязанностей

преподаватель не получает какой бы то ни было дополнительной имущественной или личной выгоды. Он заботится о сохранении общественного имущества и средств, которыми располагает как работник, придерживаясь принципа рационального хозяйствования, не использует средств и материалов, являющихся собственностью Университета в целях не связанных с работой в Вузе.

Будучи учителем и воспитателем, академический преподаватель обращается со студентами с должным уважением, серьезностью и добротой, исповедуя принцип беспристрастия и равного отношения к ним, а также признавая их право свободных собраний, участия в коллегиальных органах Университета и другие права, вытекающие из распорядка учебного процесса. Он обеспечивает студентам возможность творческого и активного участия в занятиях, развивает самостоятельность мышления студентов и уважает их право на свободное выражение мнения. В процессе преподавания, согласно принципам хороших традиций, он обучает студентов культуре высказываний, формулированию критики, заботится о правильности языка. Во время проводимых занятий он избегает всевозможных форм обучения студентов своим личным взглядам и политическим убеждениям.

Как научный исследователь и рецензент, академический преподаватель поддерживает высокий стандарт проводимых научных исследований, а также принципы хорошей практики и традиций в науке. Он противостоит научной нечестности, плагиаторству, фальсификации результатов научных исследований и ненадежности в их распространении. Он чувствует ответственность за научное развитие своих сотрудников и студентов, способствует их достижениям и поддерживает их своими знаниями, опытом и научным покровительством.

В подготовке заключений и рецензий академический преподаватель избегает конфликта интересов, как и в отношении к собственной научной работе, а также не консультируется с другими рецензентами и не предоставляет им информации на тему своих заключений. Перед началом приготовления рецензии и подписанием договора по этому делу, он тщательно взвешивает свои компетенции и в случае сомнений отказывается рецензировать. Рецензия должна быть составлена после детального ознакомления с рецензируемым трудом, с соблюдением принципа надежности и честности, собранно и обстоятельно, а также в установленный срок.

За действия, нарушающие обязанности или достоинство профессии, академический преподаватель подлежит дисциплинарной ответственности. Дисциплинарное расследование проводится дисциплинарной комиссией по делам академических преподавателей и рассматривается двумя инстанциями. Дисциплинарная комиссия начинает дисциплинарное расследование по заявке дисциплинарного представителя после проведенного им предварительного расследования. Дисциплинарный представитель начинает предварительное расследование по долгу службы, в особенности в случае, когда академическому преподавателю вменяется совершение проступка в смысле:

- 1) присвоения себе авторства или введения в заблуждение касаясь авторства чужого произведения или художественного исполнения целиком или частично;
- 2) распространения, без подачи фамилии или псевдонима создателя, чужого произведения в оригинальной версии или в виде обработки;
- 3) распространения, без подачи фамилии или псевдонима создателя, чужого художественного исполнения или публичной деформации такого произведения, художественного исполнения, фонограммы, видеозаписи или аудиозаписи;
- 4) нарушения чужих авторских прав или сводных прав другим образом;
- 5) фальсификации исследований или результатов научных исследований, либо совершения иного научного мошенничества;
- 6) принятия или вымогательства имущественной или личной выгоды, либо обещания ее, в связи с выполняемыми функциями или занимаемой в вузе должностью;
- 7) ссылки на свою влияние в вузе, государственном учреждении или органе самоуправления, либо попытки вызвать убеждение у другого лица, либо заверения его в существовании такой влияния и посреднических действий в решении вопроса взамен имущественной или личной выгоды, или обещание ее;
- 8) предоставления или обещания предоставления имущественной или личной выгоды взамен за посредничество в решении дела в вузе путем оказания влияния на

решение, действия или бездействия лица, выполняющего функции, либо занимающего должность в вузе, в связи с исполнением этой функции или пребывания на должности.

Дисциплинарными наказаниями являются: замечание; выговор; выговор с лишением права выполнения руководящих функций в вузах на срок от трех месяцев до пяти лет; лишение права выполнения профессии академического преподавателя на срок от пяти месяцев до пяти лет или навсегда. [8, с. 173–197]

Список библиографических ссылок

1. Śnieżyński M., Sztuka dialogu. Teoretyczna założenia a szkolna i akademicka rzeczywistość, Kraków: Uniwersytet Pedagogiczny, 2008.
2. Denek K. Uniwersytet w perspektywie społeczeństwa wiedzy. Przyszłość kształcenia nauczycieli, Poznań: Wyższa Szkoła Pedagogiki i Administracji im. Mieszka I, 2011.
3. Parafiniuk-Soińska J. Tradycyjne wzory a współczesne potrzeby w kształceniu nauczycieli wczesnej edukacji, w: W. Leżańska (red.), Nauczyciel wczesnej edukacji w kontekście zmian edukacyjnych, Łódź: Uniwersytet Łódzki, 2009.
4. Kapias M., Polok G. Osoba – cnota – wartość. Wybrane zagadnienia z etyki nauczyciela akademickiego, Katowice: Akademia Ekonomiczna, 2007.
5. Muszkiet, Ocenianie osiągnięć uczniów przez nauczycieli wychowania fizycznego Poznań: Wydawnictwo Edukacyjne, 2004.
6. Dobra praktyka badań naukowych, Warszawa: Zespół ds. Etyki w Nauce przy Przewodniczącym Komitetu Badań Naukowych, 2000.
7. Dobre obyczaje w nauce. Zbiór zasad i wytycznych, Warszawa: Komitet Etyki w Nauce Polskiej Akademii Nauk, 2001.
8. Пионова Р., Клим-Климашевска А., От профессионализма и компетентности учителя – к педагогическому мастерству и новаторству. Минск: Медисонт, 2017.

KLIM-KLIMASHEVSKA Anna,

Doctor in Pedagogy, Professor

Natural and Humanitarian University in Siedlce, Republic of Poland

e-mail: klimanius@interia.pl

ETHOS OF PROFESSION HIGH SCHOOL TEACHERS

Abstract. The article is devoted to the discussion of generalized characteristics of the culture of high school teachers as an influential social community in the Poland education system. The position is grounded, according to which the value orientations and norms of behavior of subjects of the educational process determine the effects of learning and the success of scientific research. Attention is drawn to the fundamental provisions of the Code of Ethics of the scientific employee, which are of fundamental importance in preventing negative phenomena in subject-subject relations in the process of education and research, conflict of interests,

Key words: ethos; the teacher of the higher school; professional ethics of the teacher; Code of Ethics for Research Officer.

Одержано редакцією 10.11.2017
Прийнято до публікації 14.11.2017

УДК 371.68:004.9

КОВАЛЬЧУК Дар'я Костянтинівна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри менеджменту,

Національна металургійна академія України

e-mail: lebtoval@gmail.ru

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПІДГОТОВЦІ СПЕЦІАЛІСТІВ З МЕНЕДЖМЕНТУ

Використання електронних освітніх технологій розглядається як чинник підвищення якості освіти у підготовці спеціалістів з менеджменту. Аналізуються форми електронних освітніх технологій і результати їх оцінювання викладачами та студентами вищих навчальних закладів.

Ключові слова: електронне навчання; електронні освітні технології; освітня технологія «перевернутий клас»; навчально-тестувальні електронні комплекси; оцінювання електронних освітніх технологій.

Постановка проблеми. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій знайшов своє вираження і в освітньому процесі. Разом із такими традиційними інформаційними освітніми ресурсами, як книги, підручники, методичні матеріали, практикуми, відеофільми, конспекти лекцій, виникли і поширилися такі нові освітні ресурси, як бази даних, електронні бібліотеки, ресурси Інтернету, навчальні комп'ютерні програми, електронні журнали тощо. Інтернет надає доступ як до масивів неструктурованої інформації, так і до професійних баз даних із можливістю проведення ефективного інформаційного пошуку. Ділові ресурси Інтернету, зокрема, довідникова, статистична, науково-технічна інформація, мають велике значення для інформаційного забезпечення освітніх програм у підготовці спеціалістів з менеджменту.

Разом з тим, потенціал електронних освітніх технологій у підготовці спеціалістів з менеджменту не реалізований в повній мірі внаслідок недостатньої обґрунтованості їх ефективних форм, що потребує додаткового дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз досліджень по проблемам використання електронних освітніх технологій показав, що використання інформаційно-комунікаційних технологій розглядається як один із провідних інструментів вдосконалення організаційних форм навчання студентів вищих навчальних закладів в Україні [1]. Однією з характерних тенденцій у цій сфері виступає створення хмаро орієнтованого освітнього середовища, спеціалізованого в межах навчальних напрямів вищого навчального закладу [2]. Створюються спеціальні інформаційні ресурсні центри з дистанційною освітою, орієнтовані на масову безперервну освіту [3; 4]. Увага дослідників спрямована також на пошук критеріїв якості електронних навчальних курсів, розроблених на базі платформ мобільного дистанційного навчання [6; 7]. Електронні освітні технології увійшли до пріоритетних інноваційних методів навчання у вищій школі, у тому числі при підготовці майбутніх менеджерів [8; 9; 10]. Разом з тим, у запропонованих підходах не знайшли повного відображення характерні особливості різних форм електронних освітніх технологій, зв'язок електронних технологій з іншими освітніми технологіями, а також їх оцінювання викладачами та студентами у порівнянні з іншими освітніми технологіями у підготовці майбутніх спеціалістів з менеджменту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Освітні Інтернет-портали забезпечують формування єдиного інформаційного освітнього середовища. Прикладом можуть служити такі освітні портали, як «Каталог освітніх ресурсів» (<http://osvita.org.ua>), «Освітня українська мережа» (<http://www.edu-ua.net>) та інші. Зусиллями національних органів управління освітою більш, як 20-ти країн Європи, створений портал проекту SchoolNet європейської системи освіти (www.eun.org).

Навчання за допомогою електронних освітніх технологій отримало назву електронного навчання. Завдяки електронному навчанню студенти можуть отримувати знання в будь-якому місці і в будь-який час; самостійно працювати з навчальними матеріалами на комп'ютері, планшеті або телефоні; отримувати консультації, поради та оцінки викладача в режимі онлайн; дистанційно взаємодіяти з викладачем та між собою шляхом чатів, форумів та вебінарів.

Ключовими вимогами до електронного навчання при підготовці спеціалістів з менеджменту має бути його персоналізація та інтерактивність. Завдяки інтерактивним можливостям для студентів створюються умови більш ефективного засвоєння умінь за допомогою віртуальних практикумів та тренажерів з ситуативного управління.

Перспективною формою електронного навчання є відеолекції, які мають зберігатися на спеціальному порталі. За допомогою відеолекцій можна в будь-який час повторити теоретичний матеріал або вивчити його, якщо з будь-яких причин студент був відсутнім на заняттях.

Змішане навчання передбачає поєднання аудиторних занять та електронного навчання й вважається найбільш ефективними при підготовці спеціалістів з менеджменту. Заслуговує

на увагу модель змішаного навчання, що отримала назву «перевернутий клас». Вона отримала поширення у вищих навчальних закладах країн Європейського Союзу. Сутність даної моделі полягає у перестановці ключових компонентів освітнього процесу. За умов підготовки спеціалістів з менеджменту магістерського рівня вона стає особливо актуальною. Це пов'язано з тим, що значна частина спеціалістів з менеджменту, отримавши бакалаврську підготовку, починає працювати в практичній сфері бізнесу або державного управління і відчуває певні організаційні труднощі у перебуванні на аудиторних заняттях.

Разом з тим, досвід указує на те, що у студентів більші труднощі викликає виконання практичних та лабораторних завдань, курсових проектів, індивідуальних завдань тощо, ніж засвоєння теоретичного матеріалу. Виходячи з цього, освітня технологія «перевернутий клас» в цих умовах є більш ефективною, ніж традиційна. Її сутність полягає в тому, що студенти засвоюють теоретичний матеріал не в аудиторії, слухаючи лекцію викладача (як при традиційному навчанні), а вдома, через мережу Інтернет, в якій розміщені відповідні відео лекції, при необхідності звертаючись до підручників або навчальних посібників. Аудиторний час, який при цьому звільнюється, використовується для виконання практичних завдань, курсових проектів тощо з консультаціями викладачів.

Для реалізації електронного навчання необхідна наявність безкабельного доступу до мережі Інтернет в будь-якій аудиторії вищого навчального закладу, а не тільки в комп'ютерних класах. При цьому студенти та викладачі можуть використовувати власні ноутбуки, планшети чи смартфони і поза аудиторіями для користування електронними освітніми ресурсами.

Електронне навчання створює нові та кращі умови для реалізації тих освітніх технологій, що базуються на інтерактивних методах навчання, тобто методах, побудованих на взаємодії учасників освітнього процесу: студентів між собою та студентів з викладачами. Серед них провідне місце належить технологіям кооперативного, проблемного та проектного навчання. Кооперативне навчання – це структурована навчальна діяльність в малих групах, члени яких працюють разом (кооперуються) для досягнення максимальної ефективності навчання. Проблемне навчання передбачає набуття студентами знань, умінь та навичок самостійно при вирішенні проблемних завдань. Проектне навчання передбачає роботу студентів у командах при розробці проектів із реальних виробничих процесів.

Електронне навчання має такі переваги, як можливість навчатися в місцях проживання, можливість поєднувати роботу та навчання; доступність якісних навчальних технологій і навчального контенту; об'єктивність атестації; індивідуальний підхід до навчання.

Необхідно звернути увагу на те, що впровадження електронного навчання має супроводжуватися відповідним нормативно-правовим забезпеченням та державною регламентацією. Зокрема, відсутні єдині стандарти створення систем електронного навчання, що ускладнює інформаційний обмін між вищими навчальними закладами та інтеграцію у європейську та загальносвітову систему електронного навчання, що реалізовані на основі міжнародних стандартів. Не розроблено регламентів освітньої діяльності поза місця розташування освітньої установи та його філіалів, а також нормативів праці викладачів в умовах електронного навчання. Не встановлено контрольних нормативів розрахунку граничної чисельності осіб, які можуть навчатися у вищому навчальному закладі шляхом електронного навчання.

На сучасному етапі створення європейського простору вищої освіти поставлено такі завдання:

- підвищення мобільності студентів та викладачів;
- розширення можливостей для безперервної освіти;
- співробітництво між університетами в сфері навчання;
- підвищення конкурентоздатності європейських вищих навчальних закладів;
- широкий доступ усіх жителів Європи до вищої освіти.

Недосконалість нормативно-правової бази, у тому числі, в контексті захисту прав інтелектуальної власності при створенні систем електронного навчання, гальмує створення

таких систем. Разом з тим, застосування систем електронного навчання є не тільки європейським, але й загальносвітовим трендом у вищій освіті. У США 81% вищих навчальних закладів пропонують як мінімум один курс дистанційного навчання, а 67% вищих навчальних закладів цієї країни вважають дистанційне навчання стратегічно важливим напрямом свого розвитку. На сьогодні більше 100 млн. слухачів у світі навчаються за програмами електронного навчання. У Турецькому Дистанційному Університеті навчається більше половини зареєстрованих студентів країни. В Європі реалізується стратегія «Електронна Болонья», сутність якої – створення віртуального освітнього простору для навчання студентів із Європи та інших країн світу. Електронне навчання у Фінляндії, Ірландії та Південній Кореї стало основним інструментом модернізації освіти, що дозволило цим країнам досягти значного економічного зростання.

Електронне навчання розширює можливості дуального навчання при підготовці спеціалістів з менеджменту для виробничої сфери. Дуальне навчання передбачає поєднання практичного навчання на підприємствах і теоретичне навчання у вищих навчальних закладах. Підтримка теоретичного навчання електронними технологіями сприятиме підвищенню його ефективності і загальної ефективності дуального навчання.

Навчальні технології у підготовці спеціалістів з менеджменту мають враховувати такі чинники та тенденції як підвищення наукоємності вищої освіти, зростання ролі повноти та достовірності інформації при прийнятті управлінських рішень, зростання ролі командної роботи, креативності, професійної компетентності менеджерів. Електронні освітні технології в належній мірі відповідають цим вимогам. Якість навчання, зокрема, має визначатися ступенем закріплення стійких навичок праці в середовищі базових інформаційних технологій при вирішенні типових задач менеджменту.

Згідно прогнозу ЮНЕСКО на XXI століття, очне навчання буде складати 30–40% загального часу навчання; 40% буде відведено на дистанційне навчання, а інший час буде витрачатися на самоосвіту при підтримці електронного навчання. Електронні освітні технології дозволять створювати спільні навчальні проекти на міжнародному рівні, як, наприклад, проект Think Quest (<http://www.thinkquest.org/en/>), який організовує роботу студентів в групах від трьох до шести людей з метою створення освітніх веб-сайтів для інших студентів.

Разом з тим, електронні освітні технології не знайшли ще необхідного визнання та застосування у вищій школі України. Так, за експертними оцінками представницької групи викладачів вищих навчальних закладів електронні освітні технології за своїм станом займають сьоме місце в рейтингу освітніх технологій після технологій адаптивного, концентрованого, різномірного, проектного, дуального навчання та технологій колективної взаємодії. За оцінками представницької групи студентів вищих навчальних закладів електронні освітні технології займають за своїм станом десяте місце після технологій повного засвоєння, тьюторської технології навчання, технологій проблемно-модульного, концентрованого, адаптивного, дистанційного, інтегрованого, модульно-рейтингового та дуального навчання.

Перевагою електронних освітніх технологій є те, що вони не тільки можуть застосовуватись як пріоритетні і провідні з відповідним підпорядкуванням усього навчального процесу, але й використовуватись як підпорядкований елемент у будь-якій іншій освітній технології вищих навчальних закладів.

За потенціалом розвитку, згідно з оцінками експертної групи викладачів вищих навчальних закладів, електронні освітні технології посідають восьме місце у загальному рейтингу після освітніх технологій проблемного, розвиваючого, адаптивного навчання, технологій повного засвоєння, дуального навчання, дистанційного та проектного навчання. Експертна група студентів вищих навчальних закладів оцінила потенціал розвитку електронних освітніх технологій вище, поставивши їх на друге місце у загальному рейтингу після технології дуального навчання.

Технологія електронного навчання передбачає використання автоматизованих навчально-контролюючих систем з широким спектром функцій і відкритим доступом до зовнішніх баз даних. На думку студентів, ця технологія стимулює пошукову діяльність та

надає можливість досягнення необхідного рівня навчання. Разом з тим, студенти вважають її недостатньо наочною. Напевно, це пов'язано з тим, що суто комп'ютерне моделювання не дає вичерпного уявлення про об'єкт та предмет навчання, в усякому разі, сьогоденна практика навчання не має у своєму розпорядженні достатньої кількості якісних комп'ютерних тренажерів та інших автоматизованих навчальних систем.

За класифікаційною оцінкою, наданою викладачами вищих навчальних закладів, електронні освітні технології належать до технологій, що розвиваються і підлягають поширенню. Студенти вищих навчальних закладів вважають електронні освітні технології ще недостатньо розвинутими. Вони відносять ці технології до перспективних, які тільки підлягають розробці.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Аналіз показує, що до класу перспективних освітніх технологій, за консолідованою оцінкою викладачів та студентів, належать саме електронні освітні технології. На сьогодні комп'ютери вже широко використовуються у навчальному процесі вищих навчальних закладів, але як закінчені навчально-методичні системи електронні технології вимагають концептуального та технічного удосконалення. Їх сучасний рівень недостатній, а застосування обмежене. Це обумовило відносно низькі їх оцінки за критерієм актуальності, але високі оцінки за критерієм потенціалу розвитку як викладачів, так і студентів. Удосконалення електронних освітніх технологій вимагає участі висококваліфікованих спеціалістів з різних галузей: педагогів, вчених, програмістів тощо.

Розробку нових електронних технологій можливо здійснювати як у вищих навчальних закладах, так і в спеціалізованих закладах. Доцільно, щоб розроблені комп'ютерно-програмні продукти були стандартизованими та сумісними, а їх розробники могли набувати права на них як на об'єкти права інтелектуальної власності. Для вищих навчальних закладів має бути доступним вибір між власною розробкою електронної технології з можливістю її подальшого продажу та використання або придбанням уже готової технології у спеціалізованих компаній через механізм трансферу освітніх технологій. Для реалізації таких рішень необхідні суттєві інституціональні перетворення як передумови ефективного управління трансфером освітніх технологій вищих навчальних закладів.

Список бібліографічних посилань

1. Гончарова О.М. Вдосконалення організаційних форм навчання студентів з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. *Нові технології навчання*. 2008. Вип. 52. С. 21–24.
2. Шишкіна М.П., Попель М.В. Хмаро орієнтоване освітнє середовище навчального закладу: сучасний стан і перспективи розвитку досліджень. *Інформаційні технології та засоби навчання*. 2013. №77. С. 66–80.
3. Коневщинська О.Е. Електронні освітні ресурси у межах інформаційного забезпечення діяльності ресурсних центрів дистанційної освіти. *Інформаційні технології та засоби навчання*. 2014. №43. С. 164–173.
4. Манако А.Ф., Синица К.М. Электронные научно-образовательные пространства и перспективы их развития в контексте поддержки массовости и непрерывности. *УСИМ*. 2012. №4. С. 83–92.
5. Морозова Т.Ю. Освітні та наукові ІТ-спеціальності у кількісному вимірі. *Інженерія програмного забезпечення*. 2010. №1. С. 79–85.
6. Золотарьова І.О., Труш А.М. Застосування мобільного навчання в системі освіти. *Системи обробки інформації*. 2015. №4. С. 147–150.
7. Морзе Н.В. Критерії якості електронних навчальних курсів, розроблених на базі платформ дистанційного навчання. *Інформаційні технології в освіті*. 2009. №4. С. 63–75.
8. Прилуцька Н.С., Яценко О.І. Науково-освітні електронні бібліотеки у навчанні інформаційних систем і технологій майбутніх менеджерів. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2013. №36(4). С. 98–104.
9. Бистрова Ю.В. Інноваційні методи навчання у вищій школі України. *Право та інноваційне суспільство*. 2015. №1(4). С. 27–33.
10. Сизов В.В. Електронні технології в навчальному процесі. *Новітні технології навчання*. 2003. №6. С. 232–238.

References

1. Goncharova, O. (2008). The perfection of the student study form of organization with using of the IT-technologies, *New study technologies*, 52, 21–24 (in Ukr.).
2. Shishkina, M., Popel, M. (2014). Cloudy-oriented educational space of the study institution: modern state and perspectives of research development. *Information technologies and study methods*, 77, 66–80 (in Ukr.).
3. Konevchinska, O. (2014). Electronic educational resources in the abroad of the information ensuring of the distancion education resources centers. *Information technologies and study methods*, 43, 164–173 (in Ukr.).

4. Manako, A., Sinyca, K. (2012). Electronic scientific and educational spaces and perspectives of their development in mass and continuous support context. *USIM*, 4, 83–92 (in Ukr.).
5. Morozova, T. (2010). Educational and scientific IT-profession in the quantity dimension. *Engineering of the programming ensuring*, 1, 79–85 (in Ukr.).
6. Zolotarjova, I., Trush, A. (2015). The using of the study mobiling in the system of education. *Systems of the information processing*, 4, 147–156 (in Ukr.).
7. Morze, N. (2009). Criteries of the quality of the electronic study courses elaborated on the distance study platform. *Information technologies in the education*, 4, 63–75 (in Ukr.).
8. Prilucka, N., Jacenko, O. (2013). Scientific and educational electronic libraries in the study of the information systems and technologies of the future managers. *Information technologies and study methods*, 36(4), 98–104 (in Ukr.).
9. Bistrova, U. (2015). Innovation methods of the study in the graduated school of Ukraine. *Low on innovation society*, 1(4), 27–33 (in Ukr.).
10. Syzov, V. (2003). Electronic technologies in the study process. *Information technologies and study methods*, 77, 66–80 (in Ukr.).

KOVALCHUK Darya,

Ph.D in Pedagogy, Associate Professor of Management Department
National Metallurgical Academy of Ukraine
e-mail: lebtoval@gmail.com

**THE USAGE OF ELECTRONIC EDUCATIONAL TECHNOLOGIES
IN MANAGEMENT SPECIALISTS' TRAINING**

Abstract. *Introduction. The usage of electronic educational technologies is an important factor of upgrading of education in training of specialists in the field of management. At the same time, their potential is not realized in a complete measure as a result of insufficient validity of their effective forms, that needs an additional research.*

Purpose. The aim of the article is to determine the forms of electronic technologies, their connections with other educational technologies and results of evaluation of electronic educational technologies by teachers and students.

Methods. For gaining end to the article the methods of analysis and expert estimations are used.

Results. The main requirements to electronic educational technologies in training of specialists in the field of management there are personalisation and interactiveness of education. These requirements are answered by such forms of electronic education as videolectures, electronic educational and supervisory systems, e-libraris, electronic conferences, forums and webinars. Electronic technologies of education promote their efficiency in combination with other educational technologies that are based on the interactive methods of education. Among them a leading place belongs to technologies of co-operative, problem, project and dual education.

In training of specialists in the field of management of master's degree level it is expedient to use the mixed technology that got the name «the inverted class». It is related to prevailing combination by the students of this level of training of practical activity with education. Therefore theoretical material it is expedient to give to them not in an audience, but through the Internet as videolectures. Audience time can be used for implementation of practical tasks, course projects and others like that with consultation of teachers.

According to the estimations of expert group of teachers, electronic educational technologies occupy an eighth place in the general rating after educational technologies of problem, developing, adaptive education, technology of complete mastering, dual, distance and project education. The expert group of students estimated potential of development of electronic educational technologies higher, putting them at the second place in the general rating after technology of dual education.

Originality. The scientific novelty of the received results consists in determination of composition of priority forms of electronic education in training of specialists in the field of management. Analyze is showed that by consolidated classification estimation of teachers and students electronic educational technologies belong to the class of perspective.

Conclusion. Nowadays computers are widely used in training of specialists in the field of management, but as a complete educational systems electronic technologies required a conceptual and technical improvement in combination with other, corresponding to them educational technologies. It is necessary also to perfect the normative and legal base of electronic education, including intellectual ownership rights on its content.

Key words: *electronic education; electronic educational technologies; educational technology «inverted class»; educational and test electronic complexes; evaluation of electronic educational technologies.*

*Одержано редакцією 01.12.2017
Прийнято до публікації 08.12.2017*

ОСНОВНІ КРИТЕРІЇ ВИЗНАЧЕННЯ СФОРМОВАНОСТІ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ З ТУРИЗМУ

У статті проаналізовано різні підходи науковців щодо визначення поняття «критерії». Охарактеризовано трирівневу модель критеріїв рівнів сформованості комунікативної компетентності майбутніх фахівців із туризму. Розглянуто критерії та рівні сформованості комунікативної компетентності відповідно до визначених нами шести блоків, таких як: цільовий, методологічний, методичний, змістовий, процесуальний та результативно-оцінювальний.

Ключові слова: комунікативна компетентність, критерії, рівні, зокрема високий, середній, низький, фахівці з туристичного обслуговування.

Актуальність. Сучасне суспільство постійно змінюється, вдосконалюється, тому й вимоги до майбутнього фахівця із туристичного обслуговування не є сталими. І кожен професіонал своєї справи, щоб бути постійно конкурентоздатним має відповідати сучасним вимогам. Однією з ключових вимог сучасного суспільства є комунікативна компетентність, тому що вона виступає головним елементом ефективного спілкування. Через це доцільно визначити критерії сформованості комунікативної компетентності майбутніх фахівців із туристичного обслуговування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз сучасних наукових розвідок дає можливість зробити висновок про те, що проблему визначення критеріїв та показників сформованості комунікативної компетентності досліджували такі науковці: Н. Баловсяк, О. Барановська, Н. Гарашкіна, І. Демура, Д. Демченко, П. Куляс, О. Овчарук та ін. Проблемі мовної підготовки у вишах присвячено чимало наукових праць таких авторів як: Ю. Ємельянов, Ю. Жуков, М. Ісаєнко, Є. Мелібруда, Н. Назаренко, Л. Петровська тощо.

Мета. Виокремити та охарактеризувати критерії сформованості комунікативної компетентності майбутніх фахівців із туристичного обслуговування відповідно до визначених нами шести блоків, таких як: цільовий, методологічний, методичний, змістовий, процесуальний та результативно-оцінювальний.

Виклад основного матеріалу. З метою визначення наявного рівня сформованості комунікативної компетентності студентів-туристів нам потрібно виокремити критерії, за якими будемо відносити приналежність до того чи іншого рівня сформованості комунікативної компетентності. Оцінка розвитку комунікативної компетентності студентів вищих навчальних закладів визначається за певними критеріями.

У Великому енциклопедичному словнику подається таке тлумачення: «Критерій – ознака, на основі якої здійснюється оцінка, визначення або класифікація чого-небудь, мірило суджень, оцінки» [1].

З. Курлянд вважає, що розгляд будь-якої досліджуваної величини повинен включати в себе не тільки її ознаки, а й критерії, які визначають вираженість тієї чи іншої ознаки в розглядуваному процесі або явищі [2].

Науковець Ю. Кулюткін тлумачить поняття «критерій» як ознаку, на основі якої оцінюється що-небудь; тобто яка є мірилом суджень [3].

Ми розділяємо думку науковця Н. Баловсяк [4] щодо аналізу визначення поняття «критерій» та будемо виходити з того, що критерії – це якості, властивості, ознаки об'єкта, що вивчається, які дають можливість зробити висновки про стан і рівень його сформованості та розвитку; показники – це кількісні та якісні характеристики сформованості кожної якості, властивості, ознаки об'єкту, котрий вивчається, тобто міра (ступінь) сформованості того чи іншого критерію.

Отже, розділяючи думку Н. Баловсяк у нашій науковій розвідці під поняттям «критерії» розуміємо якості, властивості, ознаки об'єкта, що вивчається, які дають можливість зробити висновки про стан і рівень його сформованості та розвитку; показники –

це кількісні та якісні характеристики сформованості кожної якості, властивості, ознаки об'єкту, котрий вивчається, тобто міра (ступінь) сформованості того чи іншого критерію [4].

Зауважимо, що найчастіше на практиці при визначенні найважливіших вимог у процесі педагогічного експерименту критеріями слугують: суб'єктивні біографічні дані (стать, вік, обрана спеціальність); показники успішності, що найчастіше виступають критеріями рівня знань, мірою тестів здібностей до навчання, тестів інтелекту; результати реальної діяльності; контрольні іспити знань і вмінь; дані інших методик і тестів, валідність яких вважається встановленою [5]. Але разом з тим кожен фахівець із туристичного обслуговування повинен вміти самопрезентуватись, бути кмітливим, конкурентоспроможним. З цього приводу Дж. Шпігелем пропонує дотримуватися таких правил у мистецтві самопрезентації: створювати власний образ, який бачать інші; бути впевненим у собі; поважати себе і співрозмовника; бути гарним слухачем; визнавати власні помилки; зберігати позитивний настрій [6]. Крім того, особливе значення у мистецтві самопрезентації фахівця туризму надаємо грамотності та правильності мовлення на всіх її рівнях, умінню зв'язано, логічно, послідовно висловлювати свої думки, керувати власною поведінкою, бездоганно володіти засобами невербальної комунікації.

Пропонуємо три рівні сформованості комунікативної компетентності майбутніх фахівців із туристичного обслуговування – низький, середній, високий. Охарактеризуємо кожен із них (див. таб. 1).

Таблиця 1

Характеристика рівнів сформованості комунікативної компетентності

Низький	Середній	Високий
Характеризується недостатньою сформованістю всіх складових комунікативної компетентності. Студенти мають низький або недостатній рівень знань, умінь та навичок не лише з гуманітарних дисциплін, а й з фахових, що є необхідною складовою для ефективної комунікативної компетентності, крім того вони не готові до ефективної комунікації, розв'язування проблемних ситуацій, встановлення та реалізації освітніх цілей; мають нестійку мотивацію; відсутній творчий підхід до опанування змісту дисциплін, що вивчають, не ведуть творчих пошуків; мають певні труднощі, потребують ініціативи та допомоги з боку інших.	Характеризується достатньою сформованістю всіх складових комунікативної компетентності. Студенти володіють достатнім рівнем знань, умінь, навичок і мають більшість сформованих складових комунікативної компетентності, виникає позитивна мотивація до вивчення гуманітарних та фахових дисциплін; здатні творчо підходити до розв'язання поставлених завдань, уміють будувати діалоги, доводити свою точку зору; виникає прагнення до самостійного пошуку інформації; мають ціннісне ставлення до майбутньої професійної діяльності та розуміють значення комунікативної компетентності.	Характеризується сформованістю всіх складових комунікативної компетентності. Студенти адаптуються до сучасних змін та вимог попиту туристичних фірм; мають певну сукупність знань, умінь, навичок, що забезпечують ефективне спілкування; здатні отримувати інформацію та оперувати нею відповідно до власних потреб і вимог професії; досконало володіють рідною мовою; виявляють творчі здібності у процесі проведення практичної діяльності оцінюють та аналізують власні професійні можливості; самостійно контролюють й оцінюють власні досягнення; мають стійку професійну, комунікативну мотивацію; усвідомлюють цінність гуманітарної та фахової освіти для майбутньої професійної діяльності; прагнуть постійного саморозвитку та самовдосконалення; активні, креативні, мають творчі здібності.

Для визначення стану сформованості комунікативної компетентності ми виокремили шість блоків, що взаємопов'язані між собою: цільовий (соціальне замовлення (формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із туристичного обслуговування), мета (сформувати достатній рівень комунікативної компетентності майбутніх фахівців із туристичного обслуговування) та завдання (сформувати в майбутніх фахівців із туристичного

обслуговування прагнення до вдосконалення навичків комунікативної компетентності); методологічний (нами виокремлено три підходи таких як: особистісний, діяльнісний, комунікативний); методичний (методика викладання предметів та дисциплін, котрі формують комунікативну компетентність майбутніх фахівців із туризму); змістовий (форми (лекції та семінарські заняття різних форм, самостійна робота студентів, індивідуальна робота), методи (пояснювально-ілюстративний, ігровий, проблемний, дискусійний, пошуковий, самостійної роботи, відеометод, проектний), засоби (мультимедійне забезпечення, комп'ютерні технології, практика) формування комунікативної компетентності та форми методичної роботи формування комунікативної компетентності (масова (лекції, семінари, участь у туристичних екскурсіях, конференціях), групова (зустрічі з провідними екскурсоводами, круглі столи, тренінги особистого та професійного зростання), індивідуальна (консультації та самоосвіта), процесуальний (володіння комунікативною компетентністю; вміння застосовувати отримані знання та навички) та результативно-оцінювальний (рівень сформованості комунікативної компетентності та визначення очікуваного результату). Кожен з вищевказаних компонентів має певні критерії, за якими ми будемо визначати рівень сформованості комунікативної компетентності майбутніх спеціалістів сфери туризму. Розглянемо критерії сформованості комунікативної компетентності майбутніх фахівців із туристичного обслуговування, які подані у табл. 2.

Таблиця 2

Критерії та показники сформованості комунікативної компетентності майбутніх фахівців із туристичного обслуговування

Критерії (блоки)	Показники
Цільовий	Спрямованість особистості на формулювання цілей і завдань, що витікають з наступних потреб: 1) соціального замовлення на підготовку комунікативно компетентних фахівців із туристичного обслуговування; 2) прагнення особистості в оволодінні комунікативною компетентністю фахівців із туристичного обслуговування; 3) уявлення про свої здібності та знання про засоби професійного спілкування; 4) вміння використовувати лексику туристичного спрямування з урахуванням різних жанрів та стилів; 5) вміння використовувати засоби невербального спілкування
Методологічний	– креативність; – міцність знань, умінь, навичок; – вміння будувати зв'язний, логічний текст.
Методичний	– прагнення збагачення мови; – вміння проводити різні типи екскурсій;
Змістовий	– повнота фундаментальних знань з фахових предметів; – володіння на достатньому рівні знаннями в галузі філологічних дисциплін; – знання норм застосування усного та писемного мовлення; – знання норм вербального та невербального спілкування; – знання норм ділового етикету; – здатність до самовдосконалення, самореалізації у процесі комунікативної компетентності
Процесуальний	– прагнення до самовдосконалення; – практичне оволодіння навиками професійної майстерності для майбутнього фахівця туристичного профілю; – вміння реально застосовувати всі складові комунікативної компетентності; – вміння розуміти невербальну поведінку у конкретній нетиповій ситуації, а також вміння керувати своїм емоційним станом в цій ситуації; – здатність застосовувати у процесі спілкування гнучкість

Критерії (блоки)	Показники
	<p>мислення та свою креативність;</p> <ul style="list-style-type: none"> – здатність до оперативного прийняття самостійних адекватних рішень; – контроль над динамікою власного професійного зростання
Результативно-оцінювальний	Рівень сформованості комунікативної компетентності майбутніх фахівців із туристичного обслуговування. Він має можливість коригувати процес власного саморозвитку шляхом розробки та втілення індивідуальної програми особистісного саморозвитку досліджуваної проблеми

Розуміючи, що об'єктивні педагогічні умови мають безпосередній вплив на формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із туристичного обслуговування, тому ми їм надаємо велику перевагу (мотиваційні, організаційні, методичні, залучення студентів до різних практик) у навчальному процесі. Але також розуміємо, що замало лише одного бажання викладача сформувати певний рівень володіння комунікативною компетентністю студентів, бо є ряд суб'єктивних умов, які залежать від самих студентів. По-перше, це розумові здібності студентів, це сприймання та засвоєння навчального матеріалу, це здатність до запам'ятовування. На нашу думку, щоб кожна з названих суб'єктивних умов працювала належним чином, має бути насамперед бажання та наполегливість самого студента. Якщо об'єктивні та суб'єктивні педагогічні умови будуть співіснувати пропорційно, то рівень сформованості комунікативної компетентності майбутніх фахівців із туристичного обслуговування відповідатиме сучасним потребам.

Ми скористалися трирівневою моделлю та визначили такі рівні сформованості комунікативної компетентності майбутніх фахівців із туристичного обслуговування. Наведемо характеристику кожному з них (див. таб. 3)

Таблиця 3

Рівні сформованості комунікативної компетентності майбутніх фахівців із туристичного обслуговування

Компоненти	Рівні	Характеристика
Цільовий	Низький	Розуміють значення комунікативної компетентності у професійній діяльності туриста, але не мають прагнення її вдосконалити. Мають низький рівень знань з філологічних та фахових дисциплін
	Середній	Розуміють значення комунікативної компетентності у професійній діяльності туриста та мають прагнення до її вдосконалення. Володіють гарними теоретичними і практичними знаннями з філологічних та фахових дисциплін
	Високий	Розуміють значення комунікативної компетентності у професійній діяльності туриста та мають прагнення до її вдосконалення. Володіють ґрунтовними теоретичними і практичними знаннями з філологічних та фахових дисциплін та знають як і коли їх можна застосовувати
Методологічний	Низький	Розуміють значення комунікативної компетентності у професійній діяльності туриста. Мають низький рівень знань з філологічних та фахових дисциплін, не виявляють бажання підвищувати рівень сформованості комунікативної компетентності
	Середній	Розуміють значення комунікативної компетентності у професійній діяльності, постійно дбають про удосконалення рівня сформованості комунікативної компетентності. Володіють гарними теоретичними та практичними знаннями з рідної мови
	Високий	Розуміють значення комунікативної компетентності у професійній діяльності, постійно дбають про удосконалення рівня сформованості комунікативної компетентності. Володіють теоретичними та практичними знаннями з рідної мови бездоганно, знають як і коли їх можна застосовувати

Компоненти	Рівні	Характеристика
Методичний	Низький	Мають уявлення про застосування комунікативної компетентності у практичній діяльності, а також на заняттях не прагнуть або не мають відповідних навиків з рідної мови до спілкування, зокрема не вміють будувати зв'язне, логічне висловлювання
	Середній	Мають уявлення про застосування комунікативної компетентності у практичній діяльності, а також на заняттях постійно дбають про удосконалення власної комунікативної компетентності, хоча і мають середній рівень знань з філологічних та фахових дисциплін. Вміють будувати зв'язний текст
	Високий	Мають уявлення про застосування комунікативної компетентності у практичній діяльності, а також на заняттях постійно дбають про удосконалення власної комунікативної компетентності. Мають високий рівень знань з філологічних та фахових дисциплін. Вміють будувати зв'язний, логічний текст
Змістовий	Низький	Виявляють зацікавленість до здобуття вмінь та навиків комунікативної компетентності лише епізодично, є пасивними під час виникнення певних проблем, не прагнуть удосконалювати свої знання та вміння з філологічних та фахових дисциплін
	Середній	Виявляють зацікавленість до здобуття вмінь та навиків комунікативної компетентності на достатньому рівні, шукають можливості у подоланні певних труднощів, постійно вдосконалюють свої знання та вміння з філологічних та фахових дисциплін
	Високий	Виявляють зацікавленість до здобуття вмінь та навиків комунікативної компетентності на досить високому рівні, впевнено долають труднощі, мають креативні рішення нестандартних ситуацій, мають ґрунтовні знання та вміння з філологічних та фахових дисциплін
Процесуальний	Низький	Комунікативна компетентність сформована на примітивному рівні. Студенти не вміють застосовувати знання і вміння на практиці, не вибудовують логічний ланцюжок професійних висловлювань
	Середній	Студент виявляє нерівномірний рівень сформованості умінь та навичок комунікативної компетентності, активність включення у професійну діяльність відбувається час від часу, вибудовується логічний ланцюжок професійних висловлювань
	Високий	Студент виявляє високий рівень сформованості умінь та навичок комунікативної компетентності, постійно є активним у професійній діяльності, самореалізується, вибудовується логічний ланцюжок професійних висловлювань. Володіє ґрунтовними знаннями з дисциплін, розуміє коли і як їх можна реалізувати
Результативно-оцінювальний	Низький	Виявляє поверхневі уміння комунікативної компетентності та професійної майстерності та не вміє застосовувати їх на практиці, не розуміє недоліки своєї підготовки, та має занижену самооцінку. Не мають стійкого інтересу до майбутньої професії
	Середній	Виявляє уміння комунікативної компетентності та професійної майстерності на достатньому рівні, вміє застосовувати їх на практиці, та має завищену самооцінку. Зацікавленість майбутньою професією непостійна
	Високий	Виявляє уміння комунікативної компетентності та професійної майстерності на високому рівні, вміє застосовувати їх на практиці, та має адекватну самооцінку, усвідомлюють недоліки своєї підготовки та прагнуть їх ліквідувати. Мають стійкий інтерес до майбутньої професії

Сучасні педагогічні науки характеризуються постійним впровадженням різних аспектів технологій знань, котрі ефективно будуть впливати на рівень сформованості комунікативної компетентності, і це наразі користується попитом. Особливим у такому процесі мають бути педагогічні експерименти, що, як один із емпіричних методів

дослідження, є науково поставленим досвідом у галузі навчальної чи виховної роботи, спостереження досліджуваного педагогічного явища в спеціально створених і контрольованих дослідником умовах [7]. Такі експерименти варто постійно впроваджувати у навчальний процес не лише для формування рівня комунікативної компетентності фахівців-туристів, а й для перевірки та вирішення практичних проблем та завдань відповідно до визначених критеріїв.

Висновки і перспективи. Визначення критеріїв сформованості рівнів комунікативної компетентності майбутніх фахівців із туристичного обслуговування дозволить самим студентам-туристам, а також викладачам постійно працювати над удосконаленням навичок комунікативної компетентності молодим спеціалістам із туристичної сфери діяльності, а, отже, і підвищувати власний рівень сформованості комунікативної компетентності.

Перспективи подальших досліджень можуть бути пов'язані із розробкою навчальних занять за допомогою інтерактивних технологій з метою підвищення рівня сформованості комунікативної компетентності майбутніх фахівців із туристичного обслуговування.

Список бібліографічних посилань

1. Большой энциклопедический словарь. 2-е издание. / под ред. В. Н. Янцева. М.: Большая российская энциклопедия, 1998. 685 с.
2. Курлянд З.Н. Професійна усталеність вчителя – основа його педагогічної майстерності. Одеса, 1995. 160 с.
3. Кулюткин Ю.Н. Психология обучения взрослых. М.: Просвещение, 1985. 128 с.
4. Баловсяк Н.В. Формування інформаційної компетентності майбутнього економіста в процесі професійної підготовки: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. Київ, 2006. 334 с.
5. Словник-довідник з професійної педагогіки / за ред. А. В. Семенової. Одеса: Пальміра, 2006. 272 с.
6. Шпигель Дж. Флирт – путь к успеху. СПб.: Питер, 1997. 150 с.
7. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1977. 376 с.

References

1. The Great Encyclopedic Dictionary (1985). In V.N. Yartsev (Ed.). 2nd edition. Moscow: The Great Russian Encyclopedia. 685 p.
2. Kurlyand, Z.N. (1995). The professional standing of the teacher is the basis of his pedagogical skill. Odessa 160 p.
3. Kulyutkin, Yu.N. (1985). Psychology of adult education. Moscow: Education. 128 p.
4. Balovsyak, NV (2006). Formation of informational competence of a future economist in the process of professional training. (PhD dissertation) *Theses*. Kyiv: Institute of Pedagogy and Psychology of Professional Education of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. 334 p.
5. Dictionary of reference on professional pedagogy (2006). In A.V. Semenova (Ed.). Odessa: Palmyra. 272 s.
6. Spiegel, J. (1997). Flirt is the path to success. St. Petersburg: Peter. 150 p.
7. Goncharenko, S.U. (1977). Ukrainian Pedagogical Dictionary. Kyiv: Lybid. 376 p.

KOZUBENKO Kateryna,

Lecturer,

Vinnitsya Trade and Economic College of Kyiv National University of Trade and Economics

e-mail: Slavia_77@ukr.net

MAIN CRITERIA OF TOURISM SPECIALISTS' COMMUNICATIVE COMPETENCE LEVELS DETERMINATION

Abstract. *The article deals with different approaches to the concept of “criterion”. Three-level model of criterion of the level of communicative competence of future specialists in the domain of tourism is characterized. Criteria and levels of communicative competence according to purposeful, methodological, intensional, processual, resulting and evaluable blocks are considered.*

Modern society changes and improves constantly and thus requirements for specialists the domain of tourism are not constant. And every professional has to meet modern requirements. The key requirement of modern society is communicative competence because it is the main element of effective communication. That is why it is advisable to determine criteria of level of communicative competence of specialists in the domain of tourism.

Analysis of modern researches enables to conclude that the problem of determining of criteria and signs of level of communicative competence conducted N. Balovsiak, O. Baranovska, N. Garashkina, I. Demura, D. Demchenko, P. Kulias, O. Ovcharuk etc. The problem of language training in higher schools studied Y. Emelianov, Y. Zhukov, M. Isajenko, E. Melibruda, N. Nazarenko, L. Petrovska etc.

Purpose. The purpose of article is to pointout criteria of communicative competence of future specialists in the domain of tourism according to purposeful, methodological, intensional, processual, resulting and evaluable blocks.

The concept “criterion” is studied from different standpoint. Following to N. Balovsiak the concept “criterion” is interpreted as qualities, properties, features of the studied object which allow to make conclusion about the state and level its development; signs – quantitative and qualitative characteristics of every feature, property i. e. level of the certain criterion.

The characteristics of the three levels of communicative competence according to purposeful, methodological, intensional, processual, resulting and evaluable blocks are determined. The criteria of levels of communicative competence of specialists in the domain of tourism are considered.

Conclusion. The determination of level of communicative competence of future specialists in the domain of tourism allows students and teachers to improve communicative skills and thus to improve the level of communicative competence. Prospects of further researches can be connected with the developing of tasks using interactive technologies in order to improve the level of communicative competence of future specialists in the domain of tourism.

Key words: communicative competence; criteria; levels high, average, low; specialist communicative competence.

Одержано редакцією 10.11.2017
Прийнято до публікації 18.11.2017

УДК 37.014

КОРЕНЕВА Інна Миколаївна,

кандидат педагогічних наук, доцент, докторант,
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка
e-mail: i.koreneva74@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ТА ГЕНЕЗА ІДЕЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЯК МЕТОДОЛОГІЯ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Розглянуто шлях становлення парадигми сталого розвитку, виокремлено чотири періоди становлення концепції сталого розвитку, що характеризуються певними змістовими, процесуальними та ідеологічними особливостями: I (перша половина XX століття) – період пробудження або утопічно-ноосферний; II (60-ті роки XX століття – 1987 рік) – період визнання; III (1987 р. – початок 2000-х рр.) – період глобальних дій щодо сталого розвитку; IV (початок XXI століття) – період посилення локальних дій в цілях глобального сталого розвитку та посилення гуманітаризації проблематики. Виділено та схарактеризовано такі суттєві особливості сучасної ідеї сталого розвитку суспільства як посилення уваги до навколишнього середовища, гуманітаризація проблематики, «озеленення» суспільства, глобалізація.

Ключові слова: сталий розвиток; генеза ідеї сталого розвитку; періодизація; особливості ідеї сталого розвитку; освіта для сталого розвитку.

Постановка проблеми. На сьогодні ідея сталого розвитку є безальтернативною системою принципів і способів розробки стратегій розвитку суспільства. Вона відіграє узагальнюючу роль, оскільки поєднує в собі основні положення більшості теорій суспільного розвитку, визначає цінності, пріоритети та стратегії розвитку сучасної цивілізації. Ідея сталого розвитку стала сьогодні парадигмою, особливим стилем наукового мислення та узагальнення буття, в межах якої розвивається суспільство. Сьогодні вона є системою теоретичних, методологічних та аксіологічних установ, що поділяються багатьма науковцями та враховуються у вирішенні завдань суспільного розвитку. В документах ООН та Європейського Союзу перехід до збалансованого розвитку суспільства на сьогодні визначено як основну мету тисячоліття. При цьому найважливішим компонентом забезпечення сталого розвитку розглядається освіта.

В Україні освіта для сталого розвитку (ОСР) перебуває на етапі становлення, розуміння цілей і завдань, визначення та реалізацій її функцій у суспільстві. Її просування у суспільстві здійснюється спорадично ініціативними групами освітян та науковців, а також

більш системно за підтримки недержавних громадських організацій на умовах іноземного грантового фінансування. Вчителі є потужними чинниками суспільних змін: вплив педагогів на формування свідомості та поведінки молоді має стати вирішальним в переході суспільства на засади сталого розвитку. Крім того, їхня поінформованість про головні принципи сталого розвитку та рівень екологічної компетентності мають істотне значення для перебудови освітніх процесів та навчальних закладів на засади сталості. Відповідно педагогічна освіта повинна відповідати цьому виклику, переорієнтуючись на ОСР: світовий досвід проведення десятиліття освіти для сталого розвитку засвідчив, що підтримка педагогів грає ключову роль у прийнятті, впровадженні та інтеграції ОСР у навчальний процес. Таким чином підготовка вчителів на засадах ідеї сталого розвитку має стати пріоритетом діяльності педагогічних навчальних закладів. Оскільки процес розвитку ОСР в Українських педагогічних навчальних закладах знаходиться у самому початку, то розпочинати таку діяльність, на нашу думку слід з природничих спеціальностей, які мають давні традиції екологічної освіти та виховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та визначення невіршених раніше частин загальної проблеми. Теоретичні основи сталого розвитку суспільства у своїх працях досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні науковці. Серед українських дослідників значну роль відіграють: В.М. Боголюбов, Б.М. Данилишин, С.І. Дорогунцов, В.С. Міщенко, Л.Б. Шостак, В.Я. Шевчук, З.В. Герасимчук, В.П. Прадун, Л.Г. Мельник, М.К. Шапочка, А.Г. Тихонов, Н.В. Гребенюк, О.В. Грянник, В.П. Феденко, В.М. Трегобчук та ін. Для повного розуміння сутності ідеї сталого розвитку з метою ефективного використання її у навчальному процесі слід окреслити основні етапи розвитку наукової думки за даною проблемою, звернутися до трактування базових понять дослідження та вивчення історичного досвіду. У науковій літературі існують різні підходи до періодизації становлення уявлень у сфері сталого розвитку. Так, Є.Ю. Какутич розглядає ідею сталого розвитку як всесвітній світогляд, виокремлюючи в його еволюції 5 етапів починаючи з 50-х років ХХ століття [1]. М.С. Пашкевич та В.М. Шаповал виділяють три етапи формування концепції сталого розвитку: формування (1972–1991 рр.), прийняття (1992–2000 рр.) та вдосконалення (2000 – дотепер) [2].

На думку О.Г. Білоруса та Ю.М. Мацейка початком формування концепції сталого розвитку є прийняття ООН «Декларації соціального прогресу та розвитку» у 1969 році, в якій зазначається інтегрування економічної, екологічної та соціальної складової сталого розвитку [3]. Т.В. Кожухова виділяє три етапи становлення концепції сталого розвитку, починаючи з 1970 року [4] з точки зору періодизації еволюційного процесу осмислення світовим співтовариством необхідності взаємодії трьох складових сталого розвитку (економічної, соціальної та екологічної) і прийняття документів ООН, спрямованих на вирішення питань у цій сфері. Аналіз досліджень з проблематики сталого розвитку вимагає узагальнення досвіду розуміння концепту «сталий розвиток» та виокремлення історичних періодів його розвитку.

Мета та завдання статті. Розглянути шлях становлення парадигми сталого розвитку та виокремити періоди, що характеризуються певними змістовими, процесуальними та ідеологічними особливостями.

Виклад основного матеріалу дослідження. На наш погляд, наукова думка сталого розвитку виникла в сучасній неklasичній науці на етапі зміни предметного поля дослідження: прямолінійний об'єктивізм пізнання змінювався розумінням відносності теорій та розумінням людини (суспільства) як могутнього чинника впливу на навколишній світ. Так, перший період становлення парадигми сталого розвитку (перша половина ХХ століття) може бути названий *періодом пробудження* або *утопічно-ноосферним* саме через переоцінювання здатності людства контролювати біосферні процеси та недооцінювання наслідків впливу суспільства на стійкість та здатність біосфери до самовідновлення. Він власне створив передумови для появи самої ідеї сталого розвитку і характеризувався становленням вчень про біосферу та ноосферу.

Ідеї виникнення концепції сталого розвитку простежуються з першої половини ХХ століття у працях П. Тейяра де Шардена [5] та В.І. Вернадського про ноосферу [6]. Праці В.І. Вернадського засвідчують фундаментальність його наукової позиції для вирішення

сучасних загальнопланетарних проблем, вони є підґрунтям для осмислення та розв'язання кризових ситуацій. Його вчення про біосферу та її еволюцію в ноосферу, ідеї соціальної автотрофності суспільства заклали основу для сучасного розуміння синергетики людини та природи. Співставлення ноосферних ідей В.І. Вернадського із сучасними досягненнями науки підтверджує те, що розв'язати екологічні проблеми сьогодення можливо лише на основі цілісного уявлення про процеси самоорганізації та розвитку матерії під впливом нового фактора – людського розуму. «Людина вперше реально зрозуміла, що вона мешканець планети і може ... мислити і діяти у планетарному аспекті тільки у сфері життя – у *біосфері*, у певній земній оболонці, з якою вона тісно, закономірно пов'язана й уникнути якої вона не може. Її існування є функцією біосфери...І вона її (біосферу) неминуче, закономірно, безперервно змінює» [6, с. 262]. В контексті роздумів академіка М.М. Моїсеєва [7] термін «коеволюція людини і біосфери» є дуже близьким за значенням до терміну «ноосфера» і вдало розкриває сенс ідеї сталого розвитку. На суттєвий вплив ідей В.І. Вернадського у формуванні філософських основ сучасної концепції сталого розвитку вказують також і ряд вітчизняних науковців [8; 8; 10 та ін.].

Другий період становлення ідеї сталого розвитку співпадає з початковим періодом третьої наукової (науково-технічної) революції та постнекласичним періодом розвитку науки (приблизно з 60–70-х рр. ХХ століття до 1987 року). Цей етап можна назвати *періодом визнання*. В перші десятиліття цього періоду відбулись суттєві зміни у всезагальній поінформованості населення про існуючі екологічні загрози та глобальність антропогенного впливу на біосферу. Проблема виживання людства виходить на міжнародний державно-політичний рівень оскільки в цей час різко проявились негативні наслідки науково-технічного прогресу, виникла низка небезпек для існування людства, що зумовило потребу у пошуках нових шляхів розвитку людства. Об'єктами наукових досліджень у цей час стали складні (у тому числі й за участі людини) системи, що історично розвиваються, та взаємозв'язки між компонентами цих систем. На основі декларації першої конференції ООН з навколишнього середовища (Стокгольм, 1972 р.) [11], де було зазначено зв'язок економічного і соціального розвитку з проблемами навколишнього середовища, та наукових доповідей Римського клубу (1972 р.) [12] в суспільстві починає формуватися ідея переходу цивілізації до стану «глобальної динамічної рівноваги». Це стало основою для актуалізації нової думки, що не тільки відображає об'єктивну реальність, але й формує мету перетворення дійсності людиною. У цей період світовим співтовариством усвідомлення необхідності та важливості екологічної освіти для найширших верств населення.

Таким чином, у 60–70-х роках ХХ століття ідея прогресу і розвитку суспільства почала нерозривно поєднувати економічний та соціальний (моральний стан) аспекти, з екологічним (як ресурсним і базовим). Необмежене зростання і неухильне поліпшення умов людства виявилось міфом, адже ідея такого розвитку була заснована на людських прагненнях, а не на можливостях та реальних обмеженнях з боку біосфери. Так, опублікована на початку 70-х років доповідь Римського клубу «Межі зростання» [12] мала апокаліптичний характер і несла попередження про обмеженість природних ресурсів і прагнення суспільства до стану екологічної та економічної стабільності, що є стійким далеко у майбутнє і здатний задовольнити основні матеріальні потреби всіх людей. На цьому етапі був введений в обіг термін «сталий розвиток» і створені концептуальні основи для його використання: ідея сталого розвитку виникла як компроміс між протилежними поняттями «розвиток» і «збереження», що стали взаємодоповнюючими. Міжнародна спільнота зреагувала на це проведенням численних конференцій, зосереджених на питаннях впливу економічного розвитку на навколишнє середовище, які породжували жорсткі суперечки стосовно відмови від перспектив індустріалізації та розуміння пов'язаності соціально-економічного розвитку зі станом навколишнього середовища [13].

Третій період становлення парадигми сталого розвитку (з 1987 р. – початок 2000-х рр.) характеризується окресленням кола проблем філософського характеру, що виводили за межі екології як біологічної науки. Його можна назвати *періодом глобальних дій щодо сталого розвитку*.

Перед суспільством постали такі філософські питання як включення до сфери людської моральності природи, пошук нових засад діяльності суспільства та потреба у

формуванні екологічно орієнтованого світогляду. На цьому етапі закріплюється концепція сталого розвитку як основна ідея суспільного розвитку, а ідея освіти для сталого розвитку стає пріоритетною для міжнародної спільноти.

Вагомий міжнародний вплив на становлення парадигми сталого розвитку мала у 1987 році доповідь комісії ООН з навколишнього середовища «Наше спільне майбутнє» [14]. В доповіді визнавалась напруга між економічним зростанням та охороною навколишнього середовища, виловлювалось переконання про одночасну можливість досягнення соціальної справедливості, економічного та екологічного зростання, визначено таке трактування поняття «сталий розвиток», що стало класичним і використовується до сьогодні. Отже, під сталим розвитком розуміється такий розвиток суспільства, який задовольняє потреби нинішніх поколінь і не ставить під загрозу можливості наступних поколінь *задовольняти свої потреби* [14].

У цей період акцент в політиці світового розвитку зміщується із розвитку сільського господарства та індустріалізації на суспільну проблематику: освіта, охорона здоров'я, подолання бідності, безробіття та антисанітарії, тощо. Починаючи з 1990 р. Організацією Об'єднаних Націй розробляються та впроваджуються інтегровані показники для міждержавного порівняння рівня людського життя – індекс людського розвитку, що поєднує економічні та соціальні аспекти.

У 1992 році на Всесвітньому саміті в Ріо-де-Жанейро з проблем майбутнього планети Земля прийнято такий програмний документ як «Порядок денний на XXI століття», в якому метою міжнародної спільноти вважається досягнення сталості, а також зазначається, що розвиток освіти є необхідною умовою сталого розвитку [15]. З'являється новий термін «освіта для сталого розвитку» – це сучасний підхід до організації навчального процесу, який включає інформування членів суспільства про основні проблеми сталого розвитку, формування світогляду, що базується на засадах сталості, переорієнтацію навчання з передачі знань на встановлення діалогу, орієнтацію на порушення та практичне розв'язання місцевих проблем.

Протягом *четвертого періоду* становлення парадигми сталого розвитку (з початку XXI століття) відбувається переорієнтація ідеї сталого розвитку на практичне втілення принципу рівноваги між соціальними, економічними та екологічними основами сталого розвитку, посилення регіонального співробітництва зі сталого розвитку. Основна увага приділяється соціальним чинникам сталого розвитку: боротьбі з бідністю та розвитку людського потенціалу, поліпшення добробуту. Провідним чинником трансформації суспільства до сталості розглядається освіта. ООН проголошує з 2005 року Десятиліття освіти в інтересах сталого розвитку [16], визначаються цілі розвитку тисячоліття (у 2000 р.) [16] та цілі сталого розвитку (у 2015 р.) [18], що містять конкретні орієнтири до дії. В цей час активізуються національні процеси переходу до забезпечення сталого розвитку. Загалом четвертий період може вважатися *періодом посилення локальних дій в цілях глобального сталого розвитку та посилення гуманітаризації проблематики*.

Таким чином, увага міжнародної спільноти зосереджується не тільки на вирішеннях економічних та екологічних аспектів сталого розвитку. Провідними питаннями розгляду проблем сталості в цей час виступають проблеми суспільного розвитку, формування загальної відповідальності за дії в навколишньому середовищі. А головним засобом розв'язання цих проблем вважається освіта. Так, у 2002 році на глобальному рівні питання про освіту для сталого розвитку було піднято на Всесвітньому саміті в Йоганнесбурзі (Ріо+10) та запропоновано ООН проголосити декаду (десятиліття) освіти сталого розвитку. Декада стартувала у 2005 році і мала на меті інтеграцію сталого розвитку в системи освіти країн на всіх рівнях.

Саме на початок XXI століття припадає суттєва активізація національних процесів забезпечення сталого розвитку. Проект концепції переходу України до сталого розвитку був запропонований колективом НАН України у 2007 році [19], в ньому пропонувалась розробка та впровадження нової політики в галузі освіти та виховання, науки і техніки в інтересах сталого розвитку. Відповідно до Концепції, мета і зміст освіти мали набути національної зорієнтованості й підпорядкованості реалізації принципів і завдань переходу України на засади сталого розвитку.

Але вже у 2012 році в національній доповіді НАН України «Національна парадигма сталого розвитку України» [20] вказується на те, що за фактом у більшості сфер діяльності не забезпечується необхідна системна єдність соціального, екологічного і економічного компонентів. Такий стан свідчить про необхідність зосередження уваги саме на системних методологічних аспектах формування оновленого концепту національної освіти. А глибина освітніх реформ, якість і ефективність роботи навчальних закладів і установ не можуть повною мірою задовольнити сучасні потреби особистості і суспільства. Навчальні курси з ОСР викладаються лише в окремих вітчизняних ВНЗ.

Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 схвалено Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020», яка передбачає серед векторів відповідальності реформу освіти. Програмою реформування освіти з 2015 року передбачається її переорієнтація на формування необхідних для життя ключових компетентностей, створення системи виховання відповідальних громадян із патріотичним і гуманістичним світоглядом в рамках дошкільної, шкільної та позашкільної освіти, запровадження здоров'язберігаючих технологій в освіті.

Сьогодні в Україні ведеться розробка Стратегії сталого розвитку до 2030 року: українськими вченими здійснюється підготовка наукового обґрунтування переходу України до сталого розвитку та формується відповідна громадська підтримка цього процесу. Пріоритетом політики сталого розвитку, відповідно до цього проекту є забезпечення гідних умов праці та життя у власній країні.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Передумови ідеї сталого розвитку сягають глибоко в історію. Сама парадигма сталого розвитку виникла і поширилась в другій половині ХХ століття як наслідок пошуків нових шляхів суспільного розвитку в умовах глобальної екологічної кризи. Її особливістю й відмінністю від інших ідей суспільного розвитку стала вимога збалансування економічних, екологічних та суспільних сторін розвитку, конкретна орієнтованість на потреби теперішніх і майбутніх поколінь. У цій ідеї знайшло місце урівноваження таких понять як «розвиток» та «збереження».

З огляду на зазначене вище та аналіз досліджень проблематики виділимо суттєві та характерні особливості ідеї сталого розвитку суспільства, що становлять її сутність та відмінну особливість:

1) посилення уваги до навколишнього середовища (збереження біологічного різноманіття, підтримка природного потенціалу території, зменшення антропогенного навантаження на природу);

2) гуманітаризація проблематики, тобто посилення уваги до загальнокультурних аспектів розвитку та визнання пріоритетності розв'язання головних соціальних проблем для досягнення благополуччя громадян (прагнення до покращення якості життя людей; інклюзивність – надання можливості кожному громадянину впливати на прийняття рішень стосовно суспільного розвитку, підвищення значення дій місцевих громад; формування нового типу свідомості суспільства та перебудова на цій основі його поведінки, посилення відповідальності кожного за свої дії та рішення);

3) «озеленення» суспільства – перехід до «зеленої економіки» (скорочення та відмова від використання невідновлювальних джерел енергії, розвиток «зеленої енергетики», зменшення антропогенного тиску на екосистеми та використання природних ресурсів із урахуванням здатності біосфери до самовідновлення, впровадження стратегій сталого розвитку всіма установами та закладами, тощо);

4) посилення значення процесів глобалізації. Біосфера є єдиною складною системою, де все пов'язано з усім. Тому перехід до сталого розвитку є можливим тільки в умовах ефективної міжнародної співпраці (створення глобальних альянсів держав, впровадження принципу субсидіарності у вирішенні екологічних, економічних та соціальних питань).

Оскільки парадигма сталого розвитку ґрунтується на суто науковому аналізі розвитку цивілізації у ХХ столітті, то саме наукова обґрунтованість її головних положень робить концепцію сталого розвитку безальтернативною стратегією розвитку суспільства. Сьогодні концепцію сталого розвитку можна розглядати як своєрідну релігію ХХІ століття, адже вона

висуває вимоги і до моральних установок людства, є моральним кодексом сучасного покоління. Перспективними шляхами подальших наукових досліджень є впровадження ідеї сталого розвитку в навчальний процес закладів освіти, у першу чергу в програми підготовки вчителів, які мають стати агентами майбутніх суспільних змін у напрямку до сталого розвитку.

Список бібліографічних посилань

1. Какутич Е.Ю. Устойчивое развитие как концептуальная основа трансформации мировой экономики. *Механізм регулювання економіки*. 2010. № 1. С. 62–74.
2. Пашкевич М.С., Шаповал В.М. Предпосылки формирования, сущность и эволюция концепции устойчивого развития. *Наука и мир*. 2014. №2(4). С.40–45.
3. Белорус О.Г., Мацейко Ю.М. Глобальное устойчивое развитие. Киев: КНЭУ, 2006. 488 с.
4. Кожухова Т.В. Закономерности и тенденции эволюции теории сталого розвитку. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка: збірник наукових праць*. 2016. Вип. 12. С. 8–15.
5. Шарден де П. Тейяр. Феномен человека. М.: Наука, 1987. 240 с.
6. Вернадский В.И. Биосфера и ноосфера / сост. Н.А. Костяшкин, Е.М. Гончарова. М.: Айрис-пресс, 2004. 575 с.
7. Моисеев Н.Н. Алгоритмы развития. М.: Наука, 1987. 304 с.
8. Байдак В.В., Бахарев В.С. Ноосфера В.И. Вернадського – історичний базис сучасної концепції сталого розвитку. *Матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції «Біосферно-ноосферні ідеї В.І.Вернадського й еколого-економічні та гуманітарні проблеми розвитку регіонів»*. Кременчук: КДУ імені Михайла Остроградського, 2010. С. 201–202.
9. Горбань О.В. Стратегема сталого розвитку (соціально-філософський аналіз): автореф. дис. ... канд. філософ. наук: 09.00.03 / Кримська академія природоохоронного та курортного будівництва. Сімферополь, 2004. 19 с.
10. Мужилко О.О. Основні витоки ідеї сталого розвитку та шлях переходу України на принципи сталого розвитку. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2011. №7. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=300> (дата звернення: 03.12.2017).
11. Стокгольмська Декларация 1972 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_454 (дата звернення: 03.12.2017).
12. Meadows D., Meadows D., Randers J., Behrens W. Limits to growth. A Report to the Club of Rome. New York: Universe Books, 1972. 205 p.
13. Szabad K.M. The Economy of Sustainable Development, 2013. URL: http://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop412A/0007_a4_fenntarthato_fejlodes_gazdasag_eng/the_evoluti_on_of_the_theory_of_sustainable_development_XB2UO1ToDNveWFL5.html
14. Наше общее будущее. URL: <http://www.un.org/ru/ga/pdf/brundtland.pdf> (дата звернення: 03.12.2017).
15. Программа действий: Повестка дня на 21 век и др. документы конференции в Рио-де-Жанейро / сост. М. Китинг. Женева. Центр «За наше общее будущее», 1993. 70 с.
16. UN Decade of Education for Sustainable Development, 2005–2014. URL: <http://www.desd.org/>
17. Цілі Розвитку Тисячоліття. Україна. Київ: Міністерство економіки України, 2003. 31 с.
18. Цілі сталого розвитку. URL: <http://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/2015/09/#> (дата звернення: 03.12.2017).
19. На меті – сталий розвиток України (Концепція переходу до сталого розвитку). *Вісник НАН України*. 2007. №2. С.14–44.
20. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. Б.Є. Патона. Київ: Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України, 2012. 72 с.

References

1. Kakutysh, E.Yu. (2010). Sustainable development as a conceptual framework for the transformation of the world economy. *Mechanism of regulation of the economy*, 1, 62–74 (in Ukr.)
2. Pashkevych, M.S., & Shapoval, V.M. (2014). Formation prerequisites, essence and evolution of the concept of the sustainable development. *Science and the world*, 2(4), 40-45 (in Russ.)
3. Belorus, O.H., & Matseiko, Yu.M. (2006). Global Sustainable Development. Kyiv: KNEU (in Russ.)
4. Kozhukhova, T.V. (2016). Pattern's and trends in the evolution of the theory of sustainable development. *Bulletin of the Mariupol State University. Series: Economics*, 12, 8–15 (in Ukr.).
5. Chardin de, Teilhard P. (1987). The Human Phenomenon. Moscow: Science (in Russ.)
6. Vernadskyi, V.Y. (2004). Biosphere and Noosphere. In O.N. Kostyashkin, E.M. Goncharova (Compilers). Moscow: Ajrys-press (in Russ.)
7. Moyshev, N.N. (1987). Development algorithms. Moscow: Nauka (in Russ.)
8. Baidak, V.V., & Bakhariev, V.S. (2010) Noosphere of V.I. Vernadsky – the historical basis of the modern concept of sustainable development. *Materials of the XII International Scientific and Practical Conference "Biosphere-Noosphere Ideas of V.I. Vernadsky and Ecological-Economic and Humanitarian Issues of the Regions Development"*. Kremenchuk: M. Ostrohradsky KSU, 201–202 (in Ukr.).
9. Horban, O.V. (2004). *Strategy for sustainable development (socio-philosophical analysis)* (Ph.D dissertation). Simferopol: Crimean Academy of Environmental Protection and Resort Construction. (in Ukr.).

10. Muzhylko, O.O. (2011). The main sources of ideas of sustainable development and the way of Ukraine's transition to the principles of sustainable development. *Public Administration: Improvement and Development*, 7. Retrieved from <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=300> (in Ukr.).
11. Stockholm Declaration (1972). Retrieved from http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_454 (in Russ.)
12. Meadows D., Meadows D., Randers J., & Behrens W. (1972). *Limits to growth. A Report to the Club of Rome*. New York: Universe Books
13. Szabad, K.M. (2013) The Economy of Sustainable Development. Retrieved from http://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop412A/0007_a4_fenntarthato_fejlodes_gazdasagтана_eng/the_evoluti_on_of_the_theory_of_sustainable_development_XB2UO1ToDNveWFL5.html
14. Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future (1986). Retrieved from <http://www.un.org/ru/ga/pdf/brundtland.pdf>
15. Program of Action: Agenda 21 and other documents of the conference in Rio de Janeiro (1993). In M. Keating (Compiler) Geneva. Center "For our common future" (in Russ.)
16. UN Decade of Education for Sustainable Development, 2005–2014. Retrieved from <http://www.desd.org/>
17. Millennium Development Goals. Ukraine (2003) Kyiv: Ministry of Economy of Ukraine (in Ukr.).
18. Sustainable Development Goals (2015). Retrieved from <http://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/2015/09/#> (in Russ.)
19. The goal is the sustainable development of Ukraine (Concept of transition to sustainable development) (2007). *Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 2, 14–44.
20. National Paradigm of Sustainable Development of Ukraine (2012). In B.E. Paton (Ed.). Kyiv: Institute of Natural Resources Economics and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine (in Ukr.).

KORENEVA Inna,

Ph.D in Pedagogy, Associate Professor,

Doctoral student of Theory and Methods of Natural Sciences Teaching Department,

Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

e-mail: i.koreneva74@gmail.com

PECULIARITIES AND GENESIS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT IDEA AS MODERN EDUCATION METHODOLOGY

Abstract. *Introduction. In Ukraine education for sustainable development (ESD) is at the stage of formation, understanding goals and objectives, defining and implementing its functions in society. So, pedagogical education should respond to this challenge, reorienting to the ESD: the world experience of the decade of education for sustainable development has shown that teacher support plays a key role in the adoption, implementation and integration of the ESD in the educational process. Awareness of teachers about the main principles of the sustainable development and their level of environmental competence are essential for the restructuring of educational processes and educational institutions on the basis of sustainability.*

Purpose. The purpose of the article is to analyze the ways of becoming a paradigm of sustainable development and to identify the periods of its development, characterized by certain content, procedural and ideological peculiarities.

Methods. The system of theoretical methods was used in the research, it includes: comparative-historical analysis of the chosen scientific problem; induction, deduction, by which the periods of genesis of the concept of the sustainable development were singled out and their characteristic features were defined.

Results. The scientific thought of the sustainable development arose in modern nonclassical science at the stage of changing the subject field of the research: the straightforward objectivism of knowledge changed with the understanding of the relativity of theories and the understanding of man (society) as a powerful factor in the impact on the world around us. Thus, the first period of becoming a paradigm of the sustainable development (the first half of the XX-th century) can be called a period of awakening or utopian-noosphere. In fact it created the prerequisites for the appearance of the very idea of the sustainable development and was characterized by the formation of the teachings about the biosphere and noosphere.

The second period of the formation of the idea of the sustainable development coincides with the initial period of the third scientific (scientific and technical) revolution and the post-classical period of the development of science (from about the 60's and 70's of the XX-th century up to 1987). This stage can be called the recognition period. The idea of progress and development of the society at that time began to combine the economic and social (moral state) aspects with the environmental (both resource and basic). At this stage the term "sustainable development" was introduced and the conceptual foundations for its use were created.

The third period of the formation of the paradigm of the sustainable development (from 1987 – the beginning of the 2000s) is characterized by the outline of a range of problems that were of a philosophical nature and went beyond the boundaries of ecology as a biological science. It can be called the period of global action on sustainable development. During this period, the emphasis in world development policy shifts from the development of agriculture and industrialization to social issues: education, health care, poverty reduction, unemployment and insecurity, and so on.

During the fourth period of the formation of the paradigm of the sustainable development (the beginning of the 21-st century), the re-orientation of the idea of the sustainable development to the practical realization of the principle of equilibrium between the social, economic and environmental bases of the sustainable development, strengthening of regional cooperation on the sustainable development is taking place. The main attention is paid to social factors of the sustainable development: fighting poverty and developing human potential, improving well-being. A leading factor in the transformation of the society into sustainability is education. This period can be called the period of strengthening local action for global sustainable development and strengthening the humanitarian perspective.

Originality. The scientific novelty of the research results presented in the article is that the understanding of the concept of the sustainable development has been further developed, the periodization of its development on the basis of the evolution of scientific knowledge has been modernized.

Conclusion. Thus, the paradigm of the sustainable development is based on a purely scientific analysis of the development of civilization in the XX-th century. It is the scientific substantiation of its main provisions that makes the concept of the sustainable development a non-alternative strategy for the development of the society. Significant features of the current stage of the development of the concept of the sustainable development are increased attention to the environment; humanitarization of the issue; "ecologization" of the society; increasing the importance of the processes of globalization.

Key words: *education for sustainable development; genesis of sustainable development; modern features of the concept of sustainable development; teacher training.*

*Одержано редакцією 04.12.2017
Прийнято до публікації 08.12.2017*

УДК 378.011.3-057.175:005.336.5

КОРКІШКО Олена Геннадіївна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки вищої школи,
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
e-mail: Korkishko.l.g@gmail.com

ПРОФЕСІОНАЛІЗМ ЯК ПІДРУНТЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО СТАТУСУ ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті зазначено, що в наукових дослідженнях статус поділяють на професійний, природний, досягнутий та особистісний. Доведено, що одним із найважливіших статусів у житті людини є саме професійний статус. Акцентовано, що одним із показників, який характеризує професійний статус викладача ВНЗ є професіоналізм, який вимагає наявності загальногромадянських рис, морально-психологічних і науково-педагогічних якостей, індивідуально-психологічних особливостей, професійно-педагогічних здібностей, які сприятимуть внутрішньому усвідомленню своїх професійних якостей із вимогами, які пред'являє до нього освітня система.

Ключові слова: *статус; професійний статус; професіоналізм; викладач вищого навчального закладу.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Загальновизнано, що ефективність функціонування системи вищої освіти в Україні значно залежить від професіоналізму науково-педагогічних кадрів. Педагог в умовах сучасного суспільства – це не лише професія, суть якої полягає в трансляванні знань, а й висока місія формування особистості. Своїм ставленням до змісту навчального матеріалу, методикою викладання, вимогливістю, стилем спілкування, зовнішнім виглядом викладач педагогічного ВНЗ для студентів є зразком і своїм ставленням до праці закладає не лише освітній фундамент майбутніх фахівців, а й формує власний професійний статус.

Саме через наявність певного професійного статусу викладач може готувати найбільш необхідного в новій соціокультурній ситуації фахівця, котрий буде володіти комплексом якостей, які диктує час: високою мобільністю, конкурентоспроможністю, моральністю та громадянською відповідальністю, конструктивністю та динамізмом, цивільним становленням та ідентичністю тощо.

Отже, уся система діяльності викладача вищого навчального закладу будується з урахуванням значної кількості показників, які в узагальненому вигляді відображають професіоналізм, педагогічну майстерність, компетентність фахівця і те положення, яке він посідає в колективі колег і студентів. Нерідко педагогу доводиться стикатися із ситуацією, коли необхідно об'єктивно оцінити свою працю і визначити шляхи підвищення власного професійного статусу.

Аналіз основних досліджень і публікацій. На підставі аналізу психолого-педагогічної літератури можемо стверджувати, що особистість викладача ВНЗ, зокрема його професійний статус, досліджували: С. Васильєва, Е. Дюндик, В. Жернов, Н. Зелепукіна, В. Лебедева, О. Лукші, А. Орлов, Г. Солодова, Н. Хридіна, О. Шепелева та ін. Фундаментальні основи оновлення системи вищої освіти, професійної підготовки у вищій школі, теоретичні та методичні засади формування професіоналізму педагогів розкрито в працях вітчизняних і зарубіжних науковців, дослідників (Є. Барбіна, Є. Бондаревська, В. Вакуленко, Н. Гузій, С. Дружилов, М. Євтух, І. Зязюн, Л. Кондрашова, О. Кравець, Н. Кузьміна, А. Реан, В. Сластьонін та ін.). Загальні основи діяльності викладача вищої школи розглянуто в працях О. Гури, а окремі питання його професіоналізму, фахової майстерності – у працях С. Вітвицької, З. Курлянд та ін.

Формування цілей статі (постановка завдання). Мета статті – довести значення професіоналізму як підґрунтя забезпечення професійного статусу викладача вищого навчального закладу; визначити критерії професіоналізму, які впливатимуть на підвищення професійного статусу; показати, що статус викладача залежить від особистісних і професійних якостей та здібностей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зазначимо, що поняття „статус” існувало завжди й залежно від епохи та багатьох політичних, економічних, соціальних чинників змінювалося аж дотепер. Єдиного визначення його немає, бо кожна наука: філософія (соціальна), юриспруденція, соціологія, психологія, педагогіка тощо – потрактовують це поняття по-своєму.

Щодо розуміння статусу, на думку А. Кравченко, склалося кілька підходів: а) стратифікаційний – статус як престиж у вертикальній ієрархії суспільства; б) функціональний – статус як позиція в соціальній структурі суспільства, функціонально пов'язана з іншими позиціями; в) нормативно-рольовий – ототожнення статусу з участю чи з нормами в соціокультурному просторі суспільства; г) інтегративний – об'єднання в одне поняття статусу безлічі професійних, економічних, політичних тощо позицій, що їх посідає індивід [1].

Як засвідчив аналіз наукових досліджень, статус поділяють на професійний (формується й підвищується в процесі всього життя індивіда, відображає професійні уміння та навички, місце в системі трудових відносин, визначається результатом професійної діяльності, рівнем компетентності тощо); природний (фіксує найбільш стійкі характеристики, які людина отримує з народження (національність, стать, фізичні та психологічні дані); досягнутий (освіта, кваліфікація, культурний рівень тощо); особистісний (характеризує соціальну значущість індивіда з погляду малої соціальної групи, колективу залежно від індивідуальних якостей (сім'ї, друзів, колег), місце й роль у системі міжособистісних відносин, що визначає її права, обов'язки та привілеї).

Ми погоджуємося з думкою Є. Клімова, О. Ромашова та ін., що одним із найважливіших статусів у житті людини є саме професійний статус. Аналіз психолого-педагогічних досліджень показав, що більшість із наукових досліджень спрямовані на опис складових професійного статусу (дохід, ресурси та можливості, владу, права, обов'язки) та на результату (авторитет, престиж, репутацію, імідж, винагороди), і мало уваги приділено самій особистості, її професіоналізму й особистісними якостям і здібностям, які прямо залежать від професійного статусу. Отже, одним із показників, який характеризує професійний статус викладача ВНЗ, є професіоналізм.

Слово «професіоналізм» походить від слова «професія», тобто певний рівень спеціалізації людини в роботі за обраним фахом. У сучасній вітчизняній науці є декілька підходів до визначення сутності феномену професіоналізму. Один із них ґрунтується, як

зазначила О. Кравець, «на діяльнісній основі, коли поняття „професіоналізм” трактується як якісна характеристика суб’єкта діяльності» [2, с. 162].

Заслуговує на увагу дослідження Н. Кузміної про те, що професіоналізм – це сукупність стійких властивостей особистості, її індивідуальності, які задовольняють вимоги професії, це діяльність спеціаліста, яка формується в процесі професійної освіти [3, с. 36]. Професійна діяльність особистості визначається ступенем її володіння сучасним змістом розв’язання професійних завдань, продуктивними способами їх здійснення.

Узагальнивши основні наукові ідеї вітчизняних науковців, дослідників та спираючись на дослідження З. Барабанової [4], визначимо критерії професіоналізму, які впливатимуть на підвищення професійного статусу викладача ВНЗ:

- особистісні – психологічний (відсутність психологічних маніпуляцій в роботі, знання психології, спрямування професійних цінностей та мотивів, професійна самооцінка та рівень домагань, можливості саморегуляції та стресостійкість, особливості професійної взаємодії тощо); емоційний (любов до професії, емоційна стійкість, урівноваженість, стабільність, саморегуляція емоцій і думок, володіння прийомами саморегуляції та техніками утримування станом емоційної рівноваги тощо); комунікативний (уміння вступати в комунікацію, бути зрозумілим, спілкування без обмежень, взаєморозуміння та доброта у відносинах зі студентами, колегами); рефлексивний (самоконтроль, рефлексія власної педагогічної діяльності, уміння ставити себе на місце інших, співчувати, бажання надавати допомогу, приймати думку інших тощо);

- навчально-методичні – когнітивний (досконале володіння навчальним предметом); продуктивний (видання науково-методичної літератури); результативний (глибокі професійні знання та теоретичні уміння, комплекс практичних умінь і навичок, уміло застосовуваних у практиці освітньої діяльності, високий рівень вихованості); методичний (певний рівень майстерності в галузі засобів формування знань, умінь, навичок, ставлень і ціннісних орієнтацій студентів, успішне використання на практиці різних методик, технологій навчання тощо);

- педагогічні – діяльнісний (пошук і впровадження нових форм і методів освітньої діяльності); креативний (творчість, витонченість, активність педагога); професійний (наполегливість, об’єктивність, терпимість, доброзичливість, чуйність, урівноваженість, толерантність, організаторські здібності тощо).

Отже, проаналізувавши критерії, професіоналізм викладача вищої школи залежить від особистісних і професійних якостей та здібностей, ефективною реалізації системи професійних знань й умінь. Саме вони визначають індивідуальний стиль викладання, характер особистісної, навчально-методичного та педагогічного боку освітньої діяльності та підвищують професійний статус викладача.

Зазначимо, що статус педагога передусім визначається тією позицією, яку він посідає щодо своєї професії. Розуміння важливості педагогічної праці підвищують його престиж, авторитет, імідж лише тоді, коли сам викладач показує високий професіоналізм, який полягає в ефективній реалізації системи професійних знань й умінь.

Чим краще усвідомлює викладач своє високе призначення, розуміє вимоги, пред’явлені до його особистості, тим активніше він працює над собою. А це – запорука професійного успіху та зростання професійного статусу. Проте одного бажання, високого почуття відповідальності недостатньо для професійного зростання. Потрібні ще й особливі знання та вміння в цій галузі.

У ракурсі наукових поглядів Т. Туркот, професіоналізм педагога вищої школи включає в себе систему професійних знань та вмінь:

- спеціальних (знання теорії своєї науки та уміння застосовувати їх у процесі практики викладання);

- психолого-педагогічних (знання психологічних та дидактичних основ викладання обраної дисципліни, знання та врахування психологічних особливостей студентів і власних особистісних рис, закономірностей сприймання студентами змісту навчання);

– методичних (володіння методами, прийомами й засобами донесення наукової інформації до студентів).

– організаційних (володіння вміннями здійснювати оптимальну організацію власної діяльності та керувати діяльністю студентів) [5].

Як було зазначено вище, професійний статус викладача вищої школи також залежить від особистісних і професійних якостей та здібностей. Професійна діяльність викладача вимагає наявності певних особистісних якостей, соціально-психологічних рис і педагогічних здібностей, які є результатом, зокрема й професійного статусу. Серед них основними є такі:

1. Загальногромадянські риси: широкий світогляд, принциповість і стійкість переконань; громадянська активність і цілеспрямованість; національна самосвідомість, патріотизм і толерантність; гуманізм і соціальний оптимізм; високий рівень відповідальності та працелюбність.

2. Морально-психологічні якості: чесність та ясність у взаєминах із людьми; високий рівень загальної та психологічної культури; повага до професіоналізму й наукової спадщини інших; акуратність, дисциплінованість і вимогливість.

3. Науково-педагогічні якості: науково-педагогічна творчість; професійна працездатність; активна інтелектуальна діяльність, науковий пошук; педагогічне спрямування наукової ерудиції; педагогічна спостережливість, уява та інтуїція; володіння педагогічною технікою; гнучкість і швидкість мислення в педагогічних ситуаціях; культура мови та мовлення; володіння мімікою, поставою, рухами й жестами тощо.

4. Індивідуально-психологічні особливості: високий рівень соціального сприйняття й самопізнання; інтелектуально-пізнавальна зацікавленість і допитливість; інтерес до розвитку потенційних можливостей студентів і потреба в педагогічній діяльності з ними; емоційна стійкість, витримка; саморегуляція, самостійність і діловитість у процесі розв'язання життєво важливих завдань; твердість характеру тощо.

5. Професійно-педагогічні здібності: адекватне сприйняття студентів і безумовне прийняття їх як особистості; педагогічний оптимізм; проектування цілей навчання й прогнозування шляхів професійного становлення майбутнього спеціаліста; конструювання методичних підходів і здатність передбачати можливі результати; організаторські та комунікативні здібності; духовно-виховний вплив на академічну групу й особистість студента тощо [6].

Отже, констатуємо, що професіоналізм викладача вищої школи вимагає наявності загальногромадянських рис, морально-психологічних і науково-педагогічних якостей, індивідуально-психологічних особливостей, професійно-педагогічних здібностей, які сприятимуть внутрішньому усвідомленню своїх професійних якостей із вимогами, що їх пред'являє до нього освітня система, у межах якої й формується професійний статус.

Висновки. Підсумовуючи розглянуту проблему, констатуємо, що професіоналізм викладача ВНЗ – це високий рівень продуктивності праці, культури взаємодії, що забезпечується за рахунок: накопичення певного обсягу знань, умінь і навичок; компетентності; творчих здібностей; взаєморозуміння зі студентами, колегами з метою створення умов для творчого характеру діяльності та самоствердження особистості; відповідальності за результати власної діяльності; готовності до неперервної самоосвіти, самовиховання та самовдосконалення протягом усього життя, що сприятиме формуванню та постійному підвищенню професійного статусу.

Список бібліографічних посилань

1. Кравченко А. Социология: Общий курс: Учебное пособие для вузов. М.: ПЕРСЭ; Логос, 2002. 640 с.
2. Кравець О. Є. До питання професійної педагогічної діяльності викладача вищого навчального закладу. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2009. Вип. 43. С. 161–166.
3. Кузьмина Н. В. [Головко-Гаршина]. Предмет акмеологии. 2-е изд., испр. и доп. СПб. : Политехника, 2002. 189 с.
4. Барабанова З. П. Развитие акмеологической культуры педагогов как одно из условий подготовки к личностно ориентированному взаимодействию. *Вестник развития науки и образования*. 2008. № 4. С. 91–95.

5. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи: навч. посібник. Київ: Кондор, 2011. 628 с.
6. Коркішко О. Г. Усвідомлення сучасним викладачем власного призначення як запорука професійного зросту. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: наук. журнал*. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. № 2 (46). С. 336–343.

References

1. Kravchenko, A. (2002). *Sociology: General course: A textbook for high schools*. Moscow: PERSE; Logos. 640 p.
2. Kravets, O. Ye. (2009). On the issue of professional pedagogical activity of a teacher of a higher educational establishment. *Bulletin of Zhytomyr State University named after Ivan Franko*. Issue 43, 161-166.
3. Kuzmina, N. V. [Golovko-Garshina] (2002). *The subject of acmeology*. 2nd edition, revised and enlarged. St. Petersburg : Polytechnic. 189 p.
4. Barabanova, Z. P. (2008). The development of akmeologic culture of teachers as one of the conditions for preparing for personally oriented interaction. *Bulletin of the development of science and education*. 4, 91–95.
5. Turkot, T. I. (2011). *High school pedagogy: tutorial*. Kiev: Condor. 628 p.
6. Korkishko, O. H. (2015). Awareness of a modern teacher of his own appointment as a guarantee of professional growth. *Pedagogical Sciences: Theory, History, Innovative Technologies: Sciences. magazine*. Sumy: Publishing House of the A.S. Makarenko Sumy State Pedagogical University. 2(46). 336–343.

KORKISHKO Olena,

Ph.D in Pedagogy, Associate Professor of Higher School Pedagogy Department,
SHEE „Donbas State Pedagogical University”
e-mail: Korkishko.l.g@gmail.com

PROFESSIONALISM AS A BASIS OF PROVIDING PROFESSIONAL STATUS OF A LECTURER OF HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENT

***Abstract.** It is generally acknowledged that effectiveness of functioning the higher education system in Ukraine is significantly dependent on professionalism of the scientific and pedagogical staff. The pedagogue in modern society is not only a profession which essence lies in transferring knowledge, but also a high mission of forming a personality. His/her attitude to the content of the educational material, teaching method, demand, style of communication, the appearance of the lecturer of the pedagogical university for students serves as a model and his/her attitude to work lays not only the educational foundation of future specialists, but also forms his/her professional status.*

On the basis of the analysis of psychological and pedagogical literature it can be asserted that the personality of the lecturer of the university, in particular his/her professional status has been investigated by: S. Vasylyeva, E. Dyundyk, N. Zelepukyna, V. Lebedyeva, O. Lukshi, H. Solodova, N. Khrydina, O. Shepelyeva and others. The fundamental bases of the renewal of the higher education system, professional training at higher school, the theoretical and methodic principles of forming professionalism of pedagogues have been analyzed in the works by the native and foreign scientists (Ye. Barbina, Ye. Bondarevska, V. Vakulenko, N. Huziy, S. Druzhylov, M. Yevtukh, I. Zyazyun, L. Kondrashova, O. Kravets, N. Kuzmina, V. Slastyonin and others).

The aim of the article is to prove the essence of professionalism as a basis of providing the professional status of the lecturer of the higher educational institution; to define the criteria of professionalism which will affect increase of the professional status; to demonstrate that the status of the lecturer depends on his/her personal and professional qualities and abilities.

We agree with the thought of Ye. Klimov, O. Romashov and others that one of the most important statuses in human life is the very professional one.

The analysis of the psychological and pedagogical investigations has shown that the majority of the scientific studies are directed to the description of the components of the professional status (income, resources and opportunities, rights, responsibilities) and to the components of the result (authority, prestige, reputation, image, reward), but very little attention is paid to the very personality, his/her professionalism and personal qualities and abilities which are in direct line with the professional status.

Thus, one of the indicators that characterizes the professional status of the lecturer of the higher educational institution is professionalism. Summarizing the main scientific ideas of the native scientists, researchers and drawing attention on the research of Z. Barabanova, we determine the criteria of professionalism that will affect the professional status of the lecturer of the university: the personal ones – psychological, emotional, communicative, reflexive; the educational-methodical ones – cognitive, productive, effective, methodical; the pedagogical ones – activity, creative, professional.

It should be noted that the professional status of the lecturer of higher school depends on the personal and professional qualities and abilities. The professional activity of the lecturer requires the presence of certain personal qualities, socio-psychological features and pedagogical abilities that are the result, including the professional status. Among them, the main ones are the following: general-national traits, moral and psychological qualities, scientific and pedagogical qualities, individual psychological peculiarities, vocational and pedagogical abilities, etc.

Summing up the considered problem, we should note that professionalism of the lecturer of the higher educational institution is a high level of productivity, culture of interaction, which is provided by: accumulation of a certain amount of knowledge, skills and abilities; competence; creative abilities; mutual understanding with students, colleagues in order to create conditions for the creative nature of activity and self-affirmation of the individual; responsibility for the results of their own activities; readiness for continuous self-education, self-upbringing and self-improvement throughout life, which will contribute to the formation and continuous improvement of the professional status.

Key words: *status; professional status; professionalism; lecturer of higher educational institution.*

*Одержано редакцією 30.10.2017
Прийнято до публікації 12.11.2017*

УДК 378(091) : 929 Зязюн

КУЗЬМІНСЬКИЙ Анатолій Іванович,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки вищої школи і
освітнього менеджменту,
Черкаський національний університет імені Богдана
Хмельницького
ORCID ID 0000-0002-9678-000X
e-mail: lyubov-bugakova@ukr.net

ПЕДАГОГІЧНИЙ ЛЮДИНОЦЕНТРИЗМ АКАДЕМІКА І. А. ЗЯЗЮНА

Розкрито роль академіка Національної академії педагогічних наук України Зязюна Івана Андрійовича як приклад сучасного людинолюбного вченого-педагога, гуманітарно-екзистенційно орієнтованого організатора освіти, благородної й високоінтелектуальної людини у сфері освіти, науки, людських відносин. На конкретних прикладах із життя й діяльності талановитої особистості показано проявлення гуманістичних, людиноцентричних якостей на різних життєвих етапах, у багатьох складних ситуаціях, у взаємовідносинах з різними категоріями людей.

Ключові слова: *людиноцентризм, гуманізм, служіння людям, освіта, наука.*

Постановка проблеми. На конкретних фактах життя й діяльності академіка Національної академії педагогічних наук України Івана Андрійовича Зязюна досліджується генеза й реалізація його гуманоорієнтованої, людиноцентричної позиції в теорії й практиці едукативної людини, в організації й управлінні освітньою справою на різних етапах освітньої, наукової, педагогічної, громадської діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукова й педагогічна діяльність академіка І.А. Зязюна висвітлена в багатьох наукових працях і публіцистичних виданнях. Теоретична спадщина вченого подана у праці академіка В. Г. Кременя «Видатний український педагог-філософ», у статтях Г. П. Васяновича «Філософсько-педагогічні ідеї академіка Івана Зязюна», О. Г. Романовського «Об ученом И. А. Зязюне – лидере украинской философии и педагогики добра в поэтических строках» та ін. У вищезазначених, як і в багатьох інших працях, розкривається педагогічна, наукова й організаторська діяльність видатного педагога-науковця міжнародного масштабу, талановитого організатора освіти й науки, державного й громадського діяча.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Наукова і освітня діяльність академіка І.А. Зязюна досить широко висвітлена у вітчизняній і зарубіжній науковій літературі. Однак, залишаються недостатньо дослідженими особистісні людські якості видатного педагога-філософа, його людиноцентрична, кордоцентрична сутність і реалізація її в житті і в діяльності.

Метою статті є дослідження природи й розвитку педагогічного людиноцентризму академіка І.А. Зязюна на різних життєвих етапах, на різних посадах в освітній і науковій галузях.

Виклад основного матеріалу. Одним із визначальних показників цивілізованості, культурності й духовності народу є його освіченість. А стан освіти в державі залежить від

багатьох чинників: розуміння можновладцями ролі й значущості освітньої справи, фінансових можливостей, теоретико-методологічного й методичного забезпечення освітології та ін. Але визначальним фактором успішності чи неуспішності розвитку вітчизняної освітньої системи є наявність або відсутність справжніх, талановитих дослідників теорії і практики навчання й виховання молодого покоління, які уміло поєднували б багатомісячний світовий едукативний досвід з методами, способами й формами сучасної освіти. Саме таким ученим-педагогом, педагогом-практиком, педагогом-філософом [1], людиноцентристом і людинолюбцем є Божим даром відмічений академік, ректор, міністр Іван Андрійович Зязюн. І хоч невеликий проміжок часу відділяє нас від періоду діяльності цієї Великої Людини, уже нині зримо й рельєфно розкривається перед світом головний його талант – талант достойного продовжувача справи видатних педагогів Я. А. Коменського, К. Д. Ушинського, А. С. Макаренка, В. О. Сухомлинського, О. А. Захаренка, основоположників філософії серця Григорія Сковороди і Памфіла Юркевича. Світоглядним стрижнем його життєвого кредо є людиноцентризм, уважне і поважне ставлення до людини і, передовсім, до молодшої людини періоду її становлення, формування, соціалізації.

Про непересічний педагогічний дар Зязюна, унікальність і неординарність варіантів розв'язання ним багатьох методологічних і аксіологічно-едукативних проблем, невситиме прагнення до творення добра чимало сказано й написано. Можна підставно стверджувати, що якості справжньої доброти, глибокої поваги до людини були йому іманентно властиві. Розглядаючи з відстані років многотрудний життєвий шлях академіка, переконаєшся, що на всіх ділянках роботи, на всіх посадах, у всіх складних, непересічних ситуаціях, на які так багата його доля, його принципи, дії і вчинки повністю відповідали визначенню понять гуманіст, людинолюб, беззастережний прибічник християнських підходів у відносинах з людьми.

В особистості І. А. Зязюна щасливо поєднувалися якості вимогливого керівника і уміння так поводити себе з різними людьми – підлеглими, колегами, вищим начальством, друзями, – що і справа виконувалася успішно, і його авторитет завжди залишався високим і непохитним.

Цілеспрямованість, тверда воля, гострий аналітичний розум, невичерпна енергія, компетентність, готовність розумно ризикувати, брати на себе відповідальність, – прояв усіх цих рис і якостей забезпечували успіх у будь-якій справі, за яку брався І. А. Зязюн.

Одним із достоїнств, яким так блискуче володів Зязюн, є здатність викликати до себе беззастережну довіру в людей, які його оточували в очолюваних ним колективах, у службових контактах, у побуті. Сам факт довіри – це свідчення визнання його високих людських якостей, права на керівництво людьми, визнання справедливості і правильності його дій.

Як стверджують теоретики управлінської галузі, в будь-якій справі успіху можна домогтися лише опираючись на людей, на добре ставлення до них. Л. Д. Столяренко стверджує: «Стійка взаємодія людей може бути зумовлена появою взаємної симпатії, атракції. Тісні взаємовідносини, які забезпечують дружню підтримку й почуття (тобто ми відчуваємо, що нас люблять, схвалюють і заохочують друзі й близькі), зв'язані з відчуттям щастя» [2, с. 62]. Люди відчували доброзичливе, співчутливе, поважне ставлення до себе і завжди відповідали взаємністю, старанно виконуючи свої посадові обов'язки, щоб не підвести, не підставити свого керівника.

На самому початку свого післяшкільного життя, після несправедливого фіаско зі вступом до Білоцерківського ветеринарного інституту юнак хоч і тяжко, але недовго рефлексував і, як він сам говорить, його заповонила зухвала думка обійняти посаду завідуючого сільським клубом, яка тривалий час була вакантною. Здавалось би, на перший погляд, така кар'єрна амбітність є дещо авантюрною (юнацький вік, відсутність профільної освіти і брак досвіду), а тому задумка апріорі нібито була приречена на провал. Але видатні організаторські здібності, невичерпна енергійність, велика емпатійність і атракційність юнака, визнання його позитивних людських якостей односельцями, сільським і районним начальством, ровесниками (комсомольці села обрали Івана своїм лідером – секретарем первинної комсомольської організації) забезпечили переконливий успіх молодому

керівникові – периферійний занедбаний заклад культури успішно запрацював – самодіяльний театр, змішаний хор дітей і дорослих, оркестр народних інструментів, глибокозмістовні святкові заходи наповнили життя села інтелектуальним, культурним і емоційним змістом.

Історія повторилася, коли вісімнадцятирічний Іван гаряче відгукнувся на звернення центральних органів комсомолу про молодіжну ініціативу відбудувувати економіку Донбасу і став учнем гірничо-промислового училища за професією шахтного прохідника. Молодого талановитого організатора зразу ж помітили і рекомендували на посаду секретаря комітету комсомолу училища, а пізніше – вихователя. І тут видатні людські якості майбутнього вченого проявилися повносило. За його ініціативою і зусиллями в училищі було створено кілька гуртків за інтересами, зокрема духовий оркестр, танцювальний ансамбль і театральну студію, керівництво якою здійснював сам ініціатор.

Кращі людські якості, небайдужість до долі будь-кого з оточуючих його людей яскраво проявилися під час навчання в університеті. Дисидентність мислення, категоричне несприйняття несправедливості, небезпечна сміливість у поглядах і вчинках були особливо виразними на тлі заполітизованих, заідеологізованих норм суспільного життя в епоху авторитаризму. На другому курсі його було обрано комсомольським лідером філософського факультету. Здавалося б, що ще треба? Вчися, підтримуй політику правлячої партії, піддакуй партійним чиновникам і тобі забезпечено спокій і успіх. Так поступала абсолютна більшість тодішніх керівників. Але бунтівна, протестна натура студента Зязюна категорично не могла змиритися з таким стилем діяльності і життя. Двічі поставало питання про відрахування його з університету. Уперше, коли він на студентських комсомольських зборах різко виступив з критикою викладача політекономії, який постійно демонстрував свою пихату зверхність над студентами і безпідставно принижував їх. Подібне сталося через рік, коли його звинуватили в організації акції з вигнання з аудиторії професора кафедри історії КПРС за примітивне читання лекцій.

Успішною була й організаторська педагогічна праця на посаді вожатого загону в піонерському таборі протягом трьох місяців літніх канікул. Діти любили свого вожака, бо він любив їх і вони це добре відчували. І особливо виразно проявилися людиноцентричні якості студента Зязюна під час роботи на посаді командира студентського будівельного загону чисельністю 800 осіб у 1963 році в Казахстані. Відповідальне ставлення до своїх обов'язків керівника, поєднане з уважним, співчутливим ставленням до членів загону, піклування про умови їхньої праці і побуту забезпечили триумфальний успіх у доволі складних ситуаціях.

Таким чином з юнацьких років формувалися й зміцнювалися людинолюбні якості і здатності майбутнього організатора освіти, визначного вченого, державного діяча. І. А. Зязюн володів природною харизмою і атракційністю. Якщо доля зводила його з близькою йому за духом людиною, то навіть за короткий період спілкування він справляв відчутне позитивне враження, яке залишалося на все життя. Саме так було у випадку знайомства з прогресивним компартійним функціонером Ф. Т. Моргуном, який познайомився з Іваном Андрійовичем під час відвідання Дніпропетровського сільськогосподарського інституту, де він працював викладачем. Запам'ятавши неабиякі організаторські здібності молодого науковця, високий чиновник найвищого партійного органу підставно рекомендував І.А. Зязюна на посаду ректора Полтавського педагогічного інституту і в подальшому сміливо й наполегливо підтримував у всіх його інноваціях і захищав від несправедливих нападок злостивців.

Повною мірою проявився гомілетичний талант, уміння ладити з людьми, привертати їх на свій бік, захоплювати своїми ідеями на посаді ректора. Прийнявши в 1975 році запуснений і відсталий на всіх ділянках діяльності провінційний педагогічний інститут, переборюючи своєю наполегливістю і цілеспрямованістю впертий нафталінний спротив консервативно налаштованої частини науково-педагогічного і студентського колективів, талановитий організатор за короткий час вивів заклад на передові позиції у навчальній,

науковій, культурно-естетичній і господарській сферах. І це знову ж таки з опертям на довіру і повагу з боку професорсько-викладацького й студентського колективу.

Варто відзначити, що, як справжній борець-людинолюб, Іван Андрійович володів неабиякою резистентністю до несправедливих і непорядних наклепів, нападок, інсинуацій і підлостей. Часткові невдачі, злісні наклепи, жовчні анонімки, які в компартійні часи були в тренді, не змогли вибити з правильно обраної життєвої колії мудрого і відданого педагогічній справі ректора. Для цього треба було володіти високим професіоналізмом, справжнім педагогічним талантом і неабиякою мужністю, адже певні позиції ректора йшли врозріз з вимогами компартійного режиму і шалений тиск на нього чинився і знизу, і зверху. І лише тверде життєве кредо: «Я завжди вважав і вважаю, що ректор – педагог №1... Студенти повинні в ньому бачити найкращого лектора, найкращого науковця, найкращого організатора, найкращого захисника їхніх інтересів...» [3, с. 106] міцно тримало на позиції людиноцентризму вольового, непохитного гуманіста-борця.

Слід відмітити значний внесок Івана Андрійовича Зязюна у привернення громадської уваги до педагогічних надбань видатних педагогів-практиків А. С. Макаренка і В. О. Сухомлинського. Обидва корифеї педагогічної справи свого часу навчалися у Полтавському педагогічному інституті, який він п'ятнадцять років очолював. Приймавши заклад, новий ректор зіткнувся з невиправдано зневажливим ставленням до багатющої спадщини великих вітчизняних педагогів, яке так виразно висловив компартійний керівник інституту: « – А ви що, справді вважаєте, що Макаренко – великий педагог? Та це ж працівник тюрми! Тюремна педагогіка в нормальних освітніх закладах, тим більше у вищих, не повинна культивуватись. А щодо Сухомлинського, то він більше писав, ніж робив насправді. У нас тут є декілька ентузіастів, але я особисто не поділяю їхніх захоплень. Треба робити сучасну комуністичну педагогіку!» [3, с. 103]. Опора на прогресивну частину професорсько-викладацького корпусу, заслужений авторитет і довіра людей, базовані на взаємній повазі і довірі ректора до колективу, забезпечили успіх у відновленні доброго й справедливого ставлення до імені і теоретичної спадщини видатного українського педагога Антона Семеновича Макаренка. Працюючи на посадах ректора, міністра освіти, директора науково-дослідного інституту Національної академії педагогічних наук України, Іван Андрійович невтомно і наполегливо відстоював науково-педагогічні позиції А. С. Макаренка у своїх працях, у практичній діяльності, в організаційних заходах. Певний період він очолював Міжнародну асоціацію Макаренка на посаді її Президента.

Будучи відомим, загально визнаним теоретиком і практиком педагогічної справи, Іван Андрійович ніколи не виділяв і не підносив свою персону. Навпаки, він завжди підкреслював, що у своїх наукових пошуках і здобутках він стоїть на плечах своїх попередників. «Для мене особисто А. С. Макаренко і В. О. Сухомлинський були одноосібними наставниками у моїй ректорській роботі. Я не тільки втішався повним збігом моїх уже сформованих педагогічних переконань з їхніми, а й набував у них досвіду перенесення найголовніших педагогічних ідей на викладацький і студентський загальний інституту» [3, с. 157].

Пред'являючи високі вимоги до підпорядкованих йому працівників, І. А. Зязюн і до себе ставив доволі жорсткі вимоги. Інноваційний склад мислення, уміння інноваційно дивитися на світ і, головне, бажання й уміння інноваційно діяти, доволі швидко дали свої позитивні результати. Із посереднього провінційного ВНЗ педагогічного профілю імідж Полтавського педагогічного інституту вийшов на передові рубежі великої країни – Радянського Союзу. Свідченням високого визнання заслуг ректора було запрошення його у телестудію Останкіно на передачу для педагогів, які пропонували власні варіанти розв'язання назрілих шкільних проблем, де він сміливо й успішно виступив і відповів на багато запитань самого різного змісту.

Як сформованого й визнаного лідера, організатора освітньої справи всеукраїнського масштабу І. А. Зязюна було висунуто на посаду Міністра народної освіти України. Пройшовши «пекельне чистилище» у Верховній Раді УРСР, він був призначений Міністром

у вересні 1989 року. Час був неспокійний, вирували політичні пристрасті і запекла політична боротьба. Іван Андрійович добре усвідомлював усі ті ризики, на які він наражався, давши згоду обійняти цю високу й відповідальну державну посаду. І знову ж таки у тій непростій ситуації чітко спрацювали людинолюбні, добротворні якості Зязюна. Ось як сформулював свою позицію новопризначений Міністр: «Нічого не змінювати, особливо коли йшлося про живих людей. Пізнати їхні спроможності, їхні пристрасті і використати в інтересах справи, підкреслюючи завжди особистий внесок кожного у зроблене – мов чи не найголовніша якість для згуртування навколо себе людей різних уподобань, характерів, світоглядних переконань. І звичайно ж, різними засобами переконати їх, що у різних життєвих ситуаціях вони матимуть у моїй особі захисника їхніх інтересів» [3, с. 243].

Перше, що зробив на міністерському посту Іван Андрійович, це аналіз стану освітньої галузі, виокремлення найсуттєвіших проблем і першочергові заходи щодо їх розв'язання. Розпочалася наполеглива робота. Але як і завжди, у благородну освітню справу брутально втрутилася політика і талановитий організатор освіти, правдивий патріот зазнавав болісних, несправедливих ударів з усіх сторін. І лише непохитна віра в людей, життєва стійкість, залізна витримка, тверда переконаність у своїй правоті, вроджена шляхетність і висока внутрішня культура допомогли гідно вистояти у цьому буремному вируванні. Це ще раз підкреслює високі людські здібності і здатності високопорядної, мужньої і мудрої людини.

З усією повнотою і яскравістю проявився талант Зязюна І. А. опиратися на віру в людей під час заснування Інституту педагогіки і психології професійної освіти у новоствореній Академії педагогічних наук України, де його було призначено директором-організатором. Інститут створювався практично на пустому місці – не було ні приміщень, ні будь-якої матеріально-технічної бази та ще й «доброзичливці» на кожному кроці створювали різні перепони. І лише набутий у минулі роки високий авторитет, наполегливість і заповзятливість дозволили новопризначеному директору створити справжній науково-дослідний інститут, який і донині здійснює важливу й актуальну справу – досліджує і розробляє теорію, методологію й методику з проблем педагогічної освіти і освіти дорослих. Про ці свої людинолюбні якості Іван Андрійович сказав так: «Щось у мені було закладене природою, що кликало невгамовність внутрішньої потреби до рішучої дії зробити для когось добротворне й величне, підняти когось до вершини людськості...» [3, с. 278]. Як справжній філософ-любомудр, блискучий теоретик і практик педагогічної справи [4], Іван Андрійович тонко й чутливо уловлював виклики часу і суголосно реагував на них. Будучи високопрофесійним, неординарним педагогічним майстром, розуміючи важливість і необхідність педагогізації українського суспільства, він багато й плідно працював над проблемою педагогічної майстерності як у царині теорії, так і в реалізації теоретичних положень у практичній діяльності [5]. За його ініціативою, підтримкою і безпосередньою участю в Україні створена низка центрів і лабораторій з педагогічної майстерності.

Справедливо стверджується, що якщо людина від природи талановита, то вона талановита в усьому. Куди б не закинула доля Івана Андрійовича Зязюна – в сільський клуб завідувачем, прохідником шахтного штреку, працівником театру, викладачем вищого навчального закладу, ректором, міністром, директором науково-дослідного інституту – скрізь у нього на першому плані завжди була Людина. Йому як філософу-кордоцентристу іманентно були властиві генетично закладені гуманістичні якості і амбіції, риси людинолюбства, гуманітарно-екзистенційного світосприйняття, презумпції порядності у ставленні до людини [4]. Цим духом пройняті й усі його твори. Він є глибоким прихильником, теоретиком і практиком педагогіки людяності, педагогіки добра [6]. Свідченням високої оцінки людських, науково-професійних якостей І. А. Зязюна є визнання його Людиною року (1998) і відзначення Золотою медаллю Американським біографічним інститутом.

Неодмінними рисами характеру Івана Андрійовича і в науці, і в житті були віра у всеперемагаючу силу добра і безкорисливість. Для нього як для філософа-кордоцентриста іманентно були властиві генетично закладені риси людинолюбства, гуманітарно-

екзистенційного світосприйняття. Будучи від природи добротворцем, Іван Андрійович і в педагогічній теорії й методології, і в практичній педагогічній діяльності, і в побуті був взірцем соціально відповідального й гуманоорієнтованого ставлення до людини й до життя взагалі. Характерна деталь: тільки з високого й благородного почуття вдячності своїм батькам, рідній землі, малій Батьківщині, де вперше побачив світ, він відбудував хату і гарно облаштував батьківську садибу, де нині функціонує музей видатного вченого – достойний пам'ятник і посутня синівська данина вдячності пам'яті Батька й Матері, землі, на якій народився.

Широкий масштаб мислення, критично-філософське сприйняття світу проявлялися у справжньому патріотизмі й громадянськості Івана Андрійовича. Будучи зразковим громадянином України, він водночас був і громадянином світу, європейцем. Задовго до намагань України стати членом європейського співтовариства Іван Андрійович у своїх наукових працях, у практичній діяльності, у діях на міжнародному рівні сповідував європейські цінності, дотримувався сам і переконував інших у необхідності дотримуватися європейських норм співжиття, глибоко поважав права людини, демократію, свободу. Високе почуття громадянської відповідальності й обов'язковості проявлялось в роботі, в діях, у відносинах з людьми.

Нині немає з нами Івана Андрійовича, але жива й надзвичайно актуальна його наукова спадщина. Педагогіка добра, наука едукації людини нині як ніколи важлива й затребувана у збуреному, невірноваженому, заполітизованому й розгубленому українському суспільстві.

Життя й діяльність, високі людські якості і їх реалізація у практиці видатного вченого, педагога, філософа, організатора освіти і науки – неперехідна цінність і взірць для наслідування нинішніми і майбутніми поколіннями працівників і особливо, керівників гуманітарної сфери діяльності.

Зіркою першої величини нині сяє над світом велике й незабутнє ім'я вченого-педагога планетарного масштабу Івана Андрійовича Зязюна. Належне відкриття і творче впровадження його неоціненної теоретико-педагогічної спадщини ще попереду. Його унікальні наукові положення щодо педагогічної майстерності, педагогічної дії, суб'єкт-суб'єктного формату відносин між тими, хто навчає, і тими, кого навчають [7], гуманітарно-екзистенційної едукаційної парадигми ще чекають своїх дослідників. А сьогодні можна лише констатувати стару глибоку істину: будь-яке людське життя коротке, а слава і пам'ять вічні. Це про академіка Івана Андрійовича Зязюна.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Вродженні високі людські якості, наполеглива праця над розвитком і удосконаленням людинолюбного, антропоцентричного дискурсу у відносинах з людьми, глибока повага й увага, небайдужість до долі простої людини і, особливо до проблем едукації дитини, молоді людини є іманентними рисами видатного педагога-філософа, академіка І. А. Зязюна. Педагогічний людиноцентризм ученого є значимою неперехідною цінністю, важливою теоретико-педагогічною спадщиною, яку доцільно й необхідно вивчати й упроваджувати у практику навчання й виховання молодого покоління.

З-поміж перспективних напрямів подальшого наукового пошуку є обґрунтування теоретичних і методичних засад педагогічного людиноцентризму академіка І. А. Зязюна і використання їх у підготовці педагогічних кадрів, післядипломній освіті педагогічних працівників.

Список бібліографічних посилань

1. Васянович Г.П. Філософсько-педагогічні ідеї академіка Івана Зязюна. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2014. №4. С. 217–227. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pippo_2014_4_26.
2. Столяренко Л. Д. Психология управления: учебное пособие. Изд. 4-е. Ростов н/Д: Феникс, 2007. – 507с.
3. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: наук.-метод. посіб. Київ: МАУП, 2000. 312 с.
4. Усатенко Т.П. Філософствування мислителя. Про Івана Зязюна. *Постметодика*. 2015. №3. С. 2–4.
5. Романовський О. Г. Ідеї академіка І. А. Зязюна у системі підготовки українських лідерів нового покоління. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти*. 2016. Вип. 45(49). Ч.1. С. 80–88.

6. Романовский А.Г. Об Учителе с любовью. *Теория і практика управління соціальними системами*. 2014. №4. С. 20–28.
7. Семенова А.В. Педагогічна майстерність І.А. Зязюна – маяк для педагогів за покликанням. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти*. 2015. Вип. 42 (46). С. 56–64.

References

1. Vasyanovich, G.P. (2014). Philosophic-pedagogical ideas of academician Ivan Zyazyun. *Pedagogy and psychology of professional education*. 4, 217–227. (in Ukr.)
2. Stolyarenko, L. D. (2007). Psychology of management: a textbook. Rostov-na-Donu: Phoenix (in Rus.)
3. Zyazun, I. A. (2000). Pedagogy of good: ideals and realities: Scientific method. manual. Kyiv: MAUP (in Ukr.)
4. Usatenko, T.P. (2015). Philosophizing the thinker. About Ivan Zyazyun. *Postmetodyka*. 3, 2–4. (in Ukr.)
5. Romanovsky, O.G. (2016). Ideas of academician I. A. Zyazyun in the system of training of Ukrainian leaders of the new generation. *Problems and prospects of the formation of the national humanitarian and technical elite*. Issue 45(49), Part 1, 80–88. (in Ukr.)
6. Romanovsky, AG (2014). About the Teacher with love. *The theory and practice of social systems management*. 4, 20–28. (in Ukr.)
7. Semenova, AV (2015). Pedagogical skill of IA Zyazyun - a lighthouse for teachers by vocation. *Problems and prospects of the formation of the national humanitarian and technical elite*. Issue 42 (46), 56–64. (in Ukr.)

KUZMINSKYI Anatoliy,

Doctor Science in Pedagogy, Professor,
 Professor of Higher School Pedagogy and Educational Management Department,
 Bohdan Khmenlntsky National University at Cherkasy
 e-mail: lyubov-bugakova@ukr.net

ACADEMICIAN I. A. ZYAZYUN'S PEDAGOGICAL HUMAN-CENTRISM

Abstract. *Introduction.* Academician I. A. Zyazyun's scientific and educational activities are widely covered in domestic and foreign scientific literature. However, personal human qualities of the outstanding philosopher-teacher, his human-centric, cordocentric nature and its realization in life and in activity are insufficiently researched.

Purpose. The purpose of the article is to study academician I. A. Zyazyun's nature and development of pedagogical human-centrism at different life stages, at various positions in the educational and scientific fields.

Methods. For achieving the purpose of the study, a person-bibliographic method was used to analyze the teacher's and the scientist's heritage.

Results. The role of the academician of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine Ivan Andriyovich Zyazyun as an example of a modern philanthropist scientist-teacher, humanitarian existentially oriented organizer of education, noble and highly intellectual person in the field of education, science, human relations is revealed. Manifestation of humanistic, human-centric qualities at different life stages, in many difficult situations, in relationships with different categories of people are shown on concrete examples from the talented person's life and work. Determining the life purpose in devotion oneself to serve people, to manage to make good on earth is such a vital credo of the outstanding Ukrainian scholar, philosopher, cordocentrist, theorist and practitioner in the field of education and science.

Originality. It is stated that academician I. A. Zyazyun's life and work, his civic position, high patriotic feelings, managerial talent, the rejection of human-deficient pedagogy, and the elevation of a human as the highest value are an unchangeable value and a vivid example for the imitation of present and future generations of representatives of the humanitarian sphere of activities.

Conclusion. Congenital high human qualities, persistent work on the development and improvement of human-loving, anthropocentric discourse in relations with people, deep respect and attention, indifference to the fate of a common human and especially to the problems of education of a child, a young human are the outstanding pedagogist-philosopher, academician I. A. Zyazyun's inherent features. The scientist's pedagogical human-centrism is a significant irreversible value, an important theoretical-and-pedagogical heritage, which it is expedient and necessary to study and implement in the practice of education and upbringing of the younger generation.

Among the perspective directions of further scientific research is the substantiation of academician I. A. Zyazyun's theoretical and methodical principles of pedagogical human-centrism and their use in the training of pedagogical staff, postgraduate education of pedagogical workers.

Key words: human-centrism; humanism; serving people; education; science.

Одержано редакцією 05.12.2017
 Прийнято до публікації 12.12.2017

УДК 371

МАТВІЄНКО Олена Валеріївна,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри початкової освіти та методик
гуманітарних дисциплін,
Національний педагогічний університет імені
М.П. Драгоманова
e-mail: lmatvienko70@gmail.com

ГУБАРЄВА Дар'я Вячеславівна,

аспірантка,
Національний педагогічний університет імені
М.П. Драгоманова
e-mail: kameta2014@ukr.net

ВПЛИВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розглядається вплив засобів масової інформації на моральну свідомість дітей молодшого шкільного віку. Використання телевізійного продукту як один із інструментів для формування моральних якостей молодшого школяра. Обґрунтована необхідність у розробці рекомендацій щодо застосування засобів масової інформації при формуванні моральної свідомості дітей молодшого шкільного віку.

Ключові слова: виховання, педологія, принцип цілісності, генетичний принцип, принцип соціального контексту, принцип практичної орієнтації, ЗМІ, телебачення, психологічні особливості молодшого шкільного віку.

Актуальність проблеми. Проблеми виховання і навчання нерозривно пов'язані, оскільки спрямовані на людину як єдине ціле. Тому на практиці важко вирізнити сфери виняткового впливу навчальних і виховних процесів на розвиток людини, зокрема на його емоції, волю, характер, а також на мотивації, ціннісні орієнтації та інтелект. Свого часу Платон зазначав: «...найважливішим у навчанні ми визнаємо належне виховання». Однак у науковому розумінні й організації процесів навчання і виховання є свої особливості.

Упродовж історичного розвитку педагогічної думки виховний процес перебував у фокусі уваги теоретиків і практиків. Тому й у наш час виховання залишається головною категорією педагогіки. Сутність цього явища оновлюється мірою збагачення практичного досвіду, розвитку педагогічної науки та її провідної доктрини.

Виховання у широкому значенні охоплює всю суму впливів, весь процес формування особистості і підготовку її до активної участі у виробництві, суспільному і культурному житті, охоплює не лише виховну роботу школи, дитячих і молодіжних організацій, сім'ї, громадськості, а й вплив усього укладу життя суспільства, літератури, мистецтва, кіно, радіо, телебачення, а також освіти і навчання. В цьому значенні поняття «виховання» наближається до поняття «соціалізація особистості».

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На рубежі ХХ століття на перетині педагогіки і психології зародився новий напрям, що згодом дістав назву *педології* (від *país* – дитя і *logos* – наука). У розвитку засад педології, крім педагогів і психологів брали активну участь провідні вчені з різних галузей науки: психіатри, дефектологи, фізіологи. Одним із основних положень педології було уявлення про дитину як цілісну систему, що коротко можна визначити як *принцип цілісності*. З огляду на це педологи вважали, що дитину не треба вивчати й тим паче виховувати «за напрямками», а тільки комплексно, з урахуванням усіх складових її діяльності. Із сучасних позицій цей принцип може бути потлумачений як ідея про необхідність тісного взаємопроникнення різних галузей антропологічних наук у педагогічну практику. Цей принцип ніби реалізовував ранню тезу К.Д. Ушинського, котрий ще 1867 року у праці «Людина як предмет виховання» зазначав: «якщо педагогіка хоче виховати людину в усіх відносинах, то вона має вивчити її в усіх відносинах».

Комплексний підхід до педагогічного процесу визначав й інші принципи педології. *Генетичний принцип* засвідчує, що дитину можна зрозуміти тільки з огляду на чинник її

постійного розвитку. Класичним прикладом цього принципу може слугувати висновок Л.С. Виготського про походження внутрішньої мови дорослого з егоцентричної мови дитини. За Виготським, егоцентрична мова дитини – це «мова для себе», підготовча стадія, яка в процесі вікового розвитку не зникає без сліду, а перетворюється на внутрішню мову дорослої людини, котра, як відомо, часто веде тривалі внутрішні монологи і діалоги.

На наш погляд важливо згадати ще один принцип педології – *принцип соціального контексту* розвитку. У неявному вигляді важливість соціального контексту для розвитку повноцінної особистості та здобуття нормальної освіти була очевидною. Класичний доказ цього – опис рівня психічного розвитку дітей у порівнянні із долею Мауглі. Проте явне введення цього положення в педагогічну теорію і практику становило найважливіший етап їхнього розвитку. Причини цього багато в чому пов'язані з тим, що дотепер у педагогіці, психології і суміжних науках, таких, як психогенетика, активно обговорюється питання стосовно точного кількісного співвідношення успадкованих (генетичних) і набутих (середовищних) компонентів особистості.

Актуальним, зокрема, є питання щодо впливу на психічний розвиток дитини зміни соціального контексту. При цьому варто наголосити, що згідно з дослідженнями психогенетиків, зміна середовища спричинює різний ефект на різних етапах вікового розвитку дитини. Одним із найефективніших методів вивчення впливу соціального середовища і успадкованих чинників є метод порівняння поведінки розлучених монозиготних близнюків. Монозиготні близнюки мають строго однаковий набір генного матеріалу (генів). Такі близнюки ідентичні за походженням, бо розвиваються після розподілу однієї заплідненої яйцеклітини (зиготи). (Звичайні близнюки, подібно до всіх рідних братів і сестер, є дизиготними й у середовищі мають тільки 50% однакових генів. Такі близнюки розвиваються з різних яйцеклітин, запліднених різними сперматозоїдами батька.) У підсумку вивчення поведінки монозиготних близнюків, розлучених у різні вікові періоди, дає «чистий» експериментальний матеріал, який свідчить про вплив різного соціального середовища на аналогічний біологічний організм.

Дані різних психогенетичних досліджень підтверджують педологічний принцип соціального контексту, причому показують, що соціальне середовище впливає не лише на рівень розвитку інтелекту, а й помітно позначаються на антропологічних показниках вікового розвитку (зріст, м'язова маса, формування кісток тощо). Виходячи з цього, підтверджується ще один принцип педології, згідно з яким педагогічна наука має бути не лише теоретичною, а й практичною (*принцип практичної орієнтації*)

Внаслідок глобальної інформатизації, період останніх 20 –ти років, зміни в сучасному суспільстві суттєво впливають на все оточуюче життя людини і її середовище. Одним із засобом глобальної інформатизації виступають засоби масової інформації (ЗМІ). ЗМІ – це сукупність сучасних каналів зв'язку (преса, телебачення, радіомовлення, кіно, відео, Інтернет тощо), за допомогою яких поширюється різноманітна інформація у суспільстві. В свою чергу науковці надають таку класифікацію ЗМІ: друковані, радіо, телебачення, комп'ютерні [4]. Лідером серед яких є телебачення.

Рис. 1

Вченими (Ролан Барт, Г. Шиллер, І. Задоріна, Р. Арнхейм, С. Безклубенко і т.д.) були зроблені висновки, що саме цей вид ЗМІ – є найбільший і найефективніший інструмент маніпуляції свідомості особистості. Адже завдяки йому включається зорове, слухове та емоційне сприйняття, що забезпечує, за пірамідою засвоєння знань (рис. 1), більшу ефективність, ніж під час окремо зорового чи слухового сприйняття інформації.

Інформація яка сприймається у ході перегляду телебачення охоплює пізнавальний, почуттєвий та поведінковий компоненти, що призводить до роздумів, оцінок побаченого, спонукає до певних дій.

В свою чергу це і впливає на формування моральних цінностей.

Отже, як писав В.О. Сухомлинський: «Без наукового передбачення, без уміння закладати в людині сьогодні ті зерна, які зійдуть через десятиліття, виховання перетворилося б на примітивний догляд, вихователь – на неграмотну няньку, педагогіка – на знахарство. Необхідно навчити передбачати – в цьому сутність культури педагогічного процесу, і чим більше тонкого, вдумливого передбачення, тим менше несподіваного нещастя» [7, с. 14].

Виховання – це процес цілеспрямованого, систематичного формування особистості, зумовлений законами суспільного розвитку, дією численних об'єктивних та суб'єктивних чинників. У широкому сенсі виховання – це вся сума впливів на психіку людини, спрямованих на підготовку її до активної участі у виробничому, громадському й культурному житті суспільства. До нього належать як спеціально організований вплив виховних закладів, так і соціально-економічні умови, що певною мірою діють стихійно.

Метою нашої статті є висвітлення особливостей виховного впливу засобів масової інформації у процесі формування моральної свідомості дітей молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу. *Виховання* – це складний процес, рушійною силою якого є боротьба протилежностей. Суперечності виявляються між природними даними вихованця і суспільними вимогами до нього. Боротьба і подолання цих суперечностей забезпечує розвиток людини, стимулює її здібності, творчі можливості. Виховання має дві взаємопов'язані сторони. Одна – педагогічний вплив вихователя, колективу; інша – готовність вихованця сприйняти й осмислити цей вплив. Адже спосіб поведінки людини визначається, з одного боку, безперервними зовнішніми впливами на неї, а з іншого – її природженими індивідуальними якостями.

Підґрунтям процесу виховання є діяльність учня як суб'єкта в різноманітних видах і формах. Загальну психологічну структуру діяльності характеризують дії та операції, що співвідносяться з потребами, мотивами, цілями учня, а також засоби діяльності та результати її.

Теорія у вихованні прогнозує лише середній стан. Отож, якщо не контролювати й не коригувати конкретних випадків, можна отримати результати, віддалені від обраної мети. Тому цілком зрозуміло, що виховний процес передбачає певні корективні дії. Ту частину виховного процесу, що перебуває між двома корекціями, називають виховною ситуацією.

Підґрунтям виховної ситуації слугує виховна дія, що має завдання виховання, адекватний їй зміст та засоби виховання.

Виховну дію не варто ототожнювати лише із впливом педагога. Це поняття охоплює безпосередні й опосередковані впливи. Серед них – впливи, організовані педагогом, безпосередній вплив самої особистості вихователя, окремого учня, групи, колективу.

Процес виховання є складною динамічною системою. Будь-яка система не здатна існувати поза певним середовищем і може бути зрозумілою лише у взаємодії з ним. Згідно із принципом ієрархічності процес виховання є тільки одним із компонентів середовища. Тому системний підхід до аналізу виховного процесу неодмінно передбачає вивчення взаємодії виховної системи з навколишнім середовищем.

Діалектичність виховного процесу виявляється й у виборі засобів впливу. Людина виховується сумою впливів, яких вона зазнає. Тому окремий засіб завжди може бути, і позитивним і негативним, вирішальним моментом є не його пряма логіка, а логіка й ідея всієї системи, гармонійно організованих засобів.

Особливої уваги потребує саме вік молодшого школяра. Адже, саме під час молодшого шкільного віку, за дослідженнями О.В. Матвієнко, починає формуватися ядро, база моральної поведінки, моральних почуттів і моральних переконань, що дозволяють дитині орієнтуватися й робити правильність свого переконання, заснованого на цьому почутті. У *молодшому шкільному віці* формується здатність планувати власні дії і передбачати їхні наслідки, рефлексія, тобто здатність усвідомлювати себе і власну поведінку (уявляти, як сприймають тебе інші, міркувати про свої вчинки тощо). Для молодшого

школяра найавторитетнішою є особистість учителя. Однокласників він сприймає "крізь учителя", орієнтуючись на його оцінки і ставлення.

Численні дослідження присвячені питанням, щодо впливу телебачення на формування світогляду особистості: С.М. Ейзенштейн, С. Кара-Маузері, І. Задорін, С. Безклубенко і т.д.; та його впливу на розвиток психічної та емоційно-вольової сфери дітей А.І. Допіра, А. Дрозд, Н. Северенчук, Л. Чорна, І.І. Шульга.

Аналізуючи дослідження науковців, можна зробити висновок, що саме телебачення може бути одним із інструментів при формуванні моральної свідомості молодших школярів, у зв'язку зі змінами які відбуваються в психологічних особливостях у цей віковий період.

В першу чергу, починається інтенсивне формування прийомів запам'ятовування. Від найбільш примітивних прийомів (повторення) дитина переходить до групування, осмислення зв'язків різних частин матеріалу, емоційні переживання набувають більш узагальненого характеру. Найбільш суттєві зміни відбуваються в сфері мислення, яке набуває все більш абстрактного й узагальненого характеру. Відбувається перехід від мимовільного сприймання дитини-дошкільника до цілеспрямованого довільного спостереження за об'єктом [5]. Тобто, у дитини починається інтенсивне запам'ятовування і аналізу потоку інформації з навколишнього середовища у тому числі і інформації з телебачення.

Петер Вінтерхофф-Шпурк дослідив психологічні процеси сприйняття телевізійних передач. Близько 90 % усієї інформації особистість сприймає очима. Вся інформація зберігається практично в повному обсязі протягом 250–500 мілісекунд (візуальний сенсорний реєстр, іконічна (образна) пам'ять або «буферний накопичувач»). Більшу кількість інформації особистість може запам'ятати, якщо інформацію повторюють, з'єднують і таким чином доповнюють уже існуючу інформацію, або якщо відбувається формування асоціацій («шпаргалок»). [2, с. 57–60]. Під час перегляду телебачення у дітей молодшого шкільного віку, набута інформація і емоції які виникають, аналізуються і залишаються на довгострокову пам'ять, що дозволяє під час ретельного добору відеоматеріалу впливати на розвиток моральної свідомості. Адже, така інформація не тільки сприяє актуалізації психічних процесів, але й мотивують особистість до її активних моральних вчинків.

Надзвичайно цінними для нас виявились слова видатного педагога В.О. Сухомлинського який стверджував, що «непорушна основа морального переконання закладається в дитинстві і ранньому підлітковому віці, коли добро і зло, честь і безчестя, справедливість і несправедливість доступні розумінню дитини лише за умови яскравої наочності, очевидності морального змісту того, що він бачить, робить, спостерігає» [6]. Ці слова підтверджують, що телебачення є одним із ефективних інструментів формування моральних якостей у молодшого школяра тому що, під час перегляду фільмів є умова яскравої наочності і досвід суспільної поведінки, що формує моральні почуття.

Доцільно вказати той факт, що саме у цій віковій категорії притаманне наслідування поведінки дорослих або улюблених персонажів. Вчений А. Бандура провів чимало лабораторних і польових досліджень, присвячених дитячій і юнацькій агресивності у тому числі і наслідуванню поведінки персонажів в ході трансляції фільмів. Дітям показували фільми, в яких були представлені різні зразки поведінки дорослого. У фільмі показували, наприклад, як дорослий агресивно поводить себе з іграшками. Після перегляду фільму діти залишалися одні грати з іграшками, схожими на ті, які вони бачили у фільмі. У результаті агресивна поведінка у дітей, що дивилися фільм, збільшилася і виявлялося частіше, ніж у дітей, які не дивилися фільм. Якщо у фільмі агресивна поведінка дорослих отримувало винагороду, агресивність у поведінці дітей також зростала. В іншій групі дітей, які дивилися фільм, де агресивна поведінка дорослих було карається, вона зменшувалася [1]. Дослідження надає нам змогу стверджувати, що у дітей виникає «Ефект героя». Цей ефект дозволяє глядачу пережити разом з героєм його емоції, співпережити, переносячи на себе цінності які він навіть раніше не розділяв, і наслідувати його поведінкову лінію. Що вказує на безпосередній вплив формування загальнолюдських цінностей.

Автори статті О.А. Вороніна, Н.І. Медведєва [3] виділяють ряд позитивних і негативних моментів при перегляді телевізійних стрічок:

- Мультфільми улюблені дітьми з раннього дитинства, оскільки вони яскраві і образні;
- Через порівняння з улюбленими героями дитина вчиться сприймати себе позитивно, пересилувати свої страхи і труднощі, виробляти в собі повагу до оточення.
- Діти набагато ефективніше засвоюють інформацію, ніж дорослі;
- Дитина майже усю інформацію сприймає у вигляді образів, з яких потім будується його модель світу;
- Інколи у кінематографі виступає цинізм головного героя, жорстокість і стирання кордонів між добром і злом, що призводить до неправильного формування моральних якостей дитини.

Отже, враховуючи усе сказане ми можемо стверджувати, що телебачення у сучасному суспільстві має величезний вплив на внутрішній світ дитини і її вчинки. За даними дослідженнями І.Черезова та Д.Салюка, вітчизняна дитина за середньостатистичними показниками проводить біля телевізора 3–5 годин на добу, а це приблизно 10–20 % свого часу, тобто телебачення займає значну частину життя дитини. А об'єм телевізійного продукту за останні роки збільшується з великою кількістю, що надає можливість сформувати медіа-бази для розвитку загальнолюдських моральних якостей в учнів молодшого шкільного віку для використання у навчально-виховному середовищі.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок ,що у зв'язку зі зростанням соціалізації особистості дедалі більшого значення для виховання набувають різні форми виховання. Питання стосовно мети виховного впливу ЗМІ на учнів молодшого шкільного віку на перший погляд видається цілком зрозумілим, адже засоби масової інформації є невід'ємними складниками соціального життя кожної особистості, що в свою чергу впливає на виховання моральної свідомості дітей молодшого шкільного віку.

Перспективними напрямками подальших досліджень можуть бути:

- проведення глибшого аналізу впливу ЗМІ на формування моральних цінностей у дітей молодшого шкільного віку.
- систематизування та класифікації телевізійного продукту для використання у ході виховного процесу.
- розробка рекомендацій щодо використання телевізійної продукції у ході виховного процесу.

Список бібліографічних посилань

1. Bandura A., Ross D., Ross S.A. Imitation of film-mediated aggressive models. *Journal of Abnormal and Social Psychology*. 1963. Т. 66. С. 3–11.
2. Винтерхофф-Шпурк П. Медиапсихология. Основные принципы / пер. с нем. Харьков: Изд-во Гуманитарный центр, 2007. 288 с.
3. Воронина, О.А., Медведева, Н.И. Влияние современных телепередач на психику ребенка. URL: www.rae.ru/forum/2012/271/1559.
4. Кузнецова О.Д. Засоби масової комунікації. Львів: ПАЮ, 2005. 200 с.
5. Матвієнко О.В. Основи морального виховання особистості молодшого школяра. Київ: Стило, 1999.
6. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: у 5 т. Київ: Радянська школа, 1977. Т.4. 640 с.
7. Сухомлинский В.А. О воспитании. М.: Изд-во политической литературы, 1975. 171 с.

References

1. Bandura A., Ross D., Ross S.A. (1963). Imitation of film-mediated aggressive models. *Journal of Abnormal and Social Psychology*. Т. 66. 3–11.
2. Winterhoff-Shpourk, P. (2007). *MediaPsychology. Basic principles*. Kharkiv: Publishing House of the Humanitarian Center. 288 с. (in Rus.)
3. Voronina, O.A., Medvedeva, N.I. (2012). Influence of modern television programs on the psyche of the child. www.rae.ru/forum/2012/271/1559. (in Rus.)
4. Kuznetsova, O.D. (2005). *Massmedia*. Lviv : PAU. 200 p. (in Ukr.)
5. Matvienko, O.V. (1999). *Fundamental soft moral education of a person of a junior schoolboy*. Kiev: Stilos. (in Ukr.)
6. Sukhomlinsky, V.O. (1977). *Selected Works*. In 5 Vol. Київ: Sovietschool. Vol. 4. 640 p. (in Ukr.)
7. Sukhomlinsky, V.O. (1975). *About education*. Moscow: Political Literature Publishing House. 171 p. (in Rus.)

MATVIYENKO Olena,

Doctor in Pedagogy, Professor,

Professor of Elementary Education and Methods of Humanitarian Disciplines Department,

M. P. Drahomanov National Pedagogical University

e-mail: lmatvienko70@gmail.com

HUBAREVA Daria,

Postgraduate student,

M.P. Drahomanov National Pedagogical University

e-mail: kameta2014@ukr.net

MASS MEDIA INFLUENCE ON FORMATION OF MORAL CONSCIOUSNESS OF CHILDREN OF JUNIOR SCHOOL AGE

Abstract. *Problem.* As a result of the global informatization during the last 20 years changes in modern society have a significant impact on all the people's life and their environment. Bringing up in the broad sense embraces the whole influences, the entire process of formation of the personality and his/her preparation for an active participation in social and cultural life. Not only school has the influence on their life, but also the influence of the media and the leading position among them occupies the television.

The purpose of our article is the scientific and theoretical grounding of the influence of television on the process of forming the moral consciousness of children of junior school age.

Television is the largest and most effective tool for manipulating of the consciousness of the individual. However thanks to television it is started to work visual, auditory and emotional perception. Information that is perceived during watching involves cognitive, sensory and behavioral components which lead to thinking, estimating of what it has been seen, and encourage children to certain actions. In turn, it affects the formation of moral values.

Particular attention is needed to the youngest school age, when the it begins to form a base of moral behavior of person, moral feelings and moral convictions, the ability to plan own actions and to predict their behavior, reflection, that is the ability to realize themselves and their own behavior, this age category imitates the behavior of adults or favorite characters.

Method soft here search are theoretical: analysis, generalization, systematization, comparison of the different approaches to the problem.

The main results of the investigation. The investigation allows us to claim that watching television programs causes a "Hero's Effect". This effect allows the viewer to feels together with a hero, to empathize transferring values that he has not even shared before, and imitate their behavioral line. It indicates to the direct influence on the formation of mankind values.

Conclusions. Consequently, television in modern society has a huge impact on the inner world of the child and her/his actions. The development of recommendations for the use of television products during the educational process may be a promising direction for further research.

Key words: *education, pedagogy, principle of integrity, genetic principle, principle of social context, principle of practical orientation, mass media, television, psychological peculiarities of junior school age.*

*Одержано редакцією 02.12.2017
Прийнято до публікації 10.12.2017*

УДК 372.851

МИКАЕЛЯН Гамлет Суренович,

доктор педагогических наук, профессор, заведующий

кафедрой математики и методики ее преподавания,

Армянский государственный педагогический

университет имени Х. Абовяна,

Республика Армения,

e-mail: h.s.mikaelian@gmail.com

ПОЗНАВАТЕЛЬНЫЕ ПРИЗНАКИ НАУЧНОГО ПРЕКРАСНОГО В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ МАТЕМАТИКЕ

Как отмечалось в работе [1], в ряду субъективных признаков научного прекрасного рассматриваются также и познавательные признаки, признаки, которые относятся к познанию, к процессу познания и его природе. Познание имеет существенное значение для человека – без познания не представима человеческая жизнь. В самом деле, для удовлетворения своих потребностей другие живые существа в основном пользуются своим инстинктом. Однако у человека слабый инстинкт и он к,

примеру, в отличие от коровы, не может, найти нужную траву по инстинкту. Но человек известен еще и с очень сильно развитым сознанием, и нужную траву он находит при помощи познания. Поэтому действия человека, направленные на познание действительности, ее предметов и явлений имеют эстетическую привлекательность. Познание – основная цель науки и некоторые познавательные действия здесь принимаются как признаки прекрасного. В данной работе мы рассмотрим такие познавательные признаки научного прекрасного, как интеллектуальный поиск, нахождение, обнаружение, изобретение, познание неочевидной истины.

Ключевые слова: познание; субъективные признаки прекрасного; интеллектуальный поиск; нахождение; обнаружение; изобретение; неочевидная истина.

Интеллектуальный поиск, нахождение, обнаружение, изобретение. Поиск одно из основных инстинктивных проявлений каждого живого существа, которое делает возможным его существование. Интеллектуальный поиск - один из самых высших форм поиска, который специфичен для человека. Естественно, результат такого поиска – нахождение, изобретение, желательно и сопровождается эмоциональными переживаниями и оставляет впечатление прекрасного, имеет эстетическую привлекательность.

Интеллект (от лат. *intellectus*) – ощущение, восприятие, разумение, понимание. Для его определения применяются разные подходы. В одном из них интеллект рассматривается как ментальное качество, которое выражается в способности адаптироваться к новым ситуациям, изучать, понимать и применять, ориентироваться в окружающей среде и использовать знания в осуществлении деятельности [2]. Г. Азимов и В. Шукурин понимают интеллект как способность распознавать и преодолевать трудности, с которыми сталкиваются люди, для чего объединяются все познавательные способности человека - ощущение, восприятие, память, мышление, воображение [3].

Интеллект проявляется в целеполагании, планировании ресурсов и стратегии, необходимых для достижения этой цели. Предполагается, что предпосылки интеллекта также наблюдаются у животных, а люди выделяются в животном мире с высокой степенью интеллектуального развития [4]. Существенными особенностями интеллекта являются любопытство, глубина, гибкость, мобильность, логичность, доказательность, критичность мысли, широта взглядов.

Важным предварительным условием для индивидуальных характеристик интеллекта является генотип человека, его жизненный опыт. Необходимым условием развития интеллектуальных способностей является чувствительность к возможному развитию новых, актуальных вопросов, событий, отсутствие ксенофобии. Отрицательными признаками интеллекта являются ридидность мышления, преднамеренное отношение к явлениям, переоценка эмоционального впечатления, шаблонные оценки и т.д. Для определения уровня человеческого интеллекта Д. Гилфорд и Г. Айзенк предлагают интеллектуальные тесты – IQ [5].

А как влияет математическая деятельность на интеллектуальный поиск и, в общем, на процесс формирования и развития человеческого интеллекта? Как интеллектуальный поиск, так и интеллектуальные качества проявляемые в интеллектуальной деятельности, часто сопровождаемой применением математически. Более того, реализация таких процессов иногда возможна только за счет активного участия математики и применения ее результатов. Между тем роль математики в интеллектуальном развитии, в успешной реализации интеллектуального поиска, становится более значительной благодаря значимости математического образования в развитии человеческой психики и психических процессов. Кроме того, сама математическая деятельность, начиная с ознакомления с элементарными математическими фактами и заканчивая математическими открытиями, является результатом сугубо интеллектуального поиска.

Естественно задачу о роли математики и математическо образования в становлении эстетической привлекательности интеллектуального поиска свести к аналогичной проблеме о конкретных качествах и признаках интеллекта. Естественно также предположить, что от развития интеллекта, от его качеств во многом зависят результаты интеллектуального поиска и, следовательно, эстетическая привлекательность такого поиска.

Любознательность – это стремление к всестороннему познанию основных особенностей, признаков и отношений того или иного феномена, лежащего в основе активной когнитивной деятельности. Без этого стремления нет интеллектуального поиска.

Любознательность выделяется и исследуется как отдельный признак математического прекрасного [6].

Проницательность ума выражается в умении отличить главное от второстепенного, необходимое от случайного, в способности рассмотрения объекта и в целостности, и в основных чертах. Эти качества проницательности выступают и необходимы в процессе математической деятельности. В то же время математическая деятельность, вычисления, моделирования, анализ, интерпретации и другие приемы применения математических знаний являющихся проявлением интеллекта и проницательности ума, способствуют развитию этих психических феноменов.

Гибкость и мобильность ума - способность широкого использования опыта, видения и исследования объектов в новых отношениях, преодоления шаблона мышления. А без дальнейшего использования человеческий опыт не имеет большой ценности: он, как и знание, особенно ценен в новых отношениях в незнакомых ситуациях, так как человек постоянно появляется в таких отношениях и ситуациях. Гибкость и мобильность ума, качества, которые его характеризуют, необходимы для реализации математической деятельности, и такая деятельность, наоборот, способствует формированию и развитию качеств гибкости и мобильности ума.

Логичность мысли заключается в способности сделать точные суждения об исследуемом объекте, рассматривая возможные его отношения с другими объектами. Эстетическую привлекательность логичности суждения в процессе обучения математике мы рассматривали в работе [7].

Доказательность мышления выражается в способности в нужное время использовать факты и закономерности, которые подтверждают выводы и заключения. Эта способность является необходимым условием в первую очередь для математической деятельности: она способствует обнаружению и реализации такого важного объекта математической красоты, каким является доказательство. В то же время математическая деятельность – это, прежде всего, деятельность, направленная на формирование и развитие качества доказательности мышления и играет исключительную роль в формировании этого интеллектуального качества.

Критическое мышление выражается в способности отказаться от действий, приводящих к противоречивым с условиями задачи выводам. Это важное качество интеллекта, потому что никто не застрахован от ошибок, и, как говорится в народной мудрости, «отступить от ошибки, когда ты на полпути, также является мужеством». Существует также некоторая моральная основа для характеристики истинной интеллигентности: истинный интеллектуал в дебатах старается не всячески доказывать правду своего тезиса, но готов принять свою ошибку и раскрыть правду с помощью оппонента. Напротив, стремление всячески придерживаться своей собственной точки зрения и защищать ее любой ценой может усугубить свои собственные ошибки и воспрепятствовать открытию истины или решению проблемы. С этой точки зрения математическая деятельность, доказательство математической теоремы или решение задачи в конечном итоге приводят к определенным ответам и, если они не получены, необходимо вернуться к исходной точке. Но в случае критического мышления можно будет скорее почувствовать ошибку, и путь, пройденной с ошибки будет намного короче. Добавим, что в жизни человека встречаются такие действия, в которых цена ошибок может быть очень высокой.

Широкомыслие - это способность всесторонне интегрировать изученный объект в сфере мышления, рассчитать все варианты решения проблемы. Широкомыслие подразумевает всестороннее исследование предмета, явления, что необходимо для раскрытия их эстетической привлекательности. Например, чтобы полностью понять архитектурную структуру сооружения, оценить ее красоту, необходимо не только посмотреть на нее с разных точек зрения, внутри и снаружи, но и изучать особенности ее построения. То же самое относится и к математическим фактам. Только всестороннее рассмотрение их формулировок, доказательств, методов, лежащих в основах этих доказательств, связей с другими объектами и другими фактами может обеспечить полное понимание математического объекта и выявить его эстетическую привлекательность.

Существенные положительные черты интеллекта – любознательность, проницательность, гибкость и мобильность, доказательность, критичность мышления и широта взглядов являются важнейшими компонентами человеческой природы, формирование и развитие которых должно быть одним из основных проблем общего образования. Среди тех же проблем должно быть формирование негативного отношения к негибкости мышления, предвзятого и шаблонного отношения к явлениям, переоценки эмоциональных впечатлений и другим негативным признакам интеллекта. Математика всецело являясь результатом интеллектуального поиска, создает широкие возможности для поиска, обнаружения, формирования и развития положительных качеств, интеллекта. Действительно, трудно найти лучший способ проверки, формирования и развития гибкости мысли, чем решение занимательных задач математики. В процессе познания математических понятий и их свойств, доказательств теорем и решении задач широко проявляются признаки интеллектуального поиска, нахождения и положительные признаки интеллекта. Поэтому процесс обучения математике должен быть заполнен действиями интеллектуального поиска, обнаружения, открытия, изобретения. Не говоря о необходимости здесь самостоятельного решения задач, отметим, что в результате интеллектуального поиска учащихся в некоторых случаях можно достичь формулировки понятий, теорем и доказательств теорем.

Познание неочевидной истины. Как отмечено выше, познание играет важную роль в жизнедеятельности, удовлетворении человеческих потребностей и без знаний, приобретенных в ходе познания, человек не может выжить. И здесь самое важное для человека – истинность знания. Вот почему истинное знание, правда, истина в большинстве случаев, имеют притягательную силу, свойственную прекрасному и желанному. Но не все истины желанны. Известие о неудаче, болезни или потере любимого человека может быть правдивым, но не желательным для человека.

Картина другая в случае научной истины: она выполняет только просветительные функции. С этой точки зрения, математическая истина занимает особое место. Ложь, мошенничество, обман здесь отсутствуют. В отличие от других наук, математическая истина также не может быть относительным и всегда считается абсолютным. Мы можем с уверенностью сказать, что математическая деятельность – это уникальная область, в которой человек имеет возможность заниматься только истиной. С этой точки зрения математическая деятельность также направлена на формирование положительных нравственных качеств и ценностей [8].

А как насчёт тысяч ученых, которые иногда забывая об отдыхе и еде, тратят свое время на научную работу, на открытие научной истины и решение различных научных проблем? Главная причина, вероятно, скрывается в желании нахождения неочевидного ответа на поставленную задачу – поиск, нахождение научной закономерности. Значит, это неочевидное решение или открытие этой научной закономерности имеет некоторую привлекательность, эстетическую ценность, которая притягивает заинтересованного ученого, доставляет ему определенное удовольствие, наслаждение – радость познания истины. Открытие любой неочевидной истины науки, контакт с ней приводит к эстетическому удовольствию. Вот почему Ф. Хатчесон выдвинул знание неочевидной истины как признак научного прекрасного [9].

Эстетическое удовольствие от познания или открытия этой неочевидной истины и заставил Архимеда воскликнуть «эврика» (на латыни – *я нашел*) и голым выбежать из ванной, чтобы сообщить королю Герону второму совсем не очевидное и остроумное решение поставленной им задачи. Король же поручил ему определить, правдивы ли слухи о том, что мастер, который сделал его корону, вместо части золота использовал серебро. Проблема была непростой. Долгие размышления о ее решении привели Архимеда в баню. Возможно, что погружение в бочку в бане породило некоторые идеи. Во всяком случае решение задачи короля он нашел в бане.

Войдя во дворец, Архимед потребовал от короля корону, изготовленную мастером, кусок чистого золота с таким же весом и два горшка, наполненных водой. Корону и кусок

золота он окунул в каждый из этих горшков и увидел, что из горшка с короной было сброшено больше воды. «Мастер был несправедлив», – заключил Архимед и объяснил тайну своего решения королю. Он был основан на важной закономерности физики, которая сегодня называется законом Архимеда.

Математика – отрасль науки, объекты которого – понятия, теоремы и их доказательства в значительной степени неочевидные истины. Их знание или открытие требуют больших умственных усилий, проявления воли и положительных ее качеств. Не случайно называют занятия математикой гимнастикой ума. А гимнастика, несмотря на присутствие сложных и трудных упражнений, доставляет удовольствие занимающегося гимнастикой, потому что гимнаст не только выполняет необходимые физические упражнения, но и пытается выполнять их красиво. Та же картина в умственной гимнастике – в математике: разница только в физическом и духовном.

Знание неочевидной истины имеет большое применение в процессе обучения математике. Хотя этот процесс отличается от чисто математической деятельности, но математический материал, включенный в него, также примечателен тем, что не так уж очевиден для школьника и может вызвать у него определенное эстетическое удовольствие. Эстетическое удовольствие познания в чистой математической деятельности во многом определяется открытием красоты, присущей общей архитектурной структуре математики. И хотя математическая часть школьного курса математики является небольшой частью общей архитектуры математики и полностью не выражает ее эстетическое очарование, тем не менее этот курс своим математическим материалом, практическим фоном, системой задач и возможностями процесса преподавания делает познание неочевидной истины эстетически не менее значимой. Здесь ученик может не только использовать результат знания неочевидной истины, но и сделать его важным рычагом в реализации интеллектуального общения, что является дополнительным источником радости и удовольствия.

Эстетический признак знания неочевидной истины в процессе обучения математике часто проявляется в сочетании с признаками интеллектуального поиска, знаний, открытий и изобретений. И самозабвенная работа учащегося над предлагаемой математической задачей во многом объясняется не только его ответственностью за выполнение задания учителя, но и присутствующими здесь указанными эстетическими признаками. Кроме того, влияние этих признаков, общая эстетическая привлекательность учебного процесса существенно возрастает, если процесс сопровождается творческим элементом.

Список библиографических ссылок

1. Микаелян Г. С. Мотивационные признаки научного прекрасного. *Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки*. Черкаси: ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2018. Вип. 2.2018. С. 87–94.
2. Азевич А.И., Двадцать уроков гармонии, Гуманитарно-математический курс. М., 1998.
3. Азимов Г., Шукин А. И. Новый словарь методических терминов. М., 2009.
4. Моисеев Н. Н. Человек и ноосфера. М., 1990.
5. Айзенк Г. Проверьте свои способности. М., 1972; Айзенк Г. Узнай свой собственный коэффициент интеллекта. Н-Новгород, 1994.
6. Микаелян Г.С. Прекрасное и образовательный потенциал математики. Ереван: Эдит Принт, 2015. (на армянском языке).
7. Микаелян Г.С. Логические признаки научной эстетики в процессе обучения математике. *Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки*. Черкаси: ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2016. Вип. 18.2016. С. 85–93.
8. Микаелян Г. С. Нравственные ценности и образовательный потенциал математики. Ереван, 2011. (на армянском языке).
9. Хатчесон Ф. Исследование о происхождении наших идей красоты и добродетели. *Хатчесон Фрэнсис, Юм Дэвид, Смит Адам. Эстетика*. М.: Искусство, 1979. С. 127–268.

References

1. Azevitch, A. I. (1998). Twenty lessons of harmony, The humanities and mathematics course. Moscow (in Rus.).
2. Azimov, G., Schukin, A.I. (2009). New Dictionary of Methodological Terms. Moscow (in Rus.).
3. Eysenck, G. (1972). Test your abilities. Moscow; Eysenck, G. (1994). Find your own intelligence coefficient. Nizhny Novgorod. (in Rus.).
4. Mikaelian, H.S. (2011). Moral values and educational potential of mathematics. Yerevan, (in Armenian).

5. Mikaelian, H.S. (2015). Excellent and educational potential of mathematics. Yerevan: Edith Print. (in Armenian).
6. Mikaelian, H.S. (2016). Logical signs of scientific aesthetics in the process of teaching mathematics. Bulletin of Cherkassy University. Series: Pedagogical Sciences. Cherkassy: Bogdan Khmelnytsky ChNU. Issue 18.2016, 85–93 (in Rus.).
7. Mikaelian, H.S. (2018). Motivational signs of a scientific beautiful. Bulletin of Cherkassy University. Series: Pedagogical Sciences. Cherkassy: Bogdan Khmelnytsky ChNU. Issue 2.2018, 87–94 (in Rus.).
8. Moiseev, N.N. The Man and the Noosphere. Moscow, 1990. (in Rus.).
9. Hutcheson, F. (1979). Study on the origin of our ideas of beauty and virtue. *Hutcheson Francis, Hume David, Smith Adam. Aesthetics*. Moscow: Art, 127–268. (in Rus.).

MIKAELIAN Hamlet,

Doctor in Pedagogy, Professor, Chair of Mathematics and Methods of its Teaching Department,
Khachatour Abovian Armenian State Pedagogical University,
e-mail: h.s.mikaelian@gmail.com

**COGNITIVE SIGNS OF SCIENTIFIC AESTHETICS IN THE PROCESS
OF TEACHING MATHEMATICS**

Abstract. As mentioned in [1], cognitive signs, signs that relate to the process of cognition and its nature are also considered in the series of subjective signs of the scientific beautiful. Cognition is essential for a person - without knowledge, human life is not representable. In fact, other animals will take advantage of their instincts to meet their needs. However, a person is known as a living being, with a weak instinct and he, for example, unlike a cow, cannot, find the right grass by instinct. But man is also known with a very developed consciousness, and he finds the necessary grass with the help of knowledge. Therefore, human actions aimed at knowledge of reality, its objects and phenomena have an aesthetic appeal. Cognition is the main goal of science and some cognitive actions are taken as signs of beauty. In this paper we will consider such cognitive signs of the scientific beautiful as intellectual search, finding, invention, knowledge of non-obvious truth.

Essential positive features of the intellect - curiosity, discernment, flexibility and mobility, critical thinking and breadth of views are the most important components of human nature, the formation and development of which should be one of the main problems of general education and, in particular, mathematical education.

Mathematics is the branch of science, whose objects - concepts, theorems and their proofs are largely unobvious truths. Their knowledge or discovery requires great effort of thought, manifestation of positive qualities of will. Knowledge of non-obvious truth has a great application in the process of teaching mathematics. Although this process differs from purely mathematical activity, the mathematical material included in it is also noteworthy in that it is not so obvious for a schoolboy and can cause him some aesthetic pleasure.

Key words: cognition; subjective signs of beauty; intellectual search; finding; detection; invention; unobvious truth.

Одержано редакцією 03.12.2017
Прийнято до публікації 10.12.2017

УДК 37.014:796.011(477)

МОЗОЛЕВ Олександр Михайлович,

доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і методики фізичної культури та
валеології,
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія
e-mail: mozoliev64@gmail.com

**УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ОСВІТИ У СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ В
УКРАЇНІ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІР**

У статті проаналізовано ефективність діючих механізмів управління в системі освіти у сфері фізичної культури і спорту України, їхня відповідність європейським стандартам. Визначено, що в Україні значно більша кількість органів управління сфері фізичної культури і спорту ніж в країнах ЄС. Запропоновано проведення правових та організаційних змін системи управління освітою у сфері фізичної культури і спорту.

Ключові слова: механізми управління; освіта; фізична культура і спорт; європейські стандарти; програми розвитку.

Постановка проблеми. Євроінтеграційні процеси, що відбуваються в Україні, вимагають цілеспрямованої та систематичної роботи щодо постійної модернізації вітчизняної системи освіти, яка водночас з певними здобутками має багато невирішених проблем. Складна економічна ситуація в Україні, нестабільність у політичній сфері, бойові дії на сході країни є тими основними факторами, що стримують процес євроінтеграційного розвитку освіти та сфери фізичної культури і спорту, зокрема. Нові політичні та економічні умови розвитку держави потребують вироблення ефективних механізмів управління в соціальній сфері, особливо у сфері освіти.

Аналіз досліджень і публікацій. Європейський досвід управління розвитком освіти вивчали А. Василюк, О. Галус, Я. Гречка, Л. Гриневич, І. Даценко, О. Карпенко, В. Кремень, В. Шпак та інші. Проблеми управління у сфері фізичного виховання розглядали в своїх роботах С. Вавренюк, І. Гасюк, М. Дутчак, О. Кузьменко, В. Пасічник, Л. Сергієнко, В. Лишевська, А. Мандюк, В. Мудрик та інші. Разом з тим, аналіз механізмів управління розвитком освіти у сфері фізичної культури і спорту України та країн ЄС не знайшли свого відображення в сучасних науково-педагогічних дослідженнях.

Формулювання цілей статті. Метою роботи є аналіз механізмів управління в системі освіти у сфері фізичної культури і спорту України відповідно до європейських стандартів.

Механізми управління є способами розв'язання суперечностей, які виникають у процесі становлення освіти, ускладнюють ефективність функціонування системи та розвиток керованих підсистем. Механізми управління розвитком освіти у сфері фізичної культури і спорту передбачають поетапну, логічну, послідовну реалізацію управлінських дій, що ґрунтується на цільовій орієнтації, принципах функціональної діяльності з використанням відповідних форм і методів управління [1, с. 321].

Аналіз механізмів управління розвитком освіти у сфері фізичної культури і спорту України передбачає встановлення взаємозв'язків та управлінських впливів на систему освіти, встановлення наявних проблем: виявлення системних диспропорцій та чинників, що їх викликають; установлення зв'язків і взаємозалежностей між проблемами розвитку освіти; визначення найбільш актуальних проблем, які потребують швидшого вирішення; розподіл проблем, характерних для всієї системи управління або окремих її напрямів; установлення рівня управління (державний, регіональний, місцевий) щодо їхнього вирішення.

На основі проведеного аналізу внутрішніх проблем визначають цілі розвитку, які повинні не суперечити, а доповнювати одна одну і бути підпорядкованими стратегічній меті розвитку освіти у сфері фізичної культури і спорту. Одночасно встановлюють і обґрунтовують вимоги щодо їхньої реалізації, розробляють механізми, які забезпечуватимуть необхідний рівень концентрації ресурсних можливостей на пріоритетних напрямках розвитку. Важливим елементом цього етапу є оцінка можливих наслідків управлінських рішень, яка передбачає виявлення можливої реакції всіх елементів системи певного рівня управління. Процес моделювання наслідків управлінських рішень дозволяє враховувати можливу реакцію і внутрішніх елементів системи, і зовнішніх органів управління. Оцінка наслідків управлінських рішень визначає вибір найбільш оптимальної стратегії розвитку, яка має відповідати таким критеріям, як-от: реалізація основних функцій управління; можливість адаптації до змін; комплексність розвитку; ефективність використання наявних ресурсів [2]. Прийнята стратегія є основою для розробки і довгострокових, і оперативних рішень та вимагає встановлення термінів виконання на визначених етапах розвитку.

Упровадження управлінських технологій розвитку освіти у сфері фізичної культури і спорту у вітчизняну практику передбачає аналіз нормативно-правової бази законодавства України щодо його відповідності європейським нормам, дослідження державної політики в освіті й у сфері фізичної культури і спорту, визначення змісту діяльності органів державної влади щодо розвитку освіти. Стратегічною метою розвитку освіти у сфері фізичної культури і спорту в Україні є формування свідомого ставлення щодо збереження та покращення фізичного здоров'я різних верств населення, комплексний підхід до формування розумових і фізичних здібностей особистості, ведення активного стилю життя, удосконалення фізичних,

психологічних та емоційно-вольових якостей людини, підготовки молоді до професійної діяльності на принципах індивідуального підходу, пріоритету оздоровчої спрямованості, широкого використання різноманітних засобів та форм фізичного виховання і масового спорту, безперервності цього процесу протягом усього життя.

Роль органів управління полягає в постійному проведенні моніторингу освітнього процесу та на його основі організації управління процесами розвитку освіти. Воно спрямоване на зростання якості освітніх послуг, удосконалення системи фізичного виховання, стимулювання молоді до ведення здорового способу життя та догляду за станом здоров'я.

Механізм правового регулювання – це система правових засобів, за допомогою яких забезпечується впорядкування суспільних відносин у визначеній галузі, їхня відповідність вимогам правових норм. Реалізація механізму правового регулювання діяльності у сфері фізичної культури і спорту ґрунтується на правовій визначеності суб'єктів управління, встановлення їхнього статусу, функцій і компетенцій, обсягу повноважень, організаційної структури і характеру взаємовідносин. Правовий механізм визначає порядок виникнення, зміни та припинення правових відносин між суб'єктами та об'єктами системи управління у сфері фізичної культури і спорту та спрямований на реалізацію завдань державної політики розвитку освіти у сфері фізичної культури і спорту [3]. Аналіз правового механізму регулювання освітньої діяльності у сфері фізичної культури і спорту України та країн ЄС засвідчив наявність більшої кількості нормативних документів в Україні, велика кількість яких має, здебільшого, декларативний характер.

Науковці різних країн світу надають велике значення побудові організаційного механізму управління у сфері фізичної культури і спорту, де на перший план виступає проблема побудови збалансованої, оптимальної, функціонально та процесно узгодженої організаційної структури системи управління галуззю. Організаційна структура становить внутрішньосистемний порядок, форму організаційних відносин та елементів і створюється суб'єктом управління для оптимізації зв'язків та відносин. Організаційна діяльність охоплює різноманітні дії, спрямовані на виконання оперативних та тактичних завдань і передбачає формування виконавчих органів, установ, закладів, визначення їхньої штатної структури відповідно до функціонального призначення, встановлення взаємозв'язків між ними та розподіл відповідальності за напрямками діяльності.

Організаційний механізм управління розвитком освіти у сфері фізичної культури і спорту України охоплює державні органи управління у сфері фізичної культури і спорту, а також місцеві органи управління. До них належать: Міністерство молоді та спорту України; Міністерство освіти і науки України; департаменти освіти і науки обласних державних адміністрацій; Управління молоді і спорту обласних державних адміністрацій; управління освіти і науки районних рад; управління молоді та спорту районних рад; управління (відділи) молоді та спорту місцевих рад; департаменти (управління) освіти і науки місцевих рад; Комітет з фізичного виховання та спорту Міністерства освіти і науки України та його підрозділи на обласному рівні. Організаційний механізм управління розвитком освіти у сфері фізичної культури і спорту передбачає також діяльність громадських організацій, як-от: Національний олімпійський комітет та його підрозділи на обласному рівні; національні спортивні федерації та місцеві спортивні федерації з видів спорту, визнані в державі; Всеукраїнський центр фізичного здоров'я населення «Спорт для всіх» та його підрозділи; Український центр з фізичної культури і спорту інвалідів «Інваспорт» та його підрозділи. Отже, в Україні існує достатньо велика кількість державних і громадських органів управління розвитком освіти у сфері фізичної культури і спорту, водночас їхня діяльність не задовольняє освітніх потреб населення.

Цьому є декілька причин: по-перше, такі структури спрямовані насамперед на розвиток спорту в різних його напрямках, а розвиток освіти у сфері фізичної культури і спорту здебільшого має декларативний характер і відбувається за залишковим принципом; по-друге, встановлена форма звітності № 2-ФК «Звіт з фізичної культури і спорту» [4], яку

надають навчальні заклади всіх типів, підприємства, установи, організації, що здійснюють фізкультурно-оздоровчу та спортивну роботу, структурні підрозділи з фізичної культури та спорту, усеукраїнські, обласні, районні (міські) організації фізкультурно-спортивних товариств та органи управління освіти, відображає такі показники, як-от: кадровий потенціал сфери фізичної культури і спорту, розвиток інфраструктури, фінансове забезпечення, спортивна та фізкультурно-оздоровча робота, діяльність спортивних клубів.

Питання розвитку освіти у сфері фізичної культури і спорту не знайшли відображення у звіті і тому не потребують додаткової уваги органів управління; по-третє, в органах влади залишається високий рівень корупції, і розвиток освіти у сфері фізичної культури і спорту не входить до кола їхніх інтересів; по-четверте неефективне і безконтрольне використання фінансових та матеріально-технічних ресурсів у сфері фізичної культури і спорту, відсутність дієвого контролю з боку громадських організацій та зацікавлених осіб; по-п'яте, велика кількість органів управління веде до дублювання функцій, відсутності чіткого розмежування владних повноважень, значного збільшення управлінського апарату та нецільового використання фінансових ресурсів; по-шосте, руйнування системи вивчення передового досвіду розвитку освіти, видання та розповсюдження необхідних дидактичних матеріалів. Усе це свідчить про наявність кризи в системі управління розвитком освіти у сфері фізичної культури і спорту.

Ефективна реалізація організаційного механізму управління розвитку освіти у сфері фізичної культури і спорту України можлива, на нашу думку, на основі компаративного аналізу розвитку освіти у сфері фізичної культури і спорту України та інших країн ЄС. До організаційно-управлінських принципів управління розвитком освіти у сфері фізичної культури і спорту в Україні належать принципи: орієнтації управління на досягнення бажаного результату розвитку освіти у сфері фізичної культури і спорту; стратегічного планування розвитку; оптимальності організаційної структури системи управління розвитком освіти; ефективності процесу управління; узгодженості управлінської вертикалі; інформаційного забезпечення управління; випереджального навчання суб'єктів управління; забезпечення ефективного зворотного зв'язку; установлення критеріїв динаміки розвитку освіти у сфері фізичної культури і спорту.

Реалізація організаційного механізму управління розвитку освіти у сфері фізичної культури і спорту України повинна здійснюватися шляхом застосування відповідних методів і засобів. Вважаємо, що провідним методом є метод моделювання організаційних систем – це способи моделювання, які вирішують завдання визначення сукупності підрозділів певної організації та зв'язків координації і субординації між ними. Отже, побудова організаційної структури системи державного управління розвитку сфери фізичної культури і спорту України повинна будуватися за стратегічно важливими видами діяльності галузі, як-от: спорт вищих досягнень (професійний спорт з олімпійських та неолімпійських видів спорту); спорт для всіх (аматорський спорт, дитячо-юнацький спорт, спортивно-масова робота за місцем проживання); фізичне виховання в закладах освіти (дошкільні навчальні заклади, ЗНЗ, ВНЗ, професійні навчальні заклади); «Інваспорт» (професійний та аматорський спорт, оздоровча діяльність серед інвалідів); фізкультурно-оздоровча та освітня діяльність у сфері фізичної культури і спорту (рекреаційна, фізкультурно-оздоровча, агітаційно-пропагандистська, освітня діяльність).

Велике значення в розвитку освіти у сфері фізичної культури і спорту в країнах ЄС мають цільові програми розвитку, до яких належать «Темпус», «Еразмус+», «Жан Моне».

Програма «Темпус» (Транс'європейська програма мобільності навчання) – освітня програма, яка підтримує модернізацію системи вищої освіти та створює простір для співпраці в країнах-партнерах ЄС [5]. Програма «Темпус» фінансує співпрацю ВНЗ у сфері розробки навчальних програм, удосконалення управління закладами освіти, взаємодії науковців та громадянського суспільства в проведенні структурних реформ, а також партнерства в розвитку освіти, науки та спорту. Вона здійснювалась в період 1990–2013 рр.

Програма «Еразмус+» [6] – це освітня програма ЄС для ВНЗ, яка містить проекти розвитку співпраці, партнерства, міжнародної мобільності навчання, проведення освітніх реформ та розвитку спорту на період 2014–2020 рр. Вона спрямована на модернізацію та поширення нових навчальних програм, методів викладання, розробку навчально-методичних матеріалів, забезпечення якості навчання та підготовку фахівців відповідно до вимог ринку праці, сприяння регіональній співпраці та зближенню систем вищої освіти.

Програма «Жан Моне» [7] – це освітня програма ЄС, в основі якої лежить ідея збільшення рівня знань про систему європейських цінностей, вона є основою програми освіти протягом життя, зокрема й розвитку освіти у сфері фізичної культури і спорту для різних груп населення. Україна є учасником цих освітніх програм, що сприяло наближенню її системи освіти до загальноєвропейських стандартів навчання.

У державних програмах розвитку сфери фізичної культури і спорту [8; 9] основна увага надається питанням організації спортивної діяльності, підтримки організацій фізкультурно-спортивної спрямованості, центрів олімпійської підготовки, «Спорту для всіх», «Інваспорту», удосконаленню спортивної інфраструктури. У документах зазначено про недостатній рівень рухової активності населення, що в підсумку впливає на рівень хронічних захворювань, водночас не вказано конкретних шляхів їхнього вирішення. На наш погляд, одним із кроків вирішення цієї проблеми може бути проведення цілеспрямованої, планової роботи з освіти молоді щодо життєвої необхідності занять спортом, розробка відповідних курсів та навчальних програм збереження здоров'я, підготовка та розповсюдження навчально-методичних матеріалів, закріплення цього напрямку діяльності на законодавчому рівні.

Під економічним механізмом управління у сфері фізичної культури і спорту розуміємо ефективну господарську діяльність у вигляді отримання прибутку від використання спортивних споруд і надання освітніх послуг. Попит, пропозиція й ціна є головними елементами економічного механізму надання фізкультурно-спортивних послуг [10]. Платні послуги, що надають спортивні організації, є однією з форм підприємницької діяльності у сфері фізичної культури і спорту. Вони безпосередньо залежать від попиту населення на відповідні послуги та фінансово-економічної можливості громадян щодо їхньої оплати. Слід зауважити, що попит і фінансово-економічні можливості населення не завжди відповідають один одному (дитячо-юнацький спорт, інваспорт, спорт вищих досягнень). Тому державні органи влади, розуміючи соціальне значення розвитку освіти у сфері фізичної культури і спорту, беруть безпосередню участь у дофінансуванні найбільш актуальних напрямків розвитку сфери фізичної культури і спорту. Такий економічний механізм містить певну ієрархію побудови взаємодії: державні органи управління – фінансові структури – виробники спортивних послуг. Європейський досвід вказує, що основним елементом економічного механізму у сфері фізичної культури і спорту повинні стати спортивні клуби, як ключовий елемент надання фізкультурно-спортивних послуг і проведення освітньої діяльності у сфері фізичної культури і спорту.

В Україні ефективно економічне управління у сфері фізичної культури і спорту здійснює незначна кількість спортивних клубів рекреаційного-розважального та фізкультурно-оздоровчого напрямку, які, як правило, розташовані у великих містах, де населення має більші фінансові можливості для занять спортом. Основу економічного механізму розвитку освіти у сфері фізичної культури і спорту в Україні становлять державні органи управління різних рівнів, які здійснюють фінансування фізкультурно-спортивних товариств, спортивних федерацій, спортивних клубів, дитячо-юнацьких спортивних шкіл, спеціалізованих навчальних закладів спортивного профілю, шкіл вищої спортивної майстерності, центрів олімпійської підготовки, центрів студентського спорту вищих навчальних закладів, фізкультурно-оздоровчих закладів, центрів фізичного здоров'я населення, центрів фізичної культури і спорту інвалідів, організацій фізкультурно-спортивної спрямованості учнів та студентів, громадських організацій фізкультурно-спортивної спрямованості ветеранів фізичної культури і спорту, Національного олімпійського

комітету України, Спортивного комітету України, утримання та підготовку членів збірних команд України до міжнародних змагань, будівництво та використання спортивних споруд.

Таким чином, велика кількість організаційних структур у сфері фізичної культури і спорту в Україні та органів їхнього управління веде до низької ефективності діяльності економічного механізму розвитку освіти у сфері фізичної культури і спорту, нецільового використання наявних фінансово-економічних ресурсів, утримання великого адміністративного апарату. Вирішення цієї проблеми, на наш погляд, полягає в проведенні правових та організаційних змін системи управління у сфері фізичної культури і спорту, які передбачають безпосередню співпрацю з спортивними клубами, що надають освітні та фізкультурно-спортивні послуги.

Розвиток освіти у сфері фізичної культури і спорту в Україні може бути ефективним за умов удосконалення чинних і запровадження нових управлінських механізмів, забезпечення тісної взаємодії органів управління освітою різних ієрархічних рівнів та інститутів громадянського суспільства, взаємоузгодження державних, регіональних та місцевих потреб у процесі надання освітніх послуг у сфері фізичної культури і спорту. Механізми управління розвитком освіти у сфері фізичної культури і спорту повинні бути максимально адаптованими до сучасних реалій розвитку України, реагувати на можливі зовнішні та внутрішні зміни ситуації в суспільстві та спрямовуватись за функціональним призначенням на управління процесами правового, організаційного та економічного розвитку, що передбачає вдосконалення механізмів фінансового, матеріально-технічного, кадрового та інформаційного забезпечення.

Список бібліографічних посилань

1. Мозолев О. М. Управління розвитком освіти у сфері фізичної культури і спорту в Польщі: упровадження передового досвіду в Україні: монографія. Хмельницький: Видавець Цюпак А. А., 2017. 504 с.
2. Кузьменко О. О. Сучасний стан державного управління фізичною культурою й спортом в Україні та Європі. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2011. № 3. С. 36–41.
3. Гасюк І. Л. Фізична культура в освітній сфері: перспективні шляхи державного стимулювання розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 12. С. 95–99.
4. Про затвердження форми звітності № 2-ФК (річна) «Звіт з фізичної культури і спорту» та Інструкції щодо її заповнення. *Наказ Міністерства молоді та спорту України № 3253 від 08.10.2014 р.* URL: <https://docs.dtki.ua/ua/doc/1217.57.0>
5. The impact of the tempus programme on higher education development in the tempus partner countries – a survey. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2008. 64 p.
6. Baza aktów prawnych Unii Europejskiej (2015). «Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1288/2013 z dnia 11 grudnia 2013 r. ustanawiające «Erasmus+»: unijny programna rzecz kształcenia, szkolenia, młodzieży i sportu oraz uchylające decyzje nr 1719/2006/we, 1720/2006/we i 1298/2008/we. Tekst mający znaczenie dla EOG». URL: <http://eurlex.europa.eu/legalcontent/pl/txt/pdf/?uri=celex:32013r1288&qid=1439634445510&from=pl>
7. Jean Monnet Projects (2014)/ URL: <http://eupa.org/mt/erasmus-programme/jean-monnet-activities/jean-monnet-projects/>
8. Про Національну доктрину розвитку фізичної культури і спорту *України. Указ Президента України №1148/2004 від 28.09.2004 р. Офіційний вісник України*. 2004. №39. Ст. 2584. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=11148%2F2004>
9. Про Національну стратегію з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація». *Указ Президента України № 42 від 09.07.2016 р.* URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=42%2F2016>
10. Ліщук С. В. Розвиток економічного механізму державного регулювання сфери фізичної культури та спорту в Україні. *Науковий вісник Академії муніципального управління: Серія «Управління»* / За заг. ред. В. Д. Бакуменка. Київ: Видавничо-поліграфічний центр Академії муніципального управління. 2015. Вип. 3–4/2015. С. 157–163.

References

1. Mozolev, O. M. (2017). Management of the development of education in the field of physical culture and sports in Poland: introduction of best practices in Ukraine. Khmelnytsky: Publisher Tsyupak, A.A. 504 s. (in Ukr.)
2. Kuzjmenko, O. O. (2011) The current state of the state management of physical culture and sports in Ukraine and Europe. *State and regions*. 3, 36–41. (in Ukr.)
3. Ghasjuk, I. L. (2011). Physical Culture in the Educational Sphere. Perspective ways of state stimulation of development. *Investments: practice and experience*. 12, 95–99. (in Ukr.)

4. Ministry of Youth and Sport of Ukraine (2014). On approval of the form of reporting No2-FC (annual) "Report on Physical Culture and Sports" and Instructions for its completion. Retrieved from [https://docs.dtkr.ua/ua/doc/1217.57.0_\(in_Ukr.\)](https://docs.dtkr.ua/ua/doc/1217.57.0_(in_Ukr.))
5. The impact of the tempus programme on higher education development in the tempus partner countries – a survey (2008). Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
6. Baza aktów prawnych Unii Europejskiej (2015). «Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1288/2013 z dnia 11 grudnia 2013 r. ustanawiające «Erasmus+»: unijny programna rzecz kształcenia, szkolenia, młodzieży i sportu oraz uchylające decyzje nr 1719/2006/we, 1720/2006/we i 1298/2008/we. Tekst mający znaczenie dla EOG». URL: <http://eurlex.europa.eu/legalcontent/pl/txt/pdf/?uri=celex:32013r1288&qid=1439634445510&from=pl>
7. Jean Monnet Projects (2014)/ URL: <http://eupa.org/mt/erasmus-programme/jean-monnet-activities/jean-monnet-projects/>
8. Decree of the President of Ukraine (2004). About the National Doctrine of Development of Physical Culture and Sports of Ukraine. Retrieved from [http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=11148%2F2004_\(in_Ukr.\)](http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=11148%2F2004_(in_Ukr.))
9. Decree of the President of Ukraine (2016). About the National Strategy for Motor Rehabilitation in Ukraine up to 2025 "Motor activity – a healthy lifestyle – a healthy nation". Retrieved from [http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=42%2F2016_\(in_Ukr.\)](http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=42%2F2016_(in_Ukr.))
10. Lishchuk, S.V. (2015) Development of the economic mechanism of state regulation of the sphere of physical culture and sports in Ukraine. *Scientific Herald of the Academy of Municipal Management*. 3–4, 157–163 (in Ukr.)

MOZOLEV Oleksandr,

Doctor in Pedagogy, Associate Professor,
Associate Professor of Theory and Methodology of Physical Culture and Valeology Department,
Khmelnitsky Humanitarian-and-Pedagogical Academy
e-mail: mozoliev64@gmail.com

**EDUCATION DEVELOPMENT MANAGEMENT IN THE SPHERE OF PHYSICAL CULTURE
AND SPORTS IN UKRAINE: EUROPEAN DIMENSION**

Abstract. Introduction. The development of education in the sphere of physical culture and sports in Ukraine.

Purpose. Analysis of effectiveness of governance arrangements in the education system in the sphere of physical culture and sports of Ukraine, their compliance with European standards.

Methods. Problem analysis to identify and determine the range of matters with problem subsequent structuring of the existing system of education in the sphere of physical culture and sports in Ukraine. System analysis for the determination of the characteristics, structure, functions, principles, features of functioning of the education system in the sphere of physical culture and sports in Ukraine. The comparative legal method to study the state of management and legislative regulation of the sphere of physical culture and sports in the education system of Ukraine and the EU countries.

Results. It was determined, that in Ukraine has a greater number of normative-legal acts regulating the educational activities in the sphere of physical culture and sports. The part of the legislative documents are declarative in nature and not provided with the necessary resource base. It was determined that Ukraine has a large number of organizational structures in the sphere of physical culture and sport in Ukraine and bodies of their management, at the same time, their activity does not meet the educational needs of the population. It was found that a large number of state and public administration bodies for education development in the sphere of physical culture and sport, contributes to the effectiveness of the economic mechanism of development of education in the sphere of physical culture and sports. It is established that the main element of the economic mechanism in the sphere of physical culture and sport has to be sports clubs, as a key element of providing sports services and educational activities in the sphere of physical culture and sports.

Originality. The necessity of improving the legal, organizational and economic mechanisms for the management of the development of education in the sphere of physical culture and sports in Ukraine.

Conclusion. The development of education in the sphere of physical culture and sports in Ukraine may be effective in conditions of modernization of the legal framework and bringing it to EU standards, improvement of existing and introduction of new management practices, improvement of resource provision, cooperation between education administration authorities and civil society institutions.

Key words: management mechanisms; education; physical culture and sports; European standards; development programs.

Одержано редакцією 23.11.2017
Прийнято до публікації 30.11.2017

УДК 37.02:73

ЛЯХОВЕЦЬ Олесь Олександрівна,

кандидат педагогічних наук, старший викладач
кафедри дошкільної освіти,
Черкаський національний університет імені Богдана
Хмельницького
e-mail: olesiapalamarchuk1978@gmail.com

ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ «ЧУДЕСА НА ПІСКУ» В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті розкриваються різні форми впровадження інноваційної технології «Чудеса на піску» та наголошується на тому, що ігри з піском є ефективним засобом всебічного розвитку дітей у цілому і творчих здібностей зокрема. Багаторічна практика свідчить, що ігри з піском позитивно впливають на емоційне благополуччя дітей. А з огляду на те, що це найулюбленіші ігри дітей, вихователі, повинні максимально використовувати їх з розвивальною, навчальною та корекційною метою. У змісті організації роботи з піском, лежить активна дослідницька, творча діяльність дитини.

Ключові слова: ігри з піском; малювання на піску; малювання піском; казкотерапія; діти дошкільного віку.

Постановка проблеми. Принцип «Терапії піском» був запропонований ще Карлом Густавом Юнгом, чудовим психотерапевтом, засновником аналітичної терапії. Може бути, природна потреба людини «морочитися» з піском, і сама його структура підказали великому Юнгу цю ідею. Адже пісок складається з дрібних крупинок, які тільки при з'єднанні утворюють улюблену нами пісочну масу. Багато психологів бачать в окремих крупинках символічне відображення автономності людини, а в піщаній масі – втілення Життя у Всесвіті [1, с. 58].

Пісок має властивість пропускати воду. У зв'язку з цим, фахівці парапсихологи стверджують, що він поглинає «негативну» психічну енергію, очищає енергетику людини, стабілізує її емоційний стан. Спостереження і досвід показують, що гра в пісок позитивно впливає на емоційне самопочуття дітей і дорослих, і це робить його прекрасним засобом для розвитку і саморозвитку дитини.

Мета статті – розкрити сутність та методи впровадження інноваційної технології «Чудеса на піску»

Виклад основного матеріалу дослідження. Гра з піском як консультативна методика була описана англійським педіатром Маргарет Ловенфельд в 1939 році. В ігровому приміщенні створеного нею Лондонського Інституту Дитячої Психології вона встановила два цинкових підноса, один наполовину наповнений піском, а інший – водою, і формочки для гри з піском. Іграшки «жили» в коробці. Маленькі пацієнти інституту використовували іграшки у грі з піском, а коробки з піском вони називали «світом». Тому М. Ловенфельд назвала свій ігровий метод «світовою методикою» [2, с. 28].

Формуванням концепції «пісочної терапії» (або «пісок-Play») займалися, в основному, представники юнганської школи. Наприклад, швейцарський аналітик Дора Калфф. Однак, для навчальних цілей унікальні можливості піску до недавнього часу практично не використовувалися. Щоб заповнити цю прогалину, Т. Грабенко, Т. Зінченко-Євстігнеєвою була створена система пісочних ігор, спрямованих на навчання та розвиток особистості в цілому.

Ігри з піском є ефективним засобом всебічного розвитку дітей у цілому і творчих здібностей зокрема. Багаторічна практика свідчить, що ігри з піском позитивно впливають на емоційне благополуччя дітей. А з огляду на те, що це найулюбленіші ігри дітей, ми, дорослі, повинні максимально використовувати їх з розвивальною, навчальною та корекційною метою.

Сьогодні дуже популярним став метод sand-play, що з англійської дослівно означає «пісочна гра». Власне, це той метод, завдяки якому дитина з піску і невеличких фігурок будує свій індивідуальний і неповторний світ у мініатюрі. Граючись, вона виражає на піску те, що спонтанно виникає в її свідомості.

Ігри з піском дають дитині змогу відчувати себе впевненою і вмілою: вона створює нове, не боїться ламати старе і щось змінювати. У пісочниці створено оптимальні умови для розвитку творчого потенціалу дитини, активізації її просторової уяви, образно-логічного мислення, тренування дрібної моторики рук. У процесі колективних ігор дитина усвідомлює морально-етичні норми, у неї формується гармонійний образ світу [3, с. 51].

Дорослі можуть бути впевнені: якщо у дитячому пісочному господарстві все спокійно, то й на душі у дитини спокій і гармонія. У роботі педагога використовують пісок як основний матеріал для розвитку творчості дітей. Організуючи ігри з піском, слід дотримуватися таких правил: 1) максимально заохочувати творчий підхід і фантазію; 2) повністю виключати негативну оцінку як дій дітей, так і результатів їхньої діяльності.

Дуже цікавий вид роботи для дітей – малювання на піску та малювання кольоровим піском. Складно переоцінити позитивний вплив малювання на дитину. Це не просто розвага, гра, вміння відтворити навколишній світ. Малювання сприяє гармонійному розвитку дитини та формуванню таких базових якостей особистості, як самостійність і креативність.

Малювання сприяє розвитку дрібної моторики, а як наслідок – розвитку мовлення і розумових здібностей. У дітей розвивається координація рухів. Дитячі пальчики стають більш сильними, спритними, вмілими. Окрім цього, малювання сприяє розвитку пам'яті, уваги, зосередженості. У творчому процесі дитина навчається розрізняти кольори та їх відтінки, у неї формується поняттях про форму, величину, кількість. Через малювання дитина пізнає навколишній світ по-новому, запам'ятовує його і вчиться його любити. Ще не вміючи виражати свої емоції словами, дитина чудово «розповідає» про них фарбами. Багата фантазія, ініціативність, вміння приймати рішення, самостійність у їх втіленні, посидючість, зосередженість активно формуються під час малювання і в майбутньому обов'язково знадобляться дитині. Одним із найдревніших способів малювання є малювання на піску і одним з порівняно нових – малювання піском [4, с. 84].

Малювати на піску можна паличкою, камінчиком чи будь-яким іншим придатним для цього предметом. Але найдоцільніше малювати пальчиками. Таке заняття дуже подобається дітям. Малювання пальчиками на піску є корисним для дітей будь-якого віку: у них розвивається дрібна моторика, гнучкість та чутливість пальців.

У процесі малювання на піску дитина розслабляється, у неї проходять страхи, комплекси, розвивається впевненість у собі. Адже на піску дитина може намалювати все, що завгодно. А невдалий малюнок дуже легко виправити, розрівнявши поверхню піску і продовжуючи малювати доти, доки не отримаєш задумане. Малювати можна не лише на поверхні піску, але й самим піском. Для цього промитий пісок ми фарбуємо у різні кольори і просушуємо. Пісок різного кольору зберігаємо у спеціальних ємностях.

Малювати піском можна вже з дітьми раннього віку. Для цього використовуємо трафарет. Щоб його виготовити, на білий аркуш паперу наносимо контур малюнка, скажімо, кішки. Потім цей малюнок вирізаємо. Отримуємо аркуш з вирізаним трафаретом. Трафарет накладаємо на аркуш паперу. Пропонуємо малюку замалювати кицю клеєм. Не страшно, якщо малюк виходить за межі малюнка, адже трафарет потім зніматиметься. Далі надаємо малюку можливість самому обрати кольоровий пісок для малювання, яким він притрушує зображення. Зайвий пісок зсипаємо у ящик, знімаємо трафарет і отримуємо зафарбовану кішку. Зображення кішки можна домалювати фарбами – намалювати очі, смужки, плямки тощо. Кішку можна вирізати і «посадити» на заготовлене зображення даху будинку тощо [4, с. 97].

Коли діти навчаються наносити клей на аркуш, не виходячи за межі малюнка, можна розмальовувати піском зображення у розмальовках. Для цього дитина спочатку наносить клей на частини зображення певного кольору, присипає їх зверху піском цього кольору, струшує зайвий пісок і переходить до послідовного «зафарбовування» піском відповідного кольору інших деталей зображення. Коли зображення висихають, їх можна вирізати і створити будь-яку колективну композицію.

Дітям подобається виконувати колективні зображення на різні теми, зокрема на морські. Фарбами за допомогою своїх долоньок діти малюють риб та медуз, а піском – морське дно, на якому можна розмістити справжні мушлі.

Старші дошкільники вже можуть самостійно намалювати малюнок простим олівцем, а потім розфарбувати його кольоровим піском.

Для того щоб малювати кольоровим піском, діти мають оволодіти певними прийомми, докласти розумових і фізичних зусиль. Малюків цікавить процес, їм подобаються сліди, які залишає кольоровий пісок на папері. Дітей старшого дошкільного віку більше цікавить результат. Коли діти струшують безформенну купку піску з аркуша паперу і бачать результат – зображення певного предмета, рослини, пташки чи тварини, у них з'являється мотивація до подальшої творчості.

Сухий і мокрий пісок можна використовувати практично на всіх заняттях. Адже на піску можна ще й «писати» букви і цифри. Дітям не страшно помилитися: це не папір, і легко

можна виправити допущені помилки, тому на піску діти пишуть із задоволенням. Під час вивчення знакової системи окрім написання самих знаків ми використовуємо і такий прийом, як домальовування [5, с. 6]. Наприклад: Намалюйте фігуру, яку ми сьогодні вивчали, і домалюйте її так, щоб вийшов предмет. Напишіть цифру, яку ми сьогодні вивчали, і «оживіть» її – домалюйте їй платтячко. У цьому платтячку цифра піде на бал разом з Попелюшкою.

Пісочницю, особливо влітку, можна використовувати для закріплення тих знань, що отримали діти протягом навчального року.

Ігри з піском є ефективним методом психологічної допомоги дитині:

- у формуванні впевненості у собі та стійкої самооцінки
- у гармонізації внутрішнього емоційного стану, зокрема при негативізмі, образливості, конфліктності
- при переживанні будь-яких травматичних ситуацій, таких як розлучення батьків, втрата близьких
- в адаптації до будь-яких змін у житті дитини – вступ до дитячого садка, зміна дитячого колективу, народження брата чи сестри

Діти дуже люблять незвичайні історії і казки, які не лише переносять їх з реального світу у чарівний, казковий, але й розширюють їхній кругозір. Через казку, звернену до серця дитини, особливо народну, не спотворену впливом сучасної цивілізації з притаманним їй прагматизмом, діти отримують перший соціальний досвід: знання про людей, про добро і зло та їх протиборство у людському суспільстві.

Розповідаючи казку «Колобок», ми разом з дітьми виготовляємо з піску її головного героя. А розігруючи казку «Колосок», «печемо» пиріжки, якими можна всіх «пригостити». Тут і формочки можуть знадобитися, і камінчики для прикрашання. А для Курочки Ряби можна зробити гніздечко, куди вона «нестиме» пісочні яєчка.

Казку на піску можна розіграти, пересуваючи персонажів у різних напрямках. При цьому діти поступово навчаються співвідносити мовлення з діями персонажів і починають самостійно творити, змінюючи сюжет, додаючи нових дійових осіб тощо.

Казки на піску – не лише цікаве проведення часу та приємне й доступне дитині заняття, але й істотний механізм розвитку в дитині тонкого розуміння внутрішнього світу людей, спосіб зняття тривоги і виховання впевненості у своєму майбутньому. За допомогою казок на піску можна виховувати дитину, допомагати долати негативні сторони її особистості, які лише починають формуватися [6, с. 48].

Наприклад, жадібній дитині дуже корисно буде розіграти сюжет з «Казки про рибака і рибку» Олександра Пушкіна. У пісочниці створюють «море» – розгрібають пісок, вивільнюючи його дно, пофарбоване у голубий колір, що символізує море, а на його піщаних берегах за допомогою дрібних іграшок розігрують дійство.

Казку на піску може вигадати і сам педагог. Головне, щоб у цих казках завжди добро перемагало зло. Кількість персонажів таких казок має бути невеликою, сюжетні повороти – м'якими, спокійними, гарними. Казки на піску повинні бути емоційними, але такими, що оберігають духовний світ і спокій дитини, не несуть у собі тривожності і страхів. Прикладом може бути така авторська казка на піску:

У пісочній країні (погладьте її долонькою) жив-був піщаний чоловічок. Він жив у печері. Зробіть печеру для чоловічка такою, якою ви собі її уявляєте. Зимою піщаний чоловічок спав у своїй печері, а весною прокидався. Уявімо, що наступила весна. Візьміть необхідні предмети, щоб показати прихід весни (заздалегідь можна приготувати штучні квіти тощо). Яскраве Сонце (його показує дорослий) привіталось з піщаним чоловічком (індивідуально з кожною дитиною виконується ритуал привітання). Яскраве, лагідне Сонце помітило, що він дуже сумний і запитало: «Чому ти сумуєш? (Запитуємо кожну дитину.) Ти, мабуть, сумуєш тому, що живеш один. Отже, тобі треба знайти друга, тоді ніколи не сумуватимеш». Діти, у мене до вас є пропозиція – знайдіть друга для свого піщаного чоловічка і збудуйте ціле піщане містечко [7, с. 187].

Вихователь відіграє важливу роль в технології «Чудеса на піску». Але після того, як дорослий підготує обладнання для ігор, створить атмосферу доброзичливості, він виконує роль уважного глядача. Позиція дорослого – це «активна присутність» (принести іграшки,

воду, віднайти необхідні матеріали тощо), а не керівництво процесом. Ігри дітей з піском ніколи не інтерпретують і не обговорюють. Цікаві моменти дорослий може фотографувати для виставок, альбомів тощо.

Заняття з піском поліпшують емоційний стан дітей: гіперактивних пісок врівноважує, скутих – розслаблює, тривожних – заспокоює, агресивних – втихомирює. Під час занять та після них усі діти задоволені і виходять з бажання зустрітися знову. І це, мабуть, найголовніше, що дають дітям ігри з піском [8, с. 15].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналізуючи усе вищевикладене ми можемо виділити такі основні принципи ігор з піском.

1. Створення природного стимулюючого середовища, в якому дитина відчуває себе комфортно і захищено, виявляючи творчу активність. Для цього слід добирати завдання, що відповідають можливостям дитини; формулювати інструкцію до ігор в казковій формі; виключати негативну оцінку її дій, ідей, результатів, заохочуючи фантазію і творчий підхід.

2. «Пожвавлення» абстрактних символів: літер, цифр, геометричних фігур, і пр. Реалізація цього принципу дозволяє сформувати і посилити позитивну мотивацію до занять і особистісну зацікавленість дитини в те, що відбувається.

3. Реальне «проживання», програвання всіляких ситуацій разом з героями казкових ігор. На основі цього принципу здійснюється взаємний перехід уявного в реальне і навпаки. Наприклад, опинившись в ролі Рятувальника Принцеси, дитина не просто пропонує вихід із ситуації, але й реально розіграє його на піску за допомогою мініатюрних фігурок. Так, вона реально переконується в правильності чи хибності обраного шляху.

Список бібліографічних посилань

1. Зинкевич-Евстигнеева Т. Д., Грабенко Т. М. Практикум по креативной терапии, СПб.: Речь: ТЦ Сфера, 2001, 400 с.
2. Сакович Н. А. Технология игры в песок. Игры на мосту. СПб.: Речь, 2006. 176 с.
3. Бережная Н. Ф. Использование песочницы в коррекции эмоционально-волевой и социальной сфер детей раннего и младшего дошкольного возраста, *Дошкольная педагогика*, 2007, №1, С. 50 – 52.
4. Киселева М. В. Арт-терапия в работе с детьми: Руководство для детских психологов, педагогов, врачей и специалистов, работающих с детьми. – СПб.: Речь, 2008. – 160 с.
5. Аромштам М. Игры на влажном песку, *Дошкольная освіта*, №12, 2006, С 6 – 8.
6. Зинкевич-Евстигнеева Т. Д., Грабенко Т. М. Игры в сказкотерапии. СПб.: Речь, 2008, 208 с.
7. Каратаева М. І. Розвиток творчої особистості дошкільника, Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори – 2006», 2008. – 352с.
8. Андрунь С. Чудеса з піску, *Обруч*, №3, 2007, С. 12 – 17.

References

1. Zynkevych-Evstyhneeva, T. D., Hrabenko, T. M. (2001). Workshop on creative therapy, St. Petersburg: Rech: Sfera. 400 p.
2. Sakovych, N. A. (2006). Technology of playing in the sand. Games on the bridge., St. Petersburg: Rech. 176 p.
3. Berezhnaia, N. F. (2007). Using the sandbox in the correction of the emotional-volitional and social spheres of children of early and younger preschool age. *Preschool Pedagogy*. 1, 50–52.
4. Kyseleva, M. V. (2008). Art-therapy in working with children: A guide for children's psychologists, educators, doctors and professionals working with children. St. Petersburg: Rech. 160 p.
5. Aromshtam M. (2006). Games on wet sand. *Preschool education*. 12, 6–8.
6. Zynkevych-Evstyhneeva, T. D., Hrabenko, T. M. (2008). Games in fairy tale therapy. St. Petersburg: Rech. 208 p.
7. Karataieva, M. I. (2008). Development of a preschooler's creative personality, Kamianets-Podilskyi: «Medobory – 2006». 352 p.
8. Andrun S. (2007). Miracles of sand. *Hoop*. 3, 12–17.

LYAKHOVETS Olesya,

Ph.D in Pedagogy, Senior Lecturer of Pre-school Education Department,
Bohdan Khmelnytsky National University at Cherkasy
e-mail: olesiapalamarchuk1978@gmail.com

IMPLEMENTATION OF INNOVATIVE TECHNOLOGY "WONDERS ON SAND" IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF PRE-SCHOOL EDUCATION ESTABLISHMENT

Abstract. Among the many means of preserving and strengthening both physical and mental health of preschoolers are sand games. Today, more and more, the views of educators and psychologists are turning to sand therapy - one of the most progressive methods of art therapy, which gives an individual the opportunity to look at himself, his inner world through the eyes of a third-party observer. The popularity of sand therapy is

confirmed by a large number of publications, which cover a variety of aspects of the problem, from the history of the method to the interpretation of paintings in the sand. Undoubtedly, all this is very interesting, and sand therapy seems rather uncomplicated, because the material for it is available to everyone.

The purpose of the article is to emphasize that sand play is an effective means for the comprehensive development of children in general and creative abilities in particular. Many years of practice has shown that sand games have a positive effect on the emotional well-being of children. And given the fact that these are the most favorite children's games, educators should use them to the maximum for developmental, educational and correctional purposes. The content of the organization of working with sand, is an active research, creative activity of the child.

Games with sand give the child the opportunity to feel confident and skillful: it creates a new one, is not afraid to break old and change something. In the sandbox, optimal conditions for the development of the creative potential of the child, the activation of its spatial imagination, figurative-logical thinking, and the training of small hands motility are created. In the process of collective games the child is aware of the moral and ethical norms, it forms a harmonious image of the world.

Key words: sand games; sand drawing; sand painting; fairy tale therapy; children of preschool age.

Одержано редакцією 20.11.2017
Прийнято до публікації 29.11.2017

УДК 374.7–047.22

РАССКАЗОВА Олена Львівна,

кандидат педагогічних наук, доцент, докторант
кафедри освіти та управління навчальним закладом,
Класичний приватний університет, м. Запоріжжя
e-mail: tkachenkoe@ukr.net

КЛЮЧОВІ ОСВІТНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДОРΟΣЛИХ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ ПОНЯТТЯ

У представленій статті проаналізовані загальні особливості поняття ключових освітніх компетентностей дорослих у відповідності до чинних нормативно-правових європейських й українських освітніх документів.

Виявлені спільні й відмінні загальні особливості поняття ключових освітніх компетентностей дорослих. Спільним в усіх документах є те, що вони являють собою інтегроване поняття, яке: містить сукупність знань, умінь, ставлень, цінностей тощо; необхідне кожній людині для самореалізації та розвитку; дає можливість людині самостійно ефективно діяти у різних сферах життєдіяльності.

Розпочате дослідження показало необхідність подальших наукових пошуків можливостей уніфікації розуміння поняття ключових освітніх компетентностей дорослих у сучасному українському освітньому просторі.

Ключові слова: компетентнісний підхід; ключові освітні компетентності дорослих; неперервна освіта.

Постановка проблеми. Компетентнісний вимір сьогодні покладено в основу української освіти. Закон України «Про освіту», Концепція «Нова українська школа», сучасні нормативно-правові документи вищої і професійної освіти ґрунтуються на компетентнісному підході. Швидкі економічні, технологічні, цифрові, соціальні зміни зумовлюють особливу значимість розгляду питання компетентностей дорослих в умовах необхідності неперервної освіти протягом життя. Існуючі сьогодні конкурентні робочі місця десять років тому не існували, передбачається створення значної кількості робочих місць з абсолютно нових спеціальностей у найближчому майбутньому. У «Білій книзі про майбутнє Європи» підкреслено: «...більшість дітей, які йдуть сьогодні до початкової школи, будуть займатися новими видами діяльності, які ще не існують. Завдання, пов'язані з більш широким використанням технологій і автоматизації, торкнуться всіх робочих місць і галузей. Максимальне використання нових можливостей при одночасному пом'якшенні будь-яких негативних наслідків потребуватиме значних інвестицій у формування кваліфікацій працівників і серйозного переосмислення систем освіти та неперервного навчання» [1, с.13].

Отже, метою представленої статті проаналізувати загальні особливості поняття ключових освітніх компетентностей дорослих у відповідності до чинних нормативно-правових європейських й українських освітніх документів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Започаткована й вперше науково обґрунтована «орієнтована на компетенції освіта (*competence base education* – CBE)» у 60-х роках минулого століття вченими: Р. Бадер, Д. Мертенс, Дж. Равен, Р. Уайт, Н. Хомський, А. Шелтон та ін. Адаптована і розвинута українськими і російськими вченими радянського й пострадянського просторів: Н. Бібік, І. Зімня, І. Зязюн, Н. Кузьміна, А. Маркова, Л. Мігіна, О. Овчарук, Л. Петровська, О. Пометун, О. Савченко, В. Серіков, Т. Сорочан, І. Тараненко, А. Хуторської, Н. Шаблігіна та ін.

Розпочати аналіз особливостей ключових компетентностей дорослих доцільним вважаємо з розуміння визначень цього поняття у документах загальноєвропейського рівня. Так, одним із вихідних рекомендаційних документів, який присвячений заходам реалізації навчання протягом життя і в якому говориться про міждисциплінарні компетенції є «Меморандум навчання протягом життя», виданий у 2000 році (надалі Меморандум) [2]. Серед шести ключових положень Меморандуму першим положенням названо нові базові вміння для всіх, як одне з найважливіших умов розвитку громадянської активності та зайнятості в ХХІ столітті в Європі, які гарантуватимуть загальний і постійний доступ до навчання з метою набуття та оновлення умінь і навичок, необхідних для стабільної участі в житті суспільства.

Меморандум був вихідним документом, в якому надано визначення новим базовим вмінням як тим вмінням, які дозволяють громадянам брати активну участь в суспільному та економічному житті суспільства, заснованому на знаннях, в якості свідомих громадян, які володіють відповідними життєвими установками. Серед цих умінь названі комп'ютерна грамотність, підприємницькі вміння, володіння іноземними мовами, вміння вчитися, вміння адаптуватися до змін, вміння розумно використовувати найширші інформаційні ресурси, такі соціальні вміння, як впевненість у собі, самоврядування, вміння нести відповідальність, брати на себе ризик, вміння діяти самостійно тощо [2].

По суті, у Меморандумі наголошено на необхідності розвитку компетентностей протягом життя в широких областях знань, де всі вони є міждисциплінарними: наприклад, вивчення іноземних мов передбачає розвиток технічних, культурних та естетичних здібностей спілкування, здійснення діяльності та її оцінки, тобто посилюється взаємопроникнення загальних, професійних і соціальних умінь як в плані змісту, так і функціонально [2].

Необхідність реалізації навчання впродовж життя, усунення бар'єрів, що існують між країнами й інститутами, які перешкоджають ефективному використанню знань та компетенцій громадян, відсутність відкритої і гнучкої європейської системи кваліфікацій викликали потребу створення Європейської системи кваліфікацій (ЄСК), яка стала б рамковою конструкцією, що описує узагальнену структуру кваліфікацій освіти всіх рівнів, дозволяє здійснювати порівняння і зіставлення національних систем кваліфікацій. У Спільній доповіді Ради з освіти та Європейської Комісії у 2004 році, присвяченій реалізації робочої програми «Освіта і навчання 2010», були поставлені завдання розробки такої системи кваліфікації [3].

У ЄСК надано узагальнений опис результатів, деталізація здійснюється в національних системах. Кваліфікаційні вісім рівнів розробленому проєкті ЄСК встановлюються і описуються за допомогою опису результатів навчання, які визначаються на основі знань, умінь, широких компетенцій, що включають у себе особистісні та професійні результати. Особистісні та професійні компетенції у свою чергу описуються на підставі чотирьох груп компетенцій: автономія і відповідальність; вміння вчитися; комунікативна та соціальна компетенція; професійна компетенція.

Компетенція у проєкті ЄСК являє собою інтегроване поняття і виражає здатність людини самостійно застосовувати в певному контексті різні елементи знань і вмінь. Компетенція має такі складові: когнітивну компетенцію, що передбачає використання теорії і понять, а також «приховані» знання, набуті на досвіді; функціональну компетенцію (вміння і ноу-хау), а саме те, що людина повинна вміти робити у трудовій сфері, у сфері навчання або соціальній діяльності; особистісну компетенцію, що передбачає поведінкові вміння в

конкретній ситуації; етичну компетенцію, що передбачає наявність певних особистісних і професійних цінностей [3]. Особливої значимості у цьому проекті надано рівню самостійності, оскільки саме він дозволяє розмежовувати різні рівні компетенції. Освоєння певного рівня компетенції розглядається як здатність використовувати та поєднувати знання, вміння і широкі компетенції залежно від мінливих вимог конкретної ситуації або проблеми. Іншими словами, рівень компетенції визначається здатністю справлятися зі складними непередбачуваними ситуаціями і змінами [3].

Спеціальному обґрунтуванню основних компетентностей дорослих щодо навчання протягом життя присвячені рекомендації Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» 2006 року [4]. Основні компетенції у цьому документі визначаються як набір знань, навичок та відношень, які необхідні всім громадянам для особистої реалізації та розвитку, активного громадянського життя, соціальної єдності та можливості працевлаштування. До ключових віднесено такі вісім компетентностей: 1) спілкування рідною мовою; 2) спілкування іноземними мовами; 3) знання математики та загальні знання у сфері науки і техніки; 4) навички роботи з цифровими носіями; 5) навчання заради здобуття знань; 6) соціальні та громадянські навички; 7) ініціативність та практичність; 8) обізнаність та самовираження у сфері культури.

У наступному документі – спільній європейській довідковій структурі «Європейська кваліфікаційна рамка для навчання протягом усього життя (ЄКР)» 2008 року [5], компетентності є також однією з трьох категорій результатів навчання: знання, уміння та соціальні компетентності. Цей документ містить рекомендації щодо встановлення зв'язку між системами кваліфікацій європейських країн, і діє як механізм переведення, щоб зробити кваліфікації зручними і зрозумілими в усіх країнах і різних системах Європи задля підтримки мобільності громадян між країнами і полегшення їм навчання протягом життя.

Зазначені рекомендації налічують вісім довідкових рівнів з точки зору результатів навчання, які визначені як підтвердження, що людина, яка навчалась, знає, розуміє і спроможна працювати / діяти по завершенню процесу навчання. Кожен з восьми рівнів обумовлений рядом описів, які окреслюють результати навчання, що відносяться до кваліфікацій певного рівня в будь-якій системі кваліфікацій [5].

Кваліфікації в різних комбінаціях охоплюють широку область результатів навчання, і включають теоретичні знання, практичні і технічні вміння, а також соціальні компетенції. «Знання» означають результат асиміляції інформації через вивчення, як ядро фактів, принципів, теорій та методів, які пов'язані з областю роботи або вивчення (описані як теоретичні і фактичні); «вміння» означають здатність застосувати знання та використовувати ноу-хау для виконання завдань і вирішення проблем (описуються як когнітивні (включають використання логічних, інтуїтивних і творчих роздумів) або практичні (які включають вміння щось зробити своїми руками і використовувати методи, матеріали, інструкції та інструментарій)); «компетентність» означає доведену здатність використовувати знання, вміння, особисті, соціальні і/або методологічні здібності, в ситуаціях роботи чи навчання і в професійному та особистому розвитку (описана з точки зору відповідальності і самостійності) [5]. Тобто, потрібно розуміти, що соціальні компетентності у ЄКР розглянуті в широкому сенсі, що на нашу думку, прирівнює їх до ключових.

Ключові компетентності, їх визначення і перелік зустрічаємо у чинному в Україні з 2009 року Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти (надалі Державний стандарт) [6]. Документ, серед інших підходів (особистісно зорієнтованого і діяльнісного), ґрунтується також на засадах компетентнісного підходу, що реалізовано в освітніх галузях і відображено в результативних складових змісту базової і повної загальної середньої освіти. Компетентнісний підхід сприяє формуванню ключових і предметних компетентностей. Ключовими компетентностями визначено спеціально структурований комплекс характеристик (якостей) особистості, що дає можливість їй ефективно діяти у різних сферах життєдіяльності і належить до загальногалузевого змісту освітніх стандартів. До цих компетентностей віднесено уміння вчитися, спілкуватися державною, рідною та іноземними мовами, математична і базові компетентності в галузі природознавства і техніки,

інформаційно-комунікаційна, соціальна, громадянська, загальнокультурна, підприємницька і здоров'язбережувальна компетентності, а до предметних (галузевих) – комунікативна, літературна, мистецька, міжпредметна естетична, природничо-наукова і математична, проектно-технологічна та інформаційно-комунікаційна, суспільствознавча, історична і здоров'язбережувальна компетентності [6]. Перелік компетентностей має досить не систематизований характер, і потребує оновлення, про що і йдеться у «Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року» (надалі Концепція «Нова українська школа»), схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 року [7]: на другому етапі (2019–2022 роки) передбачається розробити, затвердити (2019 рік) та запровадити (2022 рік) новий державний стандарт базової середньої освіти з урахуванням компетентностей, необхідних для успішної самореалізації особистості.

У Концепції «Нова українська школа» ключовими є ті компетентності, яких кожен потребує для особистої реалізації, розвитку, активної громадянської позиції, соціальної інклюзії та працевлаштування і які здатні забезпечити особисту реалізацію та життєвий успіх протягом усього життя. Серед них: спілкування державною і рідною в разі відмінності мовою, спілкування іноземними мовами, математична грамотність, компетентності в природничих науках і технологіях, інформаційно-цифрова компетентність, уміння навчатися впродовж життя, соціальні і громадянські компетентності, підприємливість та фінансова грамотність, загальнокультурна грамотність, екологічна грамотність і ведення здорового способу життя [8].

Системним і структурованим за компетентностями описом кваліфікаційних рівнів є Національна рамка кваліфікацій, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. [9], і впроваджена з метою введення європейських кваліфікаційних стандартів та принципів забезпечення якості освіти з урахуванням вимог ринку праці до компетентностей фахівців, а також сприяння національному і міжнародному визнанню кваліфікацій, здобутих в Україні. У Національній рамці кваліфікацій вводиться термін інтегральна компетентність як узагальнений опис кваліфікаційного рівня, який виражає основні компетентнісні характеристики кожного рівня щодо навчання та/або професійної діяльності. Оскільки основними критеріями щодо опису десяти основних рівнів взято знання, уміння, комунікація, автономність і відповідальність, поняття компетентності трактується у цьому документі як здатність особи до виконання певного виду діяльності, що виражається через знання, розуміння, уміння, цінності, інші особисті якості, і узагальнено – через інтегральну компетентність.

У Законі України «Про освіту» (2017 р.) однією зі складових мети освіти - всебічного розвитку людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, виокремлено і формування цінностей, необхідних для успішної самореалізації компетентностей. У визначенні поняття кваліфікації (ст. 1, п. 14) сукупність здобутих особою компетентностей уточнюється як результатів навчання, а власне визначення компетентності (ст. 1, п. 15) є динамічною комбінацією знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність. У ст. 12 «Повна загальна середня освіта» до ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для її успішної життєдіяльності, віднесено: вільне володіння державною мовою; здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та, як мінімум, однією з іноземних мов; математична компетентність; компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій; інформаційно-комунікаційна та цифрова компетентності; здатність до навчання впродовж життя; загальнокультурна компетентність; громадянські та соціальні компетентності, включаючи володіння культурою демократії, правову компетентність, усвідомлення рівних прав і можливостей, толерантність, здатність до соціальної комунікації, здорового способу життя; обізнаність та здатність до самовираження у сфері культури;

екологічна компетентність; підприємливість та інноваційність; економічна компетентність; інші компетентності, передбачені стандартом освіти. Наскрізними компетентностями є критичне та системне мислення, творчість, ініціативність, вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, вирішувати проблеми [10].

У ст. 17 «Вища освіта» у визначенні мети «здобуття особою високого рівня наукових та/або творчих мистецьких, професійних і загальних компетентностей, необхідних для діяльності за певною спеціальністю чи в певній галузі знань» поняття ключових ототожнено із загальними компетентностями [10].

Перелічені, відповідно до ст. 18 «Освіта дорослих», складники освіти дорослих (післядипломна освіта; професійне навчання працівників; курси перепідготовки та/або підвищення кваліфікації; безперервний професійний розвиток; будь-які інші складники, що передбачені законодавством, запропоновані суб'єктом освітньої діяльності або самостійно визначені особою) передбачають набуття нових та вдосконалення раніше набутих компетентностей на основі здобутої вищої, професійної (професійно-технічної) або фахової передвищої освіти та практичного досвіду [10].

Сам по собі безперервний професійний розвиток є безперервним процесом навчання та вдосконалення професійних компетентностей фахівців після здобуття вищої та післядипломної освіти, що дозволяє фахівцю підтримувати або покращувати стандарти професійної діяльності та триває впродовж усього періоду професійної діяльності фахівців [10]. Тобто, у ст. 18 Закону України «Про освіту» застосовано загальне поняття професійних компетентностей, конкретизації та тлумачення щодо їхніх видів чи складових не надано. Водночас, у меті освіти дорослих закладено можливості реалізації права кожної повнолітньої особи на безперервне навчання з урахуванням її особистісних потреб, пріоритетів суспільного розвитку та потреб економіки, отже, і можливості вдосконалення загальних, соціальних, ключових компетентностей дорослих.

В оновлених рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Ключові компетенції для навчання впродовж життя» [11], ключові компетенції визначаються як сукупність знань, навичок і ставлень, де: а) знання складаються з фактів і цифр, концепцій, ідей і теорій, які вже створені і підтримують розуміння певної галузі чи предмета; б) вміння визначаються як здатність до виконання процесів і використання наявних знань для досягнення результатів; в) ставлення описують характер і образ думок так, щоб діяти або реагувати на ідеї, людей або ситуації. Це те, що необхідно кожній людині для самореалізації та розвитку, зайнятості, соціальної інтеграції та активної громадянської позиції. Вони напрацьовуються в навчанні протягом усього життя через формальне, неформальне та інформальне навчання. Ключові компетенції можуть бути застосовані в різних контекстах і в різних комбінаціях. Вони перетинаються і доповнюють одна одну. Такі навички, як критичне мислення, вирішення проблем, робота в команді, навички спілкування та ведення переговорів, аналітичні навички, креативність, навички міжкультурного спілкування вбудовуються у ключові компетенції [11].

Проаналізований нами ряд нормативно-правових європейських й українських освітніх документів дозволив виявити загальні особливості поняття ключових освітніх компетентностей дорослих. Так, в усіх трактуваннях спільним є те, що ключові освітні компетентності – це інтегроване поняття, яке: 1) містить сукупність знань, умінь, навичок / ставлень / цінностей / здібностей / якостей особистості; 2) необхідне кожній людині для самореалізації та розвитку, можливості працевлаштування, зайнятості, соціальної інтеграції та єдності, активної громадянської позиції тощо; 3) дає можливість людині самостійно застосовувати в певному контексті різні елементи знань і вмінь, ефективно діяти у різних сферах життєдіяльності. Відмінним є рівень підпорядкування ключових компетентностей у загальній системі компетентностей: 1) ключові компетентності ототожнюються з єдиним цілісним комплексом компетентностей, якими має володіти особистість, як інтегральним результатом особистісної і професійної самореалізації; 2) ключові компетентності є однією з двох чи більше складових комплексу компетентностей, і розуміються як загальні (базові, основні, широкі, інтегральні, інваріантні, над-, між-, метапредметні, міждисциплінарні,

соціальні, наскрізні тощо). Також різняться підходи щодо їх результативно-цільової основи: 1) ключові компетентності є узагальненим описом кваліфікаційного рівня, який виражає комплексні компетентнісні характеристики кожного рівня щодо навчання та/або професійної діяльності; 2) ключові компетентності мають універсальний, не прив'язаний до предметно-спеціальної або професійно-фахової області, характер, і/або належать до загальногалузевого змісту освітніх стандартів, здатні забезпечити особисту реалізацію та життєвий успіх протягом усього життя.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Охарактеризовані трактування поняття ключових освітніх компетентностей дорослих у відповідності до чинних європейських й українських освітніх нормативно-правових документів мають спільні й відмінні загальні особливості. Розпочате дослідження показало необхідність подальших наукових пошуків, аналізу й обґрунтування можливостей уніфікації розуміння поняття ключових освітніх компетентностей дорослих в сучасному українському освітньому просторі.

Список бібліографічних посилань

1. White paper on the future of Europe: reflections and scenarios for the EU27 by 2025. European Commission COM (2017) 2025.1.03.2017. URL: https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/white_paper_on_the_future_of_europe_en.pdf
2. A Memorandum on Life long Learning. Commission of the european communities. URL: http://arhiv.acs.si/dokumenti/Memorandum_on_Lifelong_Learning.pdf
3. Европейская система квалификаций. URL: <http://fedmet.org/files/Sector%20Skills%20Council/World%20Experiance/EQF.pdf>
4. Про основні компетенції для навчання протягом усього життя. Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС). 18.12.2006. URL: [http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_975_\(in_Ukr.\)](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_975_(in_Ukr.)).
5. Explaining the European Qualifications Framework for Life long Learning. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2008. URL: https://ec.europa.eu/ploteus/sites/eac-eqf/files/brochexp_en.pdf
6. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти від 23 листопада 2011 р. № 1392. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF/page>
7. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року». Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 року № 988-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/1392-2011-%D0%BF>
8. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <http://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/07/konczepczyia.pdf>
9. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF>
10. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page>
11. Proposal for a COUNCIL RECOMMENDATION on Key Competences for Life long Learning. 2018/0008 (NLE). Brussels, 17.01.2018. URL: <https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/recommendation-key-competences-lifelong-learning.pdf>

References

1. The White Paper on the future of Europe: reflections and scenarios for the EU27 by 2025. European Commission COM (2017) 2025.1.03.2017. Retrieved from https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/white_paper_on_the_future_of_europe_en.pdf.
2. A Memorandum on Lifelong Learning. Commission of the European communities. Retrieved from http://arhiv.acs.si/dokumenti/Memorandum_on_Lifelong_Learning.pdf.
3. The European Qualifications Framework. Retrieved from <http://fedmet.org/files/Sector%20Skills%20Council/World%20Experiance/EQF.pdf> (in Rus.).
4. Key competences for lifelong learning (2006). Recommendation 2006/962 / EC of the European Parliament and of the Council (EU). 18.12.2006. Retrieved from [http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_975_\(in_Ukr.\)](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_975_(in_Ukr.)).
5. Explaining the European Qualifications Framework for Lifelong Learning (2008). Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. Retrieved from https://ec.europa.eu/ploteus/sites/eac-eqf/files/brochexp_en.pdf.
6. On approval of the State standard of basic and complete secondary education from November 23, 2011 № 1392. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF/page> (in Ukr.).
7. On Approval of the Concept of Implementation of the State Policy in the Area of General Secondary Education Reform "New Ukrainian School" for the period till 2029. The Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 14, 2016 No. 988-p. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/go/1392-2011-%D0%BF> (in Ukr.).
8. New Ukrainian school (2017). Conceptual Principles of Reforming High School. Retrieved from <http://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/07/konczepczyia.pdf> (in Ukr.).

9. Approval of the National Qualifications Framework (2011). Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, November 23, 2011 No. 1341. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF> (in Ukr.).
10. About education (2017). Law of Ukraine dated 09/05/2017 № 2145-VIII. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page> (in Ukr.).
11. Proposal for a COUNCIL RECOMMENDATION on Key Competences for Lifelong Learning. 2018/0008 (NLE). Brussels, 17/01/2018. Retrieved from <https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/recommendation-key-competences-lifelong-learning.pdf>.

RASSKAZOVA Olena,

Ph.D in Pedagogy, Associate Professor, Doctoral Student of Education and Educational Establishments Management Department, Classical Private University, Zaporizhzhya City
e-mail: tkachenkoe@ukr.net

ADULTS' KEY EDUCATIONAL COMPETENCIES: NORMATIVE-AND-LEGAL FEATURES OF THE CONCEPT

Abstract. *Introduction. The speed of economic, technological, digital, social change has led to the special significance of considering the competence of adults in the conditions of the need for lifelong education. The fluidity of the list of modern professions results in the continuous professional development of key adult educational competencies, the continuous process of improving the qualifications of employees, and, in general, the rethinking of education systems at all levels and continuing education of adults. Competency approach today is one of the basic in European and Ukrainian educational documents.*

Purpose. To analyze the general features of the concept of key educational competences of adults in accordance with the current normative legal European and Ukrainian educational documents determined for the purpose of the presented article.

Methods. The main methods of research used the analysis of normative legal educational documents, generalization and synthesis of general features of the interpretation of the concept of key adult competences in these documents.

Results. Common general features of the concept of key educational competences of adults in all documents is that they represent an integrated concept, which: contains a set of knowledge, skills, attitudes, values, etc.; necessary for each person for self-realization and development; enabling a person to independently act effectively in different spheres of life. The level of subordination of key competencies in the overall competency system is excellent. They are identified either with a single integral set of competences that a person has to possess, or with one of two or more components of this complex as general (basic, basic, broad, integral, etc.). There are also different approaches to their target-based basis: the key competences of adults are either a generalized comprehensive description of the qualification level, or have a universal, not tied to a subject-specific or professional area, the nature.

Originality. The scientific novelty consists in the identification of common and distinctive features of the interpretation of the concept of key competences of adults throughout life in normative and legal educational documents.

Conclusion. The initiated research showed the need for further scientific research, analysis and substantiation of the possibilities of unifying the understanding of the concept of key educational competences of adults in the modern Ukrainian educational space.

Key words: *competence approach; key educational competence of adults; continuous education*

*Одержано редакцією 15.11.2017
Прийнято до публікації 20.11.2017*

УДК 37:316.3

ФУЧИЛА Олена Миколаївна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов,
Національний університет «Львівська Політехніка»
e-mail: helenfuchila@gmail.com

ІНСТРУМЕНТИ ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРНОГО ОСВІЧЕНОГО ГРОМАДЯНИНА СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті розглянуто комплекс інструментів і засобів виховання представника сучасного суспільства, які дають можливість формувати культурну і всебічно освічену особистість громадянина країни, що розвивається у глобалізованому світовому просторі; проаналізовано думки провідних сучасних українських науковців-педагогів та узагальнено їхній досвід.

Ключові слова: *глобалізований світовий простір; комплекс інструментів; виховання культурного громадянина; культурна грамотність.*

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому світі навчання та виховання є поняттями нерозривно пов'язаними між собою. Громадяни будь-якої країни світу (в тому числі і України) сьогодні вільно пересуваються через кордони з метою навчання чи роботи у інших країнах. Їхня конкурентоспроможність на ринках праці значною мірою залежить від двох складових: освіченості (грамотності) та культури у найбільш широкому її розумінні. Оскільки в сучасному світі навчання впродовж усього життя є загально визнаним пріоритетом розвитку особистості, без якого людина не може бути успішною у сучасному світі із технологіями, що стрімко розвиваються, виховання впродовж усього життя має бути процесом, паралельним до навчання. Зрештою, навчати умінню навчатись є не більш важливим завданням сучасних вчителів – педагогів та андрагогів, ніж навчати умінню сприймати нові культурно-поведінкові шаблони громадянина світу.

Мета статті. Проаналізувати та узагальнити досвід та думку українських вчених щодо використання різноманітних чинників виховного та навчального процесу для формування особистості сучасного громадянина глобалізованого світового простору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для вирішення цієї проблеми необхідні спільні зусилля сім'ї і школи, спрямовані насамперед на заохочення до читання, оскільки саме читання є єдиним когнітивним процесом, здатним розвивати уяву і, відповідно, творче мислення. На думку автора, розвиток нових інформаційних технологій тільки підвищує важливість читання в суспільстві. Опанування прийомів роботи з текстом відбувається паралельно з освоєнням нових форм подання знань, які пов'язані зі сприйняттям екранної інформації. Але робота з текстами будь-якого спрямування має бути критичною, супроводжуватись пошуком додаткових джерел інформації та аналізом прочитаного. В жодному випадку читання не можна підміняти таким характерним явищем сьогодення, як відеокультура, яка подає готову опрацьовану інформацію, що (на перший погляд) не потребує подальшого аналізу [1].

Однак школа, вочевидь, не посідає достатніх важелів для активізації цього процесу. Тим часом, на думку Р. Позінкевича, основним важелем виховання та надання і отримання освіти має бути «...культура – певне ставлення людини до світу, визначеність відносин, а саме ця риса повинна характеризувати сучасну освіту. Так, змістом освіти повинні бути не стільки знання самі собою, знання – інформація, скільки «знання-відносини» [2, с. 291]. Для створення таких відносин, за словами І. Зязюна, «зусилля виховної системи повинні бути спрямовані не стільки на те, щоб навчати, скільки на те, щоб пробуджувати індивідуально-особистісні якості людини. Необхідно формувати духовний потенціал особистості за посередництвом нових відносин зі світом, іншими людьми, самим собою» [3, с.138].

Отже потрібно констатувати, що українські дослідники і науковці приділяють значну увагу вихованню освіченого культурного громадянина та усвідомлюють проблеми, пов'язані із політичними та економічними змінами, що виникають на цьому шляху. Водночас цей процес вимагає оновлення понять та принципів навчання і виховання, що змінюються у напрямку індивідуалізації відносин «вчитель – учень». Н. Якса звертає увагу на важливість та характерні ознаки такої оновленої взаємодії: «Міжособистісна взаємодія – випадкові чи навмисні, приватні чи публічні, тривалі чи короточасні, вербальні чи невербальні контакти двох і більше людей, що викликають взаємні зміни їхньої поведінки, діяльності, відносин і установок. Ця взаємодія відрізняється тим, що кожна людина в ній демонструє справжню зацікавленість в іншій людині. Якщо ця зацікавленість відсутня, то це вже функціональні відносини, в яких один орієнтований не на інтереси іншого, а на спробу досягнути його відповідності власним цілям і вимогам» [4, с. 78]. Головними ознаками такої взаємодії дослідник називає: «...наявність зовнішньої стосовно взаємодіючих індивідів мети (об'єкта), досягнення якої передбачає взаємні зусилля; експлікованість, тобто доступність до спостереження збоку й реєстрації іншими людьми; ситуативність, тобто досить сувору регламентацію конкретними умовами діяльності, інтенсивністю, нормами й правилами відносин; рефлексивну багатогранність – залежність сприйняття взаємодії від умов її здійснення й оцінок людей, що беруть у ній участь» [4, с. 78].

Безумовно, працюючи у такій взаємодії, учитель і учень (незалежно від віку останнього) могли б досягти значної продуктивності навчання. Це поняття, яке у сучасному суспільстві набуло вагомості як в Україні, так і за її межами. І хоча термін «продуктивність» досить часто ставиться в один ряд з такими поняттями, як «ефективність» і «якість», у продуктивному навчанні мірою реального продукту стає учень зі своїми інтересами,

досвідом і освітніми цілями. Продуктивність визначається внутрішніми змінами особистості, а не мірою механічного освоєння знань [4, с. 179] і тим самим стає спорідненим такому філософському поняттю, як трансформативне навчання (Дж. Мезіров).

Тобто, продукт навчання – це не результат, а процес, компонентами якого є, насамперед, навички, уміння і знання. Але не менш важливими складовими є і формування світогляду, розвиток ерудиції, інтелектуальний розвиток особистості. Рушійною силою у цьому процесі виступає уміння вчитися та внутрішня потреба здобувати й поповнювати знання, а це означає, що мають формуватися навички самоосвіти. Водночас, для здійснення цього процесу потрібні активність та розумова і фізична працездатність особистості, які пробуджує виховний процес. Довершеність особистості надають з одного боку – вихованість, з другого – професійна орієнтація й підготовка до життя. Отже, комплексний підхід до формування особистості, можливий лише через партнерську взаємодію учителя та учня у процесі індивідуалізованого навчання призводить до формування нових особистісних якостей, які надають особі можливості повноцінного інтегрування у суспільство.

Заслуговує на увагу також педагогічна технологія «Створення ситуації успіху», в основі якої «лежить особистісно орієнтований підхід до процесу навчання і виховання. Ситуація успіху – це суб'єктивний психологічний стан задоволення наслідком фізичної або моральної напруги виконавця справи. Ситуація успіху досягається тоді, коли сама дитина визначає цей результат як успіх.» [5, с.43]. Принцип створення «ситуації успіху» використовує положення засновника позитивної психології, американського вченого-дослідника М. Селігмана. Якщо людині здається, що вона не може нічого зробити для покращення своєї ситуації, вона перестає намагатись це зробити. Цей феномен отримав назву «синдрому навченої безпорадності» [6]. Натомість, якщо людина упевнена в можливості досягнення бажаного результату своєї діяльності, наприклад, розв'язання певної задачі чи проблеми, вона буде поновлювати спроби і, ймовірно, досягне успіху. Для успішного завершення діяльності є тільки одна умова: людина не повинна усвідомлювати неможливості виконання завдання. Ця «ситуація успіху» стосується і дітей, і дорослих, та є особливо важливою у навчанні останніх, особливо під час освоєння базових навичок.

Загалом, базові освітні потреби, крім індивідуально-особистісної компоненти, ґрунтуються на загальних (універсальних) принципах, які є спільними для всього людства, а саме: «потреба у гармонійній інтеграції в оточуюче соціальне і природне середовище: а) як автономної особистості (потреба у розвитку інтелекту, здатності до прийняття осмислених рішень, до покращення якості свого життя, до подальшої освіти); б) як учасника трудових відносин (вміння виживати і достойно працювати); в) як трудівника (уміння брати участь у житті та розвитку суспільства). Отже, базова освіта спрямована, передусім, на благо кожної людини, на розвиток її особистісного потенціалу. Саме особистісний розвиток є провідною метою базової освіти. Результатом базової освіти повинно стати формування особистості, впевненої у своїх силах, здатної функціонувати незалежно» [7, с. 39].

Ще наприкінці ХХ ст. у середовищі американських дослідників постало питання, яке висловив Е. Гірш у праці «Культурна грамотність: що потрібно знати кожному американцю: чи усвідомлюють громадяни США нестачу освіти?» Він стверджував, що надто велика кількість американської молоді не має знань, потрібних для збереження того рівня життя, за який вони голосують та який закладено в основу державності країни. Відсутність знань про світ загрожує існуванню американців як вільної нації [8]. Ця думка гідна того, щоб її екстраполювати і на українське суспільство. Для того, щоб усунути цю загрозу існування будь-якої нації, наступним поколінням потрібно усвідомити необхідність вивчення власної та світової культурної спадщини, а також знання основ історії, соціології та науки для збереження високого стилю життя від щоденності до виборчої урни, які можна описати терміном «культурна грамотність».

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, культурна грамотність – це основна інформація, яку людина потребує для розуміння та спілкування з іншими людьми у власній країні та в усьому світі, у тому числі – розуміння крилатих висловів із класичних творів світового рівня, які вживають у своїх промовах політики та інші відомі особи. Без цих

знань неможливим є критичне читання та, згодом, і мислення, без якого неможливе збагачення внутрішнього світу людини і, відповідно, нації в цілому [9, с. 59].

Україна не може стояти осторонь вирішення проблеми відсутності культурної грамотності, оскільки державні кордони не в стані зупинити процеси глобалізації, і наша країна неминуче зазнає їхнього впливу, як позитивного, так і негативного. Отже, потрібно усвідомлювати наявність останнього та одночасно розв'язувати внутрішні проблеми освіти та виховання у контексті культурної грамотності, яка є пріоритетною сферою культурного, духовного та соціально-економічного розвитку суспільства.

Список бібліографічних посилань

1. Фучила О. М. Читання як фактор розвитку функціональної грамотності дорослих. *Педагогіка та психологія: виклики і сьогодення*: Збірник тез наукових робіт учасників Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 6–7 травня 2016 р.). Київ, 2016. С. 6–9.
2. Позинкевич Р. О. Освіта в системі культури: монографія. Луцьк: Вежа, 2000. 348 с.
3. Зязюн І. А., Сагач Г. М. Краса педагогічної дії. Київ, 1997. 302 с.
4. Якса Н.В. Міжкультурна взаємодія суб'єктів освітнього процесу: навчальний посібник. Житомир: ЖДУ ім. І.Франка, 2007. 32 с.
5. Пехота О.М. та ін. Освітні технології: навчальний методичний посібник / ред. О. М. Пехота. Київ: А.С.К., 2004. 256 с.
6. Seligman M.E.P. *Learned Optimism: How to Change Your Mind and Your Life*. New York: Vintage; Reprint edition, 2011. 338 p.
7. Сбруева А.А. Оновлена парадигма базової освіти на порозі третього тисячоліття (соціально-педагогічний аспект). *Вісник Житомирського педагогічного університету*. Житомир, 2000. Вип. 6. С. 39–44.
8. Hirsch E.D. *Cultural Literacy: What Every American Needs to Know?* New York: Vintage Books, 1988. 272 p.
9. Гаврилюк М. В., Фучила О. М. Еволюція явища функціональної неграмотності дорослих у педагогічних дослідженнях. *Вісник Черкаського університету: Серія педагогічні науки*. Черкаси, 2016. № 4. С. 57–61.

References

1. Fuchyla, O.M. (2016, May). Reading as a factor of the development of functional literacy of adults. In: *Pedagogy and psychology: challenges and contemporaneity*. Paper presented at the Proceedings of International Scientific and Practical Conference. Kyiv. 6–9. (in Ukr.).
2. Pozinkevych, R.O. (2000). Education in the system of culture: monograph. Lutsk: Vezha. 348 p. (in Ukr.).
3. Zyazyun, I.A., & Sagatch, G.M. (1997). The beauty of pedagogical activity. Kyiv: Ukrainian and Finnish Institute of Management and Business. 302 p. (in Ukr.).
4. Yaksa, N.V. (2007). Intercultural interaction of subjects of educational process: tutorial. Zhytomyr: ZhSU named after I. Franko. 32 p. (in Ukr.).
5. Piekhota, O.M. (Ed.). (2004). Educational technologies: tutorial. Kyiv: A.S.K. 256 p. (in Ukr.).
6. Seligman, M.E.P. (2011). *Learned Optimism: How to Change Your Mind and Your Life*. New York: Vintage; Reprint edition. 338 p.
7. Sbruyeva, A.A. (2000). Renewed paradigm of the basic education on the threshold of the third century (social and pedagogical aspect). *Bulletin of Zhytomyr Pedagogical University: scientific journal*. 6, 39–44. (in Ukr.).
8. Hirsch E.D. (1988). *Cultural Literacy: What Every American Needs to Know?* N.Y.: Vintage Books, 1988. 272 p.
9. Havryliuk, M.V., & Fuchyla, O.M. (2016). Development of the phenomenon of adult functional illiteracy in pedagogic research. *Bulletin of University of Cherkasy: Series of pedagogical science*. 4, 57–61. (in Ukr.).

FUCHYLA Olena,

Ph.D in Pedagogy, Associate Professor,
Associate Professor of Foreign Languages Department,
Lviv Polytechnic National University
e-mail: helenfuchyla@gmail.com

INSTRUMENTS OF UPBRINGING OF A CULTURAL AND WELL-EDUCATED CITIZEN OF MODERN SOCIETY

Abstract. *Introduction. In the modern globalized world, upbringing and training are notions inseparably linked with one another. The citizens of any country of the world (including Ukraine) can cross any borders at will with the aim of studying or working abroad. Their competitiveness, regardless of their professional training, mostly depends on two components: general literacy and culture. Moreover, as lifelong learning is a widely recognized priority scenario of personality development, lifelong upbringing should be the accompanying process simultaneous to learning.*

Purpose. The purpose of the article is to analyze the experience and opinions of Ukrainian researchers about the use of different factors of educational and learning process for forming the personality of the modern citizen of globalized world.

Results. The task of teaching learning skills is as important for modern pedagogues and andragogues, as teaching skills of apprehending some new cultural and behavioral features of world citizen. The absence of basic

knowledge about the surrounding world (including surrounding peoples as well) as well as the desire to acquire it can threaten the existence of any nation, since being informed means being more protected and less aggressive. Therefore, next generation should be aware that in addition to basic literacy skills they must learn their own and world historical and cultural heritage, as well as the basics of social sciences for maintaining their lifestyle. The complex of these features can be described by the term "cultural literacy".

Originality. This research has been done for the first time with the use of original literature sources.

Conclusion. Cultural literacy is the complex information, which is necessary for interacting and communicating with other people in someone's own country, as well as around the world. Without this knowledge, many crucial activities as critical reading and critical thinking cannot be performed, though they are necessary for enriching the inner world of the humans and, correspondingly, the nation as a whole.

Key words: globalized world, complex of instruments, upbringing of a cultural citizen, cultural literacy.

Одержано редакцією 25.11.2017
Прийнято до публікації 05.12.2017

УДК 37.014.12 (044.247)

ЮХИМЕЦЬ Ольга Іванівна,

здобувач кафедри суспільних дисциплін,
Національний університет водного господарства
та природокористування
e-mail: olga.juhimec@gmail.com

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАВОЗНАВЦІВ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ У ЮРИДИЧНІЙ КЛІНІЦІ

У статті проаналізовано комунікативну компетентність майбутніх правознавців, визначено, що під час навчання у юридичній клініці удосконалюються правові та комунікативні знання, вміння та навички, охарактеризовано інтерактивні методи навчання, як найефективніші під час навчання у юридичній клініці.

Ключові слова. комунікативна компетентність; майбутні правознавці; юридична клініка; інтерактивні методи навчання.

Загальна постановка проблеми. Становлення і розвиток особистостей майбутніх правознавців може відбуватися не інакше, як під час засвоєння відповідної професійної комунікації, під якою ми розуміємо процес обміну професійною інформацією відповідно до законів України, породження думок, знань, ідей на основі використання спеціальної (правової) термінології, оціночних суджень, професійних понять, дефініцій. Формування професійних і загальнокультурних компетентностей багато в чому залежить від застосування освітніх технологій, методів навчання, стимулюючих активність, самоосвіту, заснованих на взаємодії, зануренні в реальну професійну атмосферу співробітництва для вирішення правових проблем, позиційному професійному самовизначенні.

Нині для того, щоб якнайкраще підготувати випускників юридичних ВНЗ до їхньої майбутньої практичної діяльності запроваджено нові форми навчання – юридичні клініки, які слугують інноваційним інструментарієм під час формування комунікативної компетентності. Зокрема, діяльність юридичних клінік врегульовано чинним законодавством України (Наказ МОН України «Про затвердження типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України» від 03.08.2006 № 592). Юридична клініка – це структурний підрозділ ВНЗ, що має на меті здійснювати керівництво науково-дослідницькою і навчально-методичною діяльністю студентів щодо розширення їх правосвідомості й вдосконалення механізмів отримання навиків правозастосування та правозахисної і правопросвітньої діяльності [1, с. 10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Комунікативна компетентність є предметом дослідження таких вітчизняних науковців: М. Василенко (готовність студентів-юристів до професійної діяльності), М. Криськів (формування професійного мовлення майбутніх юристів), Л. Насіленко (риторична культура як невід’ємна складова мовно-професійної підготовки майбутніх юристів), О. Федорчук (формування у майбутніх

правознавців професійного застосування інформаційно-комунікаційних технологій), Б. Чупринський (формування професійної культури майбутніх юристів), Г. Яворська (формування соціально-професійної зрілості курсантів ВНЗ МВС України), В. Василик (професійна підготовка молодших спеціалістів з правознавства), В. Гришко (формування базових професійних компетентностей майбутніх правознавців), О. Калита (формування комунікативної компетентності майбутніх юристів засобами проектних технологій) та ін.

Формування комунікативної компетентності майбутніх юристів, на думку І. Ляшенко, відбувається під впливом різноманітних соціальних, психологічних та педагогічних чинників. Комунікативна компетентність є результатом навчально-пізнавальної і практичної діяльності, а також результатом власного життєвого досвіду [2].

За визначенням О. Бовдир, комунікативна компетентність юриста передбачає оволодіння ним необхідними для професійної діяльності особистісними якостями, враховуючи при цьому професійно-трудова діяльність юриста з чітко визначеними повноваженнями, що потребує конкретних правових знань, умінь і навичок, необхідного рівня професійно-правового мислення і діяльності, а також адекватного спілкування із застосовуванням методів виховання [3].

У дисертаційному дослідженні Н. Кожем'яко, запропоновано таке визначення комунікативної компетентності: «комунікативна компетентність – це складна інтегрована якість фахівця, яка спрямована на налагодження, підтримку та розвиток ефективної взаємодії» [4, с. 23].

Мета статті – проаналізувати особливості та визначити найефективніші методи формування комунікативної компетентності майбутніх правознавців під час навчання у юридичній клініці.

Виклад основного матеріалу. У більшості ВНЗ України, які здійснюють підготовку бакалаврів галузі знань – 08 Право створено юридичні клініки як самостійні організації або структурні підрозділи. Згідно з законом України №592 «Про юридичні клініки» від 03.08.2006 метою та завданнями юридичних клінік вищих навчальних закладів України є підвищення рівня практичних знань, умінь і навичок студентів юридичних спеціальностей; підготовка та навчання студентів у дусі дотримання й поваги до принципів верховенства права, справедливості і людської гідності; розширення співробітництва вищих навчальних закладів, що здійснюють підготовку фахівців-юристів, із судовими, правоохоронними органами, органами юстиції, державної влади і місцевого самоврядування, з іншими установами та організаціями; впровадження в навчальний процес елементів практичної підготовки студентів-правників у сфері юридичних послуг, надання студентам юридичної клініки можливості набуття навичок практичної діяльності за фахом, забезпечення можливості спілкування студентів під час навчального процесу з фахівцями-практиками судових і правоохоронних органів, інших державних органів та органів місцевого самоврядування з питань їх діяльності; створення ефективного механізму обміну інформацією між населенням, засобами масової інформації та юридичною клінікою, що дозволить оперативно реагувати на практичні потреби громадян [5].

На думку Є. Доброхотової, «юридична клініка – не що інше, як створюване у стінах ВНЗ професійне середовище в комплексі з усім необхідним для психологічної адаптації до нього студента і практичного навчання. Клініка забезпечує методично коректне формування початкового професійного досвіду» [6, с. 55].

Зазвичай, юридичну клініку формують зі студентів і викладачів вищого навчального закладу, до її роботи можуть бути залучені юристи, які займаються самостійною практикою. Консультації в клініках здійснюють у групах по 2-10 студентів під керівництвом куратора (викладача або юриста).

Юридична клініка покликана: 1) забезпечувати навчання студентів-юристів практичним навичкам; 2) вона є структурним підрозділом юридичного факультету або інституту, яке відповідає за практичне навчання; 3) за своєю соціальною роллю: юридична клініка є приймальня при юридичному факультеті, де студенти юристи консультують

громадян; 4) за формою організації роботи: юридична клініка є студентська юридична консультація; 5) за видом навчальної діяльності: юридична клініка являє собою практичну діяльність студентів; 6) як спосіб організації теоретичного і практичного навчання і по вигляду використовуваних методичних і дидактичних прийомів навчання юридична клініка є комплекс інтерактивних методик викладання (в основному імітаційного характеру), спрямованих на навчання практичним навичкам.

Завдання юридичної клініки щодо формування майбутніх юристів поділяються на дві групи: 1) професійно орієнтовані та 2) соціально орієнтовані. Соціально орієнтованими завданнями є: правова освіта населення; підвищення правової культури населення; профілактика асоціальних явищ і ін.

Професійно орієнтованими завданнями юридичної освіти є:

1) підвищення якості професійної теоретичної підготовки студентів-юристів, рівня засвоєння ними доктринального і законодавчого матеріалу;

2) розвиток і закріплення у студентів професійних практичних навичок щодо застосування норм права, вивчених студентами на лекціях і семінарах під час теоретичного навчання, і правильного вирішення ситуацій на їх основі;

3) формування та розвиток вміння бачити міжпредметні зв'язки навчальних дисциплін і міжгалузеву взаємодію галузей, підгалузей та інститутів права;

4) проведення прикладних досліджень в галузі права і правозастосовної діяльності;

5) участь студентів у науковій діяльності [7, с. 146].

Студенти, які навчаються у юридичній клініці, також частіше демонструють високий рівень розвитку двох аспектів комунікації: загальнокультурного (різноманіття синтаксичних конструкцій; використання художніх прийомів; використання різних типів мовлення; використання синонімів; відповідність мовного змісту заданій темі; композиційну оригінальність); та спеціального юридичного (володіння юридичною термінологією; знання форм, засобів і методів соціальної та професійної взаємодії; ставлення до клієнта; вміння правильно розуміти бажання, очікування і вимоги людей; використання спеціальної юридичної лексики; комунікативні цілі спілкування, розуміння їх значущості) [8, с. 63].

У процесі практичної підготовки студентів у юридичній клініці з метою підвищення ефективності навчання та якості знань, формування необхідних професійних вмінь майбутніх фахівців використовують інтерактивні методи навчання, які передбачають режим взаємодії, діалогу, двостороннього обміну інформацією та орієнтовані на взаємодію студентів з викладачем, один з одним, комп'ютером, навчальним посібником.

У педагогічній науці інтерактивні методи навчання визначають як:

– способи організації активної, продуктивної взаємодії учнів між собою, з учителем, з різними джерелами інформації, а також з комп'ютером у формі навчальних, ділових, рольових ігор, дискусій, виконанні проектів, аналізі конкретних ситуацій, за якої відбувається освоєння нового досвіду й одержання нових знань, надається можливість для самореалізації учнів [9, с. 12];

– методи навчання, які реалізуються завдяки активній взаємодії учнів і дають змогу на основі внеску кожного з них у спільну справу отримувати нові знання, організувати спільну діяльність, ідучи від окремої взаємодії двох-трьох осіб до широкої співпраці класного колективу [10, с. 8.].

Під час навчання студентів у юридичних клініках викладач може використовувати широкий спектр інтерактивних методів навчання, які ми представляємо у таблиці.

	Практичні навички	Приклад методики
Правова аргументація і стратегія	Виявлення правових проблем і важливих фактів в конкретній справі Розробка правової стратегії, оптимальної для досягнення потрібних клієнтові результатів або для захисту його інтересів в залежності від обставин	Студенти беруть участь у дискусії на основі «казусів» Студенти виробляють стратегію в малих групах, потім вислуховують зауваження викладача; проводять мозковий штурм, виявляючи вигідні і не вигідні факти у справі

	Практичні навички	Приклад методики
Аналіз законодавства, складання документів та діловодство	Виявлення і систематизація всіх важливих фактів у справі клієнта з метою підготовки до спростування аргументації протилежної сторони і досягнення найкращого результату	Проведення декількох інтерв'ю з клієнтом; контакти з відповідними посадовими особами або органами; збір фактичної інформації способом опитування свідків і направлення запитів до різних організацій; складання меморандуму з викладом фактичних обставин, правових питань та можливих результатів
	Складання запитів, клопотань та інших документів для направлення в суди або адміністративні органи	Представлення інтересів клієнта в суді або адміністративному органі під керівництвом практикуючого юриста; перед направленням в ті чи інші органи проекти документів оцінюються керівником
	Організація і ведення досьє, документів, інформації, результатів збору інформації та інших матеріалів з метою забезпечення їх охорони і дотримання конфіденційності	Стажування в юридичній фірмі, суді чи іншому державному закладі
Відносини юриста з клієнтом	Встановлення ділових відносин з клієнтом на основі довіри і взаємного інформування про те, що відбувається	Первинне інтерв'ювання клієнта, самостійно або в присутності викладача, потім коментарі викладача і, можливо, думка клієнта
	Обговорення з клієнтом всіх можливих варіантів вирішення правових проблем і надання йому можливості прийняття найважливіших (нестратегічних) рішень, важливих для вирішення справи	Рольова гра за участю «юриста» і «клієнта» на основі «казусу»; отримання рекомендацій за допомогою обговорення та зворотного зв'язку

Висновки. Отже, під час навчання у юридичній клініці у майбутніх правознавців відбувається розвиток правових та комунікативних знань, умінь і навичок, а у процесі їх професійної комунікативної підготовки студентів-правознавців особливе значення мають інтерактивні методи навчання, оскільки використання інтерактивних методик, заснованих на навчанні професійним мовним навичкам через дію, відтворює ситуації, взаємини, завдання, характерні для повсякденної роботи правників. Інтерактивні методики, які використовуються під час навчання у юридичній клініці, студенти сприймають як найбільш природне середовище для демонстрації навичок і прояву професійних якостей.

Список бібліографічних посилань

1. Мережа юридичних клінік на юридичних факультетах України: ретроспективи та перспективи / за ред. М.В. Дулеби. Київ, 2006. С. 10.
2. Ляшенко І.В. Компонентний аналіз комунікативної компетенції майбутніх юристів. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2014. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2014_1_8.
3. Бовдир О.Б. Комунікативна компетентність студентів юридичних спеціально спеціальностей: зміст та структура. *Наукові записки. Серія «Педагогічні науки»*. 2015. Вип. 135. С. 61–63.
4. Кожем'яко Н. В. Формування комунікативної компетентності майбутніх молодших спеціалістів з правознавства у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2015. 250 с.
5. Про затвердження типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України: Наказ МОН України від 03.08.2006 №592. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0956-06>
6. Доброхотова Е.Н. Юридические клиники и деятельность pro bono. *Закон*. 2012. № 11. С. 55.
7. Слепко Г.Е. Юридическая клиника как модель интеграционного практико-ориентированного обучения. *Юридическая клиника как индикатор общественной оценки качества юридического образования. Материалы Международной научно-практической конференции / Отв. ред. д.ю.н., проф. О.И. Чердаков*. М.: Международный юридический институт, 2014. С. 143–149.
8. Мещерякова Э.И., Петрушин А.И. Обучение в юридической клинике и развитие коммуникативной компетентности студентов-юристов. *Сибирский психологический журнал*. 2013. № 49. С. 59–64.

9. Курышева И.В. Интерактивные методы обучения как фактор самореализации старшеклассников в учебной деятельности при изучении естественнонаучных дисциплин: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Нижний Новгород: Нижегород. гос. пед. ун-т, 2010. 20 с
10. Коломієць Н.А. Дидактичні засади застосування інтерактивних методів навчання молодших школярів: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.09. Київ: Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2009. 19 с.

References

1. The network of legal clinics at Ukrainian law faculties: retrospectives and perspectives (2006). In M.V. Duleba (Ed.). Kyiv. 10.
2. Lyashenko, I.V. (2014). Component analysis of the communicative competence of future lawyers. *Bulletin of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine*. Issue 1. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2014_1_8.
3. Bovdir, O.B. (2015). The communicative competence of students of legal specialties: content and structure. *Scientific notes. Series "Pedagogical Sciences"*. Issue 135, 61–63.
4. Kozhemyako, N.V. (2015). *Formation of communicative competence of future junior law specialists in the process of studying psychological and pedagogical disciplines* (Ph.D Dissertation). Kyiv. 250 p.
5. On Approval of Model Provisions on a Law Clinic of Higher Educational Institutions of Ukraine: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine of 03.08.2006 No.592. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0956-06>
6. Dobrokhotova, E.N. (2012). Legal clinics and activities pro bono. *Law*. 11, 55.
7. Slepko, G.E. (2014). Legal clinic as a model of integration practice-oriented training. *Legal clinic as an indicator of public evaluation of the quality of legal education. Materials of the International Scientific and Practical Conference*. In O.I. Cherdakov (Ed.). Moscow: International Law Institute. 143–149.
8. Meshcheryakova, E.I., Petrushin, A.I. (2013). Training in the legal clinic and development of communicative competence of law students. *Siberian Psychological Journal*. 49. 59–64.
9. Kurysheva, I.V. (2010). Interactive methods of teaching as a factor of self-realization of high school students in educational activity in the study of natural science disciplines (Ph.D Dissertation). *Theses*. Nizhny Novgorod: Nizhny Novgorod State Pedagogical University. 20 p.
10. Kolomiyets, N.A. (2009). Didactic principles of application of interactive methods of teaching younger students (Ph.D Dissertation). *Theses*. Kyiv: M.P. Drahomanov National Pedagogical University. 19 p.

YUHYMETS Olha,

Applicant of Social Disciplines Department,
National University of Water Management and Nature Use
e-mail: olga.juhimec@gmail.com

METHODS OF FORMATION OF FUTURE LAWYERS' COMMUNICATIVE COMPETENCE WHILE LEARNING IN THE LEGAL CLINICS

Abstract. *In the process of practical training of law students in the legal clinic, in order to increase the effectiveness of education and the quality of knowledge, the formation of the necessary professional skills of future professionals use interactive teaching methods that include a mode of interaction, dialogue, two-way exchange of information and focused on the interaction of students with a teacher, one of one, computer, tutorial.*

While teaching students in legal clinics, the teacher can use a wide range of interactive learning methods, namely, they participate in a discussion on the basis of "incidents", develop a strategy in small groups, then listen to the teacher's remarks; carry out brainstorming, revealing profitable and disadvantageous facts in the case, conducting several interviews with the client; contacts with relevant officials or authorities; collecting factual information by way of questioning witnesses and sending requests to different organizations; drafting a memorandum with the statement of factual circumstances, legal issues and possible results, representing the interests of the client in court or an administrative body under the direction of a practicing lawyer; before being sent to those or other bodies, draft documents are assessed by the manager, internship at a law firm, court or other public institution, the initial interview of the client, alone or in the presence of the teacher, then the comments of the teacher and, possibly, the client's opinion, role play with the participation of "lawyer" and "client" on the basis of "incident"; getting recommendations through discussion and feedback. These techniques contribute to the development of such practical skills of lawyers: legal argumentation and strategy, law analysis, drafting and record keeping, establishing a relationship between a lawyer and a client

Consequently, during the training of future lawyers in the legal clinic, interactive teaching methods that students perceive as the most natural environment for demonstrating skills and displaying professional qualities are of particular importance.

Key words. *communicative competence; future lawyers; legal clinic; interactive teaching methods.*

Одержано редакцією 26.11.2017
Прийнято до публікації 02.12.2017

ЗМІСТ

АВETИCЯH Мери Бабкенoвнa CРAВHИТЕЛЬHЫЙ AНАЛИЗ УПРАВЛЕНИЯ СИСТЕМАМИ BЫCШЕГО OБPAЗОВАНИЯ ГЕРМАНИИ И ИСПАНИИ	3
АЛЕКСАНЯH Анна Сейранoвнa O COBEPШEHCTBOBAНИИ KOMМУHИКАТИВHЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА	7
APУТЮHЯH Назик Карапетoвнa АНТРОПОЛОГИЧЕСКИЕ ОСHОВЫ ПЕДАГОГИКИ CЧАСТЬЯ	15
АТАМАНЧУК Юрiй Микoлайoвич BПЛИВ IНФОРМАЦIЙНИХ ТЕХНОЛОГIЙ НА ЯКIСТЬ УПРАВЛIНСЬКОЇ ДIЯЛЬНОСТI КЕРIВНИКА ЗАКЛАДУ OСВIТИ	18
АШИКЯH Армине Ашoтoвнa COBPEMЕHНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К ПРЕПОДАВАТЕЛЮ В КОНТЕКСТЕ РЕФОРМЫ BЫCШЕГО OБPAЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ	24
ВЕЛИЧКО Владислав Євгенович ДОСВIД ЗАСТОСУВАHНЯ BИЛЬНОГО ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕHНЯ В ПРОЦЕСI ФАХОВОЇ ПIДГОТОВКИ МАЙБУТНIХ УЧИТЕЛIВ МАТЕМАТИКИ, ФIЗИКИ ТА IНФОРМАТИКИ	28
ВОРOБIЙОВА Оксана Петрiвнa ОСОБЛИВОСТI ФУНКЦIОНУВАHНЯ ЕHДАВМЕНТУ У ГАЛУЗИ BИЩОЇ OСВIТИ	35
DANYLYUK Serhiy MANAGEMENT OF AN ESTABLISHMENT OF HIGHER EDUCATION BY MEANS OF INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES.....	40
ДЕНИCЮК Олена Леонiдiвнa ШЛЯХИ АДАПТАЦIЇ BИЩОЇ OСВIТИ УКРАЇНИ У ЄBРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТIР (НА ПРИКЛАДI BИКЛАДАHНЯ IСТОРIЇ УКРАЇНИ У BНЗ).....	47
ДОЛИHНИЙ Юрiй Олексiйoвич СТРУКТУРНI КОМПОНЕНТИ ПIДГОТОВКИ МАЙБУТНIХ ФАХIВЦIВ З ФIЗИЧНОГО BИХОВАHНЯ ТА СПОРТУ ДО РЕАБIЛIТАЦIЙНОЇ РОБОТИ З ДIТЬМИ З ОБМЕЖЕHИМИ ФIЗИЧHИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ	52
КАЗАРЯH Аревик Фаносoвнa АНТРОПОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ	59
КАРАШАЄВА Дiляра, ПОКРОВСЬКА Iрина Леонiдiвнa IННОВАЦIЙНI МЕТОДИ BИКЛАДАHНЯ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОЇ MOBИ У BИЩИХ HАВЧАЛЬHИХ ЗАКЛАДАХ.....	63
КЛИМ-КЛИМАШЕВСКА Анна ЭТОС ПРОФЕССИИ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ BЫCШЕЙ ШКОЛЫ	69
КОВАЛЬЧУК Дар'я Костянтинiвнa BИКОРИСТАHНЯ ЕЛЕКТРОHНИХ OСBИТHИХ ТЕХНОЛОГIЙ У ПIДГОТОВЦI СПЕЦIАЛIСТIВ З МЕНЕДЖМЕНТУ	83
КОЗУБЕНКО Катерина Василiвнa ОСHОВНI КРИТЕРIЇ BИЗHАЧЕHНЯ CФОРМОВАНОСТI КОМУHИКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТI ФАХIВЦIВ З ТУРИЗМУ	89

КОРЕНЕВА Інна Миколаївна ОСОБЛИВОСТІ ТА ГЕНЕЗА ІДЕЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЯК МЕТОДОЛОГІЯ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ.....	95
КОРКІШКО Олена Геннадіївна ПРОФЕСІОНАЛІЗМ ЯК ПІДґРУНТЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО СТАТУСУ ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ	102
КУЗЬМІНСЬКИЙ Анатолій Іванович ПЕДАГОГІЧНИЙ ЛЮДИНОЦЕНТРИЗМ АКАДЕМІКА І. А. ЗЯЗЮНА.....	107
МАТВІЄНКО Олена Валеріївна, ГУБАРЄВА Дар'я Вячеславівна ВПЛИВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	114
МИКАЕЛЯН Гамлет Суренович ПОЗНАВАТЕЛЬНІЕ ПРИЗНАКИ НАУЧНОГО ПРЕКРАСНОГО В ПРОЦЕСЕ ОБУЧЕННЯ МАТЕМАТИКЕ	119
МОЗОЛЕВ Олександр Михайлович УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ОСВІТИ У СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ В УКРАЇНІ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІР	124
ЛЯХОВЕЦЬ Олеся Олександрівна ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ «ЧУДЕСА НА ПІСКУ» В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	131
РАССКАЗОВА Олена Львівна КЛЮЧОВІ ОСВІТНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДОРΟΣЛИХ: НОРМАТИВНО- ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ ПОНЯТТЯ	135
ФУЧИЛА Олена Миколаївна ІНСТРУМЕНТИ ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРНОГО ОСВІЧЕНОГО ГРОМАДЯНИНА СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА.....	141
ЮХИМЕЦЬ Ольга Іванівна МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАВОНАВЦІВ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ У ЮРИДИЧНІЙ КЛІНІЦІ	145
ЗМІСТ	150

**ВІСНИК
ЧЕРКАСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія педагогічні науки
№ 2. 2018

Відповідальний за випуск:
Данилюк С. С.

Відповідальний секретар:
Лодатко Є. О.

Комп'ютерна верстка:
Тимошенко Ю. В.

Підписано до друку 12.03.2018 р. Формат 84x108/16.
Ум. друк. арк. 15,0. Тираж 300 пр. Зам. № 35.

Видавець і виготівник видавничий відділ
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
Адреса: 18000, м. Черкаси, бул. Шевченка, 81, кімн. 117,
тел. (0472) 37-13-16, факс (0472) 37-22-33,
e-mail: vydav@cdu.edu.ua, <http://www.cdu.edu.ua>
Свідоцтво про внесення до державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК №3427 від 17.03.2009 р.